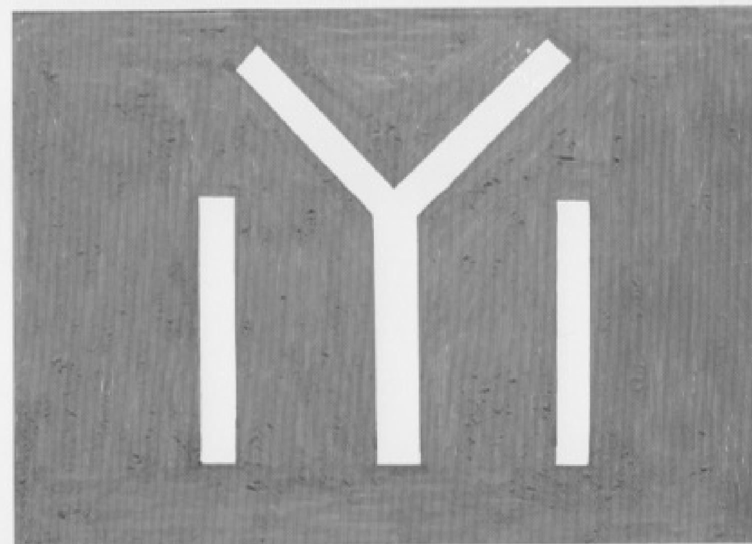
ЛЮБЕН ИВАНОВ

ПРАДРЕВНО ДУЛО И ДРУГИТЕ ПРАБЪЛГАРИ ДО И В ПРАДРЕВЕН КИТАЙ

София, 2017

ЛЮБЕН ИВАНОВ

ПРАДРЕВНО ДУЛО И ДРУГИТЕ ПРАБЪЛГАРИ ДО И В ПРАДРЕВЕН КИТАЙ

София, 2017 г.

Издателство: „Славейков“, 2017
Редактор: Стефан Георгиев
Предпечат: Антоанета Стоилова
Печат: „Славейков“

ISBN 978-619-90737-4-2

Народ без своя земя и без познаване
на своята история е като дърво без корени,
вехне и изчезва.
Съмнявам се във всяка информация,
в която не са посочени том и страница
на нейните извори.

Тази книга посвещавам на двете си дъщери, зетьовете, четирите си внучета и особено на съпругата ми Люба Григорова Иванова, която не само ме изтърпя близо 20 години да работя по темата, но и често заедно обсъждахме проблемите в нея. Тя също е завършила история и философия в СУ „Св. Климент Охридски“, който ни даде учителската закваска и ни събра в успешно семейство. Да пребъде Алма матер и България!

Изказвам дълбока благодарност на дъщерите ми Климентина (инженер и икономист) и Петя (магистър фармацевт), и на съпрузите им Георги Койчев (експерт по сървърни системи) и д-р доц. Иван Груев за грижите, които положиха да мога да напиша и издам тази книга. Благодаря за преводите от английски език на внуците Константин и Тома.

Благодаря на сътрудниците на библиотеката на СУ „Св. Климент Охридски“, Институт по източни езици и култури, проф. Александър Алексиев, завеждащ катедра по китайски език, преподавателите Марио Аппен, Лилия Денева, Валери Колев и д-р Валентина Тодорова. Благодаря на библиотекарите от Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“.

Благодаря за консултациите и разговорите с бившия ми състудент и съквартирант проф. Ма Сипу в Китайската академия по обществени науки гр. Пекин. Благодаря на издателите на книгата, на редактора Стефан Георгиев и на всички, които пожелаят да я прочетат. Моля ги да ми простят за белите петна в нея и за допуснатите лични, а може би и субективни становища и оценки.

Благодаря на китайския народ, че е съхранил много български названия в етнонимията, топонимията и хидронимията в страната.

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР
(Накратко за историографията посветена на рода Дуло)

Изясняването на родината, произхода и дейността на древно Дуло е една от най-съществените теми за нашата българска прадревна и ранна средновековна история. За неговия произход и родина са декларирани различни становища от български и чуждестранни автори, но много малко от тях засягат конкретната му дейност и роля в историческото ни развитие. За самия род, за неговото развитие и движение (преселения) по Евразия, в това число в Средна Европа и Дунавска България, се знае твърде малко или почти нищо конкретно, с изключение на записаното в Именника на българските ханове (канове). В него е написано, че управляващите канове от Авитохол до Севар, включително, са от рода Доуло. Изреждат се кановете Авитохол, Ирник, Гостун (от рода Ерми), Коурт, Безмер, Исперих, Тервел, неразчетено име и Севар. Всичките, с посоченото изключение, са от рода Доуло. Следващите канове са от други родове – Воукил, Оукил и Оугайн (29, с. 19-21; 30, с. 379-387; 31, с. 65-67; 32, с. 273-322; 33, т. II, с. 61, 62, 69 и др.).

В многотомната История на България само се споменава, че според Именника на българските ханове, родоначалници на българската канска династия Дуло били Авитохол и Ирник, които се отъждествяват с хунския вожд Атила и неговия син Ернах. Дадено е и копие на две от страниците на Именника взето от Синодалния ръкопис, Хронограф от XVII в., Държавен исторически музей – Москва. Родът Дуло само се споменава и при всеки български кан, който е бил от този род. Въобще не се разглеждат въпросите за родината, политиката и другата дейност на Дуло. Това показва, че тази тема в българската официална академична наука по история винаги е била подценявана. Авторите, които в миналото изследвали историческото развитие на българите, както и съвременните, изглежда се базират на презумпцията, че по време на своето управление родът Дуло и неговата дейност са тъждествени на прадревния български етнос и държавната дейност. Може би затова има един единствен български автор, който е посветил своя книга на рода Дуло. Това е Веселин Илиев, а книгата му е „Родът Дуло". Тя е интересно, увлекателно,

но научно-популярно четиво. Много от твърденията в нея са декларативни, често без доказателства и конкретни извори. В. Илиев е категоричен привърженик на българохунската теза за произхода на рода Дуло и отъждествява дейността му с тази на древните прародители на хуните и на по-късните тюркски владетели. Още в началото на книгата декларира, че „първите сведения за династията Дуло, черпим от древните китайски хронисти, понеже първата империя, управлявана от славния род, се намирала на север от Китай." На следващата страница твърди, че Мо-Тун, най-видният вожд на хунорите, в края на трети в. пр. Хр., е „произхождал от рода Дуло, който управлявал вече хиляда години". Илиев ползва много ограничен кръг от автори: Н. Я. Бичурин (без единственото му категорично сведение относно древно Дуло), Д. Съсълов, Н. Х. Станишев, А. Н. Бернщам, М. Грот, Л. Гумильов, В. Златарски, В. Бешевлиев, Бахши Иман и някои латински и гръцки извори. Твърди, че ползва китайски извори под общото име „китайската история", без да сочи коя, а текстуално личи, че има предвид само Бичурин, и то само едно единствено от многото му произведения. Не ползва големите, известни китайски, руски и западни автори, като Съма Циен, Фан Сюан-Лин, Шан Юе, Фан Вен-Лан, Го Мо-Жо, Джоу Цюй-Фей, Фан Сян-Юн, Записки и Биография на Сюен Дзан, Н. М. Пржевалски, Г. К. Грум-Гржимайло, Н. А. Аристов, Л. С. Василев, Н. В. Кюнер, М. В. Крюков, Л. А. Боровкова, Н. В. Каховски, В. В. Бартолд, „Материали по история на сюнну" (т.I и II, „Материали по историята на чергаруващите народи" (т. I-IV), Марко Поло, Дж. Робъртс, Бет Маккилън, Д. Томсон, Х. Г. Крил, Ж. Фреш, Ан Чън, Свен Хедин, Аурел Стейн и др.

Определено може да се каже, че Илиев написва работата си като се основава преди всичко на Н. Я. Бичурин, но не използва неговото сведение за древно Дуло взето от „Таншу" и потвърдено от изследванията на Аурел Стейн и китайските автори, а го заменя с хуно-българската теза за рода Дуло и българите. Дори вмъква названието Дуло в изрази на Бичурин, където то не съществува, като изхвърля, названието тюрки, т. е. замества тюрки с Дуло.

Така например в книга първа, с. 51, в посланието на китайския император на дома Суй до Или Гюйлу-ше Мохе Шиболо-хан, Илиев маха от текста на Бичурин израза „великият Тукюе", който е след „родения от Небето" и го заменя с Дуло (42, т. I, с. 237). Пак на същата страница след 14 реда отново изразът на Бичурин „Велико-Тукюеский" е заменен с „Великият Дуло". Така постъпва и Б. Симеонов в „Прабългарска ономастика". Към Дулу, назован от Н. В. Кюнер в западната част на Монголски Алтай, в скоби добавя тюркското Тулу

(45, с. 111). Целта вероятно е една и съща – българите не са тюрки, а хуни. Той твърди, че думата Дуло има хуно-алтайско съдържание, означаващо конници, хора на коне (49, с. 113), а прабългарите имат хуно-алтайски произход (149, с. 19).

На етимологията на рода Дуло обръща внимание и Живко Войников в твърде значимото си изследване „Произход и преселения на древните българи", но по темата за рода Дуло, според нас, допуска някои неточности и неприемливи изводи. Още в първия ред посветен на Дуло пише, че неговото „родово название е засвидетелствано единствено в Именника на българските ханове, единствения роден извор за най-древната ни история" (46, с. 109). Това твърдение щеше да е истина, ако не съществуваха Записките и Биографията на Сюан Дзан, както и тяхното отразяване в „Тан-шу" и редица преводи, които се пазят в Париж, Лондон, Петербург, Токио, Пекин и др. Освен това в Именника пише не Дуло, а Доуло, почти както е в Големия китайско-руски речник на колектива Ошанин – Доулу (т. II, с. 778 и 253). Разликата е само в последната буква, вместо „о" е „у", което се дължи на превода от старогръцки език и от руската транскрипция на А. Попов, който открива Именника.

Трябва да обясним на какво се дължи разликата между прабългарското име Доуло и съвременното българско име на рода Дуло и защо липсва в славяно-българският език. Според нас причините са преди всичко две. Първата е обяснима с мнението на В. Бешевлиев, че родът Дуло е свален насила, чрез преврат, заради снето от него доверие и вероятно голяма част от него е била избита, ако не изцяло. Виждаме, че никъде в следващата българска история не се сочи негово присъствие. Споменът за него постепенно е изчезвал и не е посочен в писмото на глаголицата и кирилицата на българския език. В него не е имало „доуло" и „доулу" (186, т. I, с. 444). Имало е корен „доу", но в други съчетания като например Доуксъ, което в днешния ни език е Дукс; Доунавъ – Дунав; доухъ – дух; доуша – душа (186, т. I, с. 444–447). Очебиен е преход на „оу" в „у". Това е втората причина. Тя е резултат на естественото развитие на българо-славянския език в нашата страна и формирането на новобългарския език. На тази основа е прехода на „оу" в „у". Затова днес ние не пишем и не говорим за древния род Доуло, а за Дуло.

Втората неточност в работата на Ж. Войников е в твърдението, че „формата Дулу" е съвременно произношение на китайска транскрипция, а възсатановката от епохата Тан на съответното йероглифно изписване е друга – Doulu ... „възстановка в епохата Тан е „twiet lük" и вероятно отразява тюркското „tut" – държа и „tölük" – сила,

мощ, „tölükluk" – могъщ, така че „tut tölük" ще означава „държащи силата, държащи мощта". В скоби поставя две страници от Древнотюркския речник, като първата от тях (571), няма отношение към цитираните понятия, а във втората (579) има само „толук". Остава да гадаем от къде е взет „tölükluk" и защо не се дават китайските морфеми, в които doulu е съществувало от преди появата на тюркските народи (вж. Схемата за фамилиите Ду, Доу, Доуло и Ту). На края на абзаца авторът заключава, че родът Дуло има за „съвременно китайско произношение Dolu", а по-преди в абзаца пише, че тази форма е „Дулу". Питаме кое от двете твърдения на автора е вярно, истината е, че нито една от тези форми транскрибирани на български не е точна. „Дулу" е руска транскрипция на Н. А. Аристов и се отнася за Западнотюркския хаганат, „Доуло" е в Именника, а „Duolu" не срещнахме в познатите ни речници, но е съвсем близка по изписване с английската транскрипция „дуолуо" (164, с. 392), която по йероглифна структура почти съвпада с руската транскрипция в Големия китайско-руски речник (28, т. II, с. 117-118). Важното в случая е, че и в двата речника морфемата няма значение на фамилия, племе или етнос, което значи, че тя не е определящ йероглиф към рода Дуло. Нейното най-общо значение е падам, спадам, потъвам, разрушавам и др. деградивни действия. За пояснение ще посочим, че „дуо" от китайски на руски се транскрибира на „до" и само в три случая означава фамилия (28, т. II, с. 855; т. 3, с. 389, 725). Трето. Не е вярно, че Дулу в Западнотюркския хаганат, погрешно наречен от Войников Източен хаганат, няма никакво отношения към събитията свързани с древните българи. Тази връзка се посочва от редица световно известни изследователи като Л. Гумильов, Н. Аристов, М. И. Артамонов, Теофан Византиец, Е. Шаванес, Лебо и др., които смятат, че прабългарите са тюркоезични или тюрки сродни с киргизите, казахите, чувашите. Голяма част от тези учени поддържат тезата, че те са произлезли от прабългарите или са техни роднини. Пътешествието на Пламен Петков преди 8 години до сърцето на Азия, даде конкретни доказателства за наличието на потомци на рода Дуло (Дулат, Ботпай) сред народите на Южен Казахстан в планинския район от преди 1500 г. и до днес в Мерке, Кордай и Шимкент, които преди години се изселили от планинския район Каратау. Някои се изселили в Ташкент (103, с. 341-343). Пренебрегвайки тези сред- ноазиатски връзки на рода Дуло, Ж. Войников търси произхода му главно в сарматските племена двали, тали или дуласи, съседи на българите, внъндурите-пагерити в Кавказ, в аорсите осетинци, арменските дулак и др. Основава се на сведенията на Плиний и Птоломей за сарматите, които обаче никъде не споменават названието дуло, а освен това вторият повтаря написаното от първия. Войников използва също така унгарската легенда от XIII в. за отвличането на дъщерите на Алан-Дуло и Белар от двамата братя Мадяр и Хунор, под които търси Маджар и Оногур, без да обръща внимание, че приликата между Хунор и Оногур е много нищожна и направо показва хуни, а не българите оногури. Опира се и на Й. Заимов, че български имена от XIV в. били аналози на осетински имена без да се запита от кога в китайските извори са налице сведения за наличието на българите и рода Доулу до прадревен Китай. Отговорът е в големите китайско-чуждестранни речници с историческа насоченост, каквито той ползва ограничено. Не ползва и древните и видни китайски историци от последните векове, както и най-големите изследователи от Западна Европа.

В 2006 г. Александър Илиев публикува интересното си историческо съчинение-пътепис „Българите и полуостров Хиндустан". В него разглежда българското някогашно присъствие главно в Северна Индия и Средна Азия. Подходът му е пропагандистко-журналистически. Не дава том и страница на своите извори, а в повечето случаи, когато ги съобщава не пише от кого и къде тези факти са доказани. Допуска и сериозни фактически неточности, което се дължи на това, че не ползва световно известните древнокитайски, руски и западни автори, историци и археолози. Така например, не е вярно, че Сибир хан е създал Съюза дулу в Западния тюркски хаганат (216, с. 75). Няма сведения кога е възникнал Съюза дулу в Западния тюркски хаганат, не е известен и неговия създател. Известно е, че той взема властта още в 604 г. и ограничава правата на хана, защото се бори за засилване ролята на съвета на племенните старейшини. Съюзът дулу е за самоуправление на родовете (52, с. 173, 178-181). В 612 г. племената нушиби го свалят от власт и поставят за хан Шегуй (52, с. 180), а след смъртта му в 618 г. – Тун Джабгу. В 629 г. срещу него въстават карлуките (сродни на дулу) и естествено дулу ги подкрепя. Сибир хан бил чичо на хан Тун Джабгу и носел прякора „Герой княз" и титлата „малък хаган". Той управлявал в степите на съвременен Западен Казахстан, чието население имало по-близки отношения и симпатии към дулу. Герой княз оглавил въстанието на карлуки и дулу, сваля от власт своя племенник и го убива. Така става хан и приема титлата „Кюйлюг Сибир хан" и от тук по-късно възниква названието Сибир (52, с. 234). Л. Гумильов и М. Артамонов поддържат становището на Маркварт, че Кубрат бил племенник на Сибир хан по майчина линия. Освен роднинската връзка съвпадали и меж-

дународните интереси на българите дуло (доуло) на Кубрат с тези на дулу в Западния тюркски хаганат срещу хазари, тюрки и авари. Вероятно главно за това те се поддържали. Това дало възможнист на Кубрат да обяви независимост от тюрките, да разбие авари и хазари, да обяви и запази суверинитета на Велика България. Въпреки, че нушибите с международната подкрепа на Китай свалят от власт и убиват Сибир хан, те се смущавали от връзката на дуло и дулу и не само, че не предприели санкции срещу Кубрат, но с цел усмиряване на хаганата заедно с Китай дават на новия хан титлата Дулу хан. След смъртта му хан Ашбара Толис Шад в 635 година е принуден да издаде указ за признаване на привилигировани права на племенните съюзи дулу и нушиба, чрез връчването им по 5 стрели и титлите шад (кръвен принц) на вождовете на по 5 рода (52, с.247, 248). Въпреки това борбата между двата съюза продължава. В 638 г. следва преврат на дулу, а след това гражданска война и изчезването на хаганата. Виждаме колко сложна и трагична е била съдбата на Западния тюркски хаганат. Затова с право Л. Гумильов заключава: „От споровете печели само прабългарският вожд Кубрат. Отначало той се отървава от тюркютите и хазарите, като поддържа чичо си Сибир Хан. След това възползвайки се от отдалечеността си от центъра на хаганата, той се превръща в самостоятелен владетел и заетите от вътрешната си война тюркюти го оставят на мира. Около 635 г. Кубрат нанася поражение на аварите и същевременно праща пратеничество в Константинопол. Ираклий му изпраща дарове и го награждава със сан на патриций" (52, с.236). Това било първото голямо международно признание на българската държава като фактор в междудържавните отношения в Европа и Азия. Този акт показва високата далновидност и голямото управленско умение на Кубрат.

Не е вярно и твърдението на А. Илиев, че дулу са източни тюркюти. В Западния тюркски хаганат „тюркютите са абсолютно малцинство", са „капка в морето" сред другите чергарски племена (52, с. 171). Те дори не са между най-значителните претенденти за властване. „Най-значителните претенденти за ръководната роля са два племенни съюза – дулу в Седморечието и западна Джунгария и нушибите в Западен Тяншан, около езерото Исък Кул" (52, с. 173). Дулу са потомци на гаогюй, гаоче и червените ди (чи-ди). Червените ди са отломка от племената ди. В дълбока древност (епоха Чунцю) живеели в наречения от нас български възел в части от днешните китайски провинции Гансу, Шанси, Шаанси и област Цин-ян-фу (42, т. I, с. 213, 214.; 95, с. 400, 401). Под ударите на китайците и сянбийците се движат на запад през монголски Алтай и Джунгария. Тук

създават държавата Юебан и на края отиват в Седморечието като чуйски племена и Съюз дулу. Там са завладяни от тюркютите и в последствие попадат в Западния тюркски хаганат, където водят битка с нушибите (потомци на усуните) за властта в хаганата. Това за нас е истината за дулу. Те не са тюркюти, а част от дулоско-българските племена на запад от прадревен Китай. Това е изводът от трудовете на Съма Циен, Н. Я. Бичурин, Фан Вен-лан, Херли Гleснер Крил и други големи изследователи на китайската древност, които А. Илиев не ползва.

Неверни са и твърденията за местонахождението на племената пугу и числения състав. Те се намирали, както на запад от древен Китай, така и на юг, и север, но не и до Корея, а в днешната провинция Шандун. Според Н. Я. Бичурин и Н. В. Кюнер е имало поне три преселения от Китай в Корея. Първото е било при разгрома на династия Шан в XI в. пр. Хр., а третото в III в. пр. Хр. В тях са участвали и български племена, включително от рода Дуло. Те отиват до Япония и били наричани Бянчендулу (42, т. II, с. 8: 93, с. 242, 243). Неправилно (по руски) Илиев транскрибира името на България и на българския етнос. Това показват както китайско-руския, така и китайско-английските речници, а също и китайско-българския речник на Джан Сун-Фън (28, т. III, с. 712 : 169, с. 53: 80, с. 8). В китайския език България се пише и изговаря слято и не съдържа буквата „ц", а „д". Така се транскрибира и на български, а в руския език е с „ц". Това се отнася и за морфемите свързани с етноса ни. Освен това „баодзя" означава система кръгова отговорност на селяните пред властта и себе си или местно опълчение (Виж на същата страница в посочените по-горе руски и английски речници). Българин и българка на китайски означават най-често „баодзалия рен, буквално преведено е „български човек" (79, с. 16).

На рода Дуло малко внимание е отделено и в осемтомното издание История на българите. В том I, с. 56 авторът Цв. Степанов само споменава, че повечето изследователи приписват съкровището в Малое Перешчепино на рода Дуло. Също така мимоходом, но много значително по съдържание, но без конкретика, на с. 60 сочи, че държавата на Кубрат била управлявана от строго определен харизматичен род – Дуло, „който имал свой собствен домен (със съответните пасища, земи и поданици уногундури) и той се намирал под прякото управление на хан Кубрат". Степанов не засяга произхода и предишната история на рода Дуло. Той не ползва китайските извори, нито за Дуло, нито за българите въобще, даже заявява, че българското етническо име не присъства в китайските династически

хроники (Пак там, с. 18). Вероятно го търси точно под днешното му име и затова не забелязва владенията и народите Пу, Пугу, Баого, Бади, Байди, Бао, Ду, Доу, Доулу, бу-луо (булуодзи), които според китайските прадревни, древни и средновековни извори, както и според съвременните китайски автори са съществували още през второто хилядолетие преди Христа на запад от прадревен Китай (1, гл. 4, с. 185, 191, 311, 319, 320: 2, гл. 5, с. 21, 296; гл. 6, с. 90, 365; гл. 8, с. 174, 426: 3, гл. 18, с. 524: 5, гл. 39, с. 142, 146, 271; гл. 40, с. 183, 185, 285: 6, гл. 44, с. 95; гл. 47, с. 136, 137; гл. 49, с. 165-168; гл. 58, с. 246-249, 254-256: 7, гл. 66, с. 322: 8, гл. 101, с. 919, 407; гл. 107, с. 290, 305, 433: 9, гл. 120, с. 172: 12, с. 73, 74, 77, 81 и много, много други извори и автори, които не посочваме за да прекратим отегчителното изреждане). По-нататък в изложението си и приложенията ние ще дадем конкретиката за всички тези родове, владения, княжества и народи, които на основата на китайските йероглифи и най-големите съвременни китайско-чуждестранни речници може да се считат за български прадревни и древни предци.

Голямо внимание на рода Дуло отделя С. Стоилов в ценната си книга „Нарекоха се българи". Той използва главно западни автори, Джагфар Тарихи, Сюен Дзан и „Таншу". Обосновава тохаристанско-тухолоската теза за произхода на рода Дуло и българите, и връзките им с юеджите и Авитохол, дава интересна и важна информация за българите в Индия. Почти не използва Съма Циен и видни китайски и руски автори, а от българските ползва главно П. Добрев, почти не прилага китайско-българска транскрипция, а английска и така в книгата му, в повечето случаи излиза, че в изворите Дуло се нарича Тукхара, Тухоло или Тохоло. В древния и средновековен китайски език днешното Дуло е звучало Ду, Доу, Доуло, Дохуло, а може би и Доулу (според речника на Ошанин).

В. А. Василев в прекрасния си и просторен труд „Древните българи" отделя малко място на рода Дуло, но поне насочва вниманието към руските историци, които твърдят, че още през хунско време (това за тях най-малко значи още през трети век преди новата ера) е съществувало „могъщото поколение или съюз Дулу" (84, с. 298), което е играло важна роля в историята на Азия и Европа до IX в. (32, с. 110: 87, с. 173-174).

Другите български по-известни автори като Д. И. Димитров, П. Голийски, Светлозар Попов, Сергей Иванов, Владимир Цонев и др., с изключение на Голийски, Попов и Димитров, не сочат извори и доказателства, а заявяват становища, които звучат като необосновани декларации. Описват се главно важни световни събития със

съмнително българско участие и евентуално на рода Дуло. С малки изключения не сочат китайски извори и руски автори. Това показва тяхното непознаване или пренебрегване, а без тях е невъзможно пълното и обективно разкриване историята на рода Дуло и древните българи, защото в Русия са превеждани и днес се превеждат и изследват голяма част от древните китайски извори. Освен това някои от руските автори, като Л. Гумильов, дават по нещо и за спецификата на идейната и практикополитическата дейност на Съюза Дулу, неговата роля в Тюркския хаганат и в международната битка между тогавашните велики сили Иран, Византия, Китай, а по-късно и арабите. Гумильов сочи и връзката между българския хан Кубрат и Съюза Дулу в Западнотюркскиият хаганат (52, с. 71, 173, 177-181, 184, 185, 215, 234-236, 244, 246-248, 251-257, 280, 282-286). Н. Аристов е автор на тезата за „могъщото поколение или съюз Дулу" по хунско време. Н. Кюнер единствен дава сведения, за Дулу между Корея и Япония (93, с. 242-243).

Отношението на европейските и американските автори към рода Дуло е дузина различни декларации за произхода и значението на етнонима Дуло. Повечето от тях са необосновани приумици и твърдения, често взаимно изключващи се. Използват главно тюркски извори, които са по-късни от китайските, а голяма част нямат нищо общо с етносите Дуло и българи. Това се отнася за обясненията, които те дават на названието Дуло с тъп, глупак, прост, глух, роб, дебелак и др. (45, с. 101-110).

Позициите на повечето от авторите за етнонима българи до 2005 г. са посочени от проф. И. Шишманов (58, с. 505-753), Ганчо Ценов (214, с. 116-142, 367-430), В. Бешевлиев (59, с. 305-323), Р. Сефтерски (60, с. 264), Б. Симеонов (45, с. 108-113) и Х. Т. Бемберски (152, с. 7-171). Поради това ние ще се спрем само на Стивън Рънсиман, за който те не пишат. Той е автор на прекрасна творба „История на Първото българско царство", написана талантливо и с любов към българите. В нея той, въпреки някои резерви, заявява, че „едва ли може да има съмнение, че Ирник и Ернах са една и съща личност" (с. 29). Тази позиция той основава на именното голямо сходство между тях и в същото време, въпреки че за него приликата е „поразителна", на с. 208 пише: „твърде рисковано е обаче да се отъждествяват лица, чиито имена по една случайност си приличат". Независимо от тази си декларация той се стреми да даде доводи за това тъждество (268, с. 208). Хем признава, че „всички доводи на Златарски" против това тъждество „са неопровержими" се стреми да ги обори като „свръхкритични" и „неубедителни". Този спор в

науката е много важен, защото от неговото решение зависи дилемата чий род е Дуло – български или хунски, тъй като от много източници е известно, че Ернах е най-малкият син на Атила, вожда на хуните. От друга страна е известно (от Именника на българските ханове), че Ирник е вторият български владетел след Авитохол и че е бил от рода Дуло. Ако се признае, че Ернах е тъждествен на Ирник, това значи че и Атила е от рода Дуло и че Дуло е хунски род. Както всичките привърженици на това тъждество между Ернах и Ирник, и от там че и Атила е от рода Дуло, Рънсиман не дава нито едно доказателство, че Атила е от рода Дуло. Самият той признава тази истина на с. 15. Такова сведение няма в нито един източник, както и няма нито едно доказателство, че Ирник е тъждествен на Ернах. Тъждеството в имената на хората не е сигурно доказателство за тяхната личностна тъждественост, когато няма поне едно друго сведение. Затова народът е казал, че „има много шарени кучета". Само че в случая нямаме шарени кучета. Приликата в имената е само в две от общо пет букви и, което е много важно, не съвпада и първата, а само средните две. Явно става дума за необосновано отъждествяване. За нас, както и за Златарски, Ернах и Ирник са различни лица, а Атила не е от рода Дуло. Ирник е потомък на първосъздателя на българската държава в Приазовието, създадена вероятно през 153 г. (224, с.36). Това произтича от Именника. Атила не може да е този първородител, поради простата и ясна причина, че живее 300 г. по-късно. Нито един съвременен му извор не сочи той да е българин и да е от рода Дуло. Няма изрично доказателство от кой род е той, а само, че е хун, вожд на хуните, като по някога те са отъждествявани с българите. Рънсиман също е категоричен, че „Дуло никъде не се среща с Атила", както и Атила с Авитохол, но за тях предполага, че първата част на названията им може да произлиза от тюркско-монголското „ави" значещо прародител (с. 15). Според нас, Авитохол фактически е продължител на започнатото от рода Дуло в Таримската котловина първоначално формиране на български етнос (през първата половина на второто хилядолетие пр. Хр.); продължило в българския възел на запад от прадревен Китай, в района на Шанси, Шаанси, Северен Съчуан и Гансу (след Таримската катастрофа до II в. пр. Хр.) и на Дуло в Кушанската империя и Закавказието (докъм средата на III в. сл. Хр.). В нашата работа ние разглеждаме само първите два периода от живота на прадревно Дуло и отчасти на целокупната българска общност.

Рънсиман, въпреки че отбелязва неестествения дълъг период на управление на Авитохол и Ирник посочен в Именника, не дава обяснение на този факт. Той се дължи на това, че в Именника са дадени не времето на тяхното управление, а времето на управлението на техните династии, съответно 300 и 150 години (29, с.22). Приел безрезервно, че „прабългарите били хунски племена", че „едва ли може да има съмнение, че Ирник и Ернах са една и съща личност" (с. 29), естествено е Рънсиман да отстоява позицията, че „някой потомък на Атила" от рода Дуло „е успял да обедини хуни и прабългари и да основе Стара Велика България" и че това е Кубрат. Така българинът Кубрат реално е обявен за потомък на хунът Атила, т.е. е хун.

За изследването и изясняването на прадревната история на рода Дуло и българите най-голямо значение имат една част от древните китайски извори. Това категорично е подчертано от бащата на модерната българска наука по история В. Златарски. Още в първите редове на знаменитата си „История на българската държава през средните векове" той пише: „За първоначалната история на хунските народи (за такива е смятал и българите – б.а.), докато те са живеели в Средна Азия по съседство с китайската империя, ни съобщават само китайските летописи" (30, т. I, ч. 1, с. 21). Според нас първостепенно значение имат „Исторически записки" на Съма Циен, бащата на китайската наука по история от първи век пр. Хр. (преведени на десетки езици, но не и у нас). Ние ползваме деветтомния руски превод на московското издателство „Наука" от 1972 и следващи години. Китайското им име е „Шъ дзи". Много важни за изследването ни са „Хроника ка държавата ранна Хан" („Хан шу"), написана от последователя на Съма Циен Бан Гу през първи век на Хр. – „Хроника на държавата Късна Хан" („Хоу Хан шу") – от Фан Е.; „Стара хроника на държавата Тан" („Дзю Тан шу") – от Лю Сюи. Особено важна за случая е „Нова хроника на държавата Тан" („Син Тан шу") от Оуян Сю. Тя съдържа сведения за Записките и биографията на Сюен Дзан, в които се споменава „древно (старо) Дуло". Значими за нас са и „Хроника на северните държави" („Беи ши") от Ли Яншоу; „Хроника на държавата Вей" („Тоба Вей"); („Вей ши") от Вей Шеу; „Хроника на държавата Суи" („Суи шу") от Вей Джен; „Хроника на държавата Лян" („Лян шу") от Яо Силян за северните варвари и Западния край; енциклопедиите „Тун дян", „Тайпин хуанюи дзи" и „Тайпин хуан цзи". За Бянчъндулу и Дулу, който бил между Корея и Япония има сведения в хрониката „Вейлио", а за империята на българина Шилъ – се съдържат в „История на династията Дзин" („Дзин шу") написана от Фан Сюанлин, като голяма част от нея е публикувана в Материали по историята на чергарските народи в Китай (III-V в., ч. I и II).

За съжаление съвременните китайски историци не обръщат почти никакво внимание на древно Дуло, както и на древните българи. Ние открихме само един китайски изследовател – Фен Чендзюн, който в книгата си „Сиюй дими" (Западен край"), с. 28, потвърждава Аурел Стейн за местонахождението на „древната държава Дуло" в Таримската котловина (63, с. 279). Книгата му е издадена в Пекин, 1955 г. В 2007 г. списание „Българска орда" публикува „Някои забележки относно китайския запис на името „българи" от Санпин Чън – канадски учен с китайски произход (27, с. 37-50). През 2013 г. моят състудент и съквартирант проф. Ма Сипу издаде на китайски език „История на България".

Изследването на произхода, развитието и ролята на рода Дуло е много трудно, защото неговият живот и политика в голяма степен съвпада с историческото развитие на българите в древността и средновековната българска държава. Но най-голямата трудност идва от факта, че за самия него има много малко конкретни сведения с доказателствена стойност, особено в дълбока древност. Най-ранни са сведенията в древнокитайските извори, от които една част е писана в гадателни текстове и на старокитайски език, за който ние нямаме речници на български език. Дори за съвременния китайски език разполагаме само с двата кратки българо-китайски и китайско-български речници на Джан Сун-Фън. Ползваме главно китайско-руски и китайско-анлийски речници.

С нашето изследване си поставяме за цел да направим опит за разкриване на написаното в някои от най-важните древни китайски извори, преди всичко в „Шъ дзи" на Съма Циен и в трудовете на други най-видни китайски, руски и западноевропейски автори за рода Дуло и отчасти за останалите българи, защото за последните има повече написано и са по-известни. Затова темата ни е преди всичко за древно Дуло. Правим изводи за неговата родина и народностен произход, за преселенията му, неговите прояви и влияние на различни места в Западен и Среден Китай главно пр. Хр. Работата ни има много спорни и много бели петна, поради липса на информация, а вероятно и на пропуски в нейното познаване в по-пълен и възможен обем.

Интересът ни към проблема бе предизвикан от изследванията на проф. В. Златарски и особено на Д. Съсълов (баща).

Изходната ни позиция са твърденията и разработките на редица китайски, руски и западни автори, които сочат, че китайските извори още в дълбока древност показват наличия на българи в Таримската котловина. Почти безрезервно приемаме постановките

на Питър Будбърг, Де Грот, И. М. Ошанин и Д. Съсълов, че Поле, Поли, Полиок, Болор, Булор, Булой, Бугу, Буго, булоодзи, Баодзалия и техните варианти показват български формирования. Д. Съсълов ги нарича аймаци, китайците – държави, Ошанин – княжества. За нас формата не е особено важна. Важно е преди всичко тяхното присъствие. Целта ни е да потвърдим и допълним сведенията на Д. Съсълов със сведенията на Съма Циен, Сюен Дзан, Аурел Стейн, познатите ни пътешественици и др., и да изложим своето мнение за произхода на Дуло и останалите българи, както и за основните им ценностни качества, според китайските извори, да дадем отпор на някои субективистки становища по тези въпроси.

Стремили сме се да бъдем обективни и коректни в ползването на изворите и авторите чрез тяхното посочване с том и страница, както някога ни учеха във факултета по история и философия на родния Софийски университет „Св. Климент Охридски" акад. Д. Косев, професорите Д. Ангелов, Д. Димитров, П. Петров, А. Аврамов, Туше Влахов, Н. Попов, доцентите Д. Спасов, П. Тивчев, Р. Радев, Е. Бужашки и асистентите Ил. Димитров, В. Гюзелев, В. Георгиев и др., за което от сърце им благодарим.

Глава Първа. СВЕДЕНИЯ ЗА ПРАДРЕВНО ДУЛО ВЪВ ВАРИАНТИТЕ НА ЗАПИСКИТЕ И БИОГРАФИЯТА НА СЮЕН ДЗАН

Най-ранните сведения за съществуването на прадревно Дуло под формите на Ду, Доу се отнасят вероятно към края на третото и началото на второто хилядолетие пр. Хр., в епохата Ся и особено по времето на епохата Джоу от XII в. пр. Хр. По това време се правели надписи по корубите на костенурки, волски и овнешки лопатки в някои, от които има сведения за наличието на град Ду и град Доу – столица на добре уредено владение на Не-ван. Но най-разпространено в научната литература на най-големите световни центрове – Пекин, Париж, Лондон, Петербург, Токио и др. е сведението във вариантите на Записките и Биографията на будисткия монах Сюен Дзан, написана от неговите преки помощници Хуей Ли и Ян Дзун. Те се използват като категоричен ценен извор за историческото развитие на народите на запад от древен Китай. В тях е посочено конкретно сведение за местоположението и една от ширините на територията на „старата страна Духоло" в южната част на ядрото на днешната пустиня Такламакан, която поне преди четири хиляди години е била център на цветуща цивилизация. Това е доказано и все повече се потвърждава от изследванията на китайските, руските, европейските и американските археолози. Затова започваме нашето изследване със сведенията на Сюен Дзан. По-нататък ще се спрем на посочените по-горе и други прадревни сведения, особено от бащата на китайската наука по история Съма Циен от I в. пр. Хр.

Сюен Дзан е роден в 603 г. в днешната китайска провинция Хунан. Тринадесетгодишен става послушник в един от лоянските будистки манастири. На 20 г. е монах и отива в Чанънан. През 629 г. предприема тайно пътешествие до Индия. Посетил 110 страни, пропътувал 25 хил. км. На отиване минал по северния път през южната част на пустинята Гоби. От там вървял на запад под местността Хами. След това продължил по северните части на пустинята Такламакан, през Турман, Карашар, Куча, Аксу, планината Тяншан, хребетите Какшаал и Терски, покрай езерото Исък кул, по река Чу, през градовете Токмак, Сайрам, Ташкент, Самарканд, прохода Железни врата, Кондуз, Талк, през Хиндокуш до Гандхара и Централна Индия. Учи пет

години много успешно в будисткия манастир в Налантур. Обикаля и опознава Индия. След 17 години пребиваване в нея, в 643 г., взема със себе си много будистки книги и тръгва обратно за родината. Пътува по Южния китайски път на коприната, през Памир, прохода Барашал, Ташкурган, Кашгар, южната част на пустинята Такламакан (Хотан, Пимо, Ния, древно Дуло, Дзюимо, Лулан, Дунхуан до Чанъан). Установява се в Чанъан. Там развива активна преводаческа и проповедническа дейност заедно с вече посочените негови двама помощници. За почти всички посетени по-големи селища е записал по нещо в разказите си – „Да Тан Сиюй дзи" („Разкази за Западните страни"). Помощниците, след смъртта му, съставят неговата биография „Да Тан Дациенси Сан-дзан фаши чуан" („Жизнеописание на наставника в закона при великата династия Тан, (пазителя) на трите съкровища от обителта Дациен" (65, с. 8: 66, с. 128-134). Записките, както и Биографията са изключително ценни извори за местата, държавите и народите, през които е минал. За нас българите тези извори са безценно и най-категорично доказателство за наличието на древно Дуло в прадревни времена в Таримската котловина и по точно в сегашната пустиня Такламакан. Както вече посочихме, част от тези текстове са включени в редица сладващи истории на китайските династии и най-вече в „Таншу". От там ги взема великият руски изследовател Н. Я. Бичурин и в 1848 г. ги влага в знаменития си труд „Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена". Трудът му е посрещнат с изключителен интерес от научните среди в развитите страни, особено в Европа. През периода 1950 до 1953 г. е издаден в три тома от Академията на науките на СССР.

В 1853 г. френският изследовател С. Жюлен издава в Париж „Биография на Сюен Дзан", а в 1857 г. и „Записки за Западните страни от Сюен Дзан". Така за първи път оригиналите на тези извори станали достояние на световната наука.

В 1884 и 1914 г. С. Бил издава Записките и Биографията на Сюен Дзан на английски език (65, с. 9). Самуел Беал в 1884 г. издава Биографията на Сюен Дзан, а Т. Уотърс в 1904 ч. – Записките му на английски. През 1969 г. са преиздадени (47, с. 146).

В Съветския Съюз интерес към Записките и Биографията на Сюен Дзан проявяват Л. Н. Меншиков и М. В. Тугушева. Първият издава абзац 5 от Записките на китайския вариант на помощниците му (66, с.128), а М. В. Тугушева – краткия и разгърнат вариант на Уйгурската версия на биографията на Сюен Дзан в 1980 и 1991 г. (65, с. 66). Много сериозно внимание на Сюен Дзан обръща и А. Г. Малявкин

в „Танские хроники", като се основава преди всичко на „Син Тан шу", „Бей шу", „Вей шу" и „Суи шу" (64, с. 182, 183, 193, 220, 229, 240, 271,277, 296).

Естествено на Сюен Дзан се обръща особено внимание в родината му Китай. То започва с неговите ученици и помощници през VII в. и продължава в последващите летописи. В по-ново време китайски автори, които работят по тази проблема са Фън Чън дзюн, Фан Сян юн, Чън Чжу мян, Ян Юи и др. Те изследват и тълкуват Биографията, Записките и цялата дейност на този велик пътешественик и идеолог на будизма, и ги издават в 1948 г. В 1959 г. Ли Юнси публикува превод на Биографията и на английски език (63, с. 354, 355).

В България заслужава да се посочи, че С. Стоилов, на няколко страници в „Нарекоха се българи", ползва текста посветен на „старото царство Тухоло" от Самуел Беал и Томас Уотърс (47, с.146).

По-нататък в изследването ще дадем максимално възможни къси цитати от по-горе посочените автори и преводачи и ще направим обобщение. След това ще се спрем на „Исторически записки" („Шъ дзи") на Съма Циен.

Започваме с китайския вариант на „Биография на Сюен Дзан" написана от помощниците му Хуей Ли и Ян Дзун. Нарекли я: „Животописание на наставника в закона при великата династия тан (пазителя) на трите съкровищници из обителта Дациен" (66, с. 11, 128; 65, с. 8). Използваме приложение съставено от Л. Н. Меншиков и предоставено на Л. Ю. Тугушева към „Фрагменти на Уйгурската версия на биографията на Сюен Дзан" (66. с. 133, 134). В него е записано: „Излизайки от града Пимо (днешното Узун Тати – б.а.) наставникът навлязъл в камениста пустиня и изминавайки около 200 ли (87 км – б.а.), достигнал до град Нижан (Ния – б.а.). По нататък излизайки от тук на изток, навлязъл в големи сипкави пясъци, където вятърът придвижвал пясъка и където по земята нямало вода и трева. (Тази местност) в по-голямата си част е погубена от горещините и подложена на бедствията на зли духове и няма пътища. Пътниците, минавайки (тук) се ориентират по останките от кости на хора и животни. Безплодните камънаци се преодоляват трудно по бележките от предишни (пътешественици).

По-нататък, преминавайки около 400 ли (174 км – б.а.), наставникът достига старата страна Духоло. Преминавайки още около 600 ли (261 км – 6.а.) пристигнал в старата страна Чжемодана, т. е. в земята на Дзюимо (Черчен – б.а.). Преминавайки още около 1000 ли (435 км – б.а.) на североизток достигнал старата земя на вълните на Нафу, т.е. Лоулан и така по обиколни пътища се добрал до нашата граница." (Има се предвид тогавашната граница на Китай).

Второ. Сведение от китайската хроника „Таншу" гл. 221, посочено от Н. Я. Бичурин (42, т. II, с. 318). Там пише: „На изток (от Хотан – б.а.) е река Пимо; като преминеш 200 ли пясъчна степ ще пристигнеш в град Нинан, намиращ се сред голямо езеро. Земята е блатиста, обраснала с камъш и бурени. Пътешествениците продължили пътя през града за Хотан, а Хотан се счита за източна погранична крепост. Още по на изток ще навлизате в големи сипкави пясъци в които при преминаването на хора не остават следи и затова заблудилите се пътешественици разпознават пътя по животинските кости. Няма ни трева, ни вода. Често духат горещи ветрове по времето, на които и хората и животните падат в несвяст. След 400 ли ще пристигнеш до древно Дуло, след още 600 ли – до Гусимоюна. Това е древното владение Дзюймо. След още 1000 ли ще пристигнеш в Гуна-шубо. Това е древното владение Леулан. От Дзюйми и по-нататък всичките родове живеят в общества, които китайците наричат с имената на владетелните Домове; защото тези общества никога не са имали съобщност с дома Тхан, а на събраните по разкази сведения за тях е трудно да се повярва. Но тъй като техните земи се намират във връзка с други владения, то ние поместваме тук техните названия".

Третото сведение вземаме от А. Г. Малявкин поместено в „Тански хроники", където цитира текст от „Син Тан шу", гл. 221б, с. 46, 2–5а, 1, 3-6 (53, с. 85). В него пише, че след гр. Шуле (Кашгар) „в югоизточно направление се преминава през р. Тудо (Сидо, Яркенд даря – б.а.). Зад големи пясъчни планини е племето джаодзюйдзя (държавата Сие – б.а.) иначе се нарича дзюйдзюй (юечжи – б.а.), заема територия от 1000 ли. На изток зад хребет, след 800 ли ще бъде гр. Хотан. На изток е р. Пимо. Преминавайки в пустинята след 200 ли се достига гр. Нижан (Ния)... След 400 ли се достига древната държава Дуло. (В бележка на с. 279 Малявкин пише, че би трябвало да се нарича Духоло). След още 600 ли се достига древната държава Джемотана, това е древното Дзюймо. След още 1000 ли се пребивава в старинната държава Нафубо. Това е древен Лоулан.

Племената намиращи се по-нататък от Дзюйми живеят обединени. Хората от Средната държава (хуажен – китайците – б.а.) ги наричат владения (държави). В резултат на това, че те никога не се свързвали с държавата Тан, сведенията за тях са случайни и причудливи, трудно се получават и проверяват. Въпреки това техните земи граничат с много държави, затова тук споменаваме само техните названия" (63, с. 85).

Четвъртият вариант е цитатът на С. Стоилов от Записките на Сюен Дзан в преводите на Самуел Беал и Томас Уотърс. Те пишат:

„изминавайки около 400 ли (174 км) се достига до старото царство (old kingdom (Tu-ho-lo) Tukhara).

Тази страна от отдавна вече е изоставена и дива. Всички градове са в руини и не са населени.

От там отивайки на изток около 600 ли (260 км) достигнахме до древното царство Chemotona, което е същото царство наричано Нимо. Стените на града все още изглеждат величествени (високи), но жителите били принудени да се разотидат и са разпръснати" (47, с. 146).

Пети вариант е превода от С. Жюлен на Записките и Биографията на Сюен Дзан. В тях той нарича интересуващия ни обект „местност Тухоло", която била превърната в „истинска пустиня" (72, т. II, 469).

Четвъртият и петият варианти са преводи с транскрипции, които дават китайското Дуло като Тухоло. По този повод ще посочим, че в китайските извори до 383 г. сл. Хр. е употребявано названието Духоло (Дуло). След това в тях се появява и тюркската транскрипция Тухоло, но за територията на Тохаристан. Това е след разпада на Кушанската империя под ударите на китайци, сянби, тюрки, тунгуси, киргизи и индийци (75, с. 83). Безспорно е, че топонимът Тухоло е съществувал още от II в. пр. Хр., използват го Помпей Трог, Страбон, Плиний Стари, Дионисий Париегет и Авиен, но китайците в сведенията на Джан Цян (втората половина на II в. пр. Хр. в „Хан шу" и „Хоу Хан шу" сл. Хр.) ползват „Да-юеджи" (Голямо юеджи) (76, с. 34, 35). Сюен Дзан посочва териториалните граници на Тухоло (Тохаристан) от Персия до Памир на около 3000 ли, от Железни врати до планината Хиндокуш на около 1000 ли. Той обаче забелязва, че то не представлява единна държава, а се състояло от 38 влерения, разделени от природни граници, но имали общ език и писменост, т. е. имали свой етнокултурен облик. Във „Вей шу" 666 г. след Хр. гл. 102, с. 226, 1-5 то е наречено Тухоло; в „Син Тан шу", VII в. сл. Хр., гл. 221Б, с. 6а е наречено Тухоло, Духоло и Тухуло (63, с. 69). Китайският историк: Фен Чендзюн посочва транскрипциите Духоло (с два различни йероглифа), Дуцюй, Доушало и Доуцюйло. Някои изследователи смятат, че названието на държавата Доуле, споменато в „Хоу Хан шу", гл. 88, с. 3а-б, е съкратено название на Доуцюйло (63, с. 193, 213). Тези позовавания показват, че поне до средата на IV в., а и след това, в китайските летописи Тохаристан е наричан Духоло. Те сочат неговата етническа връзка с древно Доуло (Дуло) в Таримската котловина. В тази връзка, ще отбележим, че Бичурин (42, т.II, с. 267), като ползва „История на северните дворове" (Бей ши), пише, че владение Тухоло (Бактрия) е било съседно на древно Кан,

Персия и Фан ян. Пак там на с. 274 – че то е на запад от Луковите планини и има строева войска 100 000 души, а на с. 321 – взето от „Таншу" го нарича „Тухоло иначе Духоло" и че Тухоло се назовава от времето на династия Юан-вей (386-555 г.). Било южно от р. Амударя (Уху). Имало 100 000 войска и се славело с потокръвните си бързи коне. От 558 г. станало юеджийска губерния.

За шесто сведение посочваме становището на академик В. В. Бартолд. Разглеждайки гръкобактрийската държава, согдийския и тохарския език, той засяга пътешествието на Сюен Дзан и откриването на тохарската писменост и език от М. А. Стейн (в текста е Щтейн) в една от пограничните кули на гр. Дунхуан и в Лоулан. В таримско Тухоло, според Бартолд, А. Стейн намерил в развалините на Ендере паметници „напълно съответстващи" на описаното от Сюен Дзан за Тухоло в Таримската котловина, на изток от Хотан, в местност превърната в „съвършена пустиня" (72, с. 469). Бартолд категорично подчертава, че тохарите в изворите на р. Амударя са пришълци от тези източни тохари. Той пише: „Тохарите били пришълци от изток и заели местност на изток от Хотан по-рано отколкото местността по изворните притоци на Аму Даря; от друга страна амударянските тохари по рано се изложили на влиянието на будизма и индийската писменост; напълно е възможно, че те след приемането на будизма започнали да просвещават своите останали в Източен Туркестан съплеменници" (72, с. 470). Както виждаме мнението на Бартолд напълно съвпада с позицията в китайските извори, че Тухоло в Таримската котловина (което значи древно Дуло) е по-древно от Тухоло в района на Амударя. Тук възниква въпросът защо Бартолд нарича и двата обекта със западната и тюркска транскрипция Тухоло. Дължи се на факта, че той ползва френски превод, а не руски. Това личи и от названието на Стейн.

Седмо поставяме сведението на китайския изследовател от миналия век Фен Чен Дзюн, който в книгата си „Сиюй дили" („Географски названия в Западния край"), издадена в Пекин, 1955 г., на с. 28 потвърждава откритието на Аурел Стейн, че в района на днешния град Ендери е била древната държава Дуло, посочена от Сюен Дзан (63, с. 279).

Фен Чен Дзюн потвърждава разкритията на Аурел Стейн и за всички съседи на древно Дуло, посочени от Сюен Дзан.

Като осмо, но особено важно, разглеждаме сведението от Уйгурската версия на Биографията на Сюен Дзан. Тя е издадена в Уйгурското княжество Кочо. То било в днешен Източен Тюркестан, гр. Бешбалик. Преведена е от тюркския учен Шинко Шели Тутунг. Сам

той е вписал името си в абзац 87 на превода (65, с.223). Интересуващият ни текст гласи:

„V 84

Встъпвайки в пустинята на изток от града Бим (Пимо – б. а.) той преминал 200 ли и достигнал града Угай (?) (Ния – б. а.).

На изток от град Угай той отново навлязъл в голямата пустиня от сипкави пясъци, където духат ветрове и пясъкът се движи. На тази земя, лишена от вода и растителност, изгорена от зноя, се излагали на бедствия от зли духове.

V 85

... определяйки (пътя) по останките ... на преминаващите хора и животни, намирайки твърди камъни и каменисти участъци, както били описани, в началото на тази книга, той преминал още 400 ли и пристигнал в стария град на тохарите (днешно Ендери – б. а.). От тук преминавайки още 600 ли той пристигнал в гр. Сармадан (днешен Черчен – б. а.). Този гр. Сармадан се отнася към местност наричаща се Дирбар. Изминавайки още 1000 ли на североизток от него той пристигнал в Ноб.

Ноб – това е местност наричана Лулан. Достигайки до Ноб той се приближил до своята земя".

Намираме за необходимо да напомним, че този вариант е превод от китайски на тюркски език и естествено в него е приложена тюркска транскрипция, при която, както се вижда от речниците, Доуло (Духоло и Дуло) се назовават Тухоло.

Накрая на поредицата от важни сведения искаме да посочим, че те по принцип, в основното си съдържание, се потвърждават от най-големия известен ни китайско-руски речник, подготвен за 29 години и издаден 1983 г. в 3810 страници, голям формат, под Научното ръководство на проф. М. И. Ошанин, автор на предишни издания на китайско-руски речници. В съставянето му участват 37 от най-известните руски съставители на речници и специалисти по китайски език, а също така и 4 китайски автори. Речникът съдържа над 16 хиляди гнездови йероглифи и над 250 хиляди думи и изрази взети от най-големите китайски речници, сверен е с „Големия японско-китайски речник". За нас българите е особено важно, че на много от йероглифите е дадено и тяхното историческо съдържание и още по-важно е, че то е дадено и за йероглифите, отнасящи се за България и Ду (Доу, Доулу) и доулусци. Тук ще посочим само част от тази информация. В том II, с. 778, в гнездовия йероглиф 3498, в едно гнездо са поставени Ду и Доу, а в информацията точка 3 за Ду пише: „ист. град за поддържане на ленните земи; 4. (ист. крупно

селище) в първия период на оседналост); 5. ист. Ду (административна единица от четирите такива..., епоха Джоу)." По-нататък авторът, в раздел VI за йероглифа Ду, du, твърди, че е фамилия. След това в съчетанията е посочено, че когато към йероглифа доу се добави дактилическия йероглиф за ду се чете Доулу, което исторически значи: „страна на западната граница на Китай, епоха Хан" (48, т. II, с. 778). След това се сочат някои особени отличия на жителите на тази страна, наричани „доулусци". Същото се твърди и в речника на Паладий, но пише, че Ду-лу е държава (28а, с. 183). Смятаме, че по-категорично от тези сведения за наличието на Ду (Доуло, Дуло, доулусци) в прадревен Китай и Таримската котловина не може да има, защото зад него, както посочихме, стоят над 40 руски, китайски и японски изследователи китаевисти. На други места в работата ни ще се спрем отново на сведенията за Ду (Доу, Доуло), както и за другите български владения. А сега ще дадем откъс от последното издание на Записките на Сюен Дзан от Руската академия на науките от 2012 г. в превод от китайски с коментар на Н. В. Александрова. Интересуващият ни текст е за пътешествието му след гр. Кустан (Юйтян, Хотан). След него на 330 ли се стига до гр. Пимо. „На изток от река Пимо" (пътешественикът – б.а.) влязъл в пясъчнокаменистa пустиня. Вървял над 200 ли и пристигнал в град Нижан, имащ в окръжност 3-4 ли и е разположен сред голямо блато. Блатистите земи са много влажни и през тях трудно се преминава. Те често са обрасли с камъш. Няма други пътища освен прохода през града, по които трябва да се пътува. Затова пътниците не могат да минават през този град. Тук има застава охраняваща източната граница на страната Кустан. Следвайки от тук на изток влязъл в Голямата (Пустиня) на подвижните пясъци. Пясъците са толкова ситни, че се преместват по вятъра в разни страни. Тук не остават следи от миналите хора и затова мнозина губят пътя, отклонявайки се далеко встрани и не могат да намерят нищо, което би им показало пътя. Затова пътниците, срещайки останалите тук кости ги считат за указателни знаци. Тук няма вода и трева, а често има горещ вятър. Когато се появи такъв вятър, хората и животните изпадат в несвяст и от това стават болни. От време навреме им се причуват пеене и свистене, или се чува жален плач; тогава зрението и слухът на пътниците се разстройва и те губят посоката. Поради това често загиват. Всичко това са прояви на злите духове.

Вървял около 400 ли и пристигнал в държавата в миналото Духоло. Страната е отдавна опустяла. Всичките градове са изоставени. От тук вървял на изток около 100 ли, пристигнал в държавата в миналото Чжемотона, която по-късно се нарича област Немо. Стените на града са високи и мощни, но живеенето на хора тук е прекратено. От тук пропътувал на североизток около 1000 ли и пристигнал в държавата в миналото Нафобо, която по-късно се нарича област Лоулан" (214, с. 344–345).

В посочените цитати от различните варианти виждаме, че обектите и разстоянията между тях съвпадат. Изключение прави руското издание на Записките от 2012 г., където разстоянието през територията на Духоло, вероятно погрешно, е преведено 100 ли вместо 600 ли. Разликата в някои от названията е резултат от транскрибирането или на естествено различни названия при народите.

В тези цитати Духоло ни интересува в пет аспекти: Първо, как се назовава? Второ, какъв географски обект е (държава, владение, страна или държава в миналото)? Трето, от кога съществува той и неговите съседи? Четвърто, какъв произход има неговото население и от каква расова група е? Пето, местоположението на обекта и неговата територия? За нагледност на сведенията (вариантите) прилагаме наши схеми (скици) по някои от тях, както и обща скица за интересуващата ни информация. Естествено, първата схема е китайският вариант на Биографията на Сюен Дзан. В нея даваме пътуването му за Индия от Дунхуан, по Северния път през Турфан, на север от р. Тарим, през Куча, покрай езерото Исък кул и по р. Чуй. За случая, в изследването ни, е по-важен Южният път, по който той върви на връщане от Индия. В нашата схема даваме пътя му от Кашгар, през Яркенд, Хотан, пустинята Такламакан (Бхимо, Ния, Духоло, Джемотана, Лоулан) до Дунхуан, като посочваме и измерението на този участък в ли и км. Нямаме претенции за точна мащабност на схемата, но все пак сме категорични, че тя дава достатъчно представителна картина на този участък. На основата на данни за общата дължина на пътя и другите сведения между обектите изчислихме, че растоянието между Юйтян и Бхимо е 50 ли. Получава се, че в този участък Сюен Дзан е пропътувал до Лоулан 3550 ли (1544 км по китайските измерения преди реформата, а по сегашните 1775 км). В тази скица не сме дали други селища освен посочените от Сюен Дзан.

Скицата за формата на пустинята сме заимствали от Л. А. Боровкова „Царства в Западния край във II – I в. пр. н. е.". Рис. 3 „Локализация на държавите по Хан шу". Общо взето нашата скица съвпада със скицата направена от Аурел Стейн.

Втората схема е по Бичурин, който използва „Тан шу". Взели сме нея защото този изследовател дава най-подробни сведения за

селищата в Средна Азия по онова време. Една част от тях, които смятаме за български, сме посочили от неговия т. III, карта 1 и 1а.

От схемата по вариантите от Записките и Биографията на Сюен Дзан установяваме, че названията Духоло (Дуло) са шест, а Тухоло (Тохоло) са четири. Както вече посочихме, названието в случая е преди всичко въпрос на транскрипция от китайски на езика на преводача. За нас най-важен е изходният език на първичния документ, а той е бил китайски. Това значи, че изследваният от нас обект, по времето на Сюен Дзан, на китайски, се е наричал Духоло в различни диалектни варианти, като всичките имат за основа прадревното Ду (Доу), запазено и до днес и посочено в съвременните големи китайско-чуждестранни речници. Това наше твърдение по-нататък ще доказваме с много аргументи от древни китайски и съвременни автори, главно Съма Циен, Н. Я. Бичурин, Фан Вен-лан и много други.

Най-важният извод за нас, от посочената схема, е, че във всички варианти Дуло и Тухоло времево са определени като древни или стари обекти (държава, царство, град, местност). В три от вариантите става дума за държава, в по два за местност, страна и град, и един – неопределено. За нас особено важна е позицията на Бичурин, който за разлика от другите изследователи е бил 16 години в Китай и е издал десетки книги за него и Азия, а също граматика и речник. За съжаление, той не дава определение на общественото устройство на „древно Дуло". Въпреки това ние ще се опитаме да установим какво е имал предвид в своето изследване.

За правилното изясняване на много от интересуващите ни въпроси, както по схемата, така и по темата ни въобще, голямо значение, има правилното транскрибиране при ползването на чужди езици. Поради това ние ще му отделим известно внимание. Транскрипция идва от латинското „транскриптио". Според речника на чужди думи в българския език то има две езикови обяснения. Първото е „предаване чрез буквите на друга азбука нещо, написано на една азбука". Второто е „предаване на думи и текст с фонетични знаци за лесно и точно произношение" (78, с. 635). За нас това е предаване на названието на нещо от една азбука на друга азбука, но съдържанието остава едно и също, а това значи, че и обекта (нещото) остава един и същ. Но за различните народи буквеното изписване е различно, а също и фонетичното произношение. Естествено при сходните азбуки, а по някога и при не сходните, може да има съвпадение във фонетично отношение, а и съдържателно такова.

До преди 25 години заради видимата голяма близост на руската и българската азбука, основаваща се на българския им произход, без

да се отчитат фонетичните им особености, при транскрибирането масово се използваше руското транскрибиране на китайския език.

В 1958 г. Всекитайското събрание на народните представители прие нова китайска фонетична транскрипционна азбука основаваща се на латиницата. Този факт, както и настъпилите политически промени доведоха до ново незачитане на българската транскрипция и прилагане на английската. Така днес у нас съществува пълен хаос при транскрибирането от китайски език. Разбира се срещат се и изключения сред китаевистите. С цел избягване от тази ситуация и правилно прилагане на българската транскрипция, използвахме наличните китайско-български и българо-китайски речници, учебника по китайски език на Джан Сунфън, статията на София Катърова и Джан Сунфън-Канети в списание „Филология" на СУ „Климент Охридски" и консултация с прф. Ал. Алексиев, завеждащ катедрата по китаевистика към Университета. В работата си често използваме транскрибирането извършено от Бичурин в „Събрани сведения за народите, обитаващи в Средна Азия в древните времена" и „Събрани сведения по историческа география на Източна и Средна Азия" (Тук е дадена и английската, и френската транскрибции.)

При транскрибирането названието винаги претърпява въздействието на родния език, на фонетиката му и нейното смислово съдържание. Това формира особеностите на произношението. То добива народен или етностен характер. Затова всяка промяна на записването, която не съответства на родната фонетика води до разминаване и подмяна на смисловото съдържание на родната фонетика. По този повод искаме да изразим мнението си, че ползването на транскрипции от чужди езици за български обекти, имащи утвърдени български названия, води в много случаи до налагането на подмяната на българските названия и изхвърляне на българския език и неговия понятиен апарат, насаждане на чуждофилия. Това с особена сила се отнася за подмяната на названието Доулу (Доуло, Дуло), което е възприето в прабългарския, древнокитайския, средновековния български и руски език с монголската, корейската, тюркската и латинската транскрипции Туло (Туоло), Тухоло (Тухуло). Такова ползване изопачава историческата истина за най-древните (прадревни) имена и времена от съществуването на рода Дуло. Названието Тухоло, както вече бе посочено, пр. Хр. се среща в древногръцки автори и се отнася за Тохаристан, не за Западен Китай, то не е тъждествено, не само фонетично, а и времево, териториално и като държавен субект (древно Дуло). Може да се говори само за частично съвпадение на етническа основа след трикратното пре-

селение на части от древно Дуло през Цинхайския район, Съчуан, Шанси, Шаанси, Гансу, Алтай, Седморечие, Тохаристан (като част от Кушанската империя).

Навсякъде Дуло е давал животворно отражение в развитието на тези райони, създавал разни образования, често с държавностен характер, като Дилийски съюз, владения и градове Ду, Доу, Шу, Ба, Шубаго, Дян, Пугу, Джуншан, Гаоче, Тунло, Юебан, Кушанска империя (Тохаристан), Съюза Дулу в Тюркския и Тюргешкия хаганат. Абсурдно е обаче да се твърди, че това са само негови формирования. Във всичките тези формирования Дуло е имал голямо значение. Ние ще се опитаме да покажем това, в някаква степен, за някои от тях.

За да илюстрираме как подмяната на българските транскрипции с чуждоезикови води до неверни изводи ще посочим пример с даденото от С. Стоилов тълкуване на древно Дуло като „източните владения на Тухоло" (Тохаристан). За тази цел ще анализираме един цитат от неговата книга „Нарекоха се българи". Но преди това ще посочим, че в ползваното от него сведение има важен момент, който е подчертан и в някои от другите преводи. Този текст е: „Тази страна от отдавна вече е изоставена и дива. Всички градове са в руини и не са населени" (47, с. 146). За Жулиен те са „превърнати в истинска пустиня". Това е показател за прадревността на разрушените селища в Таримската котловина.

А сега за вредата от неправилно транскрибиране от чужди езици за българския читател. На посочената по-горе страница Стоилов пише: „Очевидно тази от отдавна вече „изоставена и дива страна" на „старото царство Tu-ho-lo" са източните владения на Тухоло. Отбележете, че Тухоло не е един единствен град-оазис, а цяла държава с много населени места. Shemathona е още по на изток. За Кхотан, а и за други градове от Тарим, не се посочва че са били част (стари територии) от Тухоло, така както се прави това за владения на запад до западното Тухоло. Според Hsuan Tsang град Кхотан бил основан от преселници от Гандхара (Takshasila) едва по времето на император Ashoka (Asoka), т. е. в периода 272 – 235 г. пр. н. е. Това показва, че жителите на това източно Тухоло не се разглеждат като част от населените с тохари оазиси на басейна на река Тарим или пък по-скоро са по-старото население от най-източните райони. Очевидно емиграцията от това старо царство Тухоло е била на запад" (47, с. 146, 147).

Първият проблем е, че очевидното, което твърди автора, с нищо не е обосновано. Това, че така наречените от него „източни владения на Тухоло" са „изоставена и дива страна" с нищо не доказва,

че са източни владения, а само, че тази страна е прадревна и отдавна напусната. Според повечето от авторите тя се е превърнала в истинска пустиня. Вярно е, че е имало согдийска колонизация на южни части от Таримската котловина и то два пъти. Втората е през VII в. след Хр. след пътешествието на Сюен Дзан. Освен това тя не е била по пресъхналата река Конче даря, където е бил центъра на древно Дуло, а в района на Лоулан. Доказателство за това са откритите документи от Пельо в Дунхуан (70, 72, с. 464). Ако е имало колонизация в Дуло, то би трябвало Сюен Дзан и някакви други извори да я посочат, но те не споменават такова нещо в разглеждания от нас район – древно Дуло. Сюен Дзан пише много за Удун (Хотан), а „старото царство Духоло" само го споменава.

Второ, Стоилов не цитира целия текст за затрупаните от пустинята обекти на изток от Юйтян по обратния (южен) път на Сюен Дзан. Той цитира само „старото царство Тухоло" и „древното царство" Чжемотона.

Трето, той почти навсякъде прилага английска транскрипция, без превод и съпоставка с китайска и българска. Дори почти всички обекти, които засяга в книгата си, вероятно за демонстрация на по-убедителна ученост и езикова подготовка, дава на английски език. Това обаче може да показва и незнание на българската транскрипция от китайски и анлийски. Този подход на Стоилов води до изчезване на българските транскрипции за обектите и замяната им с английски, което в много случай им придава друго информационно съдържание, от друг обект. Именно така се получава когато Доуло или Духоло се заменя с Тухоло. Едното е български владетелски род (според някои държава) в Таримската котловина, а другото е народа Тохаристан по река Амударя, който само частично може да се смята за български и то в по-късно време, в Кушанската империя.

Стоилов не е прав и в твърдението си, че след като Сюен Дзан е заявил, че „Котан „е заселен от преселници от Гандхара следва, че и жителите на това „източно Тухоло не се разглеждат като част от населените с тохари оазиси на басейна на река Тарим."

Първо, така нареченото от него „източно Тухоло" (за нас и други автори) „древно Дуло" е на 650 ли от гр. Хотан и може да не е било заселено от гандхарци, а и Сюен Дзан не споменава нещо подобно.

Второ, по известните ни карти тохарите в VII в. пр. Хр. са далеко на северозапад от Хотан. Големите юеджи през VI и V в. пр. Хр. са се движили над Таримската котловина в посока югоизток към Китай и са изгонени от хунну по обратния път в края на III и началото на II в. пр. Хр. Само Малките юеджи, вероятно са се движили по Южния

Конлуншански път на коприната. На изток от хотанските владения, започвайки от Ния, под пустинята и на изток от нея, били жуните и ди (49, с. 27).

Трето, откритието на учените от миналия век, че около Южния път на коприната е ползван пратохарски език, вероятно, е свързано с Малките юеджи, които били в най-южните части на Таримската котловина, минали на запад от Хотан и били северни съседи на Тибет и Индия. За това съобщават древните автори Марин Тирски, Птолемей, Прокопий Кесарийски, в по-ново време Готьо, Пельо, Стейн, Бартолд, Пулейбенк, Св. Попов и др. (72, с. 460, 462-464; 82, с. 63-66). Този език е наречен тохарски език II (Б), защото е разкрит след тохарския език на север от р. Тарим в гр. Куча, а не защото е възникнал по-късно. Тохарите-юеджи идват в Хеси след появата на пустинята и след бягството на древно Дуло от нея. Вярно е последното допускане в цитата, че „източно Тухоло по-скоро са по-старото население от най-източните райони" и, че „емиграцията от това старо царство Тухоло е била на запад", но с това допускане отрича тезата си за източните тохаристански владения в Таримската котловина.

Стоилов отстоява нетюркския произход на петте племена Дулу в Западно-тюркския хаганат и прави интересни предположения за границите на владенията на Дуло (Тухоло) в Тохаристан, както и за неговата столица (47, с. 153, 155). Всичко това, обаче, се отнася не за древно Дуло, а за много по-късен период когато юеджите заедно с част от българите и Дуло завземат Бактрия и създават Кушанската империя, наречена по-късно (след 383 г. сл. Хр.) Тухоло, Духоло, Тухуло. Така е записано в „Синтаншу", гл. 221Б, с. 6а-11.

Много неточна е постановката на Стоилов, че към началото на новата ера „за китайците светът на запад се ограничавал от държавата Тухоло", т. е. най-източните съседни на Китай владения от басейна на река Тарим, от (Yuen chin) в съседство на северозапад и от хуните на север". (Пак там, с. 86) Държава Тухоло в посоченото време, а и въобще, в района на Таримската котловина не е съществувала и не съществува в китайските извори. В тях тя е Духоло. Тухоло е плод на латинската и тюркска транскрипция на Духоло. Това първо и второ в посоченото време не е съществувала и държавата древно Дуло. Тя отдавна била затрупана от пустинята. Затова в „Большой китайско-руский словарь" пише: „ист. Доулу (страна на западната граница на Китай); епоха Хан". Това значи, че по това време Доулу реално е съществувало само като народ и страна с изчезнала държавност. Стоилов, както и някои други, отъждествяват страна с държава, не правят разлика между тях. Безспорно е, че и

двете представляват място в пространството. Държавата обаче, освен място (територия) с граници има и политическа публична власт със съответните є иституции. Държавата е всестранно организирана система с преобладаване на политико-икономическия компонент в условията на дадено пространство. Определяща е политическата организация на обществото и територията.

Ние смятаме, че по въпроса за Тохаристан (Тухоло) обосновано е становището на А. Г. Малявкин, който се основава на китайските хроники от онова време. Той сочи, че Тохаристан заемал южните части на Узбекска и Таджикска СССР и Северен Авганистан. В „Сиюй Дзи" гл. 1 (японския вариант на Записките на Сюен Дзан) е записан Духоло, във „Вей ши" (гл. 102, с. 22б, 1-5), е наречен Тухуло..., в „Син Тан шу", (гл. 221Б, с. 6а, 11) – Тухоло... Духоло... Тухоло... Фен Чендзюн, освен това привежда още следните транскрипции Духоло..., Дуцюй..., Доушало..., Доуцюило..., Духоло... (61, с. 72-73). Съществува мнение, че названието царство Доуле..., упоменато в „Хоу Хан шу" (гл. 88, с. 3а, 6) е съкращение от Доуцюиле... – Тохаристан" (63, с. 193). След това на с. 213 сочи, че това е мнението на китайския историк Ван Говея и японския Д. Кувабара. Освен това, както вече посочихме, Малявкин има категорично мнение, че в Таримската котловина става дума за „древната държава Дуло" (Духоло) (63, с. 85, 279). Трябва да обясним на читателя, че на поставените от нас точки, Малявкин изписва йероглифите на названието. На с. 68 и 69 той дава историкогеографска справка за Тухоло (Тохаристан) наричана и Духоло. Базира са също на китайските извори. Така че тезата за териториите на изток от Юйтян (Хотан) като „източни владения на западно Тухоло" е само абсолютно необосновано твърдение, обслужващо идеята за тохаристанския произход на Дуло и българите. Тя е плод на неправилното транскрибиране на китайските извори, заместване на българската със западноевропейска и тюркска транскрипция, които заместват китайското и българското Ду и Доу с Ту и Тоу, Дао с Тао, Дуй с Туй и Тоуей, Б с П, Вей с Уей и Оуей, Гин и Дзин с Шинг и Кинг, Го с Куо и Коуо, Йе с Уех и Ле, Лин с Линг, Леу с Лоу и Леоу (43, с. 685-747).

Глава Втора. ВРЕМЕВИ, СЪСЕДСКИ И ТЕРИТОРИАЛНИ КООРДИНАТИ НА ПРАДРЕВНО ДУЛО В ТАРИМСКАТА КОТЛОВИНА

В цитираните откъси от вариантите на записките и биографията на Сюен Дзан е посочено, че става дума за обект от „древно", „старо" време. Това е времево измерение в много широк диапазон, който според историците и археолозите китаевисти включва времето от третото хилядолетие пр. Хр. до 220 г. сл. Хр. Българската авторка Мария Арабаджиева в книгата си „история на древен Китай", с.7 пише: „Историята на Китай наброява около седем хилядолетия, започвайки от епохата на развития неолит. Историята на древнокитайската цивилизация обхваща почти една трета от този дълъг период от време. Нейното начало се отнася към границата на 3-2 хилядолетия пр. Хр. За нейн край се смята упадъкът на империята Хан (220 г. сл. Хр.)." Тази периодизация почти съвпада със старокитайския период в езика на китайските народи и тяхната писменост.

Липсата в сведенията на Сюен Дзан на конкретност за времесъществуването на древно Дуло налага да се опитаме да го определим косвено чрез информация за неговите съседи. За тях е известно, че през II в. пр. Хр. са самостоятелни или автономни некитайски, малки или средно големи държави, дадени в нашите схеми в приложенията.

Както вече посочихме, разстоянията между обектите в различните варианти са дадени и съвпадат. Не е дадено само разстоянието между Юйтан и Пимо. За да го изчислим съпоставихме данните от вариантите с тези на Боровкова в книгата є „Царствата на „Западния край" през II – I век до н. е.", рис. 4. Вариантите сочат, че разстоянието от Пимо до древно Дуло е 200 ли пустиня плюс 400 ли през Ния. Общо 600 ли. Разстоянието Юйтан-Дзюймо по Боровкова е 390 ли плюс 460 плюс 400 дава 1250 ли. Вадим от тях 600 ли, колкото е територията на древно Дуло и получаваме 650 ли разстояние от Юйтан до древно Дуло. От 1250 ли вадим разстоянието между началото на Пимо и края на това на древно Дуло (200 плюс 400 плюс 600) и получаваме 50 ли равно на 21,7 км.

Понеже във вариантите няма данни за територията на древно Дуло по посока север-юг, предполагаме, че това разстояние е

било колкото или около даденото разстояние за запад-изток, но не по-малко защото не са посочени съседни държави. Ако е имало близки съседи в посока север-юг Сюен Дзан би научил нещо за тях и би ги назовал. На основата на това наше разсъждение повдигаме на квардрат територията на Дуло по посока запад-изток (261 км) и се получава, че територията на древно Дуло, приблизително, е било 68,12 кв. км, което е 61,34% от територията на днешна България.

Като пишем тези изчисления за територията на древно Дуло трябва да имаме предвид, че съобщеното от Сюен Дзан е съставено във време много по-късно от това, за което се отнася, с разлика при всички случай с повече от хилядолетие от изчезването на древно Дуло като някакво държавно формирование. Затова, както неговите, така и нашите „сметки" трябва да се разглеждат за твърде относителни, но все пак и като съдържащи някаква вероятна истина. Фактът, че части от населението на древно Дуло са се запазили и възродили в различни институционални и държавни образования, особено през II в. пр. Хр., през пети и следващите векове отново, като значим държавнообразуващ фактор, оправдава определението на Н. А. Аристов, М. И. Артамонов, В. А. Каховский, В. Василев, като мощен род и съюз от племена (84, с. 298; 85, с. 400; 86, с. 145; 87, с. 173; 32, с. 110). Те постигат своя връх в създаването на Велика Кубратова България, а след това прогресиращата Исперихова България. Но да се върнем на темата в параграфа за съседите на древно Дуло.

Имената на посочените във вариантите прадържавни или държавни образования в бившите територии съседни на древно Дуло през хилядолетията са променяни по няколко пъти от завладявалите ги или местни владетели. Такъв е случаят с древния български град-държава Лунтай на изток от, вероятно, също българска държава Цюйдзи (Гуйци, Куча). В 102 г. пр. Хр. той отказал да се покори на настъпващата 60 хилядна строева армия и 120 хилядна охранително-продоволствена част отиваща да се бие срещу държавата Даван на запад от Седморечието. Населението на Лунтай водило тридневна неравна и жестока битка с двестакратно числено превъзхождащия го нападател. Населението му било избито, а градът разорен и сравнен със земята. Заради изгодното му положение и плодородната земя на мястото му било изградено военнопродоволствено селище от китайци. Кръстили го на името на избитото българско население Бугур (Бюгур) и така се наричало много векове наред. През ранното средновековие при династия Тан е възстановено старото му име Лунтай. Тези сведения за древния Лунтай описва първо

най-големият китайски историк от първи век пр. Хр. Съма Циен в „Шъ Дзи", гл. 125 и след това се ползва в много други китайски истории. Селището и днес съществува като околийски център.

При китайските владетели често се случвало да дават титли на военначалници по името на народите, които те са победили. Такъв е случаят с пълководеца Чао Чун-го, който в 62 г. пр. Хр. разбива княза на пулейците (българите) около езерото Пулей-цее (българско езеро). Преводът на пулейци и Пулей-цее с названието български обекти вземаме от транскрипциите на Де Грот и Д. Съсълов – баща. Тогава бгълрите са били част от Хунската конфедерация и воювали на нейна страна. Днес езерото се нарича Баркул. След тази победа китайския военачалник получил титлата Пон-ну (Пулейски) (42, т. I, с. 81).

Първата близка до древно Дуло и значителна държава посочена от вариантите е Юйтян (Гаустан, Котан). Тя не е наречена древна, въпреки че Бичурин в т. 3, с. 59 пише, че в древността е била владение Юйтхян със столица гр. Илци, която при династия Хан е наречена Сичен, а Юйтхян – Хотан. Това се споделя и от Боровкова в „Царствата на Западния край...", с. 94. В I в. пр. Хр. Юйтянската държава имала 3300 семейства, 19 800 души население и 2400 строева войска (88, с. 317). Била съсед на държавите Уми (Нинми, Пишан), Пули, Улей и Инай, които според Бичурин и много други автори не били тюрки или хуни, а приличали на кяните, ди и съседното Сийе (Юлъерек) (42, т. II, с. 177,178). Още по-категоричен е Дж. О. Томсон, който на основата на латинските извори (главно Птоломей) твърди, че през трети-втори век пр. Хр., от Кашгар на запад, над Тибет до Северен Китай, владеели серите (жунди), преки съседи на сините (китайците) (271, с.426-435, 437-439). Най-късно, до началото на I в. сл. Хр., Юйтян се покорил на Китай и изпращал дарове на императора му. През него е минавал Южния (Прикунлунски) път на коприната. Това е съдействало за неговото бързо развитие и в 57 г. сл. Хр. е имал 32 хиляди семейства, 83 хиляди население и 30 хиляди войска (42, т. II, с. 222). Смятаме, че китайските описвачи на населението или Бичурин, или съставителите и редакторите на текста за книгата му, са допуснали грешка при посочване на общото население защото вярното общоприето съотношение между него,семействата и войската при всички други държави по това време е пет към едно. Това значи Юйтан да е имал над 150 хиляди население, което за онова време е голяма държава.

В изследването „Източен Туркестан в древноста и ранното средновековие. Етнос, езици, религии", с. 32-77 се разглежда древната

история на Хотан. Изтъква се, че в първото хилядолетие сл. Хр. в Хотан, тогава Гаустан, според будистките санскритски текстове били представени седем етнически групи (91, с. 41). Най-многобройни и ранни били иранците. Те говорели на източноирански език, условно наречен ираносакски, но не успели да заемат господстващо положение. Втора по численост народност били индийците. Те указали значително влияние върху културата и езика на хотанците. Предполага се, че първите вероятни контакти на Китай с хотанското население са от II в. пр. Хр. от пътешествието на Джан Дзян или от I в. пр. Хр., защото в китайските летописи те се появяват именно тогава. В „Цян Хан шу" е записано, че в Хотан е имало както индийска, така и китайска община. По всяка вероятност това е било така, защото се потвърждава и от една от легендите за възникването на Хотан записана от Сюен Дзан. Известно е, че той е стоял там цял месец и подробно е описал града и култовите му места. Той пише, че управителите на Хотан били от родословието на богинята на земята Вайшравана дева. Това е индийската легенда за раждането на цар Ашока от съпругата на Буда, която била от рода Шакя. Според тази легенда на брега на река Яшмова в Гушада бил построен малък манастир (скит) в който се заселили седем монаси. Те помагали на всички и проповядвали божието слово на Буда (91, с. 39). Най-пространна е тибетската версия за възникването на Хотан, създадена през VIII-X в. В нея се дава родословието на 57 хотански князе и техните деяния. От всички тези сведения виждаме, че първата държава в близост до древно Дуло, въпреки че не е наречена древна от Сюен Дзан, е толкова древна, че специалистите не могат да определят от кога е тя и кой е нейният основател. Археологическите изследвания доказват, че тя е съществувала още преди средата на първото хилядолетие пр. Хр., когато в района се появяват юеджитохари (Пак там, с.40,41). Накрая ще посочим една любопитна версия на Сюен Дзан, че принцеса изпратена насила от китайския двор в Хотан за съпруга на владетеля му, за да си отмъстя на Китай откраднала семе на копринена пеперуда през VI в. и така започнало производството ка коприна извън Китай (192, с.179, 180, 214). Днес Хотан пак е Юйтян (Хетян) (63, с. 217). Аурел Стейн потвърждава цялата информация на Сюен Дзан и прави изключително богати археологически разкрития за древен Юйтян.

Вторият обект, близък до древно Дуло, посочен във вариантите, е река Пимо, извираща от планините Кунлуншан. Тече на север между Хотан и Керия и се губи в пустинята северно от днешния околийски град Целе. На брега на тази река е бил древният град

Пимо затрупан от пустинята. Аурел Стейн локализира развалините му в местността Узун Тати (63, с. 217, 279). Фан Сюнюн го открива с имената Ханмо и Ханма (63, с. 187). През III в. пр. Хр. районът влизал към държавата Цинцзюе (Дзюйми, Юйми) с резиденция в гр. Дзюйми (Нинми) (Пак там, с. 186, 217). Това всъщност е центърът на втория древен обект в пустинята двеста ли навътре. Той е посочен в много извори като „Шъ дзи", „Хан шу", „Хоу Хан шу", „Вей шу" и в др. по-късни китайски хроники, като „Сю Хан шу", „Дзянханшу", „Таншу". От Сюен Дзан тази държава е назована Нижан, но според реконструкцията на място от Стейн и някои китайски автори се оказва, че най-древното є име съвпада с името на оазиса – долината на река Ния, а древният град е бил на север от нея на 110 км на брега на отдавна пресъхнала река. Там в пустинята Стейн открива неговите развалини (Пак там, с. 183, 184). Това отъждествяване на Циндзюе с Нижан (Ния) се потвърждава от китайските автори Фен Чен Дзюн, Фан Сянюн и Лиу Маутсаи (63, с. 217), а също така от Бичурин, Малявкин, Боровкова и др.

Спорен е въпросът за населението и мощта на Юими. Според „Дзянтаншу", „Сюханшу" и Бичурин през II в. сл. Хр., то се е наричало Гюйми (Ганми) и е имало 2173 семейства, 7251 души население и 1750 души строева войска (42, т. II, с. 222). Тези данни на Бичурин, струва ни се, основателно се оспорват от Боровкова. Тя се базира на сведения от Бан Гу в „Хан шу" от I в. пр. Хр., които са 100 години по-стари от тези на Бичурин. Според нея Бан Гу в „Повествование за Западния край" твърди, че Юйми е многочислено царство по Прикунлунския път и имало 3340 семейства, 20 040 души население и 3540 души строева войска. Според нас, едно е сигурно, че около началото на новата ера бившето древно Ния имало вече много нови имена като Зюими, Юйми, Дзиндзюе, Гюйми. Ганми било средно голяма за времето си държава, чието население пустинята е изместила (принудила да се пресели) на юг и вероятно то е създало град Керия, който съществува и днес. Така западният съсед на древно Дуло оцелял. Това обаче може да се окаже само наше необосновано предположение, защото нямаме доказателства.

След Дзюймо (Юйми) непосредствено следва нашето древно Дуло. Сведенията на Сюен Дзан за древно Дуло, във всичките си варианти, са много оскъдни. Състоят се само от 5-6 изрази (измерение на територията му в посока запад-изток, посочени са двата му съседи от ляво и от дясно в пустинята, дадено е, че по произход е древно, съобщено е и името му). Все пак това не е най-малкото, което маже да се случи с прадревен обект. Можеше да е дадено

само името му, каквито случаи има. Така че ние, потомците от много поколения, все пак сме имали късмет, че Сюен Дзан е записал тази информация, а китайските историци са я съхранили. Имаме и втори голям късмет, че такъв ерудиран изследовател от първа величина, като Аурел Стейн, е извършил проучване на Таримската пустиня и разрушените от нея градове. Той прави археологически разкопки в градчето Ендере (на английски), Андери (на китайски), намиращо се на изток от древния град Ния, столица на по-късното владение Дзиндзюе по времето на династия Хан. Той установява, че неговото откритие напълно отговаря на данните които дава Сюен Дзан за древно Дуло. Това становище по-късно е потвърдено и от разкопките на китайския археолог и историк Фан Чен дзюн, публикувано в „Сюен Дзан. Географски названия в Западния край", издадено в Пекин 1955 г. с. 26. То се споделя и от съветските изследователи Малявкин (63, с. 279), Бартолд (72, с. 469) и др. Стейн открива развалините на древно Дуло източно от долината на пресъхналата река Ния, също засипана от пустинята. Своите разкрития за Таримската котловина публикува в книгите си: „Развалините на пустинен Китай", гл. I и II, Лондон 1912 г.; „Древен Хотан" гл. I, Оксфорд, 1907 г.; „Древен Хотан. Подробен доклад за археологическите изследвания в китайски Туркестан" т. I и II, 1907 г.; „Географски журнал" т. XVIII, 1916 г. В 1933 г. А. Стейн е издаден отново в Лондон – „За древните следи в Централна Азия". Там, на с. 107, древно Дуло е посочено като „стария град на тохарите", днешно Андери. Както се вижда, е приложена английска транскрипция, при която не се пише „ду", както е в китайската транскрипция, а „то". Най-важното е, че всъщност той открива древно Дуло, чийто граници в посока запад-изток са дадени от Сюен Дзан в VII в.

Стейн, като имал предвид, че Андери се намира на пътя на коприната, предположил, че трябва да се търси в района му отбранителна система и че това вероятно е стражевия гарнизон (шоучжоу на китайски) Ланджен. По-късно китайския археолог Фан Чендзюн предполага, че този шоучжоу Ланджен е в района на града. На картата на „Източен Туркестан и Източна Средна Азия в средните векове", приложена към събрани съчинения на Бартолд, развалините на Андери са дадени на 15 км на север от днешния град Андери, а на друго място в текста се сочи, че според „Син Тан шу" гарнизонът е даден на разстояние 600 ли на изток от Юйтан (древен Хотан) (63, с. 313), почти толкова, колкото е нашето пресмятане по данните на Сюен Дзан и Боровкова. Разликата е само 50 ли (22 км) по на изток. Това е съвсем резонно, защото столицата на държавата Дуло

естествено не е била на границата, а по-навътре. Това показва, че вероятно, крепостта Ланчжен е била столица на древно Дуло. Възможно е то да е имало и други крепости намиращи се под пясъците на пустинята. (Виж приложението на форт Ендере/Андери.)

Фортът се е състоял от кръгов вал, изграден от сушени тухли, широк 3,5 м и запазен при входа на 7 м височина, където се е намирала охранителна кула. Вътрешният диаметър на вала е бил 340 м. Вътре е имало сгради за войниците, конюшня, капище и др. В крепостта са открити много керамични фрагменти, останки от хоросан и др. Теренът е землен, при входната кула с тръстиков под.

За историята на древно Дуло много важни са откритите черепи от Аурел Стейн в Таримската котловина при разкопките му през 1913-1925 г., които подробно са описани от Артър Кизс (Кийт) в 1929 г. На тях особено внимание обръща М. В. Крюков в сборника „Древните китайци в епохата на централизираните империи" (118, с. 87-108). Според А. Стейн и А. Кизс тези черепи са могли да принадлежат на полускотовъди и ловци, говорещи може би на ирански език, но изпитващи китайско влияние, т. е. са промеждутъчен тип между кавказоиди и монголоиди, между киргизки и ирански тип в резултат на естествен процес на развитие. М. Крюков възразява справедливо по последната част на този извод. Той смята, че „много вероятно е в басейна на Тарим монголоидите и европеидите да са се срещнали сравнително късно – възможно е само в края на първото хилядолетие до н. е., когато започнала първата (ханска) експанзия на древните китайци на северо-запад" (Пак там, с. 91). „Именно в това време, продължава Крюков, на територията на съвременния Синдзян (включително и басейна Тарим) започнало смесването на местното, по всяка вероятност европеидно, ирано или ирано-езично население с проникващите от изток монголоиди, сред които са могли да бъдат както централно, така и източноазиатски популации". Това становище напълно съответства на историческата ситуация и на китайската политика по това време, както и на икономическите и търговските интереси на Китай на Запад. Такава позиция заема и Л. С. Переломов (137, с. 39-40).

А. Стейн прави разкопки в района на езерото Лоб-нор, което в древността, според Бичурин, китайците наричали Пху-чан-хай, а според Д. Съсълов (баща) и Д. Грот – Болджор. И двете названия показват българска следа, значеща „българско езеро". Тук, в поречието на р. Тиебан, през 1980 г., е открита мумията на „Красавицата на Лулан".

През последните 40 години бяха извършени нови много важни археологически открития в Таримския басейн, които потвърждават

изводите за кавказоидните, европеидни черти на прадревното му население през II и I хилядолетие пр. Хр. Това особено показват разкопките в поречието на р. Конче даря и Черчен даря, в района на езерото Лобнор и пустинята Такламакан под ръководството на китайския изследовател Ван Вин Хуа. През 1979 г., по поречието на р. Конче даря е разкрит некропола Гумугоу (Кавръгул) в района на древната държава Крораин (Лоулан). След 1985 г. в пустинята Такламакан са открити 130 добре съхранили се мумии на европеиди. През 1990 г. шведско-японска експедиция извършила нови разкрития в гр. Лулан и на югозапад от Конче даря по река Сяохе. Открит е некропола на „красавицата Сяохе", а до Черчен даря – „семейството на черченския човек" (мъж, жена и дете) и други европеиди без монголски примеси. Били датирани от Института по геология в Урумчи с въглерод 14 от преди над 2000 до 500 г. пр. Хр. (139, с. 295-300: 165, с. 378-382 : 166, с. 26-32: 167, с. 63-65). Това показва, че племената жуни и ди, които според повечето изследователи, още от най-дълбока древ- ност били на запад от прадревен Китай, включително в Таримската котловина, са европеидни племена. Този е най-важният извод от на- правените открития. Той е еднакво важен с въпроса за родината им, дали са местни племена или пришълци. Пишем пришълци, защото смятаме, че в някаква степен на вероятност, е възможно родът Дуло и българите да са траки дошли от Балканския полуостров през IV и III хилядолетие пр. Хр. след ужасната Черноморска катастрофа (217).

От тези археологически открития, особено важно за нас българите. е, че обектът на направените изследвания безспорно обхваща и посочения от Сюен Дзан, „Таншу" и други китайски извори, както от Бичурин, А. Стейн, Фан Чендзюн, А. Г. Малявкин и други съвременни изследователи, района на древно Дуло и неговите съседи. Това личи много категорично и от най-беглия поглед върху скиците, които сме направили, за пътешествието на Сюен Дзан в Таримската котловина. Още по-важно е, че в откритията има конкретни елементи, които са в пряка тангента на приличия и съвпадения със страни от известния бит и обичаи на прадревните, средновековните и дори на днешни българи. Доказателствен принос в това отношение дават нашите изследователи сътрудници на списание „Ави-тохол". Така например Владимир Христов с конкретни примери показва, че изводите на проф. М. Майер, че населението на Таримската котловина в прадревността са били келти се дължи на „непознаването на българската история", военното дело, етнографията и митологията на българите (165, 381). Христов посочва най-показателните факти, които доказват българската принадлежност, или най-малко родство

с българите, на населението в Таримската котловина: високият ръст на скелетите, наличието на така наречените бели (сребърни) и черни българи, приликата на шарките на вълнения текстил с родопските одеала, престилките, шевиците, орнаментите, обувките, ботушите, конусовидните шапки гугла, конските амуниции, оръжията. Тези аналози, според Христов, се допълват и от откритията на редица изследователи в Алтай (165, с. 381-386).

На основата на посочената информация за археологическите открития в Таримската котловина и в частност в пустинята Такламакан, правим заключение, че населението на древно Дуло е било европеидно като своите съседи и е носител на част от блестяща прадревна култура.

Според Сюан Дзан на изток от древно Дуло била Джемодана (Джемотана) (Син Тан-шу, гл. 221Б, с. 46 и Малявкин (63, с. 85)), а също и Chemotona според Стоилов (47, с. 146). От текста на тези варианти е очевидно, че става дума за един и същ обект, който след това е известен като „древното владение Дзюимо". Според А. Стейн и Малявкин (85, 182) то било малка оазисна държава в района на днешния град Черчен на източния бряг на река Черчен даря. Там Стейн открива и останките на древния град Дзюимо и неговото владение. В „Син Тан шу", гл. 43Б, с. 17а, 6, е даден като гарнизон (Джен), а в други като град (Чен).

В 697 г. в императорския съвет на Китай се обсъжда доклад на Сие Цян Гуан за трите плана на Китай за отношението към чужденците, главно жуни, ди и сюнну. В него докладчикът прави критичен преглед на китайската политика към съседните народи още от легендарно време до момента на обсъждането. Той посочва, че Янди, император на Китай (604-616 г.) основал Иу, Дзюимо и Ергуан. Вероятно Цян Гуан има предвид превземането на Дзюймо и обявяването му за окръг (дзюн). През 676 г. е наречен гарнизон Босян. В някои извори се нарича град Дзомо (63, с. 182, 183). Бичурин по текст от „Цян Тан шу", гл. 95 и Боровкова в „Царствата на „Западния край"..., с.17 взето от „Хан шу" гл. 96А, с. 66 дават, че в I в. пр. Хр. Дзюимо е имало 1810 души население и 320 души строева войска. Столица бил едноименният град Дзюимо. На север граничело с владението Юйли, на юг със Сяован, а на запад с Цингюе.

Спорен е въпросът за народностния произход на населението на Дзюимо. Според Гумильов то трябва да произхожда от жуните, които около VII в. пр. Хр. и след това били на северозапад от оазиса Хами и граничели с „Индоевропейските чешисти обитаващи Турфан. На югозапад владели бреговете на езерото Лобнор и Черчен

даря, стигайки до Хотан и планините Алтънтаг, където чергарували тибетците – жокян или ерцян. На жуните принадлежи и платото Цайдам, а родствените им племена ди живеят в Северен Съчуан. Но основната маса жунски племена е групирана в Северен Китай" (49, с. 36. Вж. приложената карта). На друго мнение е В. С. Таскин в коментарите си към „Материали по историята на сюнну", том II, с. 162. Според него Дзюимо е „неголямо владение, съществувало на територията на съвременния Черченски оазис на запад от Китай в Уйгурския автономен район Синдзян". Владението принадлежало на народ от иранската група и на езика на неговите създатели се наричало Chalmadana (иранска транскрипция, а българската и руската трябва да е Чалмадана – б.а.). Китайските йероглифи дзюимо са транскрипция на първите два слога на тази дума. През V в. Дзюимо се оказало в сферата на влияние на туюйхуните (ди). През 609 г. суйския император Янди учредил на неговата територия едноименен окръг (Сиюи ши, гл. 3, л. 14а). При управлението на династия Тан знаменитият будистки монах Сюен Дзан, по пътя за Индия, посещавайки това владение, наречено от него Джемотана, отбелязал царящото там запустяване. Според нас това мнение на Таскин не взема предвид ситуацията около седми век, през който, бягайки от тюрките в района на Лобнор, дошли колонисти от Самарканд (согдийци) и естествено те са били от иранската група (72, с. 463).

Бичурин в т. II на „Събрани сведения за народите, обитаващи в Средна Азия...", с. 245 пише, че на северозапад от Дзюимо, през IV в. били подвижните сипкави пясъци на пустинята, които се точели на няколко стотин ли. Често духал смъртоносен вятър и ако човек не вземе предварителни мерки, е изложен на голяма опасност. Това показва, че тогава в съседно древно Дуло не е имало човешко присъствие, а само спомените за него. Всичко отдавна е било засипано от движещата се пустиня, а оцелялото население се е преселило в съседни и по-далечни земи. Дзюимо и района на езерото Лобнор също е било засегнато от ударите на настъпващата пустиня. Затова, според Бартолд, е изчезнало въобще.

По-късно там е поставена военна част, гарнизон Босян, след което отново опустява. Едва в началото на VII в. согдийски колонисти сред сол, пясък и разруха създават селището Сингу. Тази разруха е видял и описал Сюен Дзан.

Според вариантите последният обект посочен от Сюен Дзан в Таримската котловина е Лоулан. От Бичурин, на базата на „Цян Хан шу", гл. 95 и „Тан шу", гл. 221, тази държава е наречена „древното владение Леулан" и Гуна Шубо. Въпреки, че направихме много

справки, както в неговите, така и в други трудове, не открихме информация за названието Гуна Шубо. Другото название, което използва Бичурин в този текст също е спорно, повечето от авторите го наричат Лоулан, а в древността Нафу, Нафубо („Син Тан шу", гл. 221Б, с. 5а, 4-5). Според изследователите Нафубо е транскрипция на санскритското „Навапо", а тя е санскритизиран местен топоним Ноп (Чжен Чжун мян, 1958 г., с.161: Малявкин (63, с. 196).

В изворите и изследователите обектът е известен и като Лаулан и Лулан, важен и мощен град. Не открихме конкретни данни за възникването на Лоулан. Китайският учен Хуан Венби е провел детайлно археологическо проучване в района около езерото Лобнор. През 1948 г. публикувал „Бележки за археологическите изследвания около езерото Лобнор" и стигнал до извода, че главният град на държавата, наречена след 77 г. пр. Хр. от китайците Шаншан е била в района на малкия днешен пункт Милан (Миран), а столицата на предишната държава Лоулан се намирала на друго място, на север от езерото Лоулан, но не могъл да я открие. По-късно тя е открита и се наричала Юйни.

Държавата Лоулан за времето е била сравнително силна държава. Според „Енциклопедия Китай" тя е заемала 120 хиляди квадратни километра площ. Била е много важен търговски център на пътя на коприната, но след Христа изчезнала под пясъците на пустинята и солена глина. За най-древният живот на нейните жители се съди по разкритите мумии на отделни знатни личности и по груповите погребения на обикновените хора. Със световна известност се слави мумията на Леуланската красавица открита от А. Стейн в района на селището Тиебан. Датирана е около 2000 г. пр. Хр. Тя е едно от чудесата на древния свят.

Най-ранното писмено сведение за Лоулан, с което разполагаме е от „Шъ дзи" на Съма Циен, т. VIII, гл.110, с. 333. То е посочено и от Боровкова (88, с. 55, 56). Това е писмото на великия сюнски вожд Шанюй Маодун (Мотун, Моте) до китайския император Венди (У-ди) през 176 г. пр. Хр. В него Мотун съобщава, че е унищожил „царството на юеджите", след което е „завзел Лоулан, Усун и Худзе и е обединил още други 26 царства в едно", като преди това е завзел северните области. Съма Циен дава категорични сведения и в гл. 111, с. 29, 45 и гл. 123, с. 208. В тях посочва, че през 109 г. пр. Хр., китайският император У-ди наредил на пълководеца Джао Пону да нападне Лоулан и Гуши (Чеши) защото ограбвали китайските посолства изпратени към западните страни. За успешната си военна операциях Джао за втори път получил титлата „хоу" и званието

„Сюнхе-дзяндзун" за превземане поречието на река Едзин гол, бивша територия на юеджи и българи.

Интересът на Китай да завоюва Лоулан се определял от важната ключова роля, която играело това царство по пътя за завладяване политически и икономически на целия Западен край.

Според вече коментираните сведения на Гумильов, че цялата Таримска котловина под Тяншан и особено под река Тарим, била заселена в първото хилядолетие пр. Хр. от жуни и ди, дори и днешната провинция Съчуан, ни дава основание да смятаме, че населението на Лоулан най-малко е било поне сродно с доулосци (дуловци) и с другите царства, които завладял хунският вожд Моде и създал сюзеренна конфедерация с цел той, а не мощният съсед Китай да завземе Западния край. Така положил началото на почти четиривековнато противопоставяне и войни с Китай за Западния край. Отначало той и неговите наследници имали успехи в тези войни и използвали по-малките си сюзерени в тях. Лоуланци е известно, че са ползвани главно за вестители и разузнавачи от двете воюващи страни. Чжоу Пону по време на битката с Лоулан пленил неговия владетел. След това разгромил Гуши (9, гл. 123, с. 208) и изпратил владетеля на Лоулан при китайския император. Той му подарил свободата и властта в Лоулан срещу задължението да служи с хората си на китайското разузнаване срещу сюнну (хунну) (42, т.II, с. 159). През 99 г. пр. Хр. армията на Лоулан била подчинена на военачалник беглец от сюнну, но Китай разбива съюзените войски и името на Лоулан е променено на Чарклик. С указ на китайския император Чарклик трябвало да предоставя продоволствие, добитък и вода на китайската армия, а владетелят да изпрати синовете си като заложници за вярност в Китай.

След ново отмятане на Лоулан от договореното с Китай, според „Хан шу" (88, с. 196) в 77 г. пр. Хр., китайски военачалник убива владетеля на Лоулан стремящ се да лавира между Китай и Хунну, като пратил заложници и в двете страни. След това Лоулан е завзет от Китай и преименуван на Шаншан (88, с. 208-210; 63, с. 116, 320).

Както виждаме, през многовековното си съществуване Лоулан е претърпял много промени. Ключовото му място го превръщало много често в арена на битки между Китай и Сюнну. Тези две военни сили пречели на неговото развитие. Затова през петдесетте години на I в. сл. Хр. държавата му имала само 1500 семейства, 14 100 души население и 2912 души войска. Дори се стига до там, че в началото на IV в. то престава да съществува и остава само военния гарнизон в пустинята. По-късно, през VI в. както вече посочихме, се

заселват бегълци согдийци и създават селището Сингу. През VIII в. то е присъединено към Китай с името Шичен и е превърнато отново в гарнизонно селище (631, с. 320).

От извършения преглед за съседните и близки държави на древно Дуло виждаме, че те имат научно доказана история като такива от преди III в. пр. Хр., но нито една от тях няма строго установено време на своето възникване. Този въпрос си остава в рамките на понятието старо и древно време. Те са обявени за древни държави, страни и градове, които по-късно имат нови имена или са превърнати в географски названия напомнящи за благодатното минало засипано от пясъка.

По-нататък ще направим сериозно допускане чрез сведения от Съма Циен и други по-стари извори, че е имало голям природен катаклизъм в Източна Азия по времето на легендарния император Юй към края на третото или до средата на второто хилядолетие пр. Хр. В следващите хилядолетия се развихря иманярското ровене, а през XX век и археологическото търсене на затрупаното от пустинята. От гледна точка за наличие на относително достоверна историческа информация за района древно Дуло, може да се твърди по картата на Гумильов за VIII — VII в. пр. Хр. (Вж. приложената карта), че древните доулосци вече не са там и не са независима държава. Те са ударени най-силно от пустинята и се е наложило да се спасяват отначало на югоизток към Цинхай и Съчуан, а след това на север и северозапад. Затова не случайно в някои от вариантите тяхната територия не се нарича държава или град, а страна, което означава преди всичко географско понятие, географски район, който носи названието на бившите си обитатели.

Глава Трета. КАКВА ОБЩЕСТВЕНА И ГЕОГРАФСКА СТРУКТУРА Е ДРЕВНО ДУЛО?

Поставяме такъв въпрос, защото във вариантите, разгледани в гл. първа, авторите заемат различни позиции. За едни древно Дуло е държава, за други – страна, за трети – град, а Бичурин не сочи конкретна форма.

Нас ни интересува каква обществена структура – етноним, топоним или хидроним (род, племе, народ, държава, владение, местност, планина или река) се има предвид под названието „древно Дуло"?

В превода си от руски език в посочения от Бичурин текст за древно Дуло, превеждаме руското „к" на българското „до". Това дава възможност за разглеждане на всички по-горе посочени понятия. Всеки друг превод на „к" би изключил някои от тях и би довел до ограничено изясняване на случая.

Според съставителите на топографския указател и картите на местата към „Събрани сведения за народите обитаващи в Средна Азия в древните времена", названията са лично на Бичурин, по оригинала, както и текста. Следователно само коментарите и подбора е тяхна дело. Публикувани са в т. III на произведението.

В т. III, с. 27 пише, че „Дуло е древно китайско название на река Тола на северната страна, на която лежи хребета Дуй-Луюй-гян". На с. 176, в същия том, е посочено, че Дуло е река Дуле, Тола и че е използвана от Бичурин т. I, страници – 235, 302, 340, 345п; т. II, с. 318 и т. III, с. 27, като пропускат т. III, с. 58. На с. 198, т. 3 в Указателя за племенните и геграфските названия се сочи, че Тола означава река Дуло. На с. 27 пише, че тя е в Халха, в Монголия. Река Дуле е спомената и в т. I, с. 273п. Освен това на с. 176 дулу е дадено само като род, племе и конфедерация и коментаторите отправят читателя към Дулат в Седморечието посочено в т.I, с. 273, 285, 286, 290п, 293 и 358.

Авторите на коментарите не забелязват, че всичките тези названия фактически не се отнасят за „древно Дуло", на което Бичурин дава кординатите на изток от Хотан в пясъците на пустинята Такламакан, а за обекти в Монголия, които са на около десетина хиляди ли (5 хиляди км) от него. Освен това коментаторите явно не са забелязали, че Бичурин в посочените случаи почти навсякъде пред реките Дуло и Тола поставя нарицателното река, а пред „древно Дуло" то липсва.

Бичурин, не само в тези, а и в почти всички случаи, когато пише за река, поставя това нарицателно преди обекта или наставките „гол", „гир", „даря" и др. Ще си позволим да цитираме данните, които са посочени във връзка с тези обекти. В т. I, с. 235 Бичурин пише, че Янло от Хайхуската държава Йологе в 581 г. се „покорил и живял при река Дуло" в Халха, която всеки знае, че е в Монголия. В т. I, с. 302 посочва, че през 628 г. Хайхуският владетел Яоши (Пуса) разбил тукюесците и „поставил щаба си при река Дуло", а Сянтиският вожд Инай, със 70 хиляди шатри, става кан и „се заселва в планината Дуойген на северния бряг на река Дуло". В географския указател съставен лично от Бичурин в т. III, с. 27 пише: „Дуойгян е древно китайско название на планините, заемащи голямо пространство по северната страна Тола в Халха". Тук той не споменава нарицателното река, защото преди това, на същата страница, 23 реда по-нагоре сочи, че „Дуло е древнокитайско название на р. Тола, на северната страна на която лежи планинският хребет Дуойген". На с. 58 пояснява, че „бърдото на Хангайските планини се влачи от Алтай, след това от върховете на Орхон върви по десния бряг до свързването с Тола".

В т. I, с. 273 пише, че през 715 и 716 г. тюркският пълководец Мочжо воювал с телеското племе байегу на река Дуле на север от Великата пясъчна степ (пустинята Гоби – б.а.), но след сражението ненадейно бил разбит и убит. Според пояснението под линия в том III, с. 27 Дуле е транскрипция на река Тола (Дуло), за която вече изяснихме, че е в Монголия, а не в Таримската котловина.

Един поглед върху картата на днешна Монголия показва, че река Тола (Дуло на китайски) извира на около 250 км на североизток от Улан-Батор, продължава на югозапад около 200 км, стига до Хангайските възвишения и от там отива на север, и на около 400 км се влива в река Орхон, която преди руската граница се влива в река Селенга.

От всичките посочвания по-горе, а те изчерпват всичките сведения дадени от Бичурин въз основа на „Тан шу" за река Тола (Дуло), Дуле в Монголия, става ясно, че той ползва за нея само тези названия и че посочва „древно Дуло" като нещо съвсем различно от нея, както по определение, така и по местонахождение. Река Тола (Дуло) е в Монголия, а „древно Дуло" е в Таримската котловина.

От този кратък преглед на ползването на названието Дуло и „древно Дуло" от Бичурин и дадените коментари от съставителите става ясно, че в редица случаи те са неточни.

До тук ние показахме убедително, че „древно Дуло" не е реката Дуло (Тола) и не е в Монголия. Ако допуснем, че то е река, трябва да я търсим в посочения от „Тан шу" и другите китайски извори

в района от Хотан до Дзюймо. От известните ни изследователи никой не посочва такава река с това име и в този район. Н. М. Пржевалски в „Пътешествие в Усурийския край" през 1867-1869 г. и в „Дивият кон на степите" на с. 21 пише, че през ноември 1870 г. бил в Монголия в град Урга, на река Тола, приток на река Орхон. В „Из Заисан през Хами и Тибет и изворите на Жълтата река", с. 360 сочи, че след последния превал на планината Шаншан „пред нас се разкри широката долина на река Тола, а в далечината на тази долина, на белия фон на неотдавна падналия сняг, чернееше мръсната, безобразна купчина на свещения монголски град Урга, който лежи на десния бряг на река Тола". Подобна информация за р. Тола дава и в „От Кяхта към изворите на Жълта река", с. 31: „Бърдо Богда-ула (сега Хан-ула) е над левия бряг на р. Тола" (с. 150). Между източната половина на планината Кунлуншан и Цайдамската котловина един от хребетите се нарича Толай. Той е на югоизток от Дзюймо в провинция Цинхай (96, с. 100). Наблизо там Пржевалски сочи град Дулан и река Дулан (99, с. 250).

Според Бичурин „древно Дуло" не може да се тълкува и като планина, защото, когато споменава планина, винаги я определя или с поставянето на съответното нарицателно, или към името є слага наставката „шан" („планина". Например Цишан (т. I, с. 41, 42, 43; т. III, с. 49, 55, 67), Тяншан (т. III, с. 41), Бейшан (т. III, с. 13) и много други. В някои случаи Бичурин използва и други добавки, както е при Цун лин (Лукови планини). В т. II, с. 76 във владението Шивей сочи планината Дуляо, чието име вероятно има нещо общо с Дуло, но тя е твърде много на северозапад около изворите на река Амур в Забайкалието и е съсед на киданите, за които някои автори смятат, че също имат нещо общо с българите.

Много важен аргумент, че „древно Дуло" не е нито река, нито страна, нито местност, нито планина е самото изписване на руски език в посочения от Бичурин израз „к древнему Дуло" („до древно Дуло"). Предлогът „к" изисква дателен падеж, а окончанието „ему" е за този падеж за среден и мъжки род, а планина, местност, река и страна са от женски род и на руски език и окончанията са други.

„Древно Дуло" не е и езеро, независимо, че то е от среден род. В това отношение в текстовете Бичурин също е точен. Винаги пред името на описвания обект стои нарицателното „езеро" (на китайски „хай", а на монголски „нор" или „нур"). Напр. в т. III, с.11, 28; Дулан нор, Жо хай, Кукунор, Синхай (Цинхай). Ползва и „шу", „хаш", „гол", които се превеждат също „езеро". (т. I, с. 11, 44, 191, 203; т. II, с. 166, 283, 308; т. III, с. 28, 65, 77).

По данните дадени от Бичурин логически се изключва да е имал предвид селище или отделен град, защото разстоянията са големи и предполагат наличие на територия обединена в голяма обществена структура, като род, племе, град-държава, владение, многоплеменни формирования (народ, съюзи, държави, федерации). Това са обществените формирования, които е могъл да има предвид Бичурин, въпреки че в китайските сведения общо взето е дадена формата държава и страна.

На основата на всичките цитирани сведения за „древно Дуло" („Тухоло") и на предположението ни, че то е изчезнало при природен катаклизъм и под ударите на пустинята в края на третото и началото на второто хилядолетие пр. Хр., реално е да се счита, че е било някаква ранна, форма на държава, голям род или племе в преход към институционална, същинска форма на държава. От друга гледна точка на конкретния случай, възможно е Бичурин да е имал предвид „място", защото във времето, когато Сюен Дзан прави пътешествието си „древно Дуло" в Таримската котловина е съществувало само като географско понятие. Неговото оцеляло древно население отдавна се е преместило, в голяма степен и смесило с други, главно тохарско-юеджийски племена. След това е вкарано в сюнската федерация на Маодун. Много характерно и показателно е, че навсякъде е запазвало основата на първоначалното си име. Това сочат и китайските извори, и такива световно известни автори като Н. А. Аристов, М. И. Артамонов, Н. В. Кюнер, както и съвременният спор между казахи, узбеки, таджики, чуваши, афганистанци, татаристанци, балкарци за това кои от тях са истинските наследници на древните българите (74, с. 45-106; 103, с. 340-374; 106, с. 9-109, 439-463; 107, с. 52-76; 108, с. 3-125).

Три са най-категоричните доказателства за хилядолетната издръжливост на българското самосъзнание и признание към първостроителите на българската народност в дълбока древност (рода Доуло). Първото е наличието на Именника на българските канове, открит и преведен от руския славист А. Попов в 1866 г. В него многократно е записано ранно-средновековното му име Доуло (Вж. приложението). Първоначалното му име, както посочихме от Големия китайско-руски речник под редакцията на проф. И. М. Ошанин и в китайските извори е било Ду (Доу), защото използването на слоговете „ло" и „було", за отразяване на родово-племенната организация на скотовъдите, в китайския език започнало през IV в. след Хр. (88, 156). Вторият ярък факт за издръжливост на българското самосъзнание е съществуването на съвременната българска държава и българската нация. Третият – са многобройните признания на знаменити изследователи за изявите на рода Дуло и българите в световната история. Ние ще се спрем само на някои от тях.

Един от най-големите познавачи на древнокитайските извори в Русия след Бичурин е Н. В. Кюнер. Той допълва всички сведения на Бичурин за Западен Китай и дава важни факти за живота на българския народ Дулу. На с. 11 на „Китайски известия за народите на Южен Сибир, Централна Азия и Далечния изток", в схемата за съдържанието на гл. I, част 1, посочва, че от I до VII в. Дулу, според китайските извори „Хоуханшу" и „Таншу", се е намирал на запад от Монголски Алтай. На с. 241-243 съобщава, че по времето когато Ши Хуан ди води войните за обединение на Китай (III в. пр. Хр.) част от населението на държавата Цин, за да не постъпи на служба в армията, избягало в Южна Корея и там създало свои владения като едно от тях се наричало Бянчендулу, а друго – Дулу. То било на морската границата с Япония, продавало є желязо. Жителите му обичали да пеят и танцуват. Както при древните българи, когато се роди момче, му притискали главата отстрани за да бъде тесноглаво и дългообразо. Татуирали се като японците, били едри и дългокоси, носели чисти дрехи, тъчели широко платно от тънък лен. Законите и обичаите им били особено строги. Разрастнали се на 12 владения и си имали свои управители. За голямо съжаление, в родната ни историческа наука няма нищо за тези дуловци.

Н. А. Аристов е един от най-големите приносители в изучаване на историята на Дуло в древността и ранното средновековие. Той създава и категорично отстоява тезата за „могъщото поколение или съюз Дулу", което по времето на хуните „вече е съществувало в западните части на техните владения" (84, с. 298). Тази постановка е особено важна, защото показва, че Дуло е много древен обект сред народите на запад от древен Китай. Могъщо поколение не се създава за десетилетие, особено в условията на тогавашния живот на хората. Те са били почти беззащитни пред природните стихии, от болестите, географските условия и дивите зверове. Раждаемостта била висока. Ограничена била само от здравето на жените. Животът на обикновените хора продължавал около тридесетина години. За това време една оцеляла двойка раждало около десетина деца, от които оцелявали само три-четири. На тази база, ако се опитаме да покажем за колко време един род може да стане мощен фактор, хипотетично, ще се получат следните вероятности: за десет цикли от по 30 години (което дава 300 години) един род, при мирновременни условия, може да стане мощно владение с около 140 000

население и 30 000 армия, с която може да завладее и господства над по-малки други родове или племена. Ако приемем, че войните са отнемали около 1/3 от населението, родът спада на 95 000, което за древността е значим фактор. Както ще видим в гл. VI, част от доулосци, произхождащи от белите ди, още през II в. пр. Хр., заедно с юеджите, завземат Бактрия. След това създават мощната Кушанска империя, просъществувала до 389 г. Една част отишла в Кавказ и Армения още във II в. пр. Хр. Другите доулосци-дуло, от червените ди, владеели чуйските племена в Седморечието. През II в. те „създали владение Юебан, което било толкова силно, че воювало с жужаните и в V век влязло във връзка с Китай за създаване на съюз против тях. Нахлуващите в края на V век в Юебан гаогюйци трябвало да сложат край на самостоятелното съществуване на това владение и затова в числото на гаогюйските родове се оказал и Тулу; след възникването на могъществото на тюрките-тукю, гаогюйците се върнали на Селенга и Хангай; коренното население на Юебан заедно с граничещите с него племена тургеши, кергеши и пр. образувало пет аймака (военно-административни единици – б.а.) Дулу" (84, с. 298).

На пръв, но повърхностен поглед, като че ли Аристов смята, че Дуло е възникнало около края на III в. пр. Хр., защото се споменават главно събития започнали тогава, но като се задълбочим в израза „дулу е съществувало вече по времето на хуните" се стига до по-различен извод. С думата „вече" той иска да каже, че във времето когато хуните са се появили на историческата сцена на границата с прадревен Китай, родът Дуло е бил там от преди тях, т. е. той е там от преди тяхното появяване в района. Това може да значи, че той от много отдавна, или по-точно от неопределено време е там, в района на изток от езерото Лобнор в днешните провинции Цинхай и Шаанси. През VI-V в. пр. Хр. усуните и юеджите се смесват с българските племена в Турфанската падина и Хеси. В края на III в. пр. Хр. идват сюнюй. Следователно, от времева гледна точка вариантите могат да са няколко. Първият е, че родът дуло (дулу) е съществувал преди да са възникнали племената хунну, т. е. от най-дълбока древност, към която ни навеждат и някой от разгледаните от нас сведения в китайските извори. Те сочат някои топоними, навяващи вероятности, че Дуло живял до западната граница на китайските легендарни императори още в края на третото и началото на второто хилядолетие пр. Хр., или най-малко от средата на второто хилядолетие пр. Хр. Вторият вариант е да се приеме, че Дуло е възникнал едновременно с възникването на хунну в XIX в.

пр. Хр. Този вариант е много близък с първия, почти го припокрива в широкият му смисъл, но влиза в противоречие с думата „вече", която означава „преди". Третият вариант е да се има предвид хунну във времето на неговото могъщество (III—I в. пр. Хр.), т. е. времето на Моде и неговите приемници. Това значи да се приеме, че Дуло е съществувало от около четвърти век пр. Хр., защото „вече" го поставя преди могъществото на хунну. Този вариант формално се съобразява с „вече", но противоречи на факта, че Аристов не е посочил през кой век е възникнал Дуло. Вероятно той не е искал да се ангажира по този въпрос и не е бил наясно с китайското назоваване на Дуло във второто хилядолетие преди Христа. Затова само отбелязва, че когато хунну идва в Западен Китай, Дуло вече е съществувал там като могъща сила.

Останалата част на творбата на Н. А. Аристов съдържа още много информация за Дуло и българите, която не се намира при други автори. Ние ще се спираме на нея и в други случаи, особено за българите и техните племена Пугу, Бугу, Байегу, Байсими и др.

Н. А. Аристов е категоричен защитник на тезата за българската принадлежност на рода Дулу (Дуло). В работата си от 1896 г. пише: „Принадлежността на българските князе (по известния техен Именник) към рода Дуло, съществуването в числото на гаогюйските родове от V в. на рода Тулу, именуването през седми век на пет западнотюркски аймаци за аймаци Дулу и наличността от тогава до днешно време на многочислените поколения Дулат – всичко това дава достатъчно основание, да се смята, че могъщественото поколение или съюз Дулу е съществувало вече по времето на хуните в западните части на техните владения" (84, с. 297). Както виждаме, първият основополагащ аргумент тук е българската принадлежност на рода Дуло, защото според Именника, от него произхождали българските князе.

Категоричен защитник на тезата на древността, мощта и българската принадлежност на Дулу е и В. Каховски. Той, след като цитира Аристов за могъществото на съюза Дулу и местонахождението му в западните части на хунските владения, посочва, че „поколението Дулу – Дулат след това живее на Алтай. По-рано род Тулу (Дулу) влизал в състава на телеското обединение. Племето Дулу играло голяма роля в Тюркския хаганат; в VII в. се създало обединение на племената Дулу, които чергарували на територията на Седморечието. Родът Дулу бил също в състава на древните българи като княжески род, от който произхождали князете на дунавските българи" (87, с. 173, 174).

Бащата на модерната наука по история у нас проф. В. Златарски, априори, без да сочи доказателства, пише, че Кубрат произхожда от „стария български царски род Дуло" (30, т. I, ч. 1, с. 83, 89), като заявява, че това е според Именника, но там не пише точно така. Старобългарският текст на кирилица е: „коуртъ.3. летъ дръжа. родъ емоу доуло". Възстановеният гръцки текст е: „Коуртъ 60 летъ дръжа. родъ емоу доуло" (29, с. 20, 34). Управляващите в гръцкия текст са записани „архонти", а в руския текст Попов ги пише „князе". Смята се, че гръцкият текст е от VII в., а българският – от IX-X в. На тази основа може да се смята, че Златарски основателно е заменил „княжески" със „стария български царски род" (30, с. 84, 87, 88), защото царят е върховен управител-самодържец. Такъв е и ханът. Обикновено „княз" се разглежда като по-ниско звание. Важното в случая е, че Златарски, също както в китайските извори, поддържа становището за стар род, което значи, че той не е създаден от хан Кубрат, баща му или от дядо му. Ако беше създаден от тях, Кубрат обезателно щеше да посочи името и фамилията на първосъздателя. Той не знае кога в древността е възникнал този род и кой е първосъздателят му, не е открил такава информация. За сега в изворите тя не е открита и най-вероятно е да не съществува. Предположенията, че Дуло е хунски род от фамилията на бащата на Мо-дун, Ту-ман, от III в. пр. Хр. (153, с. 450) или от още по-древната история на хунну (34, с. 5) са недоказани твърдения.

Сведението за Авитохол в Именника на българските ханове има явно легендарен и преувеличен смисъл, без да е свързан с друг род освен с Доуло и последващите български канове. Последното му придава исторически смисъл и доверие, че отразява реален етап от историята на българите и рода Дуло. В него няма претенция, че Авитохол е първородител, той е бил първият известен и записан в списъка. Не е посочена никаква връзка на Дуло с хуните или с други етноси, както и на Атила и Ернах с Авитохол и Ирник. Ако е имало такава значима връзка, тя не може да не е била известна в българския кански двор, от който трябва да е произтичало сведението за българските канове. Изводът е: Атила няма родова връзка с Дуло и Ирник.

Глава Четвърта. ТРАГИЧНОТО ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА ПУСТИНЯТА ТАКЛАМАКАН ВЪРХУ ПРАДРЕВНИТЕ НАРОДИ НА ТАРИМСКАТА КОТЛОВИНА

Пустинята Такламакан е една от най-големите и опасни пустини в света. Тя има площ 271 кв. км. Дължината є от изток на запад е над 1000 км, а ширината и достига до 400 км. Средната є височина е 800-1300 м. Най-високите є части достигат до 1664 м. Дълбочината на пясъка достига до 300 м. Покрайнините є са глинести и солени почви. В голямата си част няма растителност и вода. Реките извиращи от планината Кунлуншан и отиващи към нея се губят в пясъците, известно, и то частично изключение правят Кончедаря (Черчендаря) и Хотандаря, части от които през летните жеги също пресъхват. Изключително трудно е преминаването през пустинята пеша, без специално обурудване и добра цялостна подготовка на пътуващите през нея.

За изследователите на пустинята не е съвсем ясно кога и как тя се е появила. Големият шведски пътешественик Свен Хедин в края на XIX началото на XX в. я изследва и предполага, че тя е резултат на голям сеизмичен катаклизъм, който променил климата в района, унищожил високата материална и писменна култура (в 24 варианта) на населяващите го народи. Този катаклизъм превърнал цветущата долина в „царство на гробната тишина" (119, с. 221), където „всяка нова човешка смърт не плаши", а „само възбужда въпроса чий ред е сега" (119, с. 243). Самият Хедин оцелял, защото се оказал много издръжлив късметлия. Шестте души от екипа му един по един загинали от жажда, глад и изтощение. От същото измрели камилите и изчезнали кучетата. Останали само Хедин и един от екипа, който престанал да се движи. Наскоро случайно на тях попаднали скотовъди от края на пустинята и ги спасили от предстояща смърт.

Според разказите на стари хора, с които разговарял Хедин, такава била съдбата на повечето от местните жители, отишли да търсят скъпоценности и злато в пустинята. Той пише: „Един 80 годишен старец, чул, че ние се готвим да отидем в пустинята Такламакан, дойде при мен да ми съобщи, че познавал в младостта си един човек, който се отклонил от пътя от Хотан за Аксу, навлязъл в пустинята и попаднал на древен град; в развалините на къщите той открил мно-

жество китайски обувки, но щом се допирал до тях, те се разсипвали на прах. Друг пътник се отправил от Аксак-марала в пустинята и също попаднал на развалини от градове, където намерил много слитъци сребро. Той ги набутал в джобовете и мешката, но когато поискал да се насочи по обратния път изневиделица изскочила цяла глутница диви котки и така го изплашила, че изхвърлил всичко и избягал. Когато страхът му минал, той отново опитал да си върне щастието, но вече не могъл да намери това място; пясъкът бил погълнал тайнствения град. Мулла от Хотан се оказал по-щастлив. Той изпаднал в дългове и се отправил в пустинята да търси смъртта си. Вместо това намерил злато и сребро и станал богат човек. Безброй много хора са се отправяли с такава цел в пустинята и повечето не се връщали. Старецът уверяваше, че преди (отиването – б.а.) трябва да се изгонят злите духове и само след това да се търсят скритите съкровища; злите духове омагьосват нещастните смелчаци, главата им започва да се върти и те самите, не разбирайки, се въртят около едно и също място по своите следи. Така те ходят, ходят, докато останат без сили и не умрат от жажда" (119, с. 133). Легендата е безспорна, но „зад нея, пише Хедин, навярно е скрита истина", служеща за нейно основание и не трябва да се пренебрегва (Пак там). Сам той в пътешествията си много пъти е откривал тази истина.

От книгата му получаваме сведение, че на изток от гр. Кашгар, след пет селища, се намира местност Долон в района на пресъхващите извори на р. Кашгар даря. Долон значело широк, див горски път. Населението се гордеело с името си на горяни – долонци. Пржевалски ги наричал дулони. В селището имало около хиляда дворове и около 300 китайски войници и се намирало на пътя от гр. Аксу за гр. Кашгар. Езика, обичаите и религията им били като на източните туркестанци. Те му разказали легендата за произхода на името на пустинята Такламакан. Идвало от името на древен град затрупан от нея. Намирал се между реките Аркен даря и Хотан даря (с. 181-182). Според тях Тарим значело оран, разорана нива. Жителите му се гордеели с обилното напояване и богата жътва. От всички страни се стичали хора да купуват зърно (с. 185). Като ползва китайските летописи „Тай-дзин-и-тун дзи" Хедин разказва, че в тях има сведения за древен Хотан, на санскритски Кустан. От тях се узнава, че император Ву-ди, династия Хан, царстващ 140-87 г. пр. Хр., бил първият китайски император, който изпратил свой военачалник в Хотан, а император Мин-ди през 73 г. пр. Хр. го подчинява и от тогава все бил под някаква форма на китайска зависимост. Произвеждал стъкло, нефрит, мед и тъкани. След 712 г. арабският вожд

Кутейба воювал 25 години с Хотан да му наложи исляма и сринал древния величествен храм на Буда. На запад от Хотан и Бурза, по руслото на пресъхващ ручей, Хедин събрал 523 предмети, древна теракота, статуя на Буда, скъпоценни камъни с резба. Открил монети и преписки от III в. пр. Хр. с персийско влияние. Херодот пише, че саките от Кашгария плащали 250 сребърни таланта годишно на Персия. В гр. Пимо на Хедин разказали за прочутата статуя на Буда от сандалово дърво, висока 20 фута (6,1 м – б.а.), описана 400 г. пр. Хр. в затрупания от пустинята град Хо-ляо-ло-кия заедно с хората (119, с. 328).

След едномесечни разкопки по р. Кария даря Хедин разкрил в пустинята затрупан, дървен град. В една от сградите му имало храм на Буда с разпис по стените, които били от тръстика с бяла замазка. Била изобразена молеща се жена, а мъжете с черни бради и глави арийски тип, облеклото персийски тип. Намерил книги с неизвестна писменост, много фигурки, оси от колела, корнизи. Открил овощни градини. Той предположил, че това е легендарният град Таклама-кан (с. 336).

Сред местното население всеобщо било убеждението, че пясъка е затрупал хората внезапно за минути, а Хедин смята, че е станало за десетки хилядолетия. Това становище е доста очудващо, как хората биха се оставили на такова бавно въздействие. Според нас, местните хора са били прави. Това се потвърждава от масовите затрупвания на хора и селища както в Помпей (с. 328).

В тази своя публикация Хедин не дава нищо за древно Дуло, защото все още не било открито.Това прави в разкопките си Аурел Стейн, за тях вече писахме, но да продължим още малко за разкрития на Хедин.

Според Хедин, при катаклизма и настъпващата пустиня голяма част от населението е загинало в развалините, а другите са се разбягали в разни посоки към съседните народи. В 1900 г. той открива гробницата на бившата държава Лоулан. Някои автори я наричат Лоулан, а други Лулан. Така, освен Свен Хедин, го назовава съвременният американски изследовател и пътешественик Дейвид Хатчър Чайлдрес в ценните си записки „Изгубените градове на Китай, Централна Азия и Индия" (120, с. 352), както и Живко Войников (139, с. 272), и др.

Тезата за сеизмичен катаклизъм и за нас изглежда най-вероятна. Пясъкът може да се е получил като отпадък от него и изхвърляне на повърхността на силно ронливи скали, които се превърнали в пясъци. За това сочи и наличието на немалки височини в пустинята.

Чайлдрес споделя, че е възможно това да е било район на бермудско явление, гравитационно завихряне (120, с. 369). Други допускат, че съществена роля е изиграло изсичането на горите за развитие на земеделието и свързаните с него иригационни мероприятия за напояване. В този случай обаче процесите ще са се развивали по-бавно, а не стихийно, което показват данните на археологията.

Събитието вероятно се е случило в края на третото или началото на второто хилядолетие пр. Хр. Центърът му е бил в района, където Стейн определя като център на Дуло, но малко по на север. Ще споделя някои аргументи за това си разбиране:

1. В района от Хотан до Дзюимо не се откриват така добре запазени гробници и мумии, както в района на Дзюимо – езерото Лопнур (Лобнор). Там са открити твърде древни мумии от второто хилядолетие пр. Хр. Те са прекрасно запазени и не са на особено голяма дълбочина. Като че ли разрушенията в средната част на пустинята са били по-дълбоки и по-унищожителни.

2. Пустинята в района на Ния и цялата територия на древно Дуло е най-широка. Това личи от скицата на Аурел Стейн и Боровкова, на които базираме нашата скица на пустинята. Това води до извода, че центърът на събитието, унищожило южната част на Таримската плодородна долина и я превърнало в зловеща пустиня, е бил в района на древно Дуло, но както посочихме, малко по на север. Едва в най-източния му край започва стесняване на пустинята.

3. В подкрепа на твърдението ни, че в района на древно Дуло е бил центърът на катаклизма в Таримската котловина, се явява едно много силно доказателствено сведение в „Шъ дзи" на Съма Циен и неговия последовател Бан Гу в „Ханшу". В „Повествование за Сюнну – Сюннджуан", гл. 110 (китайски вариант), се сочи коментар на Джан Хуа, в който се казва, че „сюнну наричали гробищните могили с думата доуло". Това показва, че за сюнну доуло е станало синоним на гробища, на място където е умрял много народ, на мъртвило. Именно мъртвило е останало в древно Дуло след ужасния катаклизъм. Древните хуни на Моде са знаели за тази трагедия и са я овековечили с името на нейната жертва. Това сведение се сочи и от Н. В. Кюнер (93, с. 310). Той го представя като допълнение на текста за сюнну към „Събрани сведения за народите обитаващи Средна Азия в древни времена" (т. I, с. 50), където Бичурин разглежда „Повествованието за сюнну" в „Шъ дзи" на Съма Циен. Съма Циен пише, че сюнну не ограждали гробищата с жива растителност и нямали траурно облекло. По този повод китайските коментатори на „Шъ дзи" добавят, че „сюнну наричали гробищните могили с думата доуло". Изглежда, че китайските изследователи на „Шъ дзи" са счели за важно това разбиране на народа сюнну за думата „доуло" като погребални хълмове. В противен случаи не биха є обърнали внимание. По всяка вероятност и те са доловили връзката на това разбиране със съдбата на древно Дуло и южната част на Таримската котловина. Освен това трябва да имаме предвид, че през XII в. пр. Хр. хунну завземат южната и северната част на пустината Гоби, а през втори век пр. Хр. завземат и Таримската котловина и оттогава са били по-близо до нея, отколкото китайците. Това предполага те да са имали по-голям интерес и информираност за събитията в нея. Известно е, че те нямали писменост. Затова названието дуло е останало само като част от тяхната разговорна реч като гробища.

4. Тохарите, които според нас са усуни и юеджи, първите вероятно през VII в. пр. Хр., а другите през VI-V в. пр. Хр., не отиват в Таримската котловина, а на изток от нея до границата с Китай, който до тогава води битка на живот и смърт за оцеляване от нахлуващите от запад жундистки племена и едва във втората половина на VII в. пр. Хр., с големи компромиси, започва главно не да ги връща, а завладява и бавно да ги приобщава с цел асимилиране.

5. Таримската котловина под река Тарим, на изток от Яркенд даря, почти до река Черчен, е абсолютно празна. Според картата на Гумильов за племената в Средна Азия в VII в. пр. Хр. жуните държат тясна ивица от река Ния до северната извивка на Черчендаря, разширяват се около езерото Лобнор (Пучанхай). След това отново се разширяват на североизток и югоизток до пустинята Гоби и след нея към Китай. Това показва безспорното наличие на пустинята Такламакан. Нещо повече, според Боровкова и други автори, тя продължава и след това да се развива около езерото Лобнор (49, с. 27; 89, с. 41).

6. С. В. Киселев (144, с. 147), М. И. Артамонов и Л. Гумильов обръщат сериозно внимание за ролята на циклоните за промяната на посоката на големите масови преселения на народите (кимерийците и скитите на изток и хуните към Западна Европа) (138, с. 24-27; 51, с. 7-9). Промяната на посоката на циклоните води до сушите и наводненията. Такива явления имали голямо отражение. Те периодично се явявали в целия свят, включително и в Азия. Съма Циен и други автори съобщават за тях още от легендарно време (през 2277 г. пр. Хр., по времето на Юе, както и през 1327 г. пр. Хр.). В тези съобщения не се казва нищо за Таримската котловина, защото тогава Китай не е имал връзка с нея.

Струва ни се, че с циклоните не може да се обяснява появата на пустинята защото при тях става временна промяна. Тя не е така

катастрофална, отраженията са две-три столетия, а в случая са хилядолетни. Това може да стори само голям природен катаклизъм, като силен земетръс съчетан с разместване на земни пластове, а може би съчетан с тяхно нагъване и пропадане и малки вулканични изригвания с пясъчлива маса. Естествено всичко това е в сферата на хипотезите. Въпреки това собствено признание за навлизане в сферата на хипотезите, ще си позволим чрез легендата за потопа в прадревен Китай по времето на императора на Средната китайска държава на Юе (Юй), династия Ся, през XXIII в. пр. Хр. да покажем, че има обективни основания. Случвали са се такива катаклизми, както се случват през цялата история на света. Твърде възможно е Таримската катастрофа да е свързана или по-вероятно, тя да е предизвикала потопа при династия Ся. За него пишат бащата на китайската наука по история Съма Циен в „Шъ дзи", най-видният съвременен китайски историк Фан Вен-Лан, съвременният голям руски китаевист Н. В. Кюнер и др. Съма Циен в „Шъ дзи", гл. I т. I, с. 138 пише: „Бушуващите води се разляха до небесата, безпределно се разпространиха, те обкръжиха планините и заляха хълмовете, затова народът живеещ в низините е в печал". В гл. 117, т. IX, с. 115 разказва, че реките прелели бреговете, а народът се преселил по височините. Императорът Юе укрепил бреговете на реките, почистил руслата им, построил канали към морето. Сам той работел неуморно заедно с другите хора, ръцете му били в мазоли, а кожата по тялото му загрубяла. За това народът го почитал и хвалел. Фан Вен-Лан разкрива написаното в прадревните китайски книги в периода от XII до II в. пр. Хр. за тази ужасна огромна природна „стихия на водата и земята". Фактът, че не става дума за стихия само на водата, а и на земята показва, че ства дума за раздвижване на земята, на земните пластове, което вероятно е довело до наводнението. Фан Вен-Лан обръща внимание на факта, че у много древни племена има разкази за огромни наводнения, но само в митовете на хуанди и янди се сочи успешната им борба за укротяване на реките, уравняване на земята и успокояване на небето (12, с. 31). Последният израз показва, че стихията е засегнала и небесното пространство, а това значи и положението на земята спрямо него.

Сега продължаваме с информацията дадена от най-големите пътешественици изследователи на Средна Азия за трагедията, която е създала пустинята на завареното от нея население.

Първият е Марко Поло. Запознахме се с френския и италианския вариант на неговото пътешествие. Той е посетил голяма част от интересуващите ни райони и дава интригуваща, често значима и вярна информация, на базата на местни разкази, без да прави специални изследвания. За района след Хотан в „Милионът" пише: „областта е предимно пустинна и песъчлива, тук-там водни извори и постоянно редуващи се дюни и така от Котан до Пейн" (122, с. 48). Във френското издание („Книгата на Марко Поло") той пръв съобщава, че населението разказва за изчезнали три града, един от които е Лобнор (123, с.75).

Най-значимият изследовател, пътешественик по Средна Азия, е Н. М. Пржевалски. В „От Кяхта до изворите на Жълтата река" на с. 236 заявява: „близо до обитаемия в днешно време Черченски оазис, посред съвършената пустиня, отчасти покрита с льосови пясъчни хълмове, са видими следи на древни културни площи. Тук на протежение седем-осем версти от север на юг и около две или повече от изток на запад, се срещат остатъци от крепости, колиби и места на предишни канали. По туземни предания на посоченото място в различни времена са съществували два града. Най-древните от тези остатъци, които лежат повече на север, според легендите са били унищожени преди около три хиляди години от героя Рустем-дегестан". На следващата 237 страница авторът продължава: „Днешните жители на Черчен (основан на мястото на разрушен древен град с неизвестно име – б.а.), правят по някога разкопки на мястото на гореописаните градове, най-често ходят там след силни бури, по местата на издухания пясък от голяма дълбочина. Случва се да намерят медни и златни монети, сребърни слитъци, украсени със злато дрехи, скъпоценни камъни (елмази и тюркоази), мъниста, железни вещи, ковашки отпадъци, медни съдове и което е забележително, бито стъкло в най-древния град. ... При разкопките се срещат фамилни гробници и отделни дървени гробове. В тези и други труповете (небалсамирани) са се съхранили много добре, благодарение на извънредната сухота на почвата и въздуха. Мъжете са с доста висок ръст и с дълги коси. Веднъж била открита семейна гробница с 12 мъжки трупа в седнало положение. Друг път била намерена в гроб млада девойка. Очите и били покрити със златни дантели, а главата превързана от подбрадка през темето със златни пластинки; тялото є облечено с дълга, но тясна вълнена дреха (съвършено изтляла), украсена на гърдите с нялколко тънки златни звездички, около дюйм в диаметър; краката и са оставени боси. Даже дървото на гробовете, както ни казваха, понякога било така добре съхранено, че черченците го употребявали за направа на дребни предмети. Заедно с човешките трупове в могилите попадали кости на коне и овни.

Туземците ни уверяваха, че следи на древни селища и градове се срещат също по цялото течение на Черчендаря. Тези остатъци се намират на западната страна на посочената река в разстояние 5-15 версти от сегашното є русло, придвижило се на изток. Старото русло на Черчендаря на места също е забележимо между споменатите развалини, по-късно по-голямата част засипани от пясъка на пустинята. По преданието тук някога е живяло южното племе мачин, както и по-нататък чак до Лобнор."

Археологическите разкопки и проучвания през миналия век показват, че там в дълбоката древност са живели кавказоидни и малко метисни племена. Това първо, а второ, посоченият район на запад от днешната Черендаря, по сведенията на Сюен Дзан, бил обиталището на „древно Дуло" между родствените му жундиски племена и родове. След този текст Пржевалски продължава: „Тук трябва да се прибави сведението за още един древен град с името Кутакшари, мястото на който туземците показваха в пясъците на дясната страна на Тарим, отсреща на село Ахтарма. Съгласно преданието назованият град някога бил обширен и много богат. Жителите му изповядвали езическата вяра (будизъм), капищата им били така украсени, че някои колони били направени от чисто злато" (Пак там).

В коментарите на Е. М. Мурзаев, към това пътешествие на Пржевалски на с. 343 подчертава, че „сведенията за мъртвите градове в пустинята Такламакан се потвърдиха. Тук действително са намерени древни градове полузатрупани от пясъците, напуснати от жителите им и нямащи източници за вода. Населението е напуснало градовете вследствие на военни събития, а също и в резултат на изчезването на водата в реките и изкуствените канали, напояващи древните градове. Ние вече отбелязахме, че разширението на оазисите в предпланинската зона и използването от човека на цялата вода за напояването на полята и градините довело до пресъхване на водите в низините и отмирането на долните течения".

Ние споделяме само първата част на този текст, но не и обяснението за причините довели до появата на пустинята, защото не отговаря на въпроса от къде се е взел пясъкът различен от почвата под него и защо след изчезването на предизвикващия фактор пустинята се е разраствала. Освен това, ако водещ фактор са военни събития, би трябвало да се разкриват масови опожарявания, а не главно пясъчно затрупване от сипкав пясък.

Пржевалски смята, че причината за настъплението на пустинята е „общото засушаване в Средна Азия ст високите температури и сухите ветрове", което води до „намаляване на живителната влага и прогреса на омъртвяващите сили на пустинята и засипването с пясък на някогашни цветущи оазиси и градове. За много от тях, продължава пътешественикът, е известно от китайските летописи, някои ние видяхме сами, накрая за други слушахме от туземците, които говорят, че в древността на площите между Хотан, Аксу и Лобнор лежали 23 града и 360 селища, днес не съществуващи" (100, с. 228). По онова време, според местното предание „би могло от Куча да се отиде до Лобнор по покривите на домовете" (Пак там, с. 228-229). Толкова гъсто била населена в дълбока древност днешната пустиня Тарим. „И днес още жителите на Хотан, Керия, Ния и други все още оцелели оазиси, ежегодно есен и зимата ходят в пясъците да търсят оголени от бурите остатъци от древните селища. Там, както говорят, намират понякога злато и сребро. Намират даже оцелели колиби, а в тях облекло и вълна; едното и другото обикновено изтляло до такава степен, че от докосването с ръка се разпиляват на прах. Търсачите отиват пеша, но обратно превозват на камили. Понякога носят на собствените плещи вързопи с прътове и завързани на тях червени или сини парцалчета, които забиват на по-високите пясъчни хълмове и по този начин си осигуряват обратния път. Един от подобните търсачи преминал, както ни съобщиха, даже до Тарим насочвайки се на север от оазиса Ния." (100, с. 229).

В 1877 г. Пржевалски предприема пътешесвие от долината на река Или, минава през Тян-шан, река Тарим и отново е в пустинята Такламакан, нейната източна част, в района на езерото Лобнор и събира сведения за древната история на района. Ще посочим само сведението за района на Чархалич (Чарклик). „На това място където днес е разположен Чархалик, се виждат развалините на глинените стени на старинния град, който наричаха Оттогушшари. Тези развалини имат около три версти в окръжност; отпред на главната стена били построени охранителни кули. Освен това, на два дни път от Чархалик към Черчен, лежат развалинните на друг град – Гас-шари. Накрая, близо до Лоб-нор, ние намерихме останките на трети град, доста обширен. Това място обикновено се нарича Коне-шари (Коня Шаар), т. е. старият град.

Коня Шаар несъмнено е доста древен град, така че времето силно е поработило над него. Сред съвършено гола равнина само туктам стърчат глинените скелети на стени и кули. Голяма част от всичко това е засипано с пясък и дребна баластра. Градът, вероятно, бил обширен, защото площта, заета от развалините, може би има около петнадесет версти в кръг. Гробна тишина цари днес на това място, където някога е кипял хорски живот, разбира се, с всичките

му страсти, радости и тъги. Но всичко преминало безследно, като мираж, който единствен витае над погребаните градове ...

От местните жители ние не можахме да узнаем никакви предания за всичките тези древности" (101, с. 57).

Преди в работата си приведохме някой аргументи за това, че центърът на разразилия се природен катаклизъм в Таримската котловина най-вероятно е бил почти на територията на древно Дуло. Тази жестока катастрофа е имала три ужасни последствия. Първото е, че голяма част от населението му е загинало. Второ, останалите живи избягали и се заселили на други места, защото нямало условия да се върнат и отново да заживеят в своята земя. Трето, изчезнала е неговата прадревна град-държава и останало само географското понятие Дуло като местност и спомена, че там е имало държава. Затова една част от изследователите на написаното от Сюен Дзан и неговите помощници посочват не древно Дуло, а местност Дуло.

В своите пътешествия Пржевалски, без да споменава Дуло в Таримската котловина,посочва народности и названия на селища, градове и реки, чиито имена съвпадат или са много сходни с названието Ду, Доуло, Доулу и особено с името българи. Преди това ще напомним, че в китайския език, както личи от речника за транскрипциите при Бичугин (43, т. III), До и Ду преходжат от едно в друго. Това намира най-ярко изражение в Долан (Дулон, Дулин), долани (дулани, долангити) в по-новата история на Китай. Пржевалски посочва, че население с такова наименование се е разселвало многопосочно доброволно или принудително. Той открива, на северозапад, след прехода на река Тарим, на две денонощия път, на две версти в оазиса Аксу, по левия бряг на р. Аксу, че от 56 хиляди семейства имало и 5 аймака дулани, „около хиляда семейства". Това според нас са около пет до осем хиляди души население. До самия преход на река Тарим, за оазиса имало само още четири семейства Дулан. Надолу по реката пастирували скотовъди дулани, а на около стотина версти е селището Талик Булуй със стотина двора, което значи още 700-800 човека. Към тези цифри трябва да прибавям още 1200 семейства (8000 души), които през XIX в. са преселени от Аксу в оазиса Тавек-кел на десния бряг на река Юрун-каш, но заради безводието постепенно напускат селището.

За да сме точни и честни трябва да съобщим, че Пржевалски пише, че тези дулани са от монголската раса (310, с. 322). Той посочва и Дулан кит, малка крепост, в която бил щабът на Кукунорския ван (100, с. 69). Днес това е градът Дулан (Долан) на югозапад от езерото Куку-нор (Цинхай) близо до изворите на река Хуанхъ. Той посочва също, че в южните кукунорски планини тече река Дулан гол. Дулан не е случайно име. То напомня за съдбата на разпръснатия от природния катаклизъм и настъпилата пустиня народ Дуло, за това, че той е бил там и е оставил трайни следи.

Създала се веднъж Таримската пустиня след това бавно е продължила да настъпва в района, главно на юг, изток и североизток. Боровкова в „Западът на Централна Азия" (89, с. 41) дава скица, която показва, че пустинята през второто и първото хилядолетие пр. Хр. значително се е разширила в посока преди всичко на юг и около Лоулан, унищожила е обширни плодородни земи и пресушила голяма част от река Черчен. Това бедствие било наречено от китайците веригата на „Белия дракон" (Цит. съч., с. 41). За това пише и Бичурин (42, т. III, с. 10, 11). Тази информация показва две неща. Първо, че държавите след Дзимо отначало са били по-слабо засегнати от станалия природен катаклизъм и са продължили да съществуват като Гусимоюна и Гуна Шубо. Второ, центърът на събитието е било древно Дуло и то там е престанало да съществува като народ и държава. Затова останало като географско понятие (страна), както го наричат и някои от преводачите на Сюен Дзан.

Под ударите на катаклизма древно Дуло се е разпръснало и вероятно на групи влязло в съседните сродни племена ди и жуни, и дало основата на формированията дили, Ду, Доу (доулосци). Отначало тръгнали на изток, защото Дзюймо и Леулан са били по-малки държави от Хотан. Вероятно през тях по-лесно можело да се мине с цел някакво заселване. Вървели на югоизток към днешно Цинхай и Съчуан, а след това на север през Гансу, Шаанси, Западните части на Хънан, Шанси, вътрешна Монголия и Седморечието. Заедно с тохарските племена усуни и с българските племена (Байма, Байшу, Пугу и др.), стават сюзерени на хунну (сюнну). Една част напуска Западен Китай. Заедно с юеджите разгромяват Бактрия и създават Великата Кушанска империя. Втората част се движи с хунну и дава свои формирования като червени ди (чи-ди, дили), Туло, Ичжи; гаогюийски дулоскобългарски племена Тунло, Даланге, Дубо, Пугу, Бугу, Байегу, Байси; Гаоче; Юебан; Съюзът Дуло в Тюркския хаганат, Тюргешкия хаганат; Стара Велика България; Дунавска България; Държавата Дулоба (Само); Куберова; Панонска и Волжка България. Трета част са българите и дулосци, които остават в Китай. Това е родът Доу, булуодзи, племето Дзе, родът Бо, Пугу в Шандун. От третата група, около началото на първото хилядолетие пр. Хр., българи на коне отиват до корейско-японската граница и създават свое формирование, което според Хирохито е поставило основите

на японската държавност. Част от тях останали в Корея и по сведение от „Вейлио" създали свои структури Дулу и Бянчендулу (93, с. 242, 243). Питаме се какво знаят българите за своята история и защо пълним учебниците си със световната, когато не познаваме нашата история. Защо въпреки предупреждението на първия наш будител Паисий Хилендарский продължаваме да се „влачим" по чуждото, да се превръщаме в негови слуги, да защитаваме чужди интереси? Отговорът е комплексен, но главното в него е липсата на достатъчно знания за своя народ, за своята история, за своя принос в световната цивилизация; разрешаваме да се скрива нашия принос в световната история от „приятелите" ни на запад и изток, да разграбват нашето минало, да ни обявяват за тюрки, хуни, келти, или чисти славяни и какви ли не, но не и за самобитен народ българи, възникнал от прадревните жунди или траки още в зората на световната цивилизация. Питаме са защо нашите „приятели" не написаха томове книги за нашата прадревна история, написаха за хуни, тюрки и хазари. А какво да кажем за професионалните ни историци? Те загърбиха най-древното ни минало или се стремят да угодничат на нашите кръстници.

Глава Пета. РОДОВЕТЕ ДУ И ДОУ – ПЪРВОСЪЗДАТЕЛИ НА НАРОДА ДОУЛО (ДОУЛУ)

Ние започнахме изследването си с най-категоричното и мащабно, по международно издателско разпространение, доказателство за наличието на „древно Дуло" в най-стари времена, в южната част на Таримската котловина, в района западно и по река Черчен даря, дадено в Записките и Биографията на Сюен Дзан. На това доказателство посветихме първите три глави. В настоящата глава ще разгледаме някои най-древни сведения посочени от бащата на модерната наука по история в Китай Съма Циен от I в., пр. Хр. и становищата на най-известни учени, историци, археолози и лингвисти през XX и XXI в. за древно, ранно и средновековно Доуло (Дулу) и най-вече за неговия произход и действия на запад от прадревен Китай.

Според един от най-авторитетните китайски историци през XX в. Фан Вен-Лан „населението на север и запад на страната (Китай – Л.И.) носело общото название племена ди и племена жуни (11, с. 24).

В центъра на китайските земи първо били племената янди, произхождащи от западните жуни и имали за тотем бик. След това идва племето дзюли с тотем на хищен звяр с рога. То произхождало от южните племена ман и изтласкало янди на север в Джолу в днешната провинция Хъбей. Племето хуанди от северозападните племена ди и жуни сключва съюз с янди, разбива дзюли и хуанди заема позиция в центъра. По-късно след три крупни битки в Бадцюан, провинция Хъбей разбива янди и в съюз с група племена с тотем хищни зверове заема целия централен район. Името на племето идва от името на вожда му Хуанди и от там китайците се нарекли хуа (хуася). Фан Вен-Лан се базира на древната китайска творба на Дзо Цю-мин „Гоюи" („История на царствата") от III в. пр. Хр., описваща историята на Китай от XI до V в. пр. Хр. в 21 глави; на китайската география „Шанхайдзин" от IV в. пр. Хр.; „Шудзин" (предания V-III в. пр. Хр.); „Дзоджуан" (VI-V в. пр. Хр.) и др. В тях родословията на древните китайски владетели започвали неизменно с Хуанди и неговите потомци Яо, Шун и Ся.

След династията Ся (XXI-XVI в. пр. Хр. – нова датировка) при династията Шан-Ин (1566-1122 г. пр. Хр.) държавата на китайските ванове се нарича Средната държава „Джунго" по името на родовите земи на дома Джоу и включва всички ванства съблюдава-

щи джуоската система на ритуали. Така било и при Западно Джоу (1066–722 г. пр. Хр.). В епохата на източно Джоу (722-221) северните ванове също наричали своите владения Средна държава („Джунго"), а южните ванове наричали северните Средна или Върховна държава. Ванството Цин дълго време било наричано Жунди заради своя произход (Пак там, с. 134). Племената Ся, Джунго и Хуа се смятали за носители на висока култура, а останалите Ди, Жун, Ман и И за нискокултурни варвари (Пак там, с. 135).

Както видяхме във вариантите на разгледаните Записки и Биография на Сюен Дзан не се поставя въпросът за възникването на Доуло и къде е записано. Като че ли този отговор е включен в нарицателното древно, но то по смисъл и време е много общо и неопределено. Обикновенно названията възникват след обекта. Така е и при Доуло. От китайските речници и от авторите, които пишат за него, се установява, че днешното название Дуло има своите предшественици в Ду, Доу, Дул, Доулу, Доуло, Духулу, Духоло, Деуле, а по-късно Тухоло, Тухулу, Тулу, Дулат и др. в различни райони на Азия и Европа.

Да определим кога е възникнало названието Доуло, Доулу и Дуло ни дават известна възможност „Историческите записки" („Шъ дзи") на Съма Циен (I в. пр. Хр.) и „Хан шу" на Бан Гу (I в. сл. Хр.), а в ново време Боровкова. Тя в „Царствата на Западния край", с. 156 пише: „в „Шъ дзи", както и в „Хан шу" обичайните за по-късната история термини ло и було, отразяващи родовоплеменната организация на обществото у номадите все още не съществуват. Те за пръв път се появяват в „Сан-го-чжи" („Описание на трите царства") написано в края на III в. на н. е." И наистина в китайските извори до IV в. много рядко се среща етнонима Дуло (Доуло), а Ду (Доу). По този повод разгледахме слоговия състав и йероглифните означения и установихме, че в китайския писмен език ло няма самостоятелен йероглиф, а се изразява посредством част от йероглифите на луо, които на руски и български се транскрибират на ло. Много важен е фактът, че 5 от тези йероглифи имат и значението кон. Такова голямо количество йероглифи, свързани с названието кон няма при нито един слог, който според нас може да се свързва по някакъв начин с Дуло и българите. Това са значенията на шест основни йероглифи с около 150 морфеми. Тези йероглифи според „Големия китайско-русски речник" на колектива Ошанин са:

– 1421, луо на китайски, ло на български означава бухал, вран кон с бяла грива, заклеймяване, река Лодзян в провинция Съчуан, историческо значение – околия Лосян при династия Хан, провинция Съчуан.

– 2280, 2279, луо на китайски, ло на български означава бял кон с черна грива, име на племената ло и лоюе на юг от древен Китай, Ло – фамилия.

– 2267, луо на китайски, ло на български означава айран, кумис (кобилешко мляко), сирене, сладко, вино.

– 14356 и 14357, луо на китайски, ло на български означава мулета, катъри и магарета. Други значение не са посочени.

Присъствието на ло главно в названието на Дуло в Ранното Средновековие и наличието на йероглифни гнезда за кон показва, че родът Дуло е бил най-известният на китайците конен народ. Имал е коне с различна цветове и различни породи, както и сродните на конете мулета, катъри и магарета, масово е използвал коня за различни видове дейности и храни. Дори жуните, ди и хуните са имали по-малко йероглифи свързани с коня (според посочения по-горе речник). Освен това те вместо етнос използвали „своя народ" (88, с 156).

Сведението дадено от Боровкова, че наставката ло е въведена в края на III в. като характеристика за родово племенната организация на номадските народи вероятно показва времето на появата и на названието Дуло, като към древното название Ду (Доу) е добавена наставката ло, а след това е претърпяло модификациите Духоло, Дулу, Доуло. Това сведение показва защо в „Шъ дзи" на Съма Циен не се среща нито названието древно Дуло, нито Дулу, но има названия с Ду, Доу, Дул, Ту и Тун. Преди да се спрем на тях искаме да обърнем внимание, че при тълкуването на някои от тези названия, особено с корен „Дун", при които няма наставката луо (ло) или лу и не е съобразено с местонахождението на обекта в посоките изток-запад и със съчетанието с втория йероглиф (ако има такъв), трябва много да се внимава от изпадане в заблуждение, защото китайското Дун на български се превежда, освен като ванство (владение) Дун, в днешната провинция Хънан, епоха Джоу, а и като фамилия Дун, изток и др. Названието Дунлин звучащо като близко с Дуло може да значи източна крепост, гробница (от слога лин) и да няма нищо общо с Дуло (43, с.710). Освен това трябва да се има предвид, че китайците с Ду назовавали столиците на некитайските народи и то главно в смисъл на резиденция. Китайската императорска столица наричали Гин-ши (42, т.II, с. 149).

Названия като посочените по-горе в Китай, се срещат много рано, още по времето на легендарните императори. В „Шъ дзи", т. I гл. II, с. 155, 156 и в коментарите с. 265 се споменават обекти от времето на император Юй от 1987 г. пр. Хр. в Юлин (Юнджоу) между реките Хуанхъ и Хейшуй. Тя заемала западните части до тогавашен Китай:

днешните северни части на провинция Шаанси, източните на Синдзян и Цинхай, южните на Гансу, Шанси и Вътрешна Монголия. При идването на власт Западно Джоу губи някои от териториите, които династия Шан била завзела от западните съседни „варварски" племена (жуни и ди), от които произхождали и самите джоусци (104, с. 51). След това ги възстановява и става мощен фактор в района. Според големия английски китаевед по династия Джоу, Херли Г. Крил, Западно Джоу държало днешните провинции Шанси, Хънан, Шандун и частично Шаанси, Гансу, Хубей и Хъбей с територия 282 хиляди кв. мили (104, с. 375). В неговата днешна околия Мейсян, провинция Шаанси, тогава се сочи планина с име Дуну, а в провинция Гансу – езерото Дуе (превежда се красивото Ду). То днес се нарича Джуе.

Го Мо-жо в „Тълкуване на надписите на бронз на двете епохи Джоу" (на китайски, т. VI, с. 40а) в надписа „Май Дзун" разчита, че владетелят на Син (превежда се на скотовъдци некитайци) се оплаква на ван Кан от свои поданици, между които и хора от Дун. Може би става дума за недоволни хора от ди и неговите съставни племена в края на XI в пр. Хр. Това владение вероятно е било императорско дарение на свои приближени или заслужили пълководци. Тези земи обикновено се вземали от пограничните или зависими територии с цел бъдещо присъединяване към Китай. Схемата работела успешно. Затова в III в. пр. Хр. Ду вече е китайска околия Дусян, а при династия Хан е Дулин (2, т. II, гл. 6, с. 90, 365 и гл. 8, с. 174, 426). Той бил на юг от съвременния гр Сиан (8, т. VIII, гл. 95, с. 433).

Категорично сведение за прадревно Ду дава Съма Циен в т. II, гл. 5, с. 295. Той пише, че цинския ван У Гун, след като разбил жуните в 687 г. пр. Хр. „за първи път създал околии (сян) в Ду и Джен и унищожил царство Сяого. Според коментаторите тогава Ду е било в съвременната околия Чанъан в провинция Шаанси. Сяого било в съвременната северна околия Баодзи, в днешната провинция Шаанси. Баодзи е прадревно селище, което при династия Цин става околийски град с името Ченцан. След това името му е сменено на Юанчуан, Сянчуан. При дом Тхан от 757 г. е върнато старото му българско име Баодзи. Така се нарича и днес и има над милион жители. Нямаме информация дали е жив спомена за дискобългарския произход на селището и населението, но можем да сме му благодарни, че то и китайската държава са съхранили древното му българско име, което и днес стои изцяло в китайското име на България (Баодзалия), както и в названието българин, българка и др. Горната информация черпим от Съма Циен, т. II, гл. 5, с. 21,296; Н. Я. Бичурин „Събрани сведения по историческа география на Източна и Средна Азия", с. 115; административна карта на Китай, 1989 г. изд. СССР; Китайско-български речник, съставител Джан Сун Фън, както и от цитирания речник под редакцията на Ошанин. А сега да анализираме сведението посочено от Съма Циен.

Първо. Съобщава, че е имало война между китайското ванство Цин и жуните в резултат, на която Цин завзема Ду, Джен и Сяого. От това следва, че тези три обекти са били в театъра на военните действия като съставки на жунски племена или като техни съюзници. От други сведения на Съма Циен става ясно, че той, а и Бичурин, много често дават жуните заедно с племената ди, особено при войни с китайските ванства. Вероятно от това сътрудничество, а може би и от родови връзки, се е появило названието жунди, което често се използва от изследователите. Така например, Фан Вен-Лан пише: „Най-силна опастност за Западно Джоу представлявали нападенията на племената жуни и ди от северозапад. Тези племена заемали обширен район – западната и северната част на провинция Шаанси и Хъбей. Шанци и джоусци ги наричали с общото име жунди, също гуйфан, хуни, цюани, цюанжуни, сянюн, сюнюй, изразявайки своето презрение към тях (след периода „Джанго" ги наричали Ху или сюнну) (11, с. 102). Следователно Ду и Джен са били в район на жуни и ди, т. е. те са жундистки племена. Същото важи и за Сяого.

Второ. Щом У Гун на територията на Ду, Джен и Сяого създава околии (т.е. въвежда китайска административна уредба) за първи път, това означава, че тези територии до тогава са били или самостоятелни жундистки племена или включени във временен военен жундистки съюз срещу китайците, значи са имали тамошно съществуване преди VII в. пр. Хр.

След получаването на статут в китайската административна система Ду добива и военен статут на крепост. От тези статути той получава към названието си добавка сян (за околия и лин за крепост). От тук правим трети извод: Тези статути са причина от IV в. пр. Хр. да го срещаме с названията Дусян, Дулин, в днешната околия Чанъан провинция Шаанси (2, т. II, гл. 8, с. 174, 426; гл. 6, с. 90, 365). От трите извода следва, че още през първата половина на първото хилядолетие пр. Хр. и след това, на запад, до прадревен Китай, е съществувала оцеляла след катаклизма под р. Тарим, част от прадревно Дуло, отишла е на изток и стигнала до Западно Шанси. За това си твърдение се основаваме на сведенията от Съма Циен, Бичурин и М. Ф. Хван (43, с. 703), в чиито речници доу е вариант на ду, а за нас и корен на Доулу (Доуло). Смятаме, че за това Ду се отнася

информацията за йероглиф 3498, дадена в „Големия китайско-руски речник" под редакцията на проф. Ошанин. В т. II, с. 778 пише: „3. исторически град за подхранване на ленните земи; 4. историческо крупно селище (в първия период на оседналост". Този период за прадревните китайски формирования е около началото на второто хилядолетие пр. Хр. По-нататък в речника пише: „5. историческо Ду (административна единица от четири околии, епоха Джоу) (1122-221 г. пр. Хр. – б.а.). Йероглифът на Ду е даден в едно гнездо с Доу. Голяма част от значенията им съвпадат и най-важното е, че в йероглифното съчетание Доулу водещият йероглиф е този на Ду. Съвпада и дактилическият им йероглиф показващ ритъма. В дадения текст за Доулу пише: „2. исторически Доулу (страна на западната граница на Китай; епоха Хан; жителите є се отличавали с особена пъргавина и ловкост); 3. старанието да се катерят по върлина (забавление за доулусците)" (48, т. II, с. 778). За голямо съжаление, в речника повече нищо конкретно не пише за доулусци и Доулу, но написаното съдържа изключително ценна информация за миналото местонахождение на прадревно Дуло (Доулу) и за качествата на населението му.

Информацията от речника на колектива Ошанин сверихме със „Съвременен китайско-английски речник" на „Те комерс прес" от 2004 г., с. 369, колонка първа. Йероглифите на интересуващите ни Ду в двата речника съвпадат, но в английския информацията е четири пъти по-кратка. Това е естествено, защото той съдържа 2200 страници информация и то само съвременна, а руският – 3816 и дава информация с историческо съдържание. Английският речник не дава никакви сведения за историческото минало на рода Ду, Доу, доулосци. Само е посочено, че ду означава и фамилия Ду наред с главен град, голям град, столица, квартал, красив, прелестен и още 13 съчетания на йероглифи (в руския са 114). Подчертано е, че ду е също като доу (169, с. 369).

Йероглифът доу с йероглифно гнездо 885 от речника на колектива Ошанин, разглеждаме като основополагащ за фамилия Доулу. Той е свързан с ду в посочения английски речник, представен с два взаимно свързани йероглифа. Положителното в случая е, че той прави по-ярко разграничение мужду значението фамилия Доу и бобови растения.

Главното, което показват, както визираният китайско-руски, така и китайско-англиискиият речник е, че доу означава фамилии Ду, Доу, зад които в прадревността е стоял народа на рода, който ние днес наричаме Дуло. Това наше мнение се потвърждава и от много други съвпадения в двата речника, които се отнасят до йероглифите за

конусните форми, шапката дулу, бойните качества на Дуло и управленско-административните названия с неговото име и др.

Информацията в тези два речника по същество съвпада с един от трите първи появили се китайско-чуждестранни речници. Става дума за речника на архимандрит Паладий (П. Кафаров) началник на руската духовна мисия в Пекин през осемдесетте години на XIX в., издаден през 1888 г. в две части от 1200 страници. Той получил пълно международно признание и днес активно се ползва в научните среди. В него на с. 183 пише: „Ду. столица по времето на династия Цин. Въобще. Прекрасен. Главен. Всичко, винаги. При династия Джоу пространството му е равно на четири околии. Страна, Държава". По-надолу в словосъчетанията е дадено: „ду-лу катерене по върлина. Взето е от ловкостта на жителите на държавата Ду-лу". Както виждаме тези сведения почти напълно са повторени в посочените два големи речника. Разлика има само в количеството и в подреждането на информацията. От него става ясно, че Ду е било столица на династия Цин и че Дулу е било държава, без да е посочено кога. Това е нещо което няма и при неговия предшественик Бичурин, но с тази разлика, че Паладий е категоричен, че дулу е било държава. Това той дава на два пъти, още в началото при общата информация и след това при словосъчетанията.

От сведенията за отношенията между Ду и китайската империя по времето на епоха Джоу установяваме, че то много често се е бунтувало и срещу него са предприемани репресии. Вероятно това е започнало още в края на XI в. пр. Хр. при Кан-ван и особено при Му-ван (X в. пр. Хр). Той предприел „велик поход" срещу цюанжуните. След получаването на подаръци сключил изгоден за тях мир. Приемникът му е разбит от тях и му наложили промени в земеползването.

След това владението Ду (Дусян, Дулин) е обект на големи апетити от страна на китайските ванства Вей, Джоу, Цин и Дзин, но преди всичко главно от Вей. Особени апетити има Цин и често се опитва да го завземе от Вей. Само в средата на трети век пет пъти напада Вей, завзема всичките му погранични градове и опожарява отбранителните кули на Ду и Чуй (6, т. VI, с. 95). След това Ду, както и някои китайски ванства са включени в империята на Ши Хуан-ди, обединителя на Китай. Когато започва борбата за свалянето му от власт изглежда Ду е било на негова страна, защото след идването на новия император Ер Шихуан-ди, кликата на Ли Съ и царския евнух Джо Гао, страхувайки се от талантливия пълководец Мън Тиен, избиват всички негови роднини и привърженици. В Ду екзекутират шест вана престолонаследници и уволняват всички дребни чиновници (2, т. II, с. 88-90). Бунтуването на Ду явно е продължило и след

това срещу новия император Лю Бан. През 204 г. пр. Хр. се наложило Лю Бан да изпрати в Ду, с войска сподвижника си Ян Си. Той разбива въстаниците и за награда получава названието хоу и имението Чицюе с 1900 дворове (домакинства) (3, т. III, гл. 18, с. 524), което за времето си било солиден подарък. Друга информация за това княжество Ду не открихме. Вероятно с това завършва хилядолетното му съществуване в днешната провинция Шаанси.

Издънка на Ду още от V в. пр. Хр. имало в китайското ванство Лу под името Ду Дугуан, което през 411 г. пр. Хр. било превзето от ванство Ци. То се намирало в днешната околия Пусян в провинция Шандун (3, т. III, гл. 15, с. 249, 812). През трети век също е включено в империята на Ши Хуан-ди.Както ще видим по-нататък в работата ни, днешната провинция Шандун е била привлекателно място за преселване на български племенни отцепки от древния Западен край на Китай, а някои стигали чак до Япония.

От речника на М. В. Хван за китайските термини по Бичурин (43, с. 703) виждаме, че Ду се транскрибира в Доу. Посочихме също, че в „Големия китайско-руски речник" на Ошанин, съгласуван с най-големите китайски, японски и английски речници, Ду и Доу са дадени в едно йероглифно гнездо. Затова никак не е случайно, че в бившите земи на жуни и ди, в съседство с прадревните китайски ванства, още от второто хилядолетие пр. Хр. се срещат обекти носещи едното или другото название на ванства и родове (28, т. II, с. 253, 778).

Понеже по-нататък ще развием една глава за българските принцеси от рода Доу, тук ще дадем само един пример за доказано ванство, на което столицата се наричала Доу. Става дума за ванството Не-ван. Информацията за него се съдържа в надписите „Не жен пан" и „Сан ши пан", разчетени от Го Мо-жо и датирани от средата на IX в. пр. Хр. В съдържанието на надписите е дадена стройната и добре подредена структура на неговото държавно управление със съответна администрация по китайски образец на Джоу. Посочено е, че столица на княжеството е гр. Доу. Владетелят му се титулова ван. Въпросът за държавната структура, за администрацията и столицата се приема без възражения от изследователите. Някои от тях, като Херли Крил, го интерпретират по няколко пъти (104, с. 276-278, 329, 440). Проблемът е, че във времето, към което се датира ванството, такъв ван в китайските източници няма. Ван на Джоу в средата на IX в. пр. Хр. е Ли-ван. Спори се кой е този Не-ван (100, с. 224, 310). Видимо е, че не е Ли-ван. Според Л. С. Василев може да се допусне, че Не-ван е потомък на Не-лин, който получил от Джоу далечно владение на югозапад от Китай. Когато властта на Ли-ван

отслабнала той бил свален от власт (841 г. пр. Хр.). През това време ванството на Не-ван станало толкова голямо и силно, че владетелят му дръзнал да се обяви за ван и за независим от Джоу, а владението за равно на големите мощни китайски ванства (109, с. 224, 225).

За голямо съжаление, в посочените текстове за ванството Не-ван няма никаква информация за етническата принадлежност на народа му, който е бил дарен на владетеля. Ако се върнем в предишния век, както вече споменахме, когато на власт в Китай е Му-ван (973-918 г. пр. Хр.), той предприел „велик поход" на запад срещу цюанжуните (клон от племената ди), към които е принадлежало и Ду (Доулу). Те живеели в днешната провинция Гансу начело с вожда Шу-дун. Той наследил убитите във войните с китайците Да-би и Бо-ши и се стремял към мирни отношения с Китай. Му-ван безпричинно обвинил цюанжуните, че не изпълняват задълженията към него и им обявил война. Те му дали подаръци – четири бели вълци, четири бели елени и др. Походът бил прекратен със сключването на изгоден за цюанжуните мирен договор (1., гл. IV, с. 194, 195, 324). След това отношенията на Китай с жуните били сравнително мирни, но през двадесетте години на VIII в. пр. Хр. се влошили. В 789 г. пр. Хр. китайският ван Сюан бил разбит и те завзели Шаанси. След това разбили и онаследилия го негов син Ю-ван. Завзели неговия дворец и богатствата му. Той се спасил в източно Джо (1, гл. IV, с. 202-203). Така престанало да съществува Западно Джо.През този период на мирно и последвалото го смутно време за Китай някоя доулуска издънка от Тарим вероятно е успяла да създаде град Доу и свое силно ванство. Фактът, че Ли-ван е управлявал Западно Джоу, чието местно население според древни китаиски митове, Такигава Каматеро, Гоюи, Легге, М. В. Крюков, М. В. Софронов и Н. Н. Чебуксаров (113, с. 178, 179), е етнически сродно с жуните и че името на столицата на Не-ван съвпада с името на българския род Доу, са сериозни доказателства за възможна българска принадлежност на въпросното ванство. Тази възможност се подкрепя и от посоченото сведение на Л. С. Василев за дареното на Не-лин владение далеко на югозапад от Китай. То се пада в северните части на провинция Съчуан, а те са били южни части на българския възел на запад от прадревен Китай. Възможно е това ванство да съвпада с княжество Ду в Южно Шаанси, което според Паладий и колектива Ошанин (т. II, с. 101), е съществувало по същото време. Това предположение се подкрепя и от факта, че според „Китайско-английски речник" на „Те Комерсиал прес", Доу е Ду и обратно (169, с. 365-369), а в речника на Ошанин са в едно йероглифно гнездо (т. II с. 778). Освен

това по времето на съществуване на княжество Не-ван не открихме конкретна информация за Ду, а само че през епохата Джоу е било административна единица равна на четири околии (28а, с. 183: 28, т. II, с. 778), което е предпоставка за ванско владение. При наличието на тази информация и на безспорно възприетото от всички изследователи, че столицата на това ванство се е наричала Доу, може с голяма доза достоверност да се твърди, че вероятното ванство по това време (IX-VIII в пр. Хр.) е било българското по етническия си произход владение Ду или на сродни съседи.

Известно е, че при тюркските, корейските и голяма част от народите на Западна Европа „до" и „ду" се транскрибират на „то" и „ту" (42, т. III, с. 132,133: 43, с. 702, 703). Това ни дава основание да допускаме, че някои от древните племена, владения, ванства и царства с подобен корен в названието си, намиращи се в съприкосновение и близост с племена от българската група, имат нещо сродно с тях. Поради това накратко ще посочим сведения за Тунлю и Тулин. Те били съседи на княжествата Ба, Шу, Пу и Ду, обитаващи района на северните части на днешната провинция Съчуан и по-северните от нея провинции Хъбей, Хънан, Шанси, Шаанси и Гансу. Това е район на най-чести съприкосновения и битки на прадревен Китай с ди и жуни, към които принадлежат и прадревните българи.

В т. VI, гл. 43, с. 59 и 302 на „Шъ дзи" Съма Циен пише, че в 349 г. пр. Хр. наследникът на властта във ванство Джао, Су-хоу, завзел земята на рода Дуан, където пребивавал бившият управител на Дзин и го преселил в Тунльо. Този факт показва, че по това време Тунльо е било владение на Джао. За нас особено важно е сведението, че в 239 г. пр. Хр., когато братът на Шихуан-ди вдигнал метеж срещу императора, владенията Тунльо и Пугу участвали активно в него. Те били разбити от императорската войска. Всички командири, участници в метежа били екзекутирани, а жителите на Тунльо преселени в Линтау. Победителите се поругали над телата на убитите въстанници (2, т. II, с. 55). В коментара на с. 336 се обяснява, че Тунльо е било в съвременната провинция Шанси. Пу вероятно е било вече местност или две съседни селища (Пу и Го, и от там Пугу). Текстът за него не е съвсем ясен и точен. В раздела конкретно за българските племена ще дадем допълнителна информация за Пугу.

Ценна информация за обект с име Тунльо е дадена в том VII на „Ши дзи", гл. 70, с. 122, 341. Там се посочва, че през периода Чунцю (722-453 г. пр. Хр.) Тунльо е бил голям град, бивша столица на ванство Дзин, в центъра на област Шандун. Известно е, че народът Дзи има жунски произход. Това категорично се показва от найвидния съвременен китайски историк Фан Вен-лан (11, с. 121-122). Той пише: „Някога на територията на княжество Дзин чергарували племената жунди. Чен-ван подарил на своя едноутробен брат Шу Юй титлата тански „хоу". На територията на ванство Тан „границите били начертани от жуните („Дзоджуан", четвъртата година от управлението на Дин-гун) ... Се-фу изменил названието на ванството и започнало да са нарича Дзин". Постепенно то се разширило, станало голямо и силно. От 632 г. пр. Хр. до 546 г. пр. Хр. било хегемон на група ванства, а след 482 г. пр. Хр. започва неговият разпад на самостоятелни ванства. Най-мощни били Хан, Джао, Вей и др. и играели огромна роля във формирането на китайския народ.

За съществуването на владение Тулин съобщава Съма Циен в „Шъ дзи", т. III, гл. 21, с. 724, 834. То било дадено на Хоу Лю-син. Той го държал 10 години. След това го получил Айхоу Ян, владял го също 10 години, но поради смъртта му владението е заличено. То било в днешната околия Чалин или Ченсян, провинция Хунан, която тогава, според картата на Фан Вен-лан, била до югозападната граница с некитайските владения Ба и Шу от североизточната част на провинция Съчуан. Явно е, че това владение било формирано също в бивши жундистки земи, с които е разполагал китайският император през II в. пр. Хр.

Всичките земи на запад и юг от древен Китай, според Дж. Леге в книгата му „Класически Китай", гл. VII, с. 113, през VIII в. пр. Хр. са обитавани от племената ди, между които са и племената Пу и Ерцюй. Техните земи били завзети от Дзин в началото на седми век пр. Хр. Там Сен-чун построил крепост на десния бряг на река Фенхъ и близък преход през река Хуанхъ за връзка на Дзин с западните племена и защита срещу тях. През 666 г. пр. Хр. Сен-гун изпратил в тези крепости своите двама сина за командири на гарнизоните с цел предотвратяване на заплахата от другите съседни племена на ди. В резултат на това те се отклонили на север към провинция Хъбей (113, с. 179) и завзели Хъбейската равнина. В 661 г. пр. Хр. завземат царство Син, на следващата и Вей, минават и на южния бряг на Хуанхъ и завземат царствата Вен и Су. Застрашени били големите китайски ванства Дзин и Си. Това довело до тяхното обединяване, неформално, само като взаимна помощ за даване на отпор и разгром на жуните и ди, жундистка маса, особено от ди, която заляла големи китайски територии и насочена към трайно осядане в средното течение на река Хуанхъ. Формирали се две големи групировки от бели и червени ди, наричани още западни и източни ди. В тези групировки участвали активно доулосци и други българи.

След нанесените им успешни удари от силните китайски ванства, се насочват отново на запад. Една част останала по местата си и постепенно се китаизирала, но в много случаи съхранила българските имена (често леко видоизменени) на своите селища. Най-неоспоримо доказателство за това българско присъствие са имената на племената, родовете, фамилиите и тяхното йероглифно записване Ду, Доулу, Пу, Пугу и т. н., на което ще се спрем в гл. 8. Тук ще продължим да даваме информация за племена, за които смятаме, че има някаква доза вероятност за близки връзки и роднинство с племената Ди и Ду (Доулу). Съма Циен в „Хронологически таблици" към „Шъ дзи", т. III, гл. 14, с. 101, 104, 110, сочи, че през IX в. пр. Хр. е съществувало самостоятелно мощно ванство Ден (Дян), което през 678 г. пр. Хр. е унищожено от ванство Чу. За него пише японският виден китаевист Такигава, руският Н. В. Кюнер и др. Всичките се основават главно на сведенията от Съма Циен, като използват т. IX, гл. 116, с. 85-89. Сериозно внимание му е отделено и в речника на колектива Ошанин. В него е дадено, че Дян е прадревно княжество от времето на епоха „Джоу" (XII-VIII в. пр. Хр.). Известни са няколко негови пунктове и през епоха „Чунцю" (VIII-V в. пр. Хр.). Основният му йероглиф 3474 показва връзки с ду, доу, бу (28,. т. II, с. 775). Освен това, от 23 гнездови йероглифи на Ден, 15 съдържат структурни елементи на Ду и Доу (28, т.I, с. 457-459; схемата в прил. за фамилиите Ден и тези за Ду и Доу). Това значи, че са свързани главно с народите от Съчуан и близо на север от него, от така наречения от нас български възел около Баодзи. От археологическите разкопки на Шижайшан в Юннан е открит печат на вана на Дян и много бронзов инвентар. Антропологическите сведения показват наличие на разнородно население, главно земеделци, но отглеждащи коне, говеда, биволи и овце. За нас е много важно, че Такигава, Кюнер, Крюков и Фен Хендзи смятат, че то е родствено на намиращите се на северозапад скотовъди и земеделци от царствата Ба и Шу в провинция Съчуан. Дори данните за обичаите, прическите и облеклото от разкопките в Юннан от 1957-1981 г. показват, че голяма част от мъжете и жените от пръв поглед имат европеиден вид (според нас 4 от седемте посочени фигурки от бронз в „Древните китайци в епохата на централизираните империи" (118, с. 72).

Владението Дян през епоха Джоу било независимо. Няколко века успешно отстоявало своето съществуване. За териториите му имали големи претенции съседите, особено ванството Джен, чийто владетел през 744-701 г. пр. Хр. бил зет на Ден. Надделяли ванствата Вей и Цай и за известно време си го поделили (6, гл. 42, с. 31, 291). През

293 г. пр. Хр. го завзема ванство Джао, след това Чу (118, с. 27-74), а по-късно, по времето на Ву-ди (династия Хан), става негов васал, въпреки че имало няколко десетки хиляди войска и поддръжката на съседните народи. През 109 г. пр. Хр. Хан разгромява съседите на Ден. Ванът на Ден преценява, че ванството няма военни възможности да воюва с Хан и доброволно го присъединява към него. Наречено е област Ичжоу. На покорилия се ван бил издаден печат, който е открит при археологическите проучвания наред с други артефакти (9, т. IX, гл. 116, с. 89). Така приключило съществуването на това „ранно голямо държавно образувание между Гунджоу, Съчуан и Юнънан", както и поддържащите го съседи Лаоцин и Мимо от племената ди (Пак там с. 383).

С цел читателите да получат известна обобщена представа за вниманието, което най-великият китайски историк Съма Циен в „Шъ дзи" отделя на родове, етноси, хидро-географски и др. обекти, които ние смятаме, че могат да се съотносими по название към Дуло (Ду, Доуло), направихме сигурно непълна извадка за тях (Вж. Приложението).

Преди да коментираме извадката трябва да обясним, че случаите на споменаване на фамилия Доу в днешната провинция Хънан и по-точно в столицата на предревен Китай гр. Лоян е много относително, защото братята, синовете и внуците на императрицата Доу в различно време са били на различни места като командващи военни формирования, главно на север и запад, т. е. в провинциите Шанси, Шаанси, Гансу и западен Хънан. Поради това влиянието на рода Доу в тези провинции е било много по-голямо, отколкото е дадено в таблицата. Освен това в извадката не сме дали редица обекти, за които имаме съмнения дали може с голяма вероятност да се твърди, че са български и от там да имат нещо общо с рода Дуло (Ду, Доуло). Също така не включваме и личните имена, които безспорно може да имат такава връзка. За онези от читателите, които не познават транскрипциите и преводите на названията от китайски на български обясняваме, че Тулин, Тунльо, Тунло и Тунлю могат да означават Дулин, Дунльо, Дунло и Дунлю. Плюс това в повечето от случаите ги откриваме като съседни, съюзни или завладяни обекти с названия с корен Ду, Ба и Пу, което свидетелства за някаква възможна родова връзка. Освен това те също населяват жундистки земи, което може да значи и жундистки произход, какъвто имат българските племена.

Както се вижда от таблицата, общо 68 са случаите, за които считаме, че имаме основание да смятаме, че названията на посочените обекти и техния произход могат да се свързват с рода прадревно

и древно Ду (Доу, Доуло), наречен по-късно Дулу, Дуло, Дулат и др. етнодиалектни преобразования. По сегашни провинции в Китай техният брой е: Хънан – 24, Шаанси – 10, Шанси – 4, Хунан, Шандун и Съчуан по 6, Гансу и Дзянсу по 3, Хъбей и Цинхай по един случай. Обектът в провинция Цинхай не е посочен от Съма Циен, а от нас, защото на съвременните карти на Китай, около 80 км. от езерото Цинхай (някогашно Хуху нор), на югозапад е гр. Дулан. Ние нямаме информация, кога е възникнал, но сме заинтригувани от името му. Може да е древен, но неизвестен в Китай, защото до това време тибетците не са били в неговия обсег на контакти. От изследванията на Бичурин и Грум-Гржимайло е известно, че там било тибетското племе дансяни, които се сливат с жуни и са наречени тангути.Това е станало преди новата ера. Твърде е възможно след Таримската катастрофа там да са минали изселници от рода Дуло и те да са в основата на наименованието Дулан. Сериозно основание за това ни дава сведението в речника на колектива Ошанин. В том II, с. 779 е даден народ дулан (дзу), наричан и туранци, говорещи на турански език. Водещият йероглиф, с които се означава този народ е йероглифът на фамилията и народа Ду, Доу, доулусци.

Съма Циен не посочва и някои други провинции, в които, по сведения от други източници и автори, като „Хоуханшу", „Таншу", Бичурин, Грум-Гржимайло, Кюнер и др., при които е посочено названието Дулан. Това са провинциите Синдзян, Вътрешна Монголия, Тибет и др. Възможно е името да идва от племето Далан, за което Съма Циен съобщава, че било „унищожено" от китайския генерал Ли Му, който разбил сюнну, също нападнал и нанесъл поражение на дунху, принудил линху (те са от племената ди) да се предадат през 233, 232 г. пр. Хр. За съжаление Съма Циен не дава повече информация за Далан. Същото прави и Боровкова. Тя цитира текста от гл. 81 на „Шъ-Дзи", т. 7. с. 258.

При разглеждането на извадката, ако подходим строго математически може да изпаднем в сериозно заблуждение, че фамилии Доу са били главно в Китай и по-малко в Западния край или по-точно на запад от прадревен Китай. На тази основа може да се твърди, че става дума за широко разпространена първородна китайска фамилия. Когато погледнем на нещата от гледна точка на конкретноисторическия подход ще видим, че първоначално през VIII-V в. пр. Хр. родът Доу е преди всичко на запад от прадревен Китай, но поради това, че китайските императори си избирали за наложнички и любимки често от съседните некитайски племена, техни родове се появявали в китайските княжества и само за едно или две поколения

стигали до върхови властови позиции. В някои случаи като разказания в легендата за Бао-си от IX в. пр. Хр. и особено за съпругата на император Лю Бан, Доу тайхоу, която посредством братята си и следващите ги поколения се превръща в широко разклонена китайска фамилия. Но както виждаме от речника на колектива Ошанин и на Паладий, прадревен клон от тази фамилия успял да съхрани не само името си, но и да се изявява със свои собствени черти, доулуски качества и начин на живот (28, т. II, с. 779, 28а, с. 183). Освен това западната част на провинция Хънан е била прадревна жундиска земя, а прабългарите са жундиски племена.

Накрая на тази глава ще дадем кратък отговор защо Съма Циен не обръща внимание на Таримската котловина, пустинята Такламакан и не споменава конкретно названията доуло и доулусци. Той пише история на прадревната китайска държава и нейния народ. А те до XII в. пр. Хр. са заемали много по-малка територия от съвременен Китай. Според Херли Крил тогава китайската империя Западно Джоу е имала 280 000 кв. мили територия, като е включвала изцяло провинциите Хънан, Шанси, Хъбей и Шандун, и частично Шаанси (104, с.275). Преди възникването на княжество Западно Джоу голяма част от тези територии като Шаанси и Западно Шанси са били жундиски земи, в които Бу-ку емигрира от династия Ся. Да, с него и след това идват и китайци, но те са били незначителна част в сравнение с местното население. Ако не е било така, то не би имало нужда да приема техните обичай и начин на живот. Явно става дума за етносно смешение и по-точно социализиране на това население към нови ценности. Тази нова формация пространствено е много отдалечена от Таримската котловина. Твърде вероятно е не само останалата част китайски ванства, а и тя да не е знаела тогава нищо за съвременен Западен Китай. Той все още не е представлявал никакъв интерес за тях и тяхната наука по история. Съма Циен пише история на китайската империя и разглежда съседните държави само, когато това влиза в обсега на китайските външни политически, териториални, икономически и търговски отношения. Тогава такива отношения със Западния край тя няма. Тя има отношения със съседните племена и вътрешната раздробеност на империята на отделни ванства. През III в. пр. Хр. тя успява да покори съседните племена и да ликвидира вътрешната раздробеност, създава единна империя. Тогава обръща поглед към новите си близки и по-далечни съседи. През II в. пр. Хр. завзема така наречения Гансунски коридор, който дори не достига езерото Пучан хай (Лобнор). Едва в края на II в. пр. Хр., чрез даванските и антисюнските войни,

заявява категоричен интерес към Западиния край, който още от края на III в. пр.Хр., е главен обект на сюнско влияние и сюзеренство. През първата половина на II в. пр. Хр. Китай е принуден от сюнну да подпише унизителен за него договор за „мир и родство", за равноправни отношения, търговия и връщане на бегълците. Това е времето на успешната сюнска експанзия срещу Китай и Средна Азия. Целият първи век пр. Хр. е време на почти постоянни войни с различен успех между двете големи сили за Западен край и Средна Азия. Всичко това е намерило отражение в „Шъ дзи" на Съма Циен, но държавата Дуло от почти две хилядолетия преди това се намирала под пясъците на пустинята Такламакан, районът и вече не е етническо и държавно наименование, а географско понятие за изчезнала държава, за местност, а за хуните означавала гробище. Огромната част от народа є вероятно е загинал, но част от него се е спасил и дал своя принос в по-нататъшните събития при съседите на изток, север и запад, а далечните нови поколения се установили в нови земи и пуснали дълбоки корени в Поволжието и Балканския полуостров. Така се родила нашата Аспарухова България.

Глава Шеста. ЧЕРЕВЕНИТЕ И БЕЛИТЕ ДИ – ПРЕДШЕСТВЕНИЦИ НА ДОУЛУ В ТЮРКСКИТЕ ХАГАНАТИ И НА ДОУЛО ВЪВ ВЕЛИКА БЪЛГАРИЯ НА КАН КУБРАТ

При досегашното разглеждане на темата за рода Доуло и другите българи многократно показвахме, че всички техни формирования са се родили в земи, в които през прадревни времена живеели местните племена жуни и ди, понякога наричани жунди. Вероятно те били сродни или съюзени племена. Жун, според „Големия китайско-руски речник" на колектива Ошанин, основно означава цвят, красота, владение Жун в епохата Джоу и собствено фамилии Жун и Юн (28, т.III с. 720). А Ди в собственоисторически смисъл – племе западни чужденци, Ди и Кяни; китайско астрономическо съзвездие Ди, нискорасъл, прегъвам и рядко се превежда корен, основа, стълб, резиденция, чифлик (28, т. IV, с. 190).

Едно от първите споменавания на племената жуни и ди от Съма Циен е в „Шъ дзи" по времето на династията Ся, управлявала 2209 (1989) – 1766 (1566) г. пр. Хр. Тогава Бу-ку, управител (попечител) по земеделските дейности, за несправяне с работата, бил сменен от длъжност и избягал при жуните и ди в днешната провинция Шанси, околия Сунисян, основал град Бин и станал техен вожд (1, гл. 4, с. 180; 8, гл. 110, с. 324). За прадревните жуни и ди пишат много изследователи на Китай. Л. Гумильов пише: „още първата от Китайските династии, полулегендарната Ся, влиза в борба с другите племена, населяващи територията на Китай през третото хилядолетие пр. Хр. Тези племена се наричали жуни и ди. Те населяват гористите планини, докато за предците на китайците остават низините. На север в сушавата степ живеят племената хунюй. От легендите е известно, че през 2600 г. пр. Хр. жълтият император предприема поход срещу тях. Но те не са главните противници на Ся, а жуните и ди ... рижокосите дяволи" (49, с. 13, 14).

Картината за съседите на прадревен Китай, широко разкрива авторитетният китайски история Фан Вен-лан на основата на най-древните китайски извори: „Шудзин" („Книга за историческите предания", XIV-II в. пр. Хр.), „Лидзи" („Книга за установяването", V-III в. пр. Хр.), „Гоюй" („Беседи за царствата"), съставена през III в. пр.

Хр., „Шъ дзин“ („Книга за песните“, VIII в. пр. Хр.), „Шанхайдзин“ (описание на горите, реките и земите в древен Китай V-III в. пр. Хр.) и др. Той описва племената около прадревен Китай и сочи, че според най-древните легенди „населението на север и запад от страната е носело общото название племената ди и племената жун“ (11, с. 24). Племето цюанжуни смятало за свои родоначалници две бели кучета. Най-силно от северните племена било племето сюнюй (прародители на хуните от времето на Цин и Хан). Те често воювали с китайците още по времето на Хуанди. „Северните некитайски племена, пише той, се разполагали основно в днешната провинция Хъбей. Тук живеели бейжун (околия Лулун). Те се наричали още шанжуни (цзяши) околия Дзиндзее, то било отцепено от племето чи-ди; сянлюй (на северозапад в околия Чжендин), тези жуни се наричали и чжуншан; фей (околия Гаочан); гу (околия Дзянсян); сянлюй, фей и гу били отцепки от племената байди; учжин (околия Юйтян). Всички тези племена заедно се наричали бейди (северни ди).

Запад. Тук живеели племената получили общото название жунди. Сред тях били дажун (околия Янан, провинция Шаанси); сяожун (околия Дунхуан, провинция Гансу); жуни, живеещи в района на околия Сунсян, провинция Хънан, наричали се и инжун, а също лихунски или изючжоуски жуни; лижуни (околия Линтун, провинция Шаанси), цюанжун (основната част била в околия Синин, провинция Цинхай, другата част била в пределите на околия Финсян, провинция Шаанси); дзянжун (откъснати от племената лихун); маожун (околия Пинлу, провшция Шанси); жуни от Янцзюйя, Цюангоа и Ило (околия Боян, провинция Хънан). Освен това там живеели байди (в района на околия Янан) и чи-ди. Към чи-дите се отнасяли хаолоши от източните планини (вероятно те живеели в пределите на околия Танцюй, провинция Шанси); цянцзюжу (вероятно в близост до Тайюан в Шанси); луши (околия Лучен, провинция Шанси); люсюй (околия Тунля, провинция Шанси); дочен (в пределите на околия Чанчжи, провинция Шанси)“ (11, с. 137, 138).

От същия автор в източните племена ще посочим само двете малки жунски племена. На юг от околия Цаосян било Жунджоу, на север от околия Дзинин било Саоман, наричано още Чанди.

По реките Яндзъ и Хуаншуй на юг били племената ман, а по реката Хуайхъ племената и. Тук ще споменем и малкото царство Шу в околия Шучен и голямото Юй в околия Сисян, провинция Анхой. На юг, под ванство Цин, в провинция Съчуан, се намирали мощните съюзени царства Ба и Шу, както и Дян, които авторът посочва на други страници (11, с. 205, 209).

Всичките тези племена през второто хилядолетие пр. Хр. са местни. Те се борели главно с природата и със съседите за своето съществуване. Воювали за територии, за паша и ловуване с китайските източни племена, на които природните условия, особено морето, създавали добра база за съществуване. Съма Циен в т. I, с. 140 посочва, че Шун (около XX в. пр. Хр.) доложил на императора за нападението на некитайските племена и помолил да се изпрати пълководеца Гун-гун да удари „племената ди (да отидат) на север“, „племената жун на запад“ и другите в разни посоки, като „всичките четири бъдат наказани“, а „цялата Поднебесна се покори“. Тази молба отново потвърждава, че в посочените от нас векове земите на запад и север от древен Китай са били заети от племената жуни и ди, че те, както вече цитирахме, са били най-силният противник на Китай и често воювали с него. Така например племето юий от групата на племената ди, към края на династията Ин (1566-1122 г. пр. Хр.) владеело съвременната китайска провинция Шаанси, части от Шанси и Хъбей, нападнало и убило китайския император Джоу Ванхай на северния бряг на река Хуанхъ, но след това брат му успял да ги разбие и върнал заграбеното (11, с. 46). В тези битки през второто хилядолетие пр. Хр. като съюзници и сродници на жуните и ди участвали активно българските племена Ду, Сяого, Пу, Пугу, Ба, Шу и др.

Съотношението на силите постепенно се променя в полза на Китай. Според Съма Циен през XVI-XI в. пр. Хр. жуните и ди имали свои изявени вождове и често водели успешни битки срещу Китай, но към XI в. пр. Хр. вече били задължени да се явяват с поклон и подаръци при встъпването на власт на всеки нов китайския император. Това значи, че те вече признават върховенството над себе си на китайския император (1, гл. 1, с. 192-194). През XI-X в. пр. Хр. китайците разбиват цюанжуните (племе от ди), пленяват техните вождове Да Би и Бо Ши и ги убиват. След това начело на цюанжуните застава Шу Дун. Китайският император Му-ван (1001-947 г. пр. Хр.) под лъжлив повод, че жуните и ди не зачитат договорите за признаване на върховенството, ги напада (Пак там, с. 195). В резултат на проведения поход срещу тях, той получил като подарък четири бели вълци и четири бели елени и прекратил войната. От договора става ясно, че става дума за война срещу племена в днешната провинция Гансу, че селището – столицата им носела името Шу Дун и че те вече са освободени от по-нататъшно пращане на подаръци на императора. Последната клауза показва, че договора бил изгоден за жуни и ди, а от това следва, че походът на китайците вероятно не е бил успешен и племето дипломатично е извоювало своята независимост.

През IX до началото на VIII в. пр. Хр. настъпва леко затишие в отношенията между ди и Китай. След това започват години на активни военни действия на ди и жуни срещу Китай, особено на цюанжуните и шан жуните. През IX в. пр. Хр. те създали царство Лиджи, наричано още Гоюйлиджи на днешната територия на околия Цян ян, провинция Хъбей (5, гл. 32, с. 43, 233).

Към края на VIII в. пр. Хр. през периода Чунцю, известен и като „Пролет и есен", Китай се разпада на 124 почти абсолютно самостоятелни феодални владения. Това отслабва неговата мощ и дава възможност на ди и жуните да завземат части от негови исконни владения и да уседнат в тях (13, с. 36-38). По това време някои образования на ди, жун и мани, според Съма Циен стават големи племенни формации (3, гл. 15, с. 230, 803) и водели успешни войни дори с най-мощното княжество Джоу. Неговият ван, Пин ван, бил принуден да премести столицата си на изток от Лой, а управителят на мощното китайско ванство Цин около 800 г. пр. Хр. смесил обичаите на ванството с тези на жуните и ди (Пак там), защото голяма част от населението му отново било варварско. По този начин искал да се съхрани ванството като китайско и да интегрира новите пришълци. Конфронтацията в повечето случаи не давала резултат. В това отношение показателен е случаят с джоуския Сяо ван, който в 802 г. пр. Хр. нападнал жуните и ди, но в битката едва бил спасен чрез намесата в негова помощ на войските на ванството Ян. След това той и синът му са принудени да бягат в Цин, после в Дзин (6, гл. 43, с. 44-46, 298). Мощта на народите ди довела до там, че често китайски аристократи, застрашени от своите конкуренти в борбата за власт бягали и се спасявали при ди, дори прибягвали до политически брачни отношения (съюзи) с тях. Това водело до кръвно родство между китайци и варвари, и до издигане на варварска аристокрация сред управляващия китайски елит. Такъв е например случаят с Чен ер, чиято майка била от дисците (5, гл. 39, с. 147, 273). Подобен случай е с Гун джао хуй в VI в. пр. Хр. Той и наложниците му носели фамилни имена на дисци като Дао, Дун, Дай, Пи, Пу, Шун и др. Освен това някои китайски аристократи, дори ванове, ползвали дисците като съюзници срещу своите противници, какъвто е случаят в VIII в. пр. Хр. със Сяо-ван. Той изгонил първата си съпруга от рода Шен и взел Бао си. Бащата на първата му жена вдига бунт срещу вана и вика за съюзници цюанжуните от племената ди. Те разгромяват и убиват вана и новата му жена, поставили за ван най-възрастният син на вана с дискобългарското име Пи ван. След това и той е принуден да бяга на изток и да премести столицата си

(1, гл. 2, с. 202-204, 331; 5, гл.34, с. 42, 94, 251, 431; гл. 36, с. 102; гл. 38, с. 121, 140; 3, гл. 14, с. 70).

От началото на VIII в. пр. Хр. започва подем в развитието на популацията на ди и жуни поради кризата в китайското общество и главно в отслабване на неговото единство, бързото развитие на феодализма и местното производство в икономиката и занаятите. Това нарастване на етностната маса народ, при жуните и ди, води до активизиране на борбата им за територии за развитие на тяхното скотовъдство, лов, земеделие и плячка. Естествено са нараснали и техните възможности за увеличение на живата сила и бойните средства. Това им дава възможност да създават временно нови народностни групировки. След разгрома на Джоу през 771 г. те се разделят на две мощни групировки от техни племена. Новите групировки били наречени червени и бели ди (чи-ди и бай-ди) (3, гл. 14, с. 70; гл. 42, с. 42, 43; гл. 113, с. 180).

Червените ди се движат на северозапад, а белите ди на запад и покриват големи територии от южната част на Централнокитайската равнина, от югоизточен Ордос до планината Тяншан. Включват Хеси и Турфанския край, а на юг до под изворите на река Хуанхъ, както и средното течение на реките Хуанхъ и Яндзъ. Постепенно през VII в. пр. Хр. се създава ново съотношение на силите в среден Китай. При остри, жестоки сблъсъци с китайските ванства ди и жуни окончателно се разделят на две. Едните са отблъснати на югозапад към Тибет и езерата Цинхай (Хуху нор), Лобнор (Пучан хай), Бостан нор (Баграчкул), Боркул (Пулей дзьо). Другите са изтласкани на северозапад, под и над извивката на Хуанхъ през пустинята Гоби, Западна Монголия, Джунгария и Седморечието. Те се смятали за потомци на кучето (71, с. 16).

Останалите по местата си скотовъдни племена през III — VI в., от хуни и българи, водят битки за власт в Китай. Повечето от тях са със силно китаизирано съзнание и създават формирования с китайски имена. Но да се върнем и да дадем нещо повече за червените и белите ди, а след това и за останалите български племена.

През 666 – 660 г. пр. Хр. червените ди воюват с ванство Вей, разгромяват го и избиват населението му, като оставят само 730 души. Ванство Цин строи стена срещу тях, разбива ги при Чунцю и възстановява Вей (113, с. 179-190). През 648 г. пр. Хр. червените ди нападат Джоу, а през 644 г. пр. Хр. разбиват ванство Ци и се заселват на запад от р. Хуанхъ, между реките Иншуй и Лошуй. Тези реки днес са в провинция Шаанси (8, гл. 110, с. 24, 25). Така червените ди установили почти безразделно господство в района Фенхе. След войни с

ванствата Дзин, Син и Вей, отиват в северните части на планината Тяншан и Хебейската равнина. Те преминали Хуанхъ и превзели царствата Вен и Су и средното течение на реката. През 649 г. пр. Хр. се обединили в единно владение Феншуа, което съперничело на силните китайски ванства. То станало мощен и желан съюзник в битките между китайските ванства, дори и от бившите си най-опасни противници като Ци и Джоу. Така напр. през 634 г. пр. Хр. Джоу използва Феншуа и разгромяват ванство Джен. С това червените ди фактически станали господари на Централно-китайската равнина и нападнали княжествата Лу и Ци (113, с. 179, 180).

Почувствали голямата заплаха китайските ванства се мобилизират, обединяват усилията си за справяне с червените ди и започват да постигат успехи (разгромяват племето Чанди), но в началото на VI в. пр. Хр. червените ди са все още много силни. Разбиват мощното ванство Дзин, принуждават го да се спасява чрез сватбена дипломация, която предизвикала разкол сред червените ди. Това ги отслабило и довело до разгрома им в 593 г.пр. Хр. Дзин убиват вожда им и завземат центъра на Средно-китайската равнина (113,с. 161-181).

В периода „Чжанго" (453-221 г. пр. Хр.) червените ди заемали земите в днешните провинции Гансу и Шаанси в област Циянфу и окръг Суй-де-жеу. В последната половина на III в. пр. Хр. под натиска на хуните те отиват в степта, но вече с народното название дили в пространството от Ордос на запад.

Червените ди претърпели решителен разгром в 214 г. пр. Хр. от огромната цинска армия под командването на Мен Тян. Тя завзела много техни земи, на които създала 44 области (3, гл. 15, с. 318). Голяма част от червените ди избягали на запад, а земите им били заселени от китайски заселници. През 338 г. червените ди са покорени от племето Тоба (монголоезични сянбийци от Западна Манджурия и Монголия). В края на IV в. червените ди преминали пустинята Гоби и на север от нея вече се наричат гаогюй и гаоче. Гаогюи означава висока каруца, т. е. племена движещи се с каруци на високи колела. Наричани били и тиеле, което китайските историци записвали като тхиеле, а по-късно руските и като теле. Племената гаогюй се самонаричали и хойху, ойхори (уйгури) (42, т. I, с. 213-214; 84, с. 293-294). Под ударите на китайците и сянбийците една част от червените ди през II в. сл. Хр. от Монголия отива в Джунгария, където създава държавата Юебан, а по-късно в Седморечието – Съюза Дулу в Западно-тюркския хаганат.

В племената на червените ди и последвалите поколения, според нас, е имало и съставка от древно Доуло и обединилите се с него части на другите български племена. Когато твърдим това имаме

предвид преди всичко съвпаденията в имената и бита на някои от съставяващите ги племена след III в. пр. Хр. и IV до VII сл. Хр., т.е. съпоставянето на племената от дилийския съюз с тези от временните съюзи на ойхорите в Монголия и Джунгария до река Пугу Джен (Иртиш) и някои народи от тиеле при гаогюйците и гаоче.

През III в. пр. Хр. дилийският съюз е в съвременната провинция Шаанси и южните части на Шанси и Гансу. Според „Вейшу" съюзът има 12 родове (48, т. I, с. 213, 216) наричани и поколения. Според „Таншу", гл. 217 и Бичурин (т.I, с. 301) техните потомци в IV в. са вече 15 поколения телески племена: Юанге, Сйеянто, Кибиюй, Дубо, Гулиган, Доланге, Пугу, Байегу, Тунло, Хун, Сигие, Хусие, Хигийе, Адие и Байси.

Прави силно впечатление, че голямата част (осем) от племената са със съвсем нови имена. Тези промени са резултат на увеличението на числеността на населението и 200 годишното хунско владичество, което вероятно е разрушило голяма част от предишните родове на червените ди. Почти така предполага и Л. Гумильов (52, с. 72). Само три рода са останали със същите имена или с минимални промени в тях. Тулу е станало Тунлу, Делян – Доланге и Дабо на Дубо. При тези три запазени имена проличава, че става дума за наличие на съставка Доуло, защото всичките те могат да се разглеждат като транскрипция на Доулу и Доуло на тюркски език, наложен от тюркското господство и неговото влияние. Също така прави впечатление наличието между новите имена на появата на названията на българските племена Пугу (Бугу), Байегу, Байси.

Телеските (гаогюйците) са скотовъди и се придвижват по местата където има паша за добитъка. Затова живеят разпръснато и трудно се обединяват в държавни образования, а запазват патриархалния си родов строй и чергарски бит. В същото време те, според Н. В. Кюнер, са устойчиви племенни образования (93, с. 316) на хуну които почти не се влияят от други народи, дори от китайската висока култура. Тази тяхна устойчивост е характерен белег, който е съхранил техните потомци и до днес в Азия. За разлика от Кюнер, Н. А. Аристов, В. Ф. Каховски и други автори, както и ние не споделяме твърдението му, че те са хуни. В тях има много силно изразено българско присъствие чрез посочените по-горе племена плюс Тунло, Доланге и Дубо.

Според древна легенда гаогюйците произхождат от вълк и хунска принцеса, но има и друга легенда, че са от брака на дилийски принц с хунска принцеса и са били в съюза на дилийските племена. Ние смятаме за по-вероятна втората легенда, защото за всеки разумен човек между вълк и жена не ни е известно да се е раждало

човешко същество. Това е очебийна измислица за подчертаване на силата на рода и племето.

От втората легенда е ясно, че може да става дума за хунско родство по женска линия, но не и по мъжка. А в това време както хуните, така и гаогюийците са в епохата на патриархата и рода вече се е вдел по мъжка линия. Вероятно Бичурин, Гумильов и др. са повлияни от сведенията, че те говорели на език близък до хунския. Езикът не е категоричен показател за етническа принадлежност. Той може да е възприет от външни фактори, да е вторично повлияване по майчина линия, от робство или политическо решение на властващите.

След завземането на Западния край в началото на II в. пр. Хр. от хуните на Мотун (Моде, Моте), българските родове и племена над 200 години се били в хунската федерация и участват в битките между Китай и хуните, като преди всичко им била налагана външна позиция на една от двете велики сили. Но в началото на хунската федерация българите са изпитвали безраздeлно хунско влияние над 70-80 години. Освен това авторите не пишат за хунско робство, а за хунска федерация, но възниква въпросът от къде се вземат „кулите" (робите) на Шилъ, за който в повечето случаи авторите твърдят, че това се били роби на хуните. Въпреки формалното федерално устройство хуните се имали пълно военно и висше аднинистративно (държавно) управление над останалите членове на федерацията. Така че възможността за езиково повлияване над българските народи е била реална и вероятно реализирана. Но да се върнем към гаогюийците и техните структури.

През 1992 г. излезе книгата на Л. А. Боровкова „Проблемът за местоположението на царство Гаочан", в която тя за първи път поставя въпроса за това, че в китайския източник „Вейшу" има повествование за държавата Гаоче и в над 50 страници разкрива неговата история. Тя доказва, че този етнос е част от някогашните червени ди, предшественици на гаогюй. Тя твърди, че името Гаоче е китайско название от чили (чиле), както китайският народ наричал червените ди.

В самото начало на китайския извор пише: „Гаоче е остатък от народа Джун (древни чиди, червените ди). Отначало те се наричали чили. В северните страни ги наричали чиле, а в Ся (Китай) гаоче или динлин" (90, с. 60). Те нападали жужаните и китайците за грабеж. След това се съобщава, че през 363 и 371 г. с тях воюва основателя на империята Тоба – Тоба Шиндзян. През 376 г. с тях воюва царство Ранно Цин на север от планината Иншан. Това показва, че те са били на север от северната извивка в средна Хуанхъ (90, с. 60-61). През 384 г. Тоба Шиндзян отново воюва с Гаоче и разбива племето

му Юане (уйгури). Нови войни се водят през 390-391 г. и други, в които то е покорено, но запазва племенната си принадлежност. За нас е важно сведението за войната през 418 г., в което се казва, че Гаоче е имала 12 племена, подчинени на Тоба Вей, които заедно с динлините били принудени да воюват с жужаните. От това сведение личи, че Гаоче са нещо отделно от динлините. Броят на племената съвпада с броя на гаогюйските племена през IV в. Гаоче не може да са динлини. Това твърди Грум-Гржимайло в изследването си „Западна Монголия и Урянхайския край (102а, с. 43). Той доказва, че ди и динлините са бели европеиди, сродни, но разни расови типове. Същото твърди и Боровкова (90, с. 66). По информацията, която дадохме до сега е ясно, че Гаоче са гаогюйци, а те са от червените ди, които по произхода си нямат нищо общо с динлните.

Гаоче, във военно отношение представлявала сериозна сила, въпреки че през голяма част от V в. е под владичеството на Тоба Вей, но имала автономия, войска и често се бунтувала. През 429 г. Гаоче участва в разгрома на жужаните. След това Тоба Вей завзема източната є част, но западната останала независима. Това личи от факта, че през 481 г. вождът на нейното племе Афучжило се обявил решително против участието във войната на жужаните с Китай, а след това през 484 г. се обявила за независима държава под името Хоа. Тя завзела владение Гаочан и целия район от владенията Чеши и Урумци до езерото Балхаш и унищожила държавата Юебан. Около 500 г. Гаоче завладяла Чеши предно, но се намесват ефталитите и поставят свой човек на престола в Гаоче – Миету. Той води успешни войни с жужаните, разбива ги, убива хагана им и от черепа му направил чаша за почерпка (90, с. 79; 52, с. 22). По това време ефталитите владеят Хотан, Кашгар и Гуйци (Куча) и на запад към Иран, който през 494 г. е разбит от тях. През 516 г. жужаните разгромяват Гаоче и постепенно до 542 г. го ликвидират като държавно образование. Така Гаоче изчезва от историческата сцена завинаги (90, с. 89). Онова, което вероятно е останало, отново се влива в родното гаогюй (теле) и се изявява отново, но в Западнотюркския хаганат като Съюз Дулу. Той играе важна роля в историята на Западнотюркския хаганат през VII в., а по-късно и до днес в средноазиатските тюркски народи (узбеки, казахи, чуваши и др., като родовете дулат, батпай и др.).

За да приключим с червените ди ще се спрем съвсем накратко за държавата Юебан в Джунгария, хребет Тарбагатай. Образуването на Юебан е резултат от пълния и окончателен разгром на Хуну от сянбийците и китайците от 158 до 255 г. Вместо него се създават четири нови разклоненея и неговите съфедерати. Едно от тях е

държавата Юебан. Тя е основана от онези остатъци от хунската федерация, които успяват да се скрият от ударите на сянбийския вожд Таншихай, като отиват в планинските гори на Тарбагатай и басейна на Черен Иртиш. Там изчакват преминаването на военната буря и образуват своя държава с интересното име Юебан, което по своя корен и наставка не напомня хуни, а юеджи и българи. За това, че в нея е имало юеджи свидетелства първата част на названието на новата държава „юе". Но че е имало българи и то като основна жива сила, е почти сигурно, поне поради четири причини. Първата е, че българите са основни съфедерати на хуните в Западен Китай. Втората е, че едновременно с хуните се изтеглили големи маси българско население, което бягало от ударите на китайците и сянбийците. Съвсем естествено е да има българи във всички хунски групировки, които организирано или панически напуснали терените на военните действия. Третата е, че някои изследователи, като Аристов, смятат, че това е българска държава. Четвърта причина може да бъде наставката „бан", която съществува в българските военни титли в по-късната българска държава.

Смятаме за много несправедливо и реално невярно твърдението на Гумильов, че в състава на тази групировка са останали „слабосилните", които не могли да издържат на предстоящите дълги и жестоки походи към Европа, т.е., че са били старци, баби и жени с малки деца. Предполагаме, че това са хора решили, че могат успешно да се скрият зад Тарбагатайската врата и са изчакали тактично края на стихията. По този начин се указали дълговечни продължители на своите предци. В обичайния живот и език били еднакви с този на гаогюйците (телеските) (42, т. II, с. 258), но имали по-спретнат външен вид. По обичая на тюркистанците подстригвали косите си и веждите си, мажели ги с клейстер за по-голяма лъскавост. Прави впечатление, че са били много народ. Според Бичурин и Гумильов около 200 хиляди души (42, т. II, с. 259; 51, с. 19). В. Златарски явно е познавал малко известия от китайските извори за Юебан и пише, че те не давали почти никакви сведения за него (30, т. I, с. 22), докато Бичурин на основата на „Бейши", гл. 97 е написал страница и половина, дори описва любопитни факти за техен лекар билкар и за техни вълхви (заклинателки), които предизвиквали дъждове и бури (Пак там).

Голямо внимание на Юебан отделя Л. Гумильов, но той неотлъчно следва мнението на Бичурин за хунския произход на държавата Юебан и въобще не споменава за мнението на Н. А. Аристов, който категорично твърди, че „след оттеглянето на хуну в края на I или II в. на запад, родовете дулу създали владение Юебан, което било

толкова силно, че воювало с жужаните и влизало в V век в съюзи против тях, в отношенията с Китай; нахлулите в края на V в. гаогюйци трябвало да сложат край на самостоятелното съществуване на това владение и след това в гаогюйските родове се оказали тулу; след възникването на могъществото на тюрките-тукю, гаогюйците се върнали на Селенга и в Хангай, коренното население на Юебан образувало заедно със съседните племена тургеши, кергеши пр. пет аймака дулу" (84, с. 298). В този дълъг цитат е вложена най-важната и вярна информация за държавата Юебан и за нейния български произход от рода Дулу, който както посочихме в други параграфи, според Аристов, има безспорна българска принадлежност.

За да приключим с гаогюйците и особено с категорично българските племена (държави), без да разглеждаме тяхната история, ще се спрем само на числения им състав, защото някои наши недочели историци тръбят, че като численост били нещо малобройно и незначително.

1. Племето (поколение) Тунло, според китайския извор „Венсянтункао", Бичурнн и Кюнер (93, с. 40-41), имало 15 хиляди семейства (100 000 население – б.а.) и 30 000 войска. Скотовъдствало от Сиеянто на север, от Доланге на изток. Територията му била от р. Тола до р. 0рхон в Монголия.

2. Племето (поколение) Доланге, според китайските извори „Венсянтункао", „Тайпинхуанюйдзи", „Юандзянлъихан" и Бичурин (42, т. I, с. 42) през VII в. скотовъдствало на изток от поколението Сейянто по река Тунло. Имало 10 000 строева войска, което значи около 50 000 население. След разгрома на най-мощното телеско племе Сиеянто от Китай, Доланге доброволно влиза в китайската империя (42, т. I, с. 339) и е преименувано на Янжинска област.

3. Племето (поколение) Пугу, според Аристов във II в. пр. Хр. е в Усунския съюз, съюзник на хуну. В IV в. е в племето Бугу в Монголия (84, с. 292-293). Според Бичурин в VII в. Пугу скотовъдствало от Доланге на изток. Състояло се от 30 хиляди каруци (за нас значи около 150 хиляди население). Имало 10 хиляди войска (Според нас цифрата е сбъркана. Трябва да бъде около 50 хиляди). Въпреки тяхната борбеност са покорени първо от тукуесци, после от Сиеянто и накрая от китайците са превърнати в окръг Гинвай джеу (42, т. I, с. 344). Подобна информация за Пугу дава и Кюнер, взета от китайския извор „Венсянтункхао", където населението му е посочено с 30 хиляди каруци, както при Бичурин, който ползва „Таншу", гл. 217б.

4. Байегу (Байгу) – Баерку (Беркути), според Бичурин по сведение от „Таншу", гл. 217б (42, т. I, с. 343, 344) на изток от Пугу. В началото

на VII в. заедно с Хойху (уйгури), Пугу и Тунло се отцепват от тукюеската държава на Чулухан и създали държавата Йологе. Покъсно държавата им е разгромена от Сиеянто и се съюзява с Китай против него, разбиват го, но Китай ги прави аймаците Було и Бу (през IX в.). Живеели разпръснато на обширен терен от северната страна на Великата пустиня Гоби. Имали 50 хиляди шатри, което може да значи около 250 хиляди население. (42, с. 301-302). Струва ни се много. Войската му е дадена 10 000. Това значи около 50-60 хиляди население, което е по-вероятно. Такава е информацията в китайския извор „Танхуйяо", която сочи Кюнер (93, с. 35, 36).

5. Племето (поколение) Байси, според Бичурин (42, т. I, с. 349) скотовъдствало на древна сянбийска земя на изток, в съседство с Тунло и Пугу, а на юг с киданите по река Юеджи, заградено от планините Линхин. Имало 10 хиляди войска, което дава 50 хиляди население. Интересното тук е, че дрехите си обшивали с червени кожички. Жените носели медни гривни, полите си обнизвали с разни звънливи украшения (фъртулки) като българките до преди 70 години. Обичаите им били сходни с киданските. Кюнер дава същите сведения, но от „Дзютаншу" („Стара танска история") и „Тайпинхуанюидзи". Той сочи, че вероятно в съседство било племето дулун-хъндзин (долон-хъгин) от 40 хиляди семейства и отбрана войска 10 хиляди души (93, с. 50) и може би над 100 хиляди население.

Обобщените данни за тези народи, които ние почти със сигурност смятаме, че имат български произход в рамките на червените ди показват внушително население от над 660 хиляди и войска около 100 хиляди души. Това за онова време е внушителна сила във всяко отношение. Освен това към тях трябва да добавим и 200 хиляди в Юебан и получаваме реалната представа за мощта им. За това те дават такива силни формации като съюза Дулу в Западно-тюркския хаганат и Тюргешкия хаганат. А сега за другото мощно, вероятно българско, формирование – бели ди (бей ди).

През средата на VII в. пр. Хр. главен китайски фактор в битките срещу белите ди е ванството Дзин, което в миналото произхождало от племената ди, но постепенно приело китайската култура и начин на живот и станало техен защитник. Отначало китайските ванства го наричали варварско владение, но след като станало мощно и с китайски начин на живот го признали за свой член. Така през 687 г. пр. Хр. неговия ван У-гун бил признат за законен ван на Дзин. Синът му Сян-гун 10 години бил емигрант при белите ди и добре опознал тяхната бойна тактика. Когато се върнал в Дзин, това му създало голям авторитет и през 632 г. пр. Хр. бил избран за хегемон на китайските

ванства. През 625 г. пр. Хр. той воюва с белите ди, пленил вожда им, но загинал и видният дзински пълководец Сян Джен. През 621 г. пр. Хр. Цзя Дзи, виден аристократ на Дзин, с целия си род избягал при ди (113, с. 181). Така белите ди станали мощен фактор в отношенията между Цин и Дзин, поддържали ту едните, ту другите. В Шаанси (в Джао) създали владение Джуншан (83, с. 71).

В началото на VI в. пр. Хр. Дзин разгромява червените ди и започва отново да притиска белите ди, които се оттеглили на изток в северозападен Хъбей и се удържали като самостоятелно царство Сян Юй в северен Хъбей. По същото време идват скитите усуни, а след това и сродните им юеджи (масагети) и се смесват с белите ди в Джуншан. Така това царство се засилва и в периода Джанго (453-221 г. пр. Хр.) било официално признато от китайските ванства за самостоятелно под името Джуншан. То се намирало в днешните провинции Шаанси и Гансу (17, с. 434). Вождът му носел официалната китайска титла ван (90, с. 65). В научните среди дълго се водел спор за етническата принадлежност на Джуншан. А. Масперо смятал, че това са китайци, но китайските историци и особено Го Можо твърдят, че това са бели ди с упражнено скитско-согдийско влияние (17, с. 321). Ние смятаме, че истината е на страната на Го Можо. Безспорно са доказани инвазиите на усуни и юеджи почти до южните части ка древен Китай в Хеси, Цинлиншан, Алашан, Наншан и към езерото Хуху нор, където тогава се намирал дилийският племенен съюз, в който вероятно са участвали и българските племена с Ду (Доуло). Освен това Съма Циен в т. VI, с. 61, 62 описва обсъждането през 307 г. пр. Хр. на стратегически план в съвета на джаоския Улин ван за по нататъшната борба за завладяване земите на съседните варварски племена ху и ди, с главен акцент Джуншан, който бил в средата на княжеството Джоу. Решено било това да стане, не чрез войни, а чрез възприемане на елементи от варварския начин на живот (бит, облекло, бойна техника) т.е. чрез включване на части от варварксната култура в живота на китайците като демонстрация на възприемане и благонамереност с цел постепенното им приобщаване към Китай, включването им към китайската общност. Тази стратегия била работеща и тя спечелила чрез мирното повлияване. Въпреки това решение над Джуншан е упражняван и силен военен натиск от 305 до 296 г. пр. Хр., когато Джао и Ци, след проведена съвместна военна акция го ликвидират и си го поделят (Пак там, с. 66, 67). Една част от населението му бяга в днешната провинция Шандун и през 155 г. е създадено отново владение Джуншан. То е подарено на китайския аристократ от династия Хан Лю Жън и кня-

гиня Уан от българския род доу, за която по-късно ще дадем повече информация (26, с. 491). Днес Джуншан се нарича област Динчжеу.

Един от авторите, които пишат за белите ди е големият английски историк китаевед Херли Гlеснер Крил. Той описва някои от войните между китайците и белите ди, особено след началото на VI в. пр. Хр. и посочва, че управителят на ванство „Вей имал два сандъка с документи от планове за завземането на Сан-юй, както на китайски се наричал Джуншан. Той е категоричен, че Джуншан е бил част от белите ди и бил ликвидиран през 229 г. пр. Хр. Така едно много мощно царство на белите ди, което над четири века успешно лавирало между китайските ванства Джао, Вей и Дзин, дори се месело в техните вътрешни работи, било заличено от картата (104, с. 143-149). Прави впечатление, че то е било в източната част на така наречения от нас възел на българските народи в югозападната част на днешната провинция Шанси, Шаанси и Южен Ганcу (104, с. 146:83, с. 71).

През VI-V в. пр. Хр. белите ди са изтласкани към езерата Хуху нор, Лобнор, Бостан нор. Владеели териториите от Алашан и Хеси до Дунхуан включително. Там идват усуните и юеджите и се смесват с тях.

Ние не можахме да открием информация, която да показва ясно какво е станало там следващите два века. По всяка вероятност главен фактор са били юеджите, но е имало и силно присъствие на българите защото в „Големия китайско-руски речник" е записано, че през втори век преди Христа на запад от Китай се намирал Доулу, а населението се наричало доулусци. Известно е, че в края на III в. пр. Хр. този район е завзет от хуну, които изгонват от там юеджите и направили българите свои съфедерати. Разбира се става дума за онези българи, които останали по местата си, защото голяма част от тях се е изтеглила на запад, заедно с юеджите и по-късно създали Кушанската империя в района на реките Сърдаря, Амударя и Заревшан, т.е. между Памир и Хиндукуш. През периода 80-57 г. пр. Хр. Кушанската империя завзема Партия, Северна и Централна Индия (89а, с. 206-220, 276).

По темата за българите между Памир и Хиндукуш най-много изследвания и принос има Петър Добрев. Той обаче не познава добре китайските извори и от там му идва тезата, че не Западен Китай, а районът Памир – Хиндукуш е родина на българите (178, с. 30-40; 181, с. 28-222; 180, с. 89-102). Особено ценни са изследванията на М. П. Димитров (183, с.65-89; 184, с.14-68): Б. Я. Стависки. „Кушанска Бактрия": Б. Г. Гафуров. „Кушанската епоха и световната цивилизация": Боровкова. „Кушанското царство" (89а) и много други.

Според М. П. Димитров „Царските знаци" на владетелите на Великата Кушанска империя „Кадфиз I, Кадфиз II, Канишка, Хувишка,

Васодева I и Васодева II, Бакарна са напълно индентични с царския знак на имперския род Дуло от времето, когато този род и неговите представители владеят цяла Източна Европа – наречен тризъбец от съвременните украинци – царският знак, герб на канбалтаварите – царете на Старата Велика България" (183, с. 80-81).

През целия трети век, намираща се на един от най-сложните кръстопътища – Великата Кушанска империя, е подложена почти едновременно от всички страни на масирана атака от другите велики сили (Китай, Индия и Персия), тюрките, сянбийците и др. съседни народи, и се поставя началото на Великото преселение на народите от Азия към Европа. В резултат на тези удари срещу Кушанската империя, главните градове на българите в нея, като Балкх (Ланши при юеджите) и Термез (Дамо) центъра на рода Дуло, са завладяни от сасанидите във времето от 350-389 г. (76, с. 138-139). След това идват кидарити, ефталити и хионити. Една част от българите отиват в Северен Кавказ и Армения (171, с. 37-426), а след това в долно Поволжие, където под водачеството на Авитохол около 153 г. създават своя държава. По-късно, при управлението на Баломир, заедно с хуните и други азиатски племена, и част от българите нападат Източна и Западна Европа (51, с. 14-137). Другите българи останали в Приазовието и по-късно под канството на Ирник тяхната държава постепенно се оформя като мощен фактор в района, особено при Кубрат. Той успява да отхвърли аварската и тюркската зависимост и създава Старата Велика България (51, с. 38,39; 178,179,184,185,246-256,280; 56, с. 139-146; 202, с. 39-42; 30, с. 84-100; 217, с. 118-145; 230, с. 52-63).

Накрая на раздела само ще се докоснем до един твърде важен въпрос за някои различия в легендите, културата и бита на червените и белите ди. Информацията в това отношение е много оскъдна. Според Д. М. Позднеев и П. Б. Коновальов чи-ди се смятали за потомци на кучето (71, с. 16). Това се подкрепя и в речника на Ошанин като в три от йероглифите свързани с тях е включен и йероглифът куче (28, т. II, с. 793). Л. И. Думън не съвсем определено и ясно, като че ли свързва бели ди с байма, което означава бял кон (231, с. 41, 42). Мария Арабаджиева дава много висока оценка на Джуншанската култура, за нея „джуншанските изделия се отнасят към най-добрите художествени образци на бронзолитейното изкуство на древен Китай от средата на първото хилядолетие пр. Хр." (83, с. 71). Грум-Гржимайло посочва, че белите ди единствени от племената ди притискали главите на бебетата момчета (102, с. 397). Този обичай е бил характерен и за българите в Куча (42, т. II, с. 296). Извършвали го с помощта на дървени дъсчици.

Глава Седма. ОПИТ ЗА ТЪЛКУВАНЕ НА НАЗВАНИЕТО РОД ДОУЛО (ДУЛО)

В тази глава ще се опитаме да определим какво значи названието род и етнос Доуло. Далеч сме от мисълта да играем ролята на етновед (етнолог), ономаст или езиковед, защото не познаваме в дълбочина тези науки. Ще търсим ценностно-съдържателната страна, качествата, които е имал рода Доуло като етнос.

Въпросите за рода, за същността и ролята му в ранната история на човечеството пръв разглежда още преди четири века, Л. Морган. От тогава до днес той стои на вниманието на изследователите на древната история. Морган анализира двете исторически форми (майчинска и бащинска) на родовата организация на обществото и я нарекъл „генс". По-късно в английската и руската етнографска литература се използва „клан". През XIX в. в Русия и другите славянски народи се наложил „род", в американските „сиб", а в китайските „ши" (115, с. 120-122).

Л. Морган в „Древното общество", с. 38, определя рода като „съвокупност от кръвни родственици от един родоначалник, отличаващи се с особени родови имена и свързани с кръвна връзка". Това определение не отчита една от важните черти на рода, неговия екзогамен характер и избягване на вътрешнородовия брак.

Без да обясняваме многото определения на рода ние общо взето споделяме определението дадено от Н. В. Крюков във „Форми на социалната организация на древните китайци", с. 6, като „екзогамен колектив, представляващ съвокупност от кръвни родственици, водещи произхождението си от общ прародител и носещи общородово (тотемно) име". То се поддържа и от Джеймс Лег.

От прародителите се ражда семейство, след това фамилия, род, племе, етнос (народност) и нация.

С развитието на човечеството, поколенията се отдалечават от първородителя не само времево, но и родствено, и включват в себе си влиянието на други родове, племена и етноси. Някои забравят своите първородители, но голяма част чрез преданията и легендите запазват спомена за своя родов произход, а по-късно го описват в естетически, литературни и исторически творби. Така те изграждат и развиват своето самопознание и самосъзнание, превръщат се в цивилизовани народи.

Днес родовите връзки са много разградени. Това е резултат не толко от многопотомственото развитие, но главно от териториалното разпръскване на народите и господството на глобалистките тенденции налагани от мощните държави върху малките нации и културно изостаналите народи. Запазена е все още само най-близката родова връзка фамилията, която се води в официалните документи за самоличност. Другите точни родови връзки могат да се доказват с генни изследвания.

У нас, въз основа на Именника на българските канове е наложено мнението, че Доуло е род, което по своите фактори (причини) и същност (качества) е по-нисша степен от етноса, но стои в основата му и е резултат на неговото развитие и връзката му с останалия свят. Родът Доуло отдавна, на запад от древен Китай, е бил етнос. Няма единство сред изследователите за факторите и определящата същност (качествата) на етноса, както и за критериите за доказване на неговото съществуване, а от там и за съдържанието на неговия етноним. Проф. Д. Ангелов в „Образуване на българската народност", с. 10, пише, че понятието етнос може да се схваща в тесен и широк смисъл на думата. „В тесния смисъл етносът представлява една съществуваща при определени исторически условия общност на хора, които си служат с общ език, притежават една сравнително единна и специфична за цялата общост материална и духовна култура, както и самосъзнание за своята етническа обособеност, т. е. за това, че те са различни от други етнически общности". Тези белези на етноса се изявяват в съчетание с определени социалноикономически структури, в условията на един или друг обществен строй. Тук вече може да се нарече етнос в широк смисъл на думата като етносоциален организъм. За Ангелов етносът в тесен смисъл на думата е етническо ядро. То е много по-устойчиво от етносоциалните организми (племе, народност и нация). Племето се появява в родовообщинния строй, народността в робовладелския и феодалния, а нацията при капитализма.

Проф. Ал. Фол в „История на българските земи в древността", с. 105, като се базира на Тукидит, обобщава, че „етноним се получава, а не се съчинява от местната общественост" и че „етнонимът е родовото име на онзи, който е наложил политическата си власт над сънародници или чуждоезикови групи и е бил забелязан от книжовни наблюдатели" (Пак там, 127). По-нататък той прави категорично разграничение между етнонимическа и етносна действителност. Едното е формообразуване на името на народа на даден език „по родовото прозвище на неговата царстваща династия" (Пак там, с. 107). На определен етап от своето развитие етносът превръща

етнонима в свое самосъзнание за народностна принадлежност, а ние добавяме, но не просто като формално име, а като отражение на собствената му същност, на качествата му като нещо собствено присъщо. Той се самоопределя като нещо единно, отделно от другите, имащо свои собствени качества, отличаващи го по бит, поведение, разбирания за света, вярвания, нрави и обичаи.

Крюков в „Древните китайци: проблеми на етногенезиса" разглежда въпроса за етноса в две части. В едната са „условията за възникване и развитие на етническата общност" т.е. „етнообразуващи фактори". Това са „обективните фактори, които обуславят самото зараждане на етническите отношения и етническото съзнание, реализиращо се в крайна сметка във формирането на етническата общност ... Към тяхното число видимо се отнасят общност на територията, единство на социално-икономическата структура и някои други фактори" (113, с. 3, 4). „В противоположност на тези собствено етнически признаци се явяват производните, възникващи в процеса на развити етнически отношения и формированията на етническата общност. Тези признаци се различават от първите не само по своя вторичен характер, но и по това, че те имат конкретно етническо съдържание... С други думи етнически признаци в тесен смисъл трябва да се считат тези специфични черти на етноса, които отразяват реално съществуващи различия между отделните етнически общности, отделяйки всяка от тях сред другите общности от този род" (113, с. 3, 4). След това авторът в собствено етническите признаци включва езика, културата, общността в бита и етническото самосъзнание.

А сега от позициите на тази теория, като използваме древните извори и съвременни авторови мнения, да се опитаме да тълкуваме обекта Ду (Доу, Доулу, Дуло) като родов и етнически въпрос.

В работата си до тук ние неколкократно разкривахме, че въпросът за родовия произход на древно Дуло не е посочен в изворите и сме принудени да търсим доказателства чрез информацията за неговите съседи, която е много спорна. От направените археологическа разкрития през миналия век безспорен е въпросът за кавказоидните черти на по-голямата част от откритите мумии. С това натежава мнението за индоиранския произход на населението в Таримския басейн преди настъпването на пустинята. Но също така е безспорно, че на запад от Древен Китай, още от третото хилядолетие, са се намирали племената жуни и ди, които били главните противници на китайските племена от легендарно време (49, с. 13, 14).

В литературата от авторови мнения няма единство, както за етнонима (названието), така и за етноса на Дуло и неговото степенно развитие (род, племе, държава). В различните извори са налице всичките тези степени, дори и географски топоними и хидроними със същото име, което е безспорно доказателство за неговото съществуване от дълбока древност и в ранното средновековие.

В Именника на българските ханове, както вече посочихме, е записано буквално: „родът му е доуло". Този израз стои след името на всеки хан. Също видяхме, че в Биографията и Записките на Сюен Дзан различните преводачи го превеждат главно като държава, по-малко като местност, страна и град. В „Шъ дзи" на Съма Циен е дадено названието Ду (Доу) като род, фамилия, владение, страна, но не в Таримската котловина, а по на изток към границите с Китай, както и в неговите владения с името Дулин, Дусян, Шубаго, Шуцзюн. Тези владения през древността почти винаги са били заселени главно с жуни и ди, или както много автори ги назовават с общото име жунди, заради тяхното родство и взаимодействие в битките срещу китайските ванства. Според нас първородителите на прадревното Ду (Доу, Доулу) може да се търсят само сред прадревните жундиски европеидни племена, които са населявали Западния край през третото хилядолетие пр. Хр. Както Ду (Доу, Доулу), така и другите българи произхождат от тези племена. Това ще се опитаме да докажем не само с тяхното общо местообиталище в прадревността (което за Ду в голяма степен показахме), но и връзката между техните йероглифи и етносни черти (същности).

От постановките дадени на по-предишните страници става ясно, че за установяване на същността (значението) на етнонима, за неговите качества, трябва първо да изходим от условията (факторите) на неговото съществуване.

Първата особеност на тези условия е етапа на развитие. Това е краят на третото и началото на второто хилядолетие пр. Хр., който може да се характеризира като преход от родовообщинния към робовладелческия строй и изграждане на градове държави. Вторият е племенният произход и информацията за първородителите. За случая се спряхме преди всичко на информацията за жуни и ди като народи, от които произлизат Ду (Доу). От археологическите разкрития за Таримската пустиня е установено, че селищата под пясъка са на оседнали конни народи, които съчетават земеделието и скотовъдсвото. По своя расов тип са европеиди. Достигнали са висока степен на развитие на рударството и занаятчийството. Произвеждат цветни метали, желязо и фини тъкани. Няма доказателства за развита писменост, освен китайската и тохарската (може

би свързана с Доу). Тяхното наличие било установено и описано в най-кратки и груби щтрихи в древната китайска литература през първото хилядолетие преди Христа. Те са квалифицирани като чужденци и „варвари", различни от по-напредналите в социално и културно отношение ванства, обособили се като Средна държава от местно население, въпреки че има легендарни и малко писмени сведения показващи еднакъв произход, особено за ванствата Цин, Дзин, Джоу и др. с „варварските народи" уседнали конни ездачи (4, с. 144; 5, с. 21,22; 104, с. 142: 213, с. 11).

От посоченото до тук може да се направи извод, че Ду и Доу са били на етапа на първоначална цивилизационна степен на изграждане на самосъзнание на отделни народи и формиране на свои градове държави. През второто хилядолетие вероятно са водели самостоятелен живот, били независими сред своите сродни жуни и ди, без да създават свои типични държави. Сключвали само временни споразумения за отпор и нападение срещу ванствата от Средната държава, които се обединяват от ванството хегемон и Поднебесният ван, без никаква реална държавна централизирана власт.

Тъй като за Ду (Доу) няма друга писмена и сигурна езикова информация за интересуващия ни в момента период (от началото на второто хилядолетие пр. Хр. до неговия край), ние сме принудени да се задоволим с информацията, която се съдържа в структурата и значението на йероглифите на китайската писменост, с които Доу са означени като съседи или воюващи противници на Китай. В тази връзка се налага да дадем кратко обяснение за отношението между структурната графика на китайските йероглифи и тяхната семиотична значимост в литературата.

Един от първите автори, които засягат този много важен за нас въпрос е руският професор В. Василев от средата и втората половина на XIX в. В „Анализ на китайските йероглифи" ч. 2, с. I твърди, че между фонетичните знаци и елементите на йероглифите „има голямо сродство" и дава за пример йероглифите за числата едно и две. Първото на китайски се нарича „и" и се пише с една чертичка. Две на китайски е „ерл" и се пише с две успоредни чертички. Йероглифите за труд, земя и владетел на земята са, както следва: първият на китайсик е „гун" и се означава с малка градинска копачка с дръжка обърната на горе, вторият на китайски е „ту" и се изобразява със същата копачка, само че на дръжката е поставена чертичка във вид на кръст. Владетел на земята на китайски е „ван". Той се изобразява с две успоредни чертички, свързани с кръст между тях. Василев дава пример и с уста и говоря. Уста на китайски се нарича

„коу" и се означава с празен правоъгълник, а говоря е „юе" и се означава с празен правоъгълник с чертичка през средата (128, с. I).

Мнението на Василев тогава останало без внимание, но по-късно, с появата на семиотиката като наука К. Г. Юнг, Ф. дьо Сосюр, Ф. Кулмас, а днес и някои български автори като Бр. Иванов, Сн. Гогова, С. Катърова развиват на научна основа идеята за структурата на йероглифа и неговата значимост. Според Юнг, символната йероглифна връзка най-ярко разкрива архитипичните качества, които са структуриращи на психичната дейност. За Сосюр символът винаги дава някаква естествена връзка между означаващото и означаемото. Бр. Иванов пише, че в йероглифното писмо са „закодирани представите на древните китайци за себе си и за заобикалящия ги свят" (129, с. 46), т.е. е отражение на архитипичните качества на обозначения обект. „Между елементите, структуриращи йероглифа и неговото значение, продължава Иванов, има асоциативна връзка. Йероглифът не е произволен арбитрарен знак", „в него са закодирани дълбинни и семиотични пластове и препратки към класиката" (129, с. 46).

Най-ранните йероглифи в Китай за сега научно са датирани от XI в. пр. Хр., а според легендите възникват при Хуан-ди в XXVIII в. пр. Хр. Създател на китайската класическа наука за йероглифите е Сю шън през I в. пр. Хр. Той систематизирал и класифицирал йероглифите (130, с. 11-15).

Съвременната китайска графолингвистика разглежда йероглифа като единство от три компонента: начертаното (графична страна), значение (семантична страна) и звучене (фонетична страна) (133, с. 107,108), т.е. като единство от форма, значение и звучене при определена самостоятелност на звучене от значение, защото йероглифът може да се прочете без да се разбира значението му.

От всичките тези мнения на автори изводът е, че в йероглифа като смислово съдържание е заложена същността на отразения обект. Това значи, че неговата структура по замисъл и графика отразяват свойствата, качествата, чертите, обичаите и бита на този отразен обект. Това е нашето философскосемиотично разбиране за същността на йероглифите, нашият крайъгълен камък, основата при разглеждането на етнонма Ду (Доу, Доулу), днес наричан Дулу, Дуло. Нашето разбиране не трябва да се абсолютизира като тъждество на трите компонента за да не се изпада в крайности за тъждество на йероглифа със същността на обекта. Йероглифът е главно знак на сричка и морфема, информация за отразеното многолико съдържание. Освен това има и различни йероглифи, чието

значение съвпада по отразената същност или по фонетиката си, но нямат нищо общо по своята графика, имат съвсем други компоненти. Това явление, в българския език води до разделяне на думите, на синоними и омонми.

Може би най-показателният пример за съдържателно и графично съвпадение между йероглифите, по Ошанин, са графиката на слънце („жи") 日2393, бял („бай") 白 2658, луна („юе") 月 *5845*, светъл („мин") 明 5859. В основата на всички тези йероглифи стоят просветлени правоъгълници, показващи светлина. Така стоят нещата и при бройните числа от едно до три, при някои посоки и др. Едно съдържа една хоризонтална чертичка, две – две чертички, три – три чертички. При посока нагоре чертичките са със стрелка нагоре (вертикално), за надолу – със стрелка надолу. При тези йероглифи има пряка връзка между съдържанието и графиката на йероглифа. При голяма част от йероглифите тази връзка е незначителна или въобще липсва. Същността им се означава конвенционално (по договаряне) и зависи преди всичко от съдържанието на слоговата фонетика и дактилическата характеристика на думата. В случаят, на интересуващите ни слогове ду, доу и думите доуло, доулу и дуло имат такъв характер. Съдържанието на техните йероглифи зависи от тяхната фонетика и дактилика (ритъма).

Преди да пристъпим към разглеждането по същество на етносното значение на интересуващите ни йероглифи искаме категорично да заявим нашето несъгласие с опитите на редица европейски и американски изследователи с тюркски транскрипции да обясняват етническата същност на българите от рода Дуло, ползвайки главно морфеми с негативно съдържание като: толук (долук), което на български значело пълен, изобилен (Томашек); унгарското дулхъ (Х. Вамбери) и тюркското дулай, значещи прост, глух, глупак; гръцкото доулос значещо роб (Л. Згуста); хунското ту-ку (Ом. Прицак), хуно-тюркското тул-ок (Х. Хаусик), значещо род, страна (58, с. 578-587; 45, с. 109-112). Ние споделяме мнението на проф. Борис Симеонов, че това са чудновати и безспорно погрешни тълкувания, опиращи се на неверни транскрипции. Авторите им не са се постарали да направят внимателна справка с известните древнобългарски думи и китайско-чуждестранните речници.

Един от най-изявените автори на лингвистични измислици за рода Дуло е Омелян Прицак. Според него названието на рода Дуло идвало от тюркското родово име Ту-ку (T'u-Ku), което според китайски източници било означение на управляващ хунски род. Формата Ту-ку (T'u-Ku), според Прицак, била източна китайска транскрипция

на прабългарското du-klak, което по-нататък се развило в duo-klo, а след това и в известната от Именника форма Дуло (45, с. 110). Интересно е от кои речници Прицак взема тези значения (не сочи изворите си). Първо, всеки чел Именника знае, че там пише Доуло, а не Дуло. Второ. Никъде, в китайско-чуждестранните речници, които познаваме, не сме срещнали Ту-ку (T'u-Ku), значещо управляващ хунски род. По времето на Моде и след това управляващите хунски родове са Си Люанди (родът на Шанюйте), Хуян, Лан, Сюйбу, Ху и др. (49, с. 74). Ту и Ку са тюркски родове и фамилии (28, т. II, с. 96; с. 490: 169, с. 1557).

Според речника Ошанин ту е фамилия, съкратената форма на названието на Турция, на народност и население ту, божеството Ту, земя, село, национален район, родина, мак, опиум, живея и др. (28, т. II, с. 96, 592), а ку е фамилия, горест, страдание и др. (28, т. II, с. 490).

В Древнотюркския речник, с. 584, ту означава градус, закривам, преграждам, а в съвременния турски академичен език значи съжалението тю (205, с. 1392).

Прави впечатление, че голяма част от йероглифите на ку са свързани с човешка мъка (погребение, гроб, бърлога, дупка, страдание, нещастие, печал, непосилен труд и др. (28, т. II, с. 394, 395, 406, 490: т. IV, с. 571), а според Древнотюркския речник ку означава мълва, вест, слава, пазя, охранявам (215, с. 322). В съвременния Турски академичен речник, с. 819, означава роб, робиня.

Прегледахме внимателно трудовете на Веселин Бешевлиев, Петър Добрев, Мери Лакова и др. за прабългарския език, както и Старобългарски речник, Древнотюркски речник, познатите ни Китайско-английски, Китайско-руски и Китайско-български речници. Никъде не открихме фонемата ду-клак, както и дуо-кло. Не открихме и клак, и кло. Има само слоговете ду, доу. За ду вече писахме. Дуо в речника на колектива Ошанин има 66 йероглифни гнезда, от които само три означават фамилии Дуо, но нямат фонетична връзка с ду, т. е. са нещо коренно различно. Има само едно гнездо на ду, което е съвместно с дуо, дадено е и в слоговете на дуо с йероглиф 10343, но имат различен дактиличен йероглиф и различно значение (28, т. III, с. 1004). В него ду от 93 има само 10 словосъчетания и в тях няма фамилия Дуо. Техните значения основно са заселвам се, мисля и меря, рядко – режа и поправям. Дуо има и 83 сьчетания и фамилия ду. Следователно връзката на ду с дуо в този йероглиф не е съществена, защото присъствието на дуо в названията е незначителна и главно то няма фамилно название в това гнездо, а без наличието на фамилия няма и етнос. Явно в случая връзката не е

съдържателна и не е етносна. Освен това никъде в речниците не се сочи дуо да се транскрибира в ду, то се транскрибира преди всичко в до и много рядко в ту (товарен кон) и др. Всичко това показва, че слоговете дуо не са свързани с фонемите означаващи фамилии, родове на доулу, доуло, дуло.

Втората част на фонемата ду-клак, т.е. клак не съществува в нито един от познатите ни речници, включително и в Древнотюркския. Липсва и в Санскритско-българския речник (160, с. 108, 147, 165).

След тази критика към някои чуждестранни автори искаме да подчертаем, че подобни чудновати тълкувания на названието дуло не присъстват в съвременния английски, френски, немски, турски и др. речници и енциклопедии. Така напр. в „The Oxford English Reference Dictionary". Oxford New York. Oxford university press., 1996, с. 435, дулу е обяснено със значението „както се полага, правилно, както трябва, съответно". Отделно се тълкува дул (dull) като бавен, естествен, глупав, скучен, досаден, навъсен, мрачен, меланхоничен, тъп и др. Вероятно тези значения на дул някои приписват на Дуло.

Прави впечатление, че руските и съветските автори, с изключение на речника на колектива Ошанин, когато пишат за рода Дуло разглеждат въпросите, за неговия произход и принадлежност и не засягат въпроса за същността му като етнос, като народ. Това се отнася както за Н. А. Аристов, така и за А. П. Смирнов, М. Ф. Каховский, Л. Гумильов, Г. М. Василевич и др. Всичките твърдят, че българите имат тюркски, хунски или угърски произход (86, с. 80-83, 155: 84, с. 298: 187, с. 173: 52, с. 39, 70: 51, с. 76: 233, с. 40), а също така, че са тюркоезични. Всичките пишат, че родът Дуло е български княжески род и подчертават ролята му в Западно тюркския хаганат и за създаването на българска държава, а в крайна сметка ни причисляват към тюркските народи. Срещат се и изключения като И. Т. Зограф, който пък смята, че названието Доулоу е съкратена китайска транскрипция на санскритското турушка, което означава тревисто растение от рода на камъша и служи за направата на благовония. Расте в Индия и Индокитай. Вярно е, че санскритското тула, наред с други основни значения, означава и снопче трева (160, 157). Но също така е известно, че връзките между Китай и Индия възникват твърде късно, вероятно не по-рано от трети век пр. Хр. Това се разбира от информацията, която дава пътешественикът Джан Цян на китайския император, че през втората половина на втори век пр. Хр. в Индия срещнал стоки, които се произвеждат във владение Шу. До тогава китайските владетели не са проявявали интерес към Западния край и Индия. Явно търговците от Западния

край и от съседни на Китай владения са ги изпреварили. Струва ни се обаче, че тези връзки не са били толкова развити, че да повлияят решително в езиковия фонд на Западния край и по специално на народите в Таримската котловина, и те да са възприели санскритски думи по такива важни въпроси като названията на родовете и племената. Известно е, че будизмът, а с него вероятно и санскритската писменост, се разпространяват в Западния край и по на изток, особено в Дунхуан (Тунхуан), който е превърнат в блестящ негов център. Това се доказва с разкритата от Аурел Стейн в 1900 г. уникална скрита древна библиотека, в една от петстотинте пещери на „Пещерата на хилядите Буда".

В библиотеката се пазели будистки текстове на китайски, санскритски, тибетски, рунически-тюркски, централноазиатски, от Западния край на Китай (хотански, сакски, куча, тохарски, в които може да се предполага и писмеността, на която са писали доулусци) и др. неизвестни писмености (120, с. 377-379). Дунхуан се намира на около три хиляди километра на изток от древно Дуло и не е възможно будистките мисионери да не са пътували през неговите изоставени земи. Работата е там, че разпространението на будизма и санскрит е станало след появата на пустинята Такламакан, т.е. тогава, когато древно Дуло много отдавна вече е било затрупано под пясъците, а оцелялата част от населението е в българския възел в стика на провинциите Шанси, Шаанси, Северен Съчуан и източно Гансу, под названието Ду и Доу. Там будизмът се разпространява по-късно около и след Хр. Следователно няма как названието ду да е дошло като санскритско влияние, след като санскрит идва по-късно от появата на названието ду. Наличието на Ду в санскрит може да се обясни само с противното становище, че е дошло от прабългарския и китайския език. Не може по-новото название да се появи преди по-древното.

Някои автори като Сергей Иванов и др. смятат, че името Дуло идва от Тоуман, бащата на хунския шанюй Моде (Маодун) от III в. пр. Хр. Тоуман в китайските извори е известен като шанюй на сюнну, който бил убит от своя син Маодун, защото се опитал да го лиши от наследник във властта и да постави на власт сина на втората си жена. За тази цел бащата изпратил Маодун за заложник при мощните юеджи. После Тоуман трябвало да им обяви война и с това да ги предизвика да убият младежа. Синът обаче разбрал какво му се готви и успял да избяга от юеджите. Бащата, уж като благодарност, му дава да командва десет хилядна армия, Маодун изобретил свирещи стрели, които всявали паника сред противника. Той обучил дадената му армия на абсолютно лично подчинение и

я използвал в убийството на баща си. За този преврат разказва Съма Циен в 110 глава, „Повествование за сюнну", от „Шъ дзи" т. IX, с. 327. От Повествованието става ясно, че Тоуман е живял над 250 години по-късно от първите сведения за рода Ду (Доу) дадени пак от Съма Циен и от Конфуций. Сведението на Съма Циен вече коментирахме. Това от Конфуций е от 490 г. пр. Хр., когато той отказал посещение във ванство Дзин заради убийството на съветника Доу Мин. Освен това, според речника на колектива Ошанин, родът Ду и фамилия Доу са съществували още през първия период на осядане на населението в провинция Шаанси (28, т. II, с. 778). Това е било през първата половина на II хилядолетие пр. Хр.

Авторите, които смятат, че Дуло произхожда от името Тоуман го делят на две части тоу и ман. Първата част – тоу, обявяват за титла тоу, която транскрибират по тюркски и латински от китайското доу. Те не познават добре хунските титли и тяхната йерархия. По времето на Маодун няма титла дулу, а велик дуюй, която е четвърта по ред от пет-степенната скала на хунските аристократически титли. Титлата шанюй е първа степен и значи най-велик, върховен вожд на сюнюй и естествено той не може да е носел титла на четвърторазряден аристократ (49, с. 74, 75). Титлата дулу-ван е била въведена много по-късно от хуните в Китай, след новата ера и е дванадесета по ред от 16 степенна скала (93, с. 323). Следователно ду, доу, доулу (дуло) не е хунска титла, а име на друг народ, който според Съма Циен и Бичурин не е нито хунски, нито китайски, а в „Елински и римски летописец" от XIV в. на старобългарски език е записан като доуло. Това е името на една част от българския народ в прадревен и древен Западен Китай. За да сме точни и честни в критиката към посочената теза трябва да отбележим, че според речника на колектива Ошанин, в имената на хората при йероглифно гнездо Ду (Доу) 14107, т. IV, с.748 е поставена забележка: „в имена на хора йероглифът

頓 13 [181,4] dùn dùn du
14107

може да се чете ду; Мао Ду (вожд на племето сюнну в началото на ханската епоха)". Както виждаме тук не става дума за род, фамилия или племе ду, доулу или Доуло/Дуло, а за личното име и то не на Туман, а на Мао Ду. Освен това от приложението ни на йероглифите на Ду/Доу и в тукашния текст на дун става ясно, че те имат различен дактиличен йероглиф, което значи и различно значение, т.е. Ду при Мао Ду не означава Дуло. Това показва, че Доуло/Дуло не произхожда от хуните, нито от названието на техните велики вождове – шанюйте Тоуман и Маодун. В същото време ще подчертаем, че визираният по-горе йероглиф дун от съставителите на речника не е даден като означаващ сюнну. Сочи се, че историко-географски Дун означава „владение на територията на днешната провинция Хънан, епоха Джоу", а географски съкратено значи р. Дон. Погледната картата на Китай показва, че западната част на тази провинция тангира плътно, дори се вклинява към българския възел Баодзи. А това навежда на становище, че Дун е било част от този възел, неговата източна част. Може би затова и името му е Дун, което се превежда и като изток, въпреки че е в западната част на Хънан.

Все в духа на критика и анализ искаме да отбележим, че Дуло независимо от това, че наставката ло в много случаи означава различни породи коне, някои от които като ездитните, са били бързи, не е достатъчен аргумент да се смята, че Дуло е славянска дума. Такова тълкувана е дадено в Голяма българска енциклопедия от 1975 г. и Голяма енциклопедия България, „Знание", 2011 г. Ние отчасти споделяме становището на М. Москов, че Вихтун е синоним на Дуло и е прабългарска дума. Частично споделяме първата част на израза (29, с. 32), защото Вихтун в смисъл на Вихрогон представлява само част от общата характеристика на рода Дуло и пренебрегва редица други важни черти от неговата трудова дейност, неговия бит и духовна култура. Не е вярно и твърдението в Енциклопедията, че родът Дуло се споменава „единствено в Именника на българските ханове". Както видяхме, той е споменат в Биографията и Записките на Сюен Дзан, и в редица последващи китайски хроники, както и от китайски, руски и западноевропейски автори. Фактът, че родът Дуло липсва в Старобългарския славянски речник показва, че той не е славянска дума. Можем да предполагаме коренова прилика на ду и доу със старобългарската дума доухъ и доуша, които означават дух, душа, душевност, духовните качества на човека, психическоволевата сила и устойчивост на неговото самосъзнание и нравственото му поведение. Те съдържат духовните ценности на човека и етноса.

Сега нека разгледаме структурата и основното езиково значение на сричката, слог ду, която се явява като морфема – корен, но играе и ролята на самостоятелна дума, название на народ, владение, държава, голям град, резиденция, столица (1, с. 158, 270; 2, с. 21, 90, 174, 296, 365, 426; 63, с. 85, 279). Ние смятаме, че йероглифът, който най-пълно и в исторически аспект характеризира рода Ду/Доу в речника на колектива Ошанин е 3498, в т. II, с. 778, 779, а в новия китайско-английски речник от 2004 г. е на с. 369. И в двата речника данните основно са едни и същи, но в английския са по-кратки и

не съдържат исторически аспект. Ду при Ошанин е в едно гнездо с доу, а в английския е посочено, че ду и доу са „едно и също". Йероглифът се състои от две части. От дясната ни страна е ключов йероглиф 163, значещ град и йероглиф 12238, който означава град, столица; историческо – бивша столица, селище, район, населена местност, околия, императорско (феодално) владение, подвластна територия. Другата информация изразява главно тъга. От лявата ни страна гнездовият йероглиф на ду съдържа йероглиф 5743, т. III, с. 131 в речника на колектива Ошанин и с. 369 в английския речник и означава наблюдателноохранителна кула (платформа за охрана на градска стена над входа). Следователно в йероглифа става дума за град с крепостни стени. Това напълно се подкрепя от сведението на Съма Циен, че град – самостоятелното владение Ду е имало крепостна стена с кула, която била разрушена от войските на Шъ Хуанди при обединяването на Китай (6, гл. 44, с. 95). При разкоп- ките на М. А. Стейн в пустинята Такламакан, близо до днешния град Андери, той открива крепостните стени на древно Дуло. Това показва, че изселилите се потомци на изток са запазили традицията на предците си да строят крепостни стени и крепостни кули за защита на своята столица. Такива са данните и в йероглиф 12752, т. IV, с. 461 и др.

Гнездовият йероглиф Ду, доу 3498, освен значението фамилия Ду, страна Доулу и народ доулусци има и над 75 исторически значения от древността на названия на най-висши държавни и военни длъжности в древен Китай. Част от тях са: императорските канцеларии (ду-тан) – Централна заповедна, ду-дзуо – Кабинет на управляващия в двора, ду-шен – Канцелария на негово величество тво, ду-ду – командващ войските, душудженгши – инспектор контрольор по съдебните и углавни дела при правителството, дубу – Централно главно управление (щаб), дукун – генерал-губернатор, дувей – началник на кавалерията и колесниците, дудзуаншуай – върховен главнокомандващ, дутун – военен губернатор, духу – наместник при васалните държави на династия Хан, дутоу – командващ дворцовата охрана, дучадзуан – Контролно съдебна палата и Цензурна палата, дудзюн – крупно военно селище в началния период на оседналост и много други управленски, военни и граждански институции на по-ниско равнище (28, т. II, с. 778, 779). В гл. 5, посветена на народа доуло (доулу), сме дали най-характерните топографски и обикновени значения на йероглифа за ду/доулу 3498, както и в справката за фамилиите Ду (Доулу). Всичките тези сведения показват, че Ду (Доулу) са оказвали голямо въздействие във военнополитическия живот на

древната китайска държава, че те не само са воювали помежду си, а и активно са възприемали съседския опит в целокупния свой живот, в своя бит. По този начин Китай се отнасял и с другите некитайски народи, и това е една от причините за успешното им интегриране, дори и когато той е търпял поражения от тях.

При разглеждането на йероглифите ду прави особено впечатление, че има йероглиф за четене на глас и учене (13873, т. IV, с. 688). Това означава, че фамилия Ду вероятно е била и фамилия на четците. По всяка вероятност четенето е било характерен белег за доулусци. За това говори и фактът, че дъсчиците за писане, официалната хартия, преписките, записките и документите били означавани също с йероглиф ду (13878, т. IV, с. 688). Дори калъфчето на пръчките за гадаене се означавали с йероглиф ду (13877, пак там). Тези данни ясно говорят, че доулосци са се ползвали с авторитет на духовно богати и етични хора. Затова йероглиф ду 7930, т. III, с. 535 означава искрен, верен, честен, благороден и др. ценни черти на личността. Тази информация от китайските йероглифи показва невероятността на измислиците, че доулусци били тъпи слуги и роби. Мъдри и благородни, строители, земеделци, скотовъди, отлични ездачи, войни и управленци – това са доулусци според китайските йероглифи, с които е означен рода Ду, народът и държавата Доуло/Дулу/Дуло.

А сега ще се опитаме да посочим думи в българския език, които имат някакво сходство с названието Дуло/Доуло, което да ни показва или навява неговата същност. В Старобългарски речник се отбелязва, че българският език „е запазил в голяма степен не само думите, познати още от старобългарските паметници, но и техните значения, макар, че през вековете са настъпили и редица семантични изменения" (186, с. XI). Найден Геров е първият, който се е постарал да събере езиковото богатство на българския народ в просторен речник издаден последно от 1972 до 1978 г. в 6 части.

През турското робство българите, до втората половина на XIX век, почти не са имали възможности да развиват своята езикова култура. Те преди всичко се стремели да оцелеят физически и религиозно, за да се запазят като българи Това е предопределило и съхранението на техният, собствен език почти на равнището на XIV-XV в. Робството му е наложило да усвои и редица турцизми. От друга страна още при покръстването и след това прабългарската писменост от черти и резки (руническото и писмо) е подложена на унищожаване, по указанието на папските отговори на въпросите зададени от княз Борис, който заменил прабългарския език със славянския. Според В. Бешевлиев замяната на прабългарския език

и по-точно неговото съществуване е продължило до XIII в., а до днес са останали само стотина думи, тридесетина титли и др. (189, с. 257-267; 143, с. 7; 190, с. 855).

В българските извори по история названието Доуло в VII в. е засвидетелствано в Именника на българските ханове, който вероятно е допълван по времето на цар Симеон. След това постепенно е изчезнало заедно с огромната част от прабългарската лексика. За това в речника на Найден Геров има само петнадесетина думи с корен които предполагат нещо общо или близко с името Доуло. Може това сходство да е съвсем случайно езиково съвпадение. Думите са:

– Дувакъ, дулакъ означаващ червено було на невеста, превязъ. Булото според нас показва, че девойката минава в нов етап на своя живот, събира се за съвместен живот с мъж, за да формират семейство като начална клетка на обществото и цивилизацията, на неговото движение напред в развитието. (170, ч. I, с. 376).

– Дудуленъ. Втъкнато на клечка мънисто от броеница, което децата въртят, играят си. Нарича се и пияна кокошка. Показва нещо обло въртящо се около един център. Може да се тълкува и като нещо пълно, напълнено, коремливо (при животните).

– Дудуленце, от дудулецъ.

– Дудулецъ. Оронен царевичен мамул, влашконина, жюна, какалашка, калавар, класура, класчюнка, кочианкы, кубакъ, кукулашка, кукумарка, кукурадка, куленъ, лушка, махалка, мисирликъ, рапковина, тувка, чеканъ, чекутка, ченкушка, чюшелка, шютарка, шютка, шюшюрага. Означава средата на мамула, около която са разположени царевичните зърна. Тя ги държи и подхранва, е техен център и основа, е техният стълб (170, ч. I, с. 377).

– Дудулистый, стъ, ста, сто и пр. То е като дудулы.

– Дудулы. Ягода от дървото черница, барабонкы, бобонкы и др. означаващи сладък, обловиден плод (дуди, черници).

– Дула. Плод дюля и растение дюля. Плодът е преди всичко объл.

– Дулбина и дюлбина. Справа за гледане надалеч, пусула; зрителна тръба. Означава далекоглед.

– Дулецъ. 1. Шюлецъ, чучурка на чешма, на съд; чучюръ, сопъ, шюлнярь. 2. Съдъ съ дулецъ, ибрикъ, рукомойникъ. Означава предна част на съд с отвор, през който се излива течност.

– Дулица. Свинска зурла, джюрулка, муцуна, крюкало. Означава предна част на главата на свиня и др. животни.

– Дулунджакъ. Мярка за района на нещо (Пак там).

– Дулиа. Малка стовна, барденце, стовненце, канченце, кувшинецъ, кувшинчикъ (от старославянски и руски). Означава кана, стомна (170, ч. I, с. 377).

В допълнителната част на своя речник (ч. 6, с. 104 и 105) Найден Геров добавя следните думи, които в корена си, според нас вероятно могат да имат нещо общо с морфемата дул, дуло, дулу:

– Дудулка. Оронен царевичен мамулъ, дудулецъ, класуриня, клашунка, кубалакъ. Означава стъблото на неоронен царевичен мамул, неговата основа, около която се гради той (170, ч. 6, с. 104).

– Дудулъ. Неоронен царевичен мамул. Означава продълговат и объл плод на царевично растение.

– Дуличъ. Въ средата на жижница, на щетана побит колъ, около който въгляре редятъ дебляците за въгле. Означава кол, стожер, център, около който въглищарите редят дървата, от които се добиват въглища посредством изгарянето им (170, ч. 6, с. 105).

– Дулужакъ. Голяма чаша; долужакъ, дулунджакъ. Означава голяма чаша или мярка за нещо.

Обобщението на основното значение на почти всички тези думи показва водеща, предна част на човек, животно, съд, растение, която е център на неговото съдържание и значимост. То се реализира чрез нея. Това значение отнесено към какъвто и да е етноним (в случая рода Дуло) го характеризира като база, основа, стожер, център и преден ръководен фактор, който обединява около себе си силите на етноса, е водачът му, дава неговия облик. Някой ще каже: Да, но Н. Геров въобще не споменава рода Дуло. Това е безспорно вярно. Ние вече обяснихме как, според нас, в средновековието е изчезнало понятието за рода Дуло. Тук само ще добавим, че изясняването на същността на отдавна минали явления в науката се установява с останките от тяхното отражение върху другите запазили се явления. За нас посочените думи вероятно показват останали отражения от названието дуло в по-късния български език.

В езика ни през Възраждането, както и в съвременният ни език има група думи, при които може да се предполага включване на корена на Доуло, доу в представката им. В речника на Н. Геров те са около 40 думи, а в съвременния са повече. Ще посочим само някои от тях като доуварих, доувих, доувързах, доугасих, доугостих, доукрупих, доудържах, доулових, доумих, доуправих, доучих, доуших, доусуках и др. Всичките те показват довършване, удържане и завършване на дадена дейност или процес и превръщането му в нещо цяло, завършено.

От всичко, което до тук написахме за рода Дуло, за качествата му като етнос, можем да го обобщим в няколко основни негови ценности:

1. Най-много натежава информацията за неговите високоразвити управленски качества и държавно строителство. Слогът ду (доу) пронизва цялата система на по-голямата част от институциите на държавата във всичките є сфери, особено във военноохранителната област от най-висшите до най-нисшите институции и служби, мерки и теглилки.

2. В наставката на доуло по-голяма тежест имат йероглифите показващи отглеждане, притежание и използване на различни породи коне в целокупния живот на рода. Конят е най-почитаното животно от доулосци, той е тяхното главно средство за работа, лов, нападение, защита, храна и развлечения. Те са отлични конеездачи, конници-войни, с висок боен дух.

3. Дуло имали високи духовни качества базиращи се на благородството, етиката и стремежа към познание, развита астрономия и изкуство.

4. Подчертано градска структура на обществен живот – столица, резиденция, голям град, селища. Преобладава уседналият начин на живот.

5. Наред със скотовъдството е развито земеделието, сградостроителството, военното строителство (канали, кули, крепости, валове, и др.) и рудопроизводството за военни и други цели. Произвеждат широка гама от зърнени и бобови култури.

6. Родът Дуло имали предпочитание към обли и конусовидни форми (шапка дуло и чашовидни предмети).

Глава Осма. ДРУГИТЕ ПРАБЪЛГАРИ ДО И В ПРАДРЕВЕН КИТАЙ

Темата за прадревните българи е много обширна и тя не може да се разгледа задълбочено и детайлно в един параграф. До тук ние разгледахме само рода Дуло/Доуло, който е бил прадревната основа, главният фактор, стожерът, около който се обединявали българите и създавали свои племена и държави. Както и да се двоумим, не можем да пренебрегнем че в китайските извори българите почти навсякъде, където са споменати, са наречени държави, царства, владения, градове и местности. А трябва да посочим, че китайците са създатели на една от най-древната статистика, базираща се на официални преброявания на населението. В нея дават устройството на държавата и нейните съседи, извършва се държавно преброяване на населението на страната и на териториите, които те превземат или се самопризнават за васални. Това се сочи както в китайските извори, така и от техните изследователи. Така напр. Н. Я. Бичурин пише: „По времето на владетелите Сюан-ди и Юан-ди (74-39 г. пр. Хр. – б.а.), когато шанюите се признали за васали на Китай, Западният край останал под китайска зависимост. Затова е описано географското положение на тамошните земи, изложено е числото на владетелите и народонаселението в техните владения, определено е разстоянието между местата" (42, т. II, с. 172). Благодарение на тази статистика днес разполагаме с автентични сведения за българските владения в Западен Китай през II и I в. пр. Хр. Това са Пули, Пулей (Предно, Задно, Урумци и Хаву), Гумо (Болуга, Болудзя), Боло, Болу, Гуйци (Куча), Гуши (Чеши), Лунтай (Бюгур, Бугур), Бейлу (Предно и Задно), Болуй (Голямо и Малко), Йенки, Гиусу, Утли и др., които много автори свързват с Баодзалия (България) и нейното кратко название Бао. Както виждаме, кратката форма е в основата на пълната. Точно така стоят нещата и с йероглифите, които ги изобразяват (Вж. приложената схематична информация за фамилиите и цветната карта на древно Дуло според Бичурин).

След като внимателно се запознахме с йероглифите на посочените по-горе названия на владенията (държавите) на българските народи от прадревността в Западния край на Китай, оставаме с впечатлението, че написаното от някои автори за произхода и наз-

ването на прабългарите в някои случаи не е вярно или не е обосновано, защото се базират главно на лингвистични предположения и конструкции. Почти не се използват китайските извори и най-големите китайско-чуждестранни речници, не разглеждат йероглифното съдържание на названието българи. Много от западноевропейските, американските и руските автори се подвеждат от тюркското лингвистично влияние, разглеждат българския език като тюркски и българите като тюрки или хуни. Поради това в тази глава ще обърнем сериозно внимание на информацията, която дава най-големият и с историческа насоченост китайско-руски речник, съставен от 37 членен колектив от руски и четири китайски автори лингвисти и историци. В него йероглифите са дадени с тяхното историческо и съвременно значение. На основата на съвременната китайска азбука от известните ни китайско-български и българо-китайски речници и методически разработки на китайски и български автори транскрибираме на български названията на обектите и имената на личностите. Възможно е някъде в тези транскрипции да грешим, за което молим читателите за извинение.

За да не бъдем голословни в критичното си по-горе твърдение ще дадем някои примери. Д. Ил. Димитров в статията си „Произход и значение на името българи", публикувана в сб. „Авитохол", т.I, наред с някои ценни твърдения е написал и няколко неточни и неверни постановки, в които се опира на Файна Гринберг. За съжаление тя дава неверни и изопачени сведения за информацията в Китайско-русский словарь от 1888 г., издаден в Китай от П. И. Кафаров (не е Кафарова, както пише Гринберг) известен главно като архимандрит Паладий. Димитров ни уверява, че. „Ф. Гринберг ни дава някои извънредно важни данни". „Особено важен" бил фактът, че „бао" в китайския език има две значения". „Едното е „бао" (барс), другото е „бао" (обобщение с висша сила, духовност, сила на духа). Нещо повече, продължава авторът, буквата (йероглифът), с който това значение се записва, е индентичен с този, с който и сега в съвременния китайски език се записва името на днешните българи. Изразено по-ясно – когато означават българите китайците нямат предвид „бао" (барс), а „бао" (сила на духа, духовност, общение с висша сила). Неслучайно със същия йероглиф се записва и думата „шаманизъм" (48, с. 22). След това авторът изрежда „всички значения на „ба" и „бао" в китайския език, които Ф. Гринберг посочва, използвайки П. Кафарова":

„бао (барс)

бао (общение с висша сила, духовност, сила на духа, шаманизъм)

ба (отец)

ба (огромен змей)

ху ба (Орфей)" (Пак там).

След този текст авторът заключава: „Виждаме равнозначността между отец и шаманизъм". От къде вади това заключение само той си знае. Ние ще се опитаме да покажем някои от неверните и неточни неща в твърденията на Ф. Гринберг и Д. Димитров. Първо. Китайските йероглифи не са букви, а срички или думи. Второ. Абсолютно не е вярно, че „бао" в китайския език има две значения, а „ба" – три. Д. Димитров се е предоверил на Гринберг без да се запознае с речника на П. Кафаров и да получи точна и оригинална информация за „ба" и „бао". Според Кафаров „бао" има 47 основни йероглифи (28а, с. 18-22), над 320 съчетания с над 400 значения. Ще се спрем само на някои от тях които имат пряко отношение към случая. В йероглиф „бао" с основно значение драгоценност (с. 19, лява колонка) едно от съчетанията му е „баодзи" – драгоценност, друго е „цзябао" (драгоценност на фамилии). То е придружено със забележка „рядкост" (рядко се среща). След редица други съчетания се посочват значенията на драгоценността според различни китайски философски и религиозни направления. Дава се, че „У Дао-совъ: небо, духъ (линъ) и духъ (шень). Шень, ци, цзинъ, т.е. духъ, дыхание и жизненная сила" (Пак там, с. 19). У будистите означава Буда и кумирите му, закон и множество. У Лао дзъ – любов към другите, скромност, отстъпчивост. Като второ значение по даосистите с Мин-дзъ е посочено земя; „народъ (возделивающий, трудящийся)" (създаващ, трудещ се – б.а.) (Пак там). Никъде в текста, при Бао – драгоценност, не става дума за конкретен народ (етнос) или фамилия и род, нито китайски нито чуждестранен. На същата страница се разглеждат значенията на основен йероглиф „бао" със значения да пазя, да възпитавам, да помагам, застъпвам се, покровител, пазител, поръчител. Този йероглиф в съвременния китайски език е съкратената форма на названието България (Baojialiya) и корен на пълната форма (80, с. 8: 169, с. 51, 53: 28, т. III, с. 711, 712). Съчетан с йероглиф „хе" добива формата „бао хе" която означава съединение на двете космически начала „ин" и „ян", а когато е съчетан с „тян" става „тян бао" и означава покровител на небето (28а, с. 20). Националистически много е блазнещо да обявим категорично тези две значения на „бао" за български приоритет, че българите са отбрани носители на най-висши качества и общения с висши сили. Концепцията за „ин" и „ян" си е чисто китайска реализация, на космическия закон за единството (уравновесяването) на системите и вероятно е била известна и на съседните им народи.

Интерес за нас българите, представлява съчетанието на горния йероглиф с ду, доу и става йероглиф „ду бао", означаващ старши на 16 домове (28а, с. 20, ляво). Той е съчетание на цялостната структура на по-горе посочения йероглиф „бао" с основния йероглиф „ду", който означава столица, държава, страна, прекрасен, главен, всичко, а в съчетания означава земя, държава Ду-лу и др. (28а, с. 183). Не по-малко интересно и важно е, че йероглифът Бао, кой съдържа в себе си основния йероглиф Бао – България, съчетан с ту (земя), означава малка крепост, градче и оградено село, но се чете и като пу (28а, с. 20). Това се сочи и в речника на Ошанин, т. II, с. 123, като той дава и значенията хълм, бент, родови морфеми и военни обекти. Тези йероглифи показват взаимната връзка между Ду, Доу, Бао и Пу, тяхната българска принадлежност, т.е. българската им общност. За това не случайно много автори, особено Н. А. Аристов, В. Ф. Каховски, Д. Съсълов (баща), Б. Симеонов и др. разглеждат пу като древен български народ, но за това ще се спрем по-нататък. Сега ще покажем накратко какво е количеството на йероглифите „бао" в някои от големите съвременни китайско – чуждестранни речници. В „Большой китайско-русский словарь" от 1983 г., под ръководството и редакцията на проф. А. М. Ошанин, „бао" има 49 основни (гнездови) йероглифи и около осем хиляди значения при съчетанията. А „New Age Chinese-English Dictionary" от 2004 г. на The Commercial Press, в голям формат от 2200 страници, има 34 основни йероглифи „бао" с около 5000 значения (167, с. 47-62). От основните йероглифи, в речника на Ошанин, две от значенията са за владение Бао, едно за държавата България, българин и българско с кратката и разширена форма (Бао и Баодзалия), 15 за фамилии Бао и 31 други значения често свързани с човешките дейности в другите гнезда (28, т. I, с. 445: 169, с. 47-61: Съставената от нас схема за фамилиите Бао). От тази схема правим категорично заключение, че в района обхващащ големи части от днешните китайски провинции Шанси, Шаанси, Хънан, Съчуан, Цинхай и Южно Гансу в прадревността, по времето на.династията Ся са живели български племена под името Бао в съседство с Ду (Доу), а по-късно и с Пу и Бу (Вж. Картата на владенията в Китай в периода „Чунцю").

Трето. Не е вярно, че китайците, когато означават българите имат предвид само силата на духа им, а не и бао – барс. Ако беше така цялата гама от значения на Бао щеше да се изчерпва с йероглифа 8921, който значи България. Йероглифът барс, не изключва силата на духа, а го допълват и поддържат. Освен това с израза „само силата на духа" се елиминира физическото състояние на етноса.

Структурно и съдържателно йероглиф 8921 е подобен с йероглифите 8924, 9851, 9852, 360, 8922 и др., които показват качества и дейности на етноси, вероятно на българите (Вж. схемата на фамилиите Бао и речника на Паладий, с. 18-20).

Четвърто. Не е вярно, че в речника на П. И. Кафаров „ба" има три значения. В него са посочени 36 основни йероглифни структури на „ба" и над 130 за съчетания с около 300 значения (28а, т. I, с. 10-12). В речника на колектива Ошанин те са 64 структурни и над 500 за словосъчетания. В посочения по-горе китайско-английски речник са 45 основни и над 300 за словосъчетания (169, с. 18-29). От основните йероглифни гнезда при колектива Ошанин 9 са за фамилии, едно за владение Ба в провинция Съчуан, а другите за различни обекти, дейности и качества без конкретни адресати.

Пето. С шаманизма не може да се обяснява значението на названието българи, защото в древността той е характерно явление при много народи, като етап от тяхното мислене, вяра и поведение. Той не е специфично българско явление и разкрива само част от светогледа и поведението им. При това в китайските форми на йероглифите със значение бао той няма самостоятелен йероглиф. Шаманството като гадаене е отразено в йероглифно гнездо бу. В речника Ошанин то е с номер 3195, т. II, с. 710. Този йероглиф е и ключов с номер 25 и означава гадаене, предсказание, избиране, даряване и бройна дума за дървета. Както виждаме, той конкретно не е свързан с нито една фамилия, племе или народ (етнос). В речника, свързано с отделни фамилии, са дадени конкретни форми на жертвоприношения на духове, при които безспорна роля са играли шаманите. Така например ключов йероглиф фамилия Ба 10101 в словосъчетание ба-дзиан означава гадаене по пукнатините на нажежени овнешки лопатки при чужденците (некитайци) в Западния край. А йероглиф ба 10103 означава жертвоприношение на Духа на пътя (дух Ба) (28, т. III, с. 964). Преди лов фамилия Бо, йероглифно гнездо 2664 включващо йероглифите век и бял, правела жертвоприношение на бога на лова Бо. Той представлявал конеподобно същество. Това показва обожествяване на коня, неговото включване в пантеона на прабългарите.

Шаманът и шаманизмът при китайците и при българите не е отъждествяван с висшата сила Бог и затова тя си има конкретни имена и означения. За китайците тя се нарича Шен и йероглифното є гнездо 4376 е съчетание на йероглифите олтар и светлина (130, с. 130), а при прабългарите е Тангра. Той е първият, най-висш бог на прабългарите.

Шесто. Със санскритския речник, индийското „ба" и „бала", и тълкуванията на П. Добрев, не може вярно да се обясняват китайските „ба" и „бао", нито етноса прабългари по няколко важни причини. Най-важната от тях е, че връзката между Западния край на днешен Китай и Индия не е по-ранна от III в. пр. Хр., защото сигурно сведение за такава връзка дава посолството на Джан Цян след средата на II в. пр. Хр. Той разказва на китайския император, че в Индия видял стоки докарани от царство Шу. По това време Шу не било включено към китайските владения и провеждало самостоятелна политика до образуване на империята на Ши Хуан-ди и особено при династия Хан. Едва тогава Китай проявява активен интрес към Западния край и към по-далечни земи като Даван и Индия. В случая особено важно е, че сведенията за наличие на български владения като Пу, Бао, Бо, Ден, племе Булуо и др. са съществували вече не по-малко от XII в. пр. Хр. А по това време все още санскрит не е оформен като писменно явление, камо ли да е разпространено в Китай и да влияее върху формирането на фамилни, родови, племенни, етнически и владетелски названия (Вж. схемата на тези формации в приложението). Санскрит, според проф. Рама Кришна Каушик и Сати Кумар, се оформя окончателно през VII-V в. пр. Хр. (160, с. 5; 159, с. 9), а в Китай се разпространява главно след началото на новата ера.

Освен по-късната поява на санскрит от названията ба, бао, бу, бо, па, пу, ду в китайския език, в санкрит те не съответствуват на етническо формирование или не съществуват в санскритските речници на български, руски и английски език. Така например, според проф. Каушик, санскритското ба на български означава буквата ба от азбуката давангари и не сочи друго значение (1601, с. 232). Освен това ба не е корен, сричка на китайското бао. Нещо повече, те нямат нищо общо и в рисунъка на гнездовия си йероглиф (вж. двете скици). Преводът на ба от китайски на български не значи сила. Сила на китайски е ли (79198). Може би се има предвид хегемон. При фамилиите Ба за нас са значими определенията му като древен етнос при династия Ся (XIX-XVI в. пр. Хр. по новото датиране), ба като царство Ба през II хилядолетие пр. Хр. и Шубаго като федерация на Ба и Шу, като царство в края на второто и началото на първото хилядолетие пр. Хр. Всички тези формирования на Ба са били в северната част на днешната провинция Съчуан като южна част на наречения от нас български възел след Таримската катастрофа, която е изтласкала рода Ду и българите към Цинхай, Съчуан, Шаанси и южните части на Шанси и Гансу. Това е било първото

преселение на българските народи от Южен Тарим към Баодзи. Към тях е принадлежал и народът Бади в Шаанси (28, т. IV, с. 352).

Проф. Каушик (160, с. 233) дава бал, бала, бали, но не ги свързва с конкретен род, племе, етнос или народ. Бала означава: „1. сила, енергия, мощ, 2. насилие, жестокост, 3. армия, войска, 4. тяло, фигура, форма (160, с. 233). Всеки етнос и народ има тези структури на обществена организация или човешки качества. Бха е следващата буква и означава звезда, планета, пчела. Още означава светя, блестя, сияя, светлина, блясък, красота, сянка, отражение (160, 234, 240). Бал е дишам, живея, давам, причинявам болка, говоря (160, с. 233). Пу е чистя, почиствам, пречиствам, изплащам и изкупувам грехове. Пуга е множество, тълпа, съюз, сдружение (160, с. 211). Бу не съществува отделно, а само в словосъчетания. Близко до него е були и означава страх (160, с. 234). Па е буква от азбуката и означава пиещ, пазещ, бранещ, вятър, лист, яйце (160, с. 195). Ду е изгарям, мъча, изтезавам (160, с. 165). Дули е малка костенурка, а дола е люлка (160, с. 147, 165). Тези данни сме сверили и със санскритско – руския речник от 1978 г. и със Sanskrit-English Dictionary: Etymologically and Philologically Arranged, Motilal Banarsidass, Delhi:: Varanasi::Patna, с. 488.

Преводите от санскритски на посочените названия категорично потвърждават, че те не се отнасят конкретно към отделни родове, фамилии, етноси или народи, а до качества на личността изобщо, хората въобще, както и до природни явления. Те не разкриват конкретна етносна специфика. В случая много е важен фактът, че във времето за което пишем, са налице различни български племена, а не обособен единен етнос, единен народ българи. Тези племена имат създадени първични форми на свои държавици като последен етап от родово общинния строй. Те нямат строго централизирана държавна организация със свои единен етносен облик. Всяка е обозначена с отделно йероглифно гнездо, което отразява качествата на своя обект рисунално или конвенционално.

След като установихме невярната информация лансирана от Гринберг за ба и бао, потърсихме да се запознаем с някоя нейна работа по въпроса за българите. Оказа се, че тя е изнасяла лекция у нас да учи българските историци за създаване на българска доктрина по история. Намерихме част от нейната лекция. Тя има големи пропуски в компетенциите си по китайска и българска история и е пропагандист на тезата за тюркския произход на българите и техния език, както и на ползата ни от турското иго у нас. Тя дори не познава точното съдържание на Именника на българските ханове. Това личи от нейното искане „да сравним Токту от „Именника на българ-

ските ханове" с наречената от китайците династия „Тукю"" (273, с. 10). Такъв български кан в Именника не съществува. Той е споменат в две изречения от византийския хронист Никифор (29, с. 330).

За Гринберг „всички българи са тюрки" (273, с. 10). Питаме: къде са траките и славяните, те също ли са тюрки, включени в българската държава на Испериx? Вероятно є се иска да е така, след като заявява, че българите трябва да се гордеят, че „са първите тюрки на Балканския полуостров, първите мюсюлмани на Балканския полуостров" (Пак там). Те дали опора на османците за формирането на Османската империя и от тях азиатските емигранти заимствали бит и култура. Излиза, че прабългарите на Испериx са били предшественици и идеен стълб на османците и мохамеданството. Естествено лекторката по тюркофилство не дава нито един пример в това отношение. А ние пак питаме: От кой български закон са взети законите за кръвния данък (вземането на малки български момчета за еничери и то чрез насилствено заграбване), за кокошия и зъбен данък, за църквите землянки, за тройните свидетелски права на турците, забраната на българин да язди кон в турско присъствие, правото на турците да изнасилват български момичета и невести, да заграбват наи-хубавите имоти, да заробват, да избиват без съд и присъда отказващите да приемат мохамеданската вяра. Питаме Гринберг, защо е унищожена от турците блестящата българска култура от преди робството. Унищожени са българските писмени извори в Търновската библиотека и днес ни се налага да се чудим от къде да търсим сведения за прадревната българска история. А такива е имало в тази библиотека. За това съдим от поп Йовчо, Раковски и др. Турското иго е върнало българите векове назад във всяко отношение. С това ли трябва да се гордеем? Въпросите са поне петдесетина и много от тях и днес ни карат да настръхваме и да бъдем много бдителни от такива лектори, които извращават нашето историческо минало, определят борбата на нашите предци „против игото" като незавидна роля (Пак там). По-нататък в лекцията си Гринберг, с цел да ни спаси от притеснението, че езикът ни е определен като тюркски, ни предлага да възприемем „един повече или по-малко неутрален термин, например тюркюски език". С него сме щяли да не даваме „незаслужени приемущества на турците" (Пак там). Изводът отново е: българи гордейте се, че сте тюркюси, а не тюрки, въпреки че преди това е заявила, че „всички българи са тюрки". Питаме от къде взема понятието „тюркюси".

Наред с тази си критика ние смятаме, че Гринберг е права в критиката си към Беньо Цонев, че „името българи е натрапено и чуждо

за отсам-дунавските словенци и че онова неславянско племе, на което било съдено да съедини тия словесни в българската държава изчезва с времето, тъй че днес освен името му и няколко думи от езика му, никакви дири няма в словено-българския стар и нов език." (Пак там.) Напротив, дирите от прабългарите съществуват и днес в целокупния живот на днешните българи. Необходимо е да ги опазваме и използваме с цел да развиваме българското си самосъзнание и да съхраняваме българщината в положителните є черти.

Нашия многократен прочит на йероглифа бао показва, че той засяга широка гама от бита на българите и е оставил трайни следи в езика и живота на китайския народ. Тези следи са главно в общественото устройство, особено във военната, поселищната и поземлената структура чрез словосъчетанията на корена бао с други думи и срички. Неговият йероглиф в Големия китайско-руски речник под номер 8921, т. III, с. 711, означава съкратена форма на названието България. Съдържа в себе си три ключови знака (Вж. приложената схематична информация за фамилията Бао). Левият (номер 9), йероглиф 8234, означава човек, род, народ, човечество, гражданин. Дясната долна част (номер 75), йероглиф 8850, означава дърво, което е символ на стационарност, постоянство, стабилност, уседналост. Комбинирани двата знака показват човек в почивка, уседнал род или народ. Третият ключов знак, (номер 31), йероглиф 2968, означава страна, държава и окръжност, която символизира границите на обекта. Както виждаме, тази комбинация от три йероглифа има изключително ключов характер, състои се само от ключови знаци, без никакви други добавки в начертанието. Това показва дълбоко промислената същност на обекта на йероглифното гнездо. То, освен България и фамилия Бао, на български означава глаголите: защитавам, охранявам, предпазвам, съхранявам, владея, удържам, гарантирам, поддържам, препоръчам, издигам, давам под залог, застраховам, издържам, поддържам, храня, възпитавам и др. Освен това йероглифът означава съществителните: поръчителство, гаранция, залог, поръчител, представящо лице, наемен работник с препоръчителство. Исторически бао е единица от организацията по системата кръгова поръка (баодзя), единица опълчение при династия Сун (баодзя), малка крепост, градче, военен блокхауз; чичо, възпитател, детско одеялце, драгоценност, съкровище. От стотиците словосъчетания ще посочим само няколко: баодзя – местно опълчение, баоджяк – началник на местното опълчение, баодзяду – комитет по кръговата поръка, баодзе – чиновник завеждащ земеделието, баохугуо – държава, протекторат; баодзиан – здравеопазване, ба-

един – член на опълчението баодзя (опълченец) и слуга на началника на опълчението; баоуеиду – охранителен отряд, конвой, отряд телохранители; баодзианбу – министерство на здравеопазването; баодзиа – експортирам, съпровождам; баоандуй – отряд за охрана на общественото спокойствие, отряд на охранителни войски, полицейски отряд и много други главно в сферата на защитата, охраната, осигуряването, техни длъжностни лица.

С йероглифа Бао – 8921, по своята структура, пряко са свързани йероглифите Бао 9851 и 9852 (Вж. приложената таблица за схематичната информация за фамилиите Бао). Те са абсолютно идентични по съдържание, в което историческото съдържание се отнася за владение Бао в прадревно време на китайската епоха Ся (2209-1766 г. пр. Хр.). То се намирало в територията на днешната провинция Шаанси. Съкратеният йероглиф на България (Баодзалия) – 8921 по своята структура абсолютно изцяло се съдържа във всеки от тези два йероглифа. Това показва, че първото преселение на прабългарите по място и време е в днешните китайски провинции Цинхай и Шаанси. Там, непосредствени съседи, според речника на Ошанин и „Историческите записки" на Съма Циен, били и други български племена като Пу и Бу, чиито йероглифи по структурата си са в пряка връзка с фамилиите Бао посредством йероглифите бао в гнездо 360 (с Пу) и с гнездото на фамилия Бу 13424 заедно с древната фамилия бяо, която носи в себе си повече от една трета от йероглифа бао (Баодзалия-България) (Сравни информацията за етноса българи и за фамилиите Пу и Бу с посочените йероглифни гнезда). Особено показателен е случаят с йероглиф Бао/Пу 360, който съдържа в себе си изцяло йероглифа на Бао/Баодзалия, а в допълнителната информация повтаря някоя от тази, която се съдържа в йероглиф Бао 3891 като малка крепост, градче, хълм, бент, родова морфема за топоними и главно военни обекти (укрепен лагер, крепост, форт, укрепление, фортификация, лагерен караул, пост, заграждение, насип, гарнизон, защита на крепост и цялото население).

Родът Бао, според китайските извори, е прадревен. Първите сведения за него от бащата на китайската наука по история Съма Циен са в „Шъ дзи", т. I, гл. 2, с. 165 и гл. 3, с. 166, 278. Той пише, че на потомците на легендарния император Юй били подарени земи, които те направили „свои родови фамилии". Между тях посочва и фамилията Бао-ши. Бао е името на фамилията, а ши на български означава род или фамилия. Цялостният превод е родът българи. В текста не е пояснено къде са били подарените земи и точно кога е станало това. Китайските владетели имали традиция такива дарения да са

главно по границите на Китай, новозавоювани земи и дори извън Китай, до неговите граници. Целта била да се разширяват териториите на китайските владения и да се гарантира тяхната сигурност от съседните, наричани от тях, „варварски" племена. Най-често това е правено със земи на жуни и ди, главно в западна посока. Тази тактика е работела много успешно. Тя превърнала много владения на жуните и ди в китайски територии. Това в голяма степен се отнася за владенията Джоу, Дзин, Цин, Хан, Джен, които от „варварски" се превърнали в китайски ванства. Те възприели китайската организация на ванствата, китайската култура и начин на живот. Нещо повече, станали бастиони на китайската държава срещу предишните си братски народи и наложили властта є над тях.

В посоченото сведение на Съма Циен (1, гл.3, с. 166) се сочи, че родът Бао идва на власт след Шан-дзя Вей. Според големия китайски историк Ван-го Вей и др. Шан-дзя бил осмото поколение на китайските владетели на династия Ся, която е господствала от 2209 (1989) до 1766 (1566) г. пр. Хр. Владетелят Ся, според легендите, към края на третото хилядолетие пр. Хр., имал за баща император Бу-ку. Осмото поколение в Ся при всички случаи е живяло през второто хиледилетие пр. Хр. по времето на династията Шан-Ин. Затова и Съма Циен пише за управлението на рода Бао в главата посветена на дома Ин. От текста не е ясно как става това, но доколкото не се съобщава да е имало особени събития, борба между родовете, преврат и др., вероятно е станало по системата син, но по женска линия. Фамилията държи властта при три владетели, след което на власт идва фамилия Джу. Следователно според това сведение родоначалието на Бао било във владението Вей.

Друго древно сведение за рода Бао Съма Циен дава в легендата за девойката (по-късно императрица при Ю-ван), родена от малка служанка в двореца на джоуския ван Сюан-ван. Родилката изхвърлила рожбата си до пътя извън двореца. Захвърленото момиченце било намерено от хуманно семейство. То взело детето и с него избягало във владението Бао. Баосци имали провинение пред вана и решили да му предадат детето за да изкупят вината си пред него. Така то отново попаднало в двореца и било наречено Бао-си. Израстнало и станало красива девойка. В нея се влюбил синът на Сяо-ван (Сюан-ван) и когато станал ван, отстранил старшата си съпруга, направил Бао-си ванша, а синът, който тя му родила определил за престолонаследник. Родът Шан на бившата му съпруга, в съюз с Цюанжуните (племе от състава на ди) нападнал ванството, разгромили го и поставили на власт стария престолонаследник с

майчин произход от рода Шан (1, т. I, гл. IV, с. 202, 203, 330,331). Известно е, че Сяо-ван е управлявал от 827 до 781 г. пр. Хр. Това показва, че родът Бао е съществувал по това време в съседство на Джоу, разположено на земи, които преди това били на племената ди. Естествено е след завземането им една част от местното население ди да е останало в родните си земи, а другата, както виждаме, си е позволявала да го напада и да се меси категорично във вътрешните му работи, дори да поставя свои съюзници на трона.

Сведения за рода Бао Съма Циен дава в много от главите на „Шъ дзи" (1, 2, 4, 13, 31, 32, 64, 66, 90, 108, 110 и др.), във ванствата Джоу, Ци, Цин, Дзин, Чжен, Вей, Чен и др. В тях родът Бао активно участвал в разни равнища на управленската аристокрация. Често съперничел на други мощни родове, стигал и до изтребителни войни с тях. Така например родът Бао във владението Джен ликвидирал родовете Гао и Го (7, гл. 64, с. 10). Това владение се намирало в днешната околия Хуасян, провинция Шаанси в земи принадлежащи на ди и жуни, а не на древен Китай (2, гл. II, с. 21, 296).

Широкото разпространение на рода Бао сред княжествата на съвременната китайска територия се разглежда от много съвременни изследователи. Така напр. Л. С. Василев в „Проблеми на генезиса на китайската държава" (109) му отдава внимание на с. 234, 240, 258-260, 276, 292. Китайският известен историк Фан Вен-лан засяга дейността на някои негови представители (11, с. 46, 48). Изключително важни за историята на Бао са сведенията които дават Бичурин, Дж. Леге, Крюков и М. Малинова при изследването на прадревната китайска цивилизация.

Когато разглеждахме сведенията за рода Ду, базирайки се на Съма Циен т. 2, гл. 5, с. 21, 296, посочихме, че в 687 г. пр. Хр. цинският владетел У-гун „за първи път учредил околии в Ду и Джен и унищожил царство Сяого". Според коментарите на Р. В. Вяткин и Н. С. Таскин „царство Сяого – Малко Го е получило своето название след пристигането на управителя на Си-го – Западно Го – на изток заедно с джоуския ван, където било създадено Нан-го – Южно Го. Сяо-го се намирало в днешната околия Баодзи, провинция Шаанси". Според Крюков, М. Малинова и др. археолози става дума за район на прадревни обекти на китайската цивилизация. В него са разкрити категорични данни за една от прадревните култури в Китай, културата Яншао, вариант Банпо, от неолитната епоха в края на петото до средата на четвъртото хилядолетие пр. Хр. Известна е преди всичко със своята писана керамика. Тогава, според Крюков, селището се наричало Баошоулин. То било в средното течение на

р. Вейхъ, приток на р. Хуанхъ (113, с. 85, 97, 109, 120, 141). Тези сведения почти се покриват с изследванията на Малинова в „Генезис и развитие на китайската цивилизация", с. 344, карта номер 4, но селището е с името Бейшоулин (вероятно английска транскрипция). Посочено е в източната част на провинция Гансу. Там го дава и Крюков. Притокът на Хуанхъ е записан с английското Уейх. Категорично може да се твърди, че става дума за едно и също селище, но различно е транскрибирано (на руски и английски). Бичурин в „Събрани сведения по историческа география на Източна и Средна Азия", с. 115, 116 посочва историческото развитие на названието на селище с древно име Баого в днешната провинция Шаанси. Според него в древността (преди династия Хан създадена в края на III в, пр. Хр.) то се наричало Бао или Баого и било феодална област (удел). При династия Хан е направено околийски център с името Баоджун, при Лю Сун е обикновенен град. През 511 г. е губернски град. През 581 г. е понижен в околия с името Баоней, а през 601 г. е наречен Баочен. При Сунската династия е преместен на 3 км на запад. От времето на Бичурин (първата половина на XIX в) се нарича Баочен, в провинция Шаанси. От тази кратка справка виждаме, че през цялото си историческо развитие този град е запазил в основата на своето название корена Бао показващ името българи. По всяка вероятност прадревното Баоджун, преди династията Хан, е околийски град, през който в 205 г. е минал Пей-гун (Лю Бан) на път за даденото му владение Ба и Шу, с цел да го отклонят от завземането на властта в Китай. Той обаче използва този силен район и се завършва като основател на една от най-мощните династии в китайската история, този факт за неговото преминаване съобщава Съма Циен в т. 6, гл. 55, с. 213, 365. В коментарите е отбелязано, че Баоджун се намирал на югоизток от съвременния околийски град Баочен в провинция Шаанси. Следователно става дума за днешно наличие на град в наречения от нас български възел около река Вейхъ (Уейх) с название категорично напомнящо за древна българска връзка в китайската топонимика, което предполага в определена степен наличие на някогашно българско присъствие.В подкрепа на това становище е безспорният факт, че до формирането на централизирана китайска империя през III в. пр. Хр. в този район са обитавали жундистки народи, в които са и българите.

Нашата идея за наличието на български възел в този район реално се подкрепя от твърдението на Красимира Апостолова в нейната книга „От Черно до Японско море и обратно". Тя твърди, че най-вероятно, прабългарите от края на X век пр. Хр. „са се движели

свободно в северните части на Китай – провинциите Гансу, Шанси, Шенси" и тогава нападенията на хунорите и прабългарите над Китай достигат своя апогей, „били най-ожесточени" (211, с. 57). Под „движели се свободно" тя, както изглежда, разбира липсата на „някаква форма на държавна организация". Ние споделяме това твърдение. Според нас (на основата на сведенията от Съма Цйен т. 1, гл. IV, с. 195) през X в. пр. Хр. действително е имало голяма инвазия срещу Китай на племена от ди и жуни, особено от цюанжуните от племената ди, под водачеството на Да-би и Бо-ши, и не се споменават сюнну. Инвазията е овладяна от китайците. Да-би и Бо-ши са разбити и убити. Както вече посочихме новият вожд на Цюанжуните провежда мирна политика (Пак там), но през VIII и VIIв. пр. Хр. отново се водят мащабни боеве между китайците и червените и бели ди, от които са били и прабългарите Ду, Бао, Пу, Бу (Баго) и др. Битките се развиват главно в района, където били разположени българските племена. Тези битките са били много по-ожесточени и по-решаващи за бъдещата съдба на народите на запад от Китай, както и за Китай. Тогава се решава съдбата на Централната китайска равнина по поречието на Хуанхъ до поречието на река Яндзъ. Червените и белите ди мерят сили с големите китайски ванства, често ги разбиват и ликвидират Западно Джоу (8, гл. 110, с. 324). Това съобщение на Съма Циен се споделя от Бичурин, Крюков (113, с. 179, 180), Херли Крил (104, с. 146, 147) и др. Северните червени ди се смесват с динлините, а белите ди с тохарите. Това дава възможност за по-късни нови формирования след настъплението и разгрома на сюнну.

Както вече посочихме, родът Бао, според легендата, е възникнал в жундистки земи, съседни на ванството Вей, след това във Вей и в други некитайски и китайски владения и то твърде широко, добива голямо обществено влияние. Най-силно влияние имал във ванствата Вей, Джоу, Ци, Цин, Дзин, Джен, Сун, Чен и др., като в много случаи негови членове са ставали ванове, аристократи, съветници в тези и други ванства. Далеко сме от мисълта, че членовете на родовете Бао са имали организирана единна връзка в китайската територия и извън нея и да са действали като единна организирана сила. Населението в тези родове, особено в китайските ванства и главно издигналите се в обществената йерархия, постепенно са добивали китайско самосъзнание, китаизирали се. Това от една страна, а от друга – китайското държавно ръководство и голяма част от китайската аристокрация, особено след VII в. пр. Хр., когато жуни и ди масово навлизат в китайските ванства, приемат тактиката за културно, битово и политическо асоцииране на дошлите „варвари" и особено на

тези, които проявяват готовност за това. На тази основа по-голямата част от изследователите от средата на миналия век насам подчертават, че китайският етнос се оформя от смесването на местното население от долината на р. Хуанхъ на изток (източно азиатци) със западно некитайско местно население от под извивката на долината на реката (Среднокитайската равнина), т. е. е смес от монголоиди с европеиди. Основавайки се на Съма Циен, трактата „Лидзи", Дж. Леге, Такигава Каметаро, Чен Ден-юан, Чен Хао, Ян Ин, Лю Чан-чжи, Гу Юй-мин и др. в „Древните китайци: проблеми на етногенезата", с. 267-315, руските изследователи Крюков, Софронов и Чебуксаров задълбочено и категорично обосновават тази теза и отхвърлят позицията на някои американски, западноевропейски и малко руски автори за произхода на китайците от външни преселници. Тези автори подценяват древните китайски извори, а някои страдат от европоцентристка и американопропагандистка мегаломания с политически подтекст. Те зад дървото не виждат гората, защото само в него гледат. В отговор на такива автори ще дадем цитати от двама западноевропейски видни изследователи на Китай. Един от най-известните представители на световната синология и китаевист Херли Глеснер Крил пише: „Изказвани са предположения, че жуните и ди били скотовъдци и са дошли към границите на Китай от степите на Централна Азия. Възможно е, някои племена действително да са произхождали от Средна Азия, но явно не болшинството от тях. Навярно, в някаква степен те са контактували с централноазиатските скотовъди, но има сериозни основания да се съмняваме в това, че тези контакти са били обширни (на с. 401 дава аргумент с късната поява на конните колесници – б.а.). Струва ни се несъмнено, че много от тези, които наричали жуни и ди живеели на територията на Китай още в дълбока древност и нещо повече, били изтласквани от китайците от своите земи" (104, с. 139). Крил се основава на китайските извори, а също на Леге и Латимор. Не по-малко категоричен е Жозе Фреш. Той пише: „Произлезли от монголоидната раса, хората Хан, или другояче казано – китайците, които в наши дни съставляват повече от 90% от населението на страната, са наи-многобройната човешка народност, от както свят светува, сиреч от времето, когато те се нароят и разпръсква извън своята прародина – прорязаната от величествената Жълта река Централнокитайска равнина. Непрестанните нашествия на степните варвари, както и колонизацията, предприета от гореспоменатите Хан в южните части на днешен Китай, не закъсняват да предизвикат осезаемо расово смешение в лоното на собствената им етническа група. И все пак бихме имали пълното право да твърдим,

че разликите между етносите, съставляващи основата на китайската народност са по-скоро от културно, отколкото от расово естество" (92, с. 13, 14). Това становище за смесването на китайците с местните жуни и ди, в чиито племена са влизали и българите, а не с недоказани уралосибирски племена, показва къде трябва да търсим най-древните българи, а не да се опитваме да ги търсим в хуни и келти.

Като заключение за българския род (фамилия) Бао на основата на посочените до тук сведения, от нашите схеми и прочетените други йероглифи, можем да заявим, че той се е състоял от свободолюбиви и войнствени племена. Те не само са защитавали смело своите територии, но са се стремили към тяхното разширение на изток. Били красиви скотовъди и земеделци. Славели се с враните си коне с бели петна, а по-късно и с колесници. Отглеждали едър и дребен добитък, свине. Строели бентове, крепости и жилища. Обичали лова и риболова. Консумирали месни, млечни, бобови, житни и плодови продукти. Произвеждали битови предмети, керамични и бронзови стоки, ножове и стрели, украшения и др. А сега по-накратко за другите прадревни български владения в Западния край и древен Китай.

От Съма Циен, от други автори и от китайско-чуждоезичните речници намираме, че в няколко провинции на Китай се среща етническото название Пу. Съма Циен може би за първи път споменава Царства Пу, заедно с Шу и други царства, в 1122 (1066) г. пр. Хр. като съюзник на джоуския У-ван във войната за свалянето на династията Ин от власт (1, гл. 4, с. 185, 311). Царство Пу според коментарите било на юг от великата река Яндзъ. Това сведение се потвърждава и от Фан Вен-лан (12, с. 73, 81). Той отбелязва, че Пу под Яндзъ било неголямо южно царство. През IX-VIII пр. Хр., според Го Мо-жо и Крюков, по всяка вероятност станало мощно и се осмелявало да безчинства в земите на Джоу (113, с. 191). Пу явно е удържало в битките с Китай до 532 г. пр. Хр., независимо, че Джоу го разглеждало като част от собствените земи, както и тези на Ба, Чу и Ден (113, с. 192). Преди това битките били с променлив успех. През 704 г. Джоу успяло за първи път да превземе земи от Пу и да ги задържи. Преди това се случвало претендентите за власт в Джоу при опастност да се спасяват в Пу. Такъв е случаят с Шу-кан в 821 г. пр. Хр. (5, гл. 48, с. 183, 185, 285). Това Пу не представлявало строго централизирана държава, но надали са прави Леге и Кюнер, че Пу живеели разпокъсано и „когато се разотидат по своите селища никой не може да ги събере" (113, с. 192). Ако е било така, тяхната самостоятелност нямаше да просъществува толкова много столетия (от преди XII в. пр. Хр. до 532 г. пр. Хр.). По-късно изглежда, че Пу е

изпаднало в пряка зависимост от Джоу. Територията и населението му били раздавани за дарения на придворните заслужили аристократи и военни (12, с. 81).

Съма Циен (1, с. 191, 319, 320; 3, гл.15, с. 813) и Фан Вен-лан (12, с. 77, 101) съобщават, че през XI в. пр. Хр., в днешната провинция Шандун, околия Босин, съществувало мощно царство Пугу (Богу) разгромено заради участие в метежа против У-гун, организиран от привържениците на свалената от власт династия Ин. То било присъединено към царство Ци. В средата на IX в. пр. Хр. Богу става столица на Ци. По-късно столицата е преместена в Линдзян, а Богу останал крепост (5, гл. 32, с. 42, 229). Ние споделяме мнението на китайския историк Дзяоджун, че Богу и Пугу в Шандун са едно и също нещо, съществувало в съвременната околия Босин.

Освен тези две формации на Пу/Пугу съществувала и трета между Дзин, Вей и Цин в днешната провинци Шанси. Сведения за нея дава Съма Циен в т. III, гл. 15, с. 813; гл. 14, с. 800; т. V, гл.39, с. 142, 143, 146, 271. Според него, дзинският ван Сян-гун дошъл на власт в 676 г. пр. Хр., имал двама сина, но когато му се родил трети, решил него да направи престолонаследник, а другите да изпрати за управители на градове извън столицата. Единият от тези градове бил Пу на границата с Цин на р. Фенхе. Аргументът бил да се постигне сигурност и спокойствие във ванството. Естествено на двамата синове станало ясно, че те са лишени от престонаследие в полза на третия син. Извършили опит да отровят Сян-гун, но били разкрити. Успели да избягат, единият – в Пу, а другият – Цюй (т. V, гл. 39, с. 142-146). В коментарите на с. 271 се съобщава, че днес Пу е населен пункт на 40 км. североизточно от гр. Сисян в провинция Шанси. Това Пу е било антиконфуциански настроено. Извода правим от факта, че когато Конфуций влязъл в Пу, родът Гуншу предизвикал смут и той бил арестуван. Пуснали го при условие да не отива във Вей, от когото Пу очаквало нападение. Все пак той отишъл във ванство Вей. Интересното и важно в случая е, че когато вейския Лин-гун го попитал: „Може ли да нападна Пу?" Конфуций отговорил: „Действително мъжете в Пу са готови да се бият на смърт, а жените имат решимост да запазят своите земи на запад от Хуанхъ. На мене за нападение ми са достатъчни четири-пет човека" (т. VI, гл. 47, с. 136, 137). В коментарите, с. 328, автентичността на текста е подложена на съмнение от гледна точка на неясност на смута и на местонахождението на Пу, Вей и Чен. Ние смятаме, че и отговорът на Конфуций във втората част противоречи на първата. Според първата част населението на Пу е героически настроено и надали

Конфуций би могъл да го разбие с четири-пет души. Може би има предвид с проповедническо-разложителна дейност, а не с реално военно сражение. Все пак оставаме с впечатление, че населението на Пу е било смело и войнствено, но в 379 г. пр. Хр. Цин го превзема и създава от него две околии (т. III, гл. 15 с. 258).

В Големия китайско-руски речник на Ошанин е посочен още един център на народа Пугу в Китай, в провинция Цинхай, без да дава времето на неговото съществуване. От справката, която направихме в Енциклопедия Китай (26, с. 77-84) за националностите в съвременен Китай, народност пугу не съществува. Това означава, че в речника, може би се има предвид древно време. Известно основание за това твърдение ни дават някои съобщения на Грум-Гржимайло (102, с. 442-485). Той описва, че на север от Куку нор (древно Синхай (Сихай), под Симинското плато и хребет Баянжун е град Донгар и връх Бейшан ула, а на запад от планината Бугуту е хребет Чили (на български значи Червен). Интригуващото тук е, че в този район Гржимайло често среща корена бу и бо в названията на реките и езерата, като река Буклин (Бугайн) гол, наричана още Вочжу (Бочжу), идваща от запад и вливаща се в Цинхай. От планината Циеленшан над езерото Цинхай извира река Булундзир (Булунгир). Името є Булундзир се сочи в сведението за древните водни системи на Китай от Сюан Сун в „Сиюй-шуидао-дзи" („Описание на водите в Западния край"). То се ползва от Бичурин и от почти всички съвременни изследователи. Известно е, че в древността звукът „б" в китайския език е бил изразяван със сричкодуми които са съдържали главно звукът „п", т.е. някогашното „п" в съвременния китайски език, особено в писмениия, е „б" и от там древно Пугу, днес се говори и пише главно Бугу. Това означава, че записаното от Грум-Гржимайло Бугу в древността е било Пугу, така както го пише в речника на колектива Ошанин. В тази връзка, важно е да отбележим, че в т. II, с. 443, се бочи, че ди (гу) означава древен, античен, крепък (с. 671). Това потвърждава древния произход на племената и родовете Пу.

В посока на наличие на българско присъствие, до и в прадревен Китай, работи и един много важен и верен извод на Крюков в книгата „Древните китайци в епохата на централизираните империи", с. 52. Изследвайки миграционните потоци на населението по времето на първата Ханска империя (II в. пр. Хр.) пише: „Из северозападните райони преселенията се движели основно към Съчуан. За това е било необходимо да се преодолее планинския хребет Цинлин, ограничаващ на юг долината на река Вейхъ. Няколко естествени планински проходи, от древността свързващи „страната на горите"

с басейна на река Яндзъ, в ханско време били разширени и приспособени за транспортни цели". Сред тях най-забележителен бил прохода Баоседао. Преведено на български означава прохода Бао, а на китайски смисълът е Български проход (Проход на българите). Той водел до царствата Ба и Шу, чието местно древно население не е било китайско, а „варварско". Твърде вероятно то е свързано с жунди или по-точно с българските племена отишли от пустинята Такламакан на югоизток. Кюнер обяснява, че за работници по направата на пътя било използвано населението от Гуанхан, Шу и Ба. Този български проход дал тласък в развитието на провинция Съчуан. В 722 г. Пр. Хр. провинцията имала само 9 градове, а в III в. сл. Хр. нарастнали на 29. Началото на бързото развитие на района е започнало при Шъ Хуан-ди, обединителя на Китай. По негово време е извършено масово строителство на пътища, крепостни стени и дворци, преселване на население в по-незаселени райони и откриване на околии (1, гл. 6, с. 75, 78).

Тук естествено възниква въпросът за двете мощни съчуански царства Ба и Шу. Съма Циен почти в началото на своя труд „Шъ Дзи" (1, гл. 1, с. 135) пише, че легендарният император, основоположник на китайската държава, Хуан-ди имал от Лей-цзу двама сина. Първият бил Сюан Сяо (Цинян), а вторият – Чан-и. Те получили от него като дарения владения по реките Цзяншуй и Жошуй. Тези реки, според коментарите на с. 230, се намирали в днешната област Шу на провинция Съчуан. Тази легенда се ползва и от Бичурин (42, т. III, с. 10, 76). Ние обаче смятаме, че легендата е създадена по-късно от владетелите на тяхното обединение през XII-XI в. пр. Хр. или по-късно във федерацията Шубаго (държавата Шуба) и цели да доказва тяхната връзка с първооснователя на най-древната, китайска държавна формация. Абсолютно безспорно е, че тези два народа са прадревни, но няма никакви данни да са били в някаква Китайска формация до 316 г. пр. Хр., когато са били включени към ванство Цин. Това личи от всички карти на древната китайска държава. Ярък пример за това е картата на Фан Вен-лан (11, с. 126) за китайските ванства в периода Чунцю (722-481 г. пр. Хр.). На нея царствата Ба и Шу са дадени извън китайските ванства. Освен това е известно, че в началото на второто хилядолетие пр. Хр. в тях не са влизали големите владения Дзин, Джоу, Цин, Чу и др., които ги заобикалят от север, запад и юг.

Второто сведение на Съма Циен, но само за Шу, е пак от третото хилядолетие пр. Хр. по времето на Юй (около XX-XVIII в. пр. Хр.). В него се сочи, че когато склоновете на планините Веншан и Бошан в днешната провинция Съчуан, били обработени, а реките Тодзян и

Ченшуй били насочени в руслата си в планините Цайшан и Мъншан, били направени гладки пътища (1, гл. II, с. 155, 265). Според коментарите всичките тези планини се намирали в днешните провинции Същуан и Гансу, а Мъншан – в окръг Шу. В това сведение са дадени категорични индикации за свързване на част от Същуан и Шу като територии на китайската държава при Юе. Вероятно става дума за североизточните им части, които по-късно, през второто хилядолетие пр. Хр. са заети от жунди.

Царствата Ба и Шу често са обект на вниманието на Съма Циен и на много други китайски прадревни автори и хроники, част от сведенията на които е успял да събере П. В. Познер в монографната си статия „Царствата Ба и Шу". Той използва материали от „Шудзин" („Книга за преданията"), която се датира от XIV до II в. пр. Хр., хрониката „Чунцю" („Пролет-есен"), летопис на царство Лу (722-481 г.пр. Хр.) и „Шъ дзи" на Съма Циен от I в. пр. Хр. Това са прадревни книги, в които е дадена основната съществуваща информация за тези царства и тя има силно изразен представителен характер. Струва ни си обаче, че Познер изпуска дадените от нас две сведения на Съма Циен, където е посочено Шу. Вероятно го е направил, защото са от легендарно време, но тогава не би трябвало да включва легендарните сведения за Ба. (124, с. 209). Ако се вземе предвид нашата корекция ще излезе, че в посочените четири извори Шу е спомената 37 пъти, а Ба – 14. Тези обобщени данни показват много по-сериозно присъствие в историческите събития от страна на Шу. То, дори след включването му в Китайската империя, почти едновременно с Ба, се е ползвало с по-голямо внимание от китайските власти във всяко отношение.

Познер смята, че във времето от XI в. пр. Хр. двете царства, вероятно по вътрешни и външни причини, се обединяват в мощен съюз, който бил оценен от китайските ванства като опасен съперник за тяхното влияние сред съседите. Водеща сила в този съюз е било Шу и вероятно затова Бичурин го нарича Шуба или Шубаго, което преведено на български трябва да значи държавата Шуба, защото „го" от китайски на български значи държава или голямо владение. Поради вътрешната борба в съюза за надмощие и особено големия стремеж на китайските ванства да противопоставят двете царства едно на друго, през VII в. пр. Хр., съюзът се разпада и те губят своята бивша мощ. Това дава възможност на ванство Чу, в 601 г. пр. Хр., да нападне и временно да унищожи Шу като самостоятелно владение (1, гл. 40, с. 188, 287), превръща го в малко и слабо владение с марионетни наследници. През 515 г. пр. Хр. ванът на Чу

го дарява на свои приближени. В това време Ба е съюзник на Чу и Цин срещу Шу. Постепенно в двете владения отново се заражда идеята за добиване на независимост чрез тяхното обединение под егидата на Шу. Развиват активно производството и търговията с коприна. Нещо повече, в 387 г. пр. Хр. Шу напада китайското мощно ванство Чу и завзема района Дзинфан (3, гл. 15, с. 256, 261).

Столица на Шу бил град Бин. В него често се укривали китайски аристократи подгонени от техните власти. По времето на династия Цин градът се нарича Бисян и Шудзин. След тоза името му е сменяно поне пет пъти, бил е и императорска резиденция, а от 986 г. е наречен Ченду. Това име носи и днес и е столица на провинция Същуан.

Царство Шу е имало и други свои градове – владения, като напр. Тхунчуан, който на български може да се преведе с основа Ду, Пу, Пху, Ту. Това го сближава с Тунло (Дунло), което насочва към българска връзка.

Владетелите на Шу отначало се наричали управители. След като авторитета на царството нарастнал се обявявили за императори, за да се сравняват и съперничат на китайските ванове.

Ба било по-малко и по-слабо царство и в съперничеството с Шу се опирало на ванство У. Шу гравитирало към противника на У, ванство Цин, но там добре помнели ударите нанесени им от Шу в миналото. Всъщност двете китайски ванства целели да противопоставят двата братски народа, за да ги разгромят и включат в своите предели. В края на IV в. пр. Хр. Цинският ван използва разгорялата се борба в Шу за императорския престол, изпратил войски в него по покана на един от претендентите, който се укрива в Ба. Така фактически Ба станало съучастник на Цин в стремежа му по приятелски да ликвидират своя стар съперник (7, гл. 71, с. 146). Цинската войска уж дошла на помощ, а фактически използвала случая да унищожи самостоятелността на Шу. През 316 г. пр. Хр. го направила свой окръг с името Шудзюн. След това Цин завзело и царство Ба, като го превърнало в окръг Бадзюн (6, гл. 48, с. 160, 339: 157а, с. 324).

Столица на Ба от древни времена бил гр. Сунцин. По времето на Цин Шъхуан-ди е наречен Бандзюн. Името му е същото и при династия Хан. От XII в. се нарича Чунцин. Така е и днес.

Китайските ванове и императори имали специално отношение към царствата Ба и Шу като към стратегически, икономически, търговски и военен плацдарм за настъпление на запад и юг. Когато са успявали да сложат ръка над тях са ги превръщали в лични императорски владения. Това особено е подчертано при формира-

нето на мощната империя Цин Шъхуан-ди и почти всички следващи китайски династии. Така например китайският император Сян Юя, който сваля от власт Цин Шъхуан-ди подарява на най-силният си военачалник Лю Бан владенията Ба и Шу, за да го отклони от властта в Китай, но той ги превръща в база, плацдарм и главна опора за свалянето от власт на Сян Юя и създаване на нова династия, която фактически управлява 400 години. Именно той и неговите наследници утвърждават имената Шудзюн и Бадзюн на Ба и Шу.

Населението на Шу и Ба било свободолюбиво и защитавало упорито и с достойнство своята независимост. След като попаднало под китайска власт (316 г. пр. Хр.) често се бунтувало. Така например, през 301 г. пр. Хр. вдигнало мощно въстание, което било разгромено от известния военачалник Си Цо. Той убива вожда на Шу – Хуя. В 200 г. пр. Хр. срещу въстанало Шу е изпратен друг виден военачалник генерал Ли Шан. За потушаването на въстанието той получава титлата хоу и 4800 домакинства за свое владение. Въстание вдигнали шусци и в 199, 198, 192 г. пр. Хр. (3, гл. 18, с. 466, 520, 524; гл. 22, с. 760 и др.). За усмиряване с войска и пропагандно въздействие в Шу и Ба се наложило дори да бъде изпратен и Съма Циен, който бил отговорен за правилното записване на историческите събития за Китай и неговите взаимоотношения с другите страни, нещо като председател на съюза на историците и журналистите и отговарял пряко пред императора. Той използвал посещението си да опознае това „некитайско население", както сам го нарича и му посвещава глава 116 от „Шъ дзи" (1, с. 21; 9, гл. 116, с. 85-89).

Земята на Шу била полупланинска, но плодородна. Поради това населението му се състояло главно от земеделци с уседнал начин на живот. Най-известни били с отглеждането на бубата, от чийто пашкул произвеждали коприна, затова били и едни от най-известните търговци на коприна в Китай, както и в съседните и далечни страни на Азия. Според Бичурин името на царството идвало от името на тази буба (43, с. 742). Това е отразено и в речника на колектива Ошанин (28, т. III, с. 460). Шу произвеждало и търгувало и с дървен материал, и с войнски принадлежности. Твърде характерно било, че шусци се отличавали от китайците, не само по произхода си от жунди, но и живеели по техните закони. Това посочва и Съма Циен в т. VII на „Шъ дзи", гл. 70 и в т. IX, гл. 122 и 123, както и в коментарите към тях, съответно с. 2-5 и 7-8, 170. Той описва спора в съвета на цинския ван през 316 г. пр. Хр. кое ванство да бъде нападнато първо – Шу или Чу. Един от съветниците на вана заявява, че Шу „живеят по обичаите и законите на варварите жуни и ди" (10,

с. 124), което значи, че са тяхна етническа разновидност. На второ място в спора става ясно, че Шу господствало и имало подръжката на племената Тунло и Пугу на север от Съчуан и се налагало и те да бъдат ударени. А вече съобщихме, че в близост до Пу били земите на Ду, Джен Бао и Сяого, като център на българския възел в Северен Китай. Този факт подсилва и конкретизира предположението за родствена близост или принадлежност на Шу и Ба към българската група племена и това да е тяхната отлика от жуните и ди. Подобно допускане е посочено в 1959 г. от китайския историк Сюй Джуншу в изследването си „Първоначално изучаване на културата ба и шу". В него застъпва тезата, че етническата общност, населяваща в ханско време района Северен Съчуан и Южен Гансу, по своето произхождение е свързана с Ба, а не с жуни. Тезата му е посрещната с критика от трима други китайски историци и останала спорна в китайската история. Тезата на Сюй Джуншу се подкрепя от съветските историци Крюков и Чебуксаров (118, с. 74). Те смятат, че той има основание и че археолозите откриват нови аргументи за генетичното различие между жуни и ди „макар, че в източниците от III-I в. пр. н. е. ди и жуни често се срещат заедно, което създава илюзия за тяхната етническа близост" (118, с. 74). Примерът обаче, с който авторите искат да покажат разликата в етническото самосъзнание на жуни и ди е много неубедителен, защото произлизащия от ди Фу Дзян е разсъждавал от позициите на покитайчил се поданик на „Сина на Небето". Естествено е, че при такова китайско самосъзнание ще нарече опонента си „нищожен жун" (118, с. 75). Това, че ди са били по-уседнали земеделци е вярно, то личи и от йероглифното им обозначение (Виж. схематичната информация за техните йероглифи в приложението и особено номер 12441, 3613, 11641, 11643, 2238). Жуните имали по-добри коне и плавели метали. Освен това добре е известно, че китайците не правели особена, разлика между жуни и ди, по-често използвали названието жуни, а много често наричали и двата етноса „варвари" и „жунди". Важното за нас е, че в случая може да става дума за търсене на връзка на прадревните българи Пу, чието название по-късно е транскрибирано на Бу, с мощните царства Ба и Шу в Съчуан. Разбира се, необходими са още доказателства за тази връзка. А сега ще продължим с някои сведения за българите Пу в северната и Западната част на Таримската котловина и накрая въобще за Пу.

В. Ф. Каховски в книгата си „Произход на чувашкия народ" заявява, че племената на Западно Чеши в древен Западен Китай, Пулей, Пулу, Пугури, Биляри и др. имат „поразително сходство с

древните българи булгар, което е свързано с Бугур и бугурски земи в китайските летописи (87, с. 162,169-172). Според Каховски: „Заслужава внимание и този факт, че река Иртиш в изворите си се нарича Пугуджен. Племената Пугу са потомци на гаогюийците (теле), които в последствие са в поданство на тукюе и са били същите тези българи; всичките тези народи имат многочислени етнографски сходства... По този начин първото споменаване на българските племена с названието пугу (бугур) срещаме сред племената на средноазиатските чеши". Той смята, че „основната маса на древните бугур или пугур в състава на племената чеши още през първи век са се преселили в южноалтайските степи и продължително време са живели там в съседство с кипчаски и огузки племена, изпитвайки тяхното културно влияние" (Пак там, с.170) Ние не споделяме последната теза на автора, защото има доказателства за това, че преселенията на българите са започнали много по-рано, още при разгрома на юеджите от хуните и усуните в края на III и началото на II в. пр. Хр. Тогава Голямо Юеджи съвместно с българи и местно заварено бактрийско население създават Кушанската империя. Това преселение за нас е второто голямо българско преселение след Таримската катастрофа. То е резултат от нашествието на хуну начело с Мао-дун в 209 г. пр. Хр. в Западния край. През 209 г. при Байдин той обкръжил китайския император и му наложил да сключат договор за мир и родство, а неговите наследници продължили войните с юеджите до изгонването им от Таримския басейн. В тези битки с юеджите участват и усуните. Може би този факт дава основание на Н. А. Аристов да твърди, че гаогюийското племе Пугу влезло в усунския съюз в Монголия през II в. пр. Хр. и по-рано (84, с. 293, -забел.). Такова нещо би било възможно само ако има сведения, че това племе е станало съюзник на хуну и противник на юеджите. По-късно станало кара-киргизко поколение с названието бугу.

От приложението, карта 1а, б на Западния край при Старата династия Хан от Цинадин-Хуанюи-сиюи-тучжи (42, т. III, с. 316) виждаме, че през II и I в. пр. Хр. Таримската котловина около пустинята Такламакан е била заобиколена от етноними, топоними и хидроними, някои от които и днес, според Де Грот, Д. Съсълов (баща), Д. Д. Съсълов (син), Аристов, Каховски и др. носят български имена или се свързват с името българи и Дуло. Това са: На запад древно Гумо (Болуга, Болудзя, Дзимо), Гуйци преименувано при династия Хан на Кюйци, Кюци, Куча. На североизток от него древен Лунтай, преименуван от китайците след разрушаването му през 103 г. пр. Хр. на името на неговото население Бюгур (Бугур). На север от Куча

и Бугур, под езерото Зайсан бил Пулей, днешният голям град Урумци и езерото Поелхарци (Булгхарци), днес Ебинор. На северозапад от него тече река Иртиш, тогава наричана Пугуджен. На изток от нея в пустошта Хаву сюнюи, заради бунтуване срещу хуните, били преселени шест хиляди семейства от българите пулей, които се „разбягали по планинските долини" (42, т. II, с. 236). На югоизток от Булгхарци в Турфанската падина било древно Гуши, преименувано от китайците на Чеши и разделено на две. На изток от него в планината било разположено Задно Пулей. На север от него в Монголия била река Дуло (Тола) и река, и езеро Дулай нор. Далеко на юг под тях е езерото Пулей цзее (днешно Боркул). Под него е било Предно Пулей, а още по на юг – Бейлу. На югоизток от него – езерото Баграчкул (Дун хуан сеу), наричано и Бостан нор. На югоизток от него – Предно Бейлу. На югозапад от Баграчкул – древно Улей и Харашар (Карашар, Янки). Далеко на югоизток – българското езеро Пучан хай (Ян цее), днешно Лобнор (Лупнор). На изток от Лобнор е река Булунгир (Булундзир, Нандзидуан), наричана и Суло. Под Булундзир и под китайския град Дун хуан, създаден в 111 пр. Хр. като крепост и областен град, е езеро и река Бугайн кол, която се влива в голямото езеро Син хай (Цин хай, Хуху нор). Под него е езеро и река Дулан нор (Дулан цуна). На юг под Таримската котловина били тибетскожунските дансяни (тангути-кяни). На запад от Син хай били дилан теленгутите с вероятен център гр. Долан. Те били свързани роднински с племената Ди, от които произхожда древно Доулу. Около Кунлуншан били тибетците, а на запад от тях дошли Малко и Голямо Болуй, произхождащи от Малките юеджи и българите. На север от тях и на югозапад от пустинята Такламакан били българските, владения Сийе (Юлъерек), Пули (Серлик, Инай, Ингасар) и Улей Арачул. Те, според Бичурин, са били „едно племе" наричано Дзиха. и „нямали тюркски произход", „повече приличали на кяните и ди и са чергаруващо население. Прехождат от място на място според наличието на вода и трева" (42, т. II, с. 178). Когата обобщава за държавите от Западния край на днешен Китай, а те както посочихме били главно български, пише: „Въобще в почти всички държави на Западния край се води уседнал начин на живот, имат градове, земеделие, скотовоство и в обикновения живот нямат сходство нито с хуните, нито с усуните. Преди (има предвид края на трети век пр. Хр., когато хунну завладяват Западния край – б.а.) всички владения се намирали под зависимост от хунну" (42, т. II, с. 170).

Тези сведения Бичурин взема от „Ханшу" и „Цянханшу", гл. 95. Те показват, че преди II в. пр. Хр. в Западния край е съществувало

местно население от някогашни жуни и ди. Най-южните се смесили с тибетските дансяни и създали тангутския етнос, а друга част на север, състоящи се от български произход (остатъци от рода-държава Дуло и родове пулей и боле, с различни варианти в названията) създали свои владения наричани държави и царства (Л. Боровкова и др.). Така се дават и в повечето китайски извори, но най-вероятно става дума за начални форми на държавни образувания и в неособено големи територии и население до 35 хиляди души, много рядко повече, често и по-малко от 10 хиляди (42, т. II, с. 172-213: 88, с. 317).

Вероятно е имало и други български „държави" (по китайското преброяване на населението в „коленопреклонните" пред китайския император държави през 74-39 г. пр. Хр. (42, т. II, с. 172), които не са носели в названието си български инициали. Д. Съсълов (баща) (142, с. 138), чрез позоваване на Де Грот и „Дзинханшу", цитира също „Циен хан шу", гл. 95, че древните държави в Западен Китай „някога се намираха под властта на хун-но(рите) и дзиток краля на западната гранична област на хуно(рската държава) поставяше генерал-коменданти за управление на запада, които имаха своите постоянни седалища в Йенки, Гиусу и Уили, от където те събираха от държавите данъци и земеделски произведения, а от имотните получаваха вноски (данъци)". Тези генерал-коменданти били назначавани от дзиток-кана, племенния кан, тоест от племенния вожд на българите. На с. 140 Съсълов сочи, че „правителственото седалище на държавата Йенки, градът Оан-ку,... имал 4000 рода, 32 100 души, 6000 войни", а „краля на държавата Гиу-су ... – 700 рода, 4900 души, 2000 войни". Градът Утли, столица на държавата Утли отстоял на 6700 (7600) ли от Чанган. Слез завземане на Западния край от Китай през I в. пр. Хр. недалеч от тези градове било селището на общия покровител, китайския императорски наместник за земите на Запада, включително и цялата Таримска котловина. То било между градовете Курла и Куча, в които живеели главно пулейци, т. е. българи.

Посочените сведения от Бичурин и Де Грот за Западния край дават голяма част от неговата етническа картина през II и I в. пр. Хр. Тогава по-голямата му част е заета от български селища. Това значи, че дори и след таримския катаклизъм и появата на пустинята Такламакан, българите отново са заели силни позиции в живота на района. Това продължило до третото им масово изселване заедно с хунну. От споменатите обекти в прадревността на Западен Китай с български названия, равносметката е, че по преброяването на населението проведено 74-39 г. пр. Хр. по своя корен 20 държави, 7 езера и 6 реки фонетично имат български названия. Тези названия

се ползват в много китайски извори като „Шъ дзи", „Ханшу", „Хоуханшу", „Таншу", „Бейши", както и от много по-съвременни автори като Бичурин, Де Грот, Пржевалски, Грум-Гржимайло, Свен Хедин, Аурел Стейн, Л. Гумильов, баща и син Съсълови, Л. А. Боровкова и др. Това показва, че в района около пустинята Такламакан след предизвикалия я катаклизъм са се запазили или нововъзникнали от българите бежанци компактни групи население. То е създавало свои поколения, селища, градове и държави. Някои от техните държави, като Гуйци, Гумо, Пулей и др., имали значително население от по няколко десетки хиляди души. През III в. пр. Хр. те попадат под ударите на Хуну и са включени в тяхната федерация. По разни поводи участват в почти четиривековната битка между Китай, хуну, юеджи и сянбийци за Западния край. В резултат на това българите извършват две нови преселения. Една част от тях се изселва заедно с юеджите тохари, а друга – по-късно едновременно с хуните. Трета част остава в Китай, участва активно в живота и съдбата на китайската държава и се интегрира в нея.

Първата група участва в създаването на Великата Кушанска империя в поречието на Амударя, Сърдаря и Заравшан на северозапад от Памир и Хиндукуш. Част от тях, вероятно около новата ера, се предвижва към Северен Кавказ, по-късно към Армения (171, с. 37-584) и Приазовието.

Втората вълна преселници се движи през Западна Монголия (Алтай и Джунгария) и Седморечието. По пътя си създават формированията Гаогюй, Гаоче, Юебан в Джунгария, а след това и петте аймака Дулу в Западнотюркския хаганат, по-късно и Тюргешки хаганат.

За третата част българи, останала в китайската държава, до 1936 г. нямаше нищо в българската литература по история. През 1936 г. излиза книгата на Д. Съсълов (баща) „Пътят на българите", в която авторът, на основата на изследванията на Де Грот, забелязва, че около 541 г. пр. Хр., между хунорските (сюнски) племена се намирало и племето бу-джун. Де Грот смята, че под йероглифа бу трябва да се разбира българи, защото тях китайците записвали със същия знак под името бу-ле (бу-луи), което той чете като булуй, булер, болер и го уеднаквява с поле (141, с. 38), което също значи българи. Много преди него, през 1848 г., Бичурин посочва, че в днешен Западен Китай още от II в. пр. Хр. са съществували владения с имена Поли, Полу, Полей, Пугу, Булу, Болюи и Болор без да посочва конкретно тяхната народностна принадлежност, а само някои техни прилики и разлики (42, т. III, с. 165, 191). През 1936 г. Питър Будбърг идентифицира етнонима булуодзи и Дзаху с волжските и дунавски-

те българи, но на разработката му не е обърнато внимание. Само Карл Менгес в 1949 и в 1901 г. посочва мнението му. През 1952 и 1983 г. в речниците под редакцията на И. М. Ошанин, на основата на китайските речници и на речника Паладий от 1888 г., се дава, че китайското булуо е свързано с йероглифа бу 3487 като едно от значенията му наред с местност Бу, фамилия Бу и други означава и племе, род, родовообщинен строй и стан на чергари. Както при речниците Ошанин, така и при много други не е съвсем ясно дали става дума за конкретно племе булуо или за това, че булуо по принцип на китайски означава племе. Възможно е и двата смисъла да са вярни. В китайско-българския и българо-китайския речник на Джан Сун-фън не е посочен първия смисъл, може би защото речниците є са кратки (79, с. 311; 80, с. 21).

А. Г. Малявкин в „Историческа география на Централна Азия" с. 72 през 1981 г. посочва, че в „Повествование за племената дзиху" от китайската хроника „Джоу шу", гл. 49, с. 18а се казва: „Дзиху също се нарича Булодзи ..., както изглежда представляват отделно племе от сюнну и потомците на петте племена на Лю Юанхай ... Говорят още, че те са потомци на племената чиди. ... – планински жуни". Правилният извод от това сведение е, че булодзи не са сюнну. Те са различни от него и са племена с друг произход, което абсолютно се потвърждава от второто изречение. То пояснява, че те, според разговорите между хората, са потомци на чиди и планинските жуни. Следователно булодзи произхождат от чиди – клон на ди и жуните, от които са и българите.

Преди десетина години канадският учен от китайски произход Санпин Чън публикува статия, която е преведена в „Известия" на „Българска орда" кн. 1(69), 2007 г., с. 37. Санпин Чън посочва съществуващите сведения и дава нови доказателства за българската принадлежност на булуодзи в Китай. Заключението му е, че „китайските булуодзи/българи изглежда са били една група, състояща се от остатъците на конфедерацията Сюнну, които не са били погълнати от последвалата я конгломерация Сиенбей (Xianbei), но са имали очевидна европеидна смес. Тяхната култура и лингвистична близост изглежда главно алтайска" (Пак там, с. 39). Смятаме, че последното твърдение на автора не е обяснено от гледна точка на народностен произход, защото културата и езиковата близост може да са вторично повлияване, както е и в случая. Алтайското, хунско и тюркско повлияване е плод на вкарването на прабългарите в Сюнската конфедерация в края на трети или втори век пр. Хр. и особено на тюркското влияние след V в., и от турското иго XV-XIX

в. Посочените три тюркскоалтайски думи са много незначително доказателство за тезата на автора, въпреки че има такова влияние. За нас е много важно, че съобщения за булуодзи има в много китайски извори като „Джоу шу", „Бейши", „Бей Ци шу", компилацията на Линган от материали за Сюнну, изследванията на Джон Илиан и Тан Зангру. Най-важни са данните в „Джоу Шу", особено тези, които вече посочихме, за названието им, за българската им принадлежност и за техния произход от ди и жуните. Разбира се много важни са доказателствата и интерпретацията на Санпин Чън. Те показват широко разпространение на българското присъствие през III и IV в. в Западен Китай и Централна Азия. Но той, без да посочи конкретни аргументи в поясненията пише, че тезата в „Джоу шу" за това, че булуодзи са потомци на ди и жуните „може да бъде отхвърлена" (Пак там, с. 46). Базира се на формално лингвистичните тюркски конструкции, откъснати от историческите факти на дълбоката историческа древност и археологическите доказателства, изразени от Я. Прусек и Е. Пулейбланг, които квалифицират като „малко обосновани" твърденията в гл. 49 на „Джоу Шу", че булуодзи са потомци на ди и жуните. С това си твърдение те предпоставят своята теза за хунския и тюркски произход на българите и техния език. Тримата хвърлят едно твърде несериозно обвинение към древните историци от онова време, че при тях е било популярно да се проследяват северните номади до „древните варвари" от ранните китайски хроники (Пак там, с. 46). Според нас стремежът да се търсят корените на събитията трябва да е основен метод на изследователите историци, а не да се отричат доказателствата от древността. Това с особена сила важи тогава, когато става дума за произхода на народите, какъвто е и визирания случай. Науката история има главно четири стълба – археологическите факти, писмените, архитектурните и езиковите сведения. Лингвистиката е средство за общуване, познание и обяснение на историческите събития. Тя има собствена история, но не е самата историческа наука, към което се стремят много съвременни лингвисти. Но да се върнем на темата си за българите в прадревен Китай.

В Големия речник на колектива Ошанин, т. II, с. 776, йероглиф 3487 е посочено, че собствено историко-географски е имало местност Бу в днешната китайска провинция Шаанси, както и Бу фамилия, а в словосъчетанията на булуо (buluo), което освен съвременното значение племе и род, е имало и остарялата форма родово общество, първобитнообщинен строй, становище, заселване, чергаруване (Вж. приложената схема за фамилиите Бу). Транскрибирано на руски и

български булуо е було. Много преди Ошанин то е дадено в речника на Паладий от 1888 г. със значения „област, Племе, род, аймак" (28а, с. 45).

В китайско-английския речник на Комерсиал прес от 2004 г. основните значения на йероглифа булуо са племе, род, коляно (167, с. 115).

Следователно от тези три световно авторитетни речници изводът е, че булуо означава преди всичко род Булуо, племе Булуо, поколение Булуо, първобитнообщинен строй, местоустановяване, заселване, селище.

В речника на колектива Ошанин прави впечатление, че йероглифните гнезда Бу са малко – 28 (28, т. 1, с. 448). От тях 8 касаят фамилии, от които йероглифите на 3 са структурно свързани с було (племе) и с йероглифи от Ди, Ду и Доу. Това са йероглифите 3487, 3488 и 3489. Йероглифите Бу 6136 и 6140 имат значими структурни връзки с йероглифите Пу 6134, 6145, 6146 и 3036. Йероглифите Бу 3487 и 3488 са в гнездова връзка със значения на словосъчетания поу, а Бу 6140 с Бо. От тази информация заключаваме, че многообхватността на връзките на йероглифа бу 3487 с йероглифите на племената и владенията от българския възел не е случайна. Вероятно тя отразява някаква реално съществуваща връзка между самите субекти и най-вече сплотяващата роля на бу и ду между тях. Според речника на колектива Ошанин слогът бу означава главно бройна дума, която за родове и фамилии е свързана с йерархичната стълбица на управленски структури в обществото – министерства, ведомства, щабове, родове войски, области, окръзи, райони, селища, чергари (28, т. II, с. 776), неща, които се наблюдават и при Ду/Доуло. Означава и съответстващите на тези структури глаголи като възглавявам, ръководя, предвождам, начело съм (28, т. II, с. 778). Почти същите са значенията и при посочения по-преди китайско-английски речник (169, с. 112-133).

Подложена на анализ на части в китайския език думата булуо се състои от корен бу и наставка луо. Бу означава името на рода и фамилиите, които носят главното сведение за народа бу. То, според нас, е означено главно в графиката на йероглиф 3487 (28, т. II, с. 776). Той се състои от три части, всяка от които е ключов знак: 1. вдясно в графиката е ключов знак 163, даден в йероглиф 3461 (Yi), значещ град (в дясно) или хълм (в ляво) и йероглиф 12238 (Yu) означава град; исторически бивша столица; владение на императора, императрицата, вана, феодала; васална държава, васално владение; селище, село, околия, район, селски дом; местност и др. 2. В ляво, в горната част на графиката е даден ключов знак 117 (li) и йероглифът 865, който значи стоя (показва уседналост), стоя прав

на краката си, установявам се (на пост, на власт), фамилия Ли и мн. др. 3. В ляво, в долната част на графиката е даден ключов знак 30 (kou) по йероглиф 1735, който значи уста (означаващ общуване), отвърстие, устие, проход, острие, вкус, фамилия Коу и др.

Обобщеният извод от тези данни е, че народът бу в българския възел под Ордос, около южната извивка на река Хуанхъ, в днешната провинция Шаанси, е древен уседнал народ в различни форми на обществени структури (градове, владения със столица, селища) с развити международни връзки още по времето на родовообщинния строй.

Пак в речника Ошанин, т.II, с. 710 в йероглиф 3195 (bu/pu/bo) на ключов йероглиф 25 bu е дадена фамилия Бу, структурно и именно свързана с йероглиф 3206 и 6134, означаващи ленно владение в провинция Хънан през епохата Чунцю (722 – 453 г. пр. Хр.). Особеното тук е, че йероглиф 3195 означава гадаене, предсказване и др., които са специфични главно за китайските обществени структури. Китайците, според Съма Циен, са имали 40 вида гадаене със свои концепции и ритуали. В книгата си „Шъ дзи" той им посвещава 41 страници (9, гл. 28, с. 252-293). Явно, че посочената фамилия от племето Бу (Пу) по-рано и по-дълбоко е отишла на изток (в провинция Хънан) сред китайските племена и повече от другите българи е възприело китайската култура, превърнало е гадаенето в собствен дълбоко битов елемент, а може би и изцяло да се е китаизирало. Именно това може би е отразено в тяхното йероглифно изобразяване. Възможно е и друго близко разсъждение: гадаенето при прабългарите е китайска заемка и затова е дадено с бу, което е заменка на по-древното пу. И в единия, и в другия случай, безспорен е фактът, че гадаенето е било част от светогледа и бита на прабългарите и през ранното средновековие при Кубрат и Аспарух.

Луо е наставка, която в българския и руския език се транскрибира на ло. Но в китайсикя език играе и ролята на морфема. При нея, както вече посочихме в началото на главата, много са значенията които означават разни породи коне (28, т. II, с. 337, 525; т. IV, с. 815). От другите йероглифи два означават възел и грубо въже (28, т. II, с. 526, 529). В останалите значения на ло голяма част заемат домашните животни – освен коне, крава, птици и др. (8, т. II, с. 337, 354, 525, 870). Няколко показват темпераментно поведение като споря, бия, шумя (28, т. II, с. 523); пътища, улици, голям, водя (28, т. II, с. 520); риба луо наричана българската риба тон (28, т. II, с. 526); гадаене и предсказание (28, т. II, с. 710), за което вече писахме. Луо в китайския език се нарича и митът за костенурката, която излезла от реката Луо/Ло и на гърба є били писмената, които легнали в основата на йерогли-

фната писменост (28, т. II, с. 527). Луо е и съкратеното записване на град Лоян, жунското владение Ло, Румъния и др. (28, т. II, с. 527, 354), царство на Лого (голите) (28, т. II, с. 764). В древнотюркския език и речник названието бу, както и въобще етноса българи имат значения, които са много различни от китайските. В него бу означава „този" (215, с. 119). Българското пу се е преобразувало в бу. Към него тюрките добавят буквата л и създават думата бул, която значи намирам, издирвам, получавам, придобивам, достигам и др. (215, с. 121) или се нарича календар на пета година от десетилетния цикъл по китайския йероглиф у (215, с. 119). След това е поставена характерната тюркска приставка гар за названието и така названието станало булгар (215, с. 123, 653). Така много народи ни наричат и днес. Турколозите, като виждат приликата между тюркското булга и названието българин и България, и като знаят, че тюркското булга означава смесвам (215, с. 122), водени от мнението си, че българите са тюрки, езикът им също, без много да му мислят се. произнасят, че българи означава смесени и постепенно почти цялата световна общност по история приема това повърхностно разбиране на значението на етноса българи. Пишем повърхностно разбиране, защото историята на народите показва, че няма чисти, несмесвали се народи със свои съседи или техни завоеватели. Така че това определение на българите като смесица от народи, няма почти нищо общо с техните конкретни качества като отделен народ със свой специфичен светоглед и бит. Това определение не е обидно, защото важи за всички народи, но не е точно. То не дава ценностните качества на българите. Опира се само на една тюркска дума, без никакъв широк и задълбочен анализ, няма синтез извлечен от древните названия и качествата на българите. Турколозите не обръщат внимание на факта, че в езика поне на двадесетина народи се дават различни страни от качествата на българите, които ги характеризират като етнос. Така например афганистанци и италианци ни смятат за много красиви, добри и порядъчни (177, с. 12-19), китайците за елегантни,благородни, скотовъди, земеделци, войнствени, отлични катерачи и конници, строители и градинари (28, т. II, с. 778; т. III, с. 712, 714;. т. IV, с. 438). Но да се върнем на конкретната си тема за бу и българите в Западен Китай.

Сведенията в китайските извори за тях както видяхме се потвърждават от многобройните географски и хидрографски названия. Към написаното до тук по този въпрос ще добавим и така наречените балбали (каменни баби). Пръв за тях съобщава Грум-Гржимайло в „Описание на пътешествията в Западен Китай", с. 180. Той ги намира източно от планината Богдо при изкачването на

експедицията му към прохода Бейлук. Върлувала снежна буря и нямало възможност двете баби да бъдат снимани, но след това Грум-Гржимайло ги възпроизвел на рисунка и така стават известни на изследователите. Според него образите и надписите не са били китайски. Образите имат повече европеидни, отколкото монголоидни черти (Вж. приложението). Главното е, че такива паметници се срещат само на места, където са били прабългарите – в Добруджа, Южна Русия от границите с Полша до Саян и Алтай, както и в Южен Сибир и Китай. Тези два паметника показват, че в северните склонове на Тяншан в древността е имало българско присъствие. За това вероятно свидетелстват както названията на върховете Богдо и Бейлук, така и някои тамошни названия на селища като Бай-ян-гоу, Бай-ян-хъ, река Бай-ян-хъ и др. Най-показателно в това отношение е названието на прохода Буйлук, което може би трябва да се тълкува като български проход или проходът на българите, който води към пътя Пичан — Баркюл (Пху-лей-хай). И двете названия означават прадревни български топографски имена.

От посочената информация от многобройни различни данни правим извод, че съвременната йероглифна структура на Бу изразява най-мащабно не само вертикалните, но и хоризонталните връзки с останалите йероглифни структури на названията на древните български племена западно от древен Китай и най-вече с Пу (Пугу), Поу, Бао, Ду, Доу, както и с родното Ди. С този извод стигаме до необходимостта да се спрем на йероглифните значения на Пу (Пугу), които са едни от най-древните названия на български племена до и в древен Китай.

Китайската сричка пу в Големия китайско-руски речник на колектива Ошанин е представена с 56 йероглифни гнезда, от които 12 показват наличие и на фамилии. Формално можем да разделим гнездата на 4 групи, по реда на записване в схемата.

Първата група е от 6 гнезда 3205, 5274, 8834 8838, 360, 8835. Те имат в лявата си част йероглифа ключ 9 и гнездов водещ йероглиф ren (жен) 8234 с основно значение човек, род, народ, гражданин. Отнася се за Пу (Пугу) по времето на династия Цин в провинциите Шаанси, Хънан, Цинхай и Шандун. Той показва югоизточното и североизточното разселване на прадревното българско племе Пу по река Яндзъ и към Шаанси и Шандун.

Дясната част на йероглифите е различна, но звуково е gu (гу), означаващо древен, античен и фамилия ГУ. Следователно Пугу означава древния народ (род) Пу и Гу.

Втората група се състои от два гнездови йероглифа pu (по) 3210, 8843. Те имат в лявата си част съкратената форма на ключов йерог-

лиф 75 (гнездов йероглиф 8850), който означава дърво, дървета, трева, тъп, дървен, неспособен. Струва ни се, че тези йероглифи нямат етнологическо значение пу, защото в речника той е даден с му и фамилия Му, а не с Пу. Освен това самостоятелното значение на двата йероглифа означава дървена кора, съкровена природа, природна естественост, сърдечен, искрен и простодушен народ. Не е употребено понятието тъп, а прост, безизкуствен, непорочен, добродушен.

Третата група се състои от три йероглифа 6145, 6146, 8838 и ключов йероглиф 15, означаващ лед, вода и гнездов йероглиф 15495. Те съдържат фамилии Пу, градове, реки и дават връзката с Богу в провинциите Хъбей, Шанси, Шандун и Хънан и разкриват етнически качества като конеездачество, борбеност и войнственост. Йероглиф 6146 исторически означава местност Пу в древното княжество Вей и град в княжество Дзин в провинция Шанси (т. III, с. 222).

Четвърта група можем да наречем голяма група от 16 йероглифи, при които само 8829 има фамилия. Той има за основни значения скъпоценност, нешлифовани минерали, злато, както и човешка духовна естественост и защита на истината. Другите разкриват също човешки качества като вид дейност (бия, хвърлям изведнъж, заядлив, докачлив, простодушие и др.) (28, т. III, с. 696-698). Йероглиф 3036 освен връзка с бу разкрива и занимание със зеленчукопроизводство, овощарство, земеделие и скотовъдство.

Йероглиф пу 6134 свидетелства, че племената пу са правели жертвоприношение пролет и есен на злия дух Пу, на което са гуляели, пирували и пиянствали. Йероглиф 360 (бао, пу) определено и категорично показва, че племената бао и пу са живеели в селища състоящи се от крепости, села, малки градчета и укрепени лагери, но както вече посочихме, в провинция Шанси (гр. Пу) и в Шандун (гр. Богу) са имали и големи градове. Обичали веселието и музиката.

Един общ поглед върху значенията на йероглифните гнезда пу в речника на колектива Ошанин показва, че българските племена пу са били не само добри скотовъди, особено коневъди (отглеждали чудесния кон скакач Пушао), но били и добри земеделци и градинари. Вероятно някои произвеждали желязо и мед (йероглиф пу 8830 означава необработен метал (мед и желязо)). Изработвали коли и каруци и с тях служели като колари, каруцари и съпровождаща прислуга (йероглиф 8834).

Като завършек на разглеждането на йероглифите пу искаме да отговорим на някои неверни и високомерни писания в съседни и по-далечни страни, че българите трябва да се определят като роби и тъпи слуги, прости хора от втора категория (инфериорна раса).

Първо – известно е, че в роби са превръщани части от всички народи в миналото на тяхното развитие или когато са били завладявани и поробвани. Слуги и прислуга винаги е имало и ще има в държавите. Тъпи и бездарни хора също, защото това е работа на природата. Затова да се смята, че има богоизбрани, само умни и талантливи народи, на които другите да слугуват и робуват трябва да се изхвърли на бунището на историята. Тъй като смятаме, че китайско-руският речник на колектива Ошанин е един от най-пълните, ще посочим какво пише в него за горния въпрос по отношение на българските племена. Този въпрос в речника е засегнат в гнездов йероглиф 3195 към фамилията Бу (с едно от значенията гадаене). Обяснението се отнася към пу със звездичка за второ, рядко значение, „вместо йоероглиф 8834 (роб, слуга) (28, т. 2, с. 710), без да се разкрива точното съдържание на визирания йероглиф, за да е ясно, че става дума за вторично и рядко негово значение. На други места, при йероглифи за други народи, в речника категорично са посочени първични значения на названието роби. Така например при гнездов йероглиф 10192 на китайски означава ну, а на български роб, робиня от първо значение, а собствено Ну е фамилия (28, т. 3, с. 976). Така стоят нещата и с гнездов йероглиф 14733, където същата сричка ну има за трето значение роб, което се отнася за народност ну в Югозападен Китай в провинция Юнънан и Съчуан, клон от народа мяо (28, т. 4, с. 889). Друг пример, при гнездов йероглиф 5190, пак със значение ну е посочено обръщане в робство като второ значение, но без звездичка (28, т. 3, с. 11).

По същия начин стоят нещата и с квалификациите тъп, одървенял, прост. Те формално се съдържат в лявата част на гнездовите йероглифи 3210 (прилагателно пу вместо прост) и 8843 (пу, по-значещи природа, естествена простота, искрен, дървесина). Освен това лявата част на 3210 е съкратената форма на ключов йероглиф 75, сричка на фамилия Му с йероглиф 8850, значещ дърво, одървенял, онемял, нямащ отговор, незнаещ, тъп. Но както виждаме, това не се отнася за фамилия Пу, а за фамилия Му (8850).

За прилагателното тъп в посочения речник има и друг гнездов йероглиф. Това е 8920 (28, т. 3, с. 711) с китайското название дай, ай, ши. Превежда се като глупав, тъп, несъобразителен, изнемощял, неподвижен, но не е отнесено към конкретна фамилия. Той се състои от ключовите йероглифи 75, значещ дърво, фамилия Му (в основата си) и горна част на ключов йероглиф 30, значещ уста и др. Основното тълкуване буквално би трябвало да бъде мълчаща, вдървеняла се уста на човек нямащ отговор (познание), тъп, принадлежащ към

фамилия Му. Тази комбинация на двата йероглифа прилича на конфигурацията на йероглиф Бао (8921) в дясната му половина, но в нея уста и дърво не са свързани. Освен това лявата определяща половина на Бао се състои от ключов йероглиф 9, означаващ човечество, род, народ, гражданин. Гнездов йероглиф Бао в съчетание с други 5 йероглифи, образува пълната форма на съвременното название на България и български (28, т. 3, с. 712). Както при нея, така и при кратката форма Бао, и при словосъчетанията им не се сочи да значат тъп. За тъп виж също йероглифите за дай и дун (28, т. 3, с. 711; т. 4, с. 388).

А сега да се спрем накратко за фамилиите Бай и Бо. При Бай основните гнездови йероглифи, структурно, езиково и ритмически, в голяма степен съвпадат с йероглифи на фамилиите Бо. Поради това между тях съществува пряка съдържателна връзка в названията, които отразяват. Това са искренност, доброта, войнственост, коневъдство, конепочитание и военната организация на обществото. Връзката им с йероглифа Бао (България) е дадена главно чрез йероглиф фамилия Бо 2664, който изразява най-близките родови връзки чичо, вуйчо, брат, старшинството в рода, благородническа титла. Впечатляващо е, че Бо са главно в Хънан, Съчуан, гр. Чанъан и др., които се намирали в южните части на наречения от нас български възел, на запад от прадревен Китай около изворите на река Вей в стика на провинциите Шанси, Шаанси, Гансу, Цинхай, Съчуан, Хубей и Хънан.

На края на краткия екскурз за българите, ще се спрем с по едно изречение за възникването на названието българи и неговото съдържание.

Възникването на названието българи е неизяснен въпрос в българската и световна наука. Б. Симеонов е прав, че не е правилно да го търсим обезателно в днешното фонетично съдържание (българи и неговите вариации) (45, с. 47-56). Трябва да се прави разлика между възникване на даден етнос (народ) и възникване на името му в изворите. Това първо и второ имената на етносите се променят, но етносът си остава все същият народ или поне основната му част. Трето. Промените в името на етноса зависят от вътрешни и външни фактори, които може да го изменят въобще или само отчасти, главно в наставъчната към корена част. Може даден етнос да се влее в друг етнос и това да не намери отражение в името на единния вече етнос. Такъв е случаят с рода Дуло, със славяни и траки в общото име българи. Има обаче една неоспорима истина, че да се говори и пише за даден етнос това значи, че той вече се е появил като някакъв фактор, е забелязан от себе си и от другите

етноси, особено пък, ако е отразен с някакво име в извори. Както вече посочихме за първи път в китайските извори и по точно в „Шъ дзи" на Съма Циен, по времето на династия Ся, Бао, по едно от сведенията, се появило като владение създадено от представител на китайските управляващи (1, гл. 2, с. 165), но в некитайска територия на племената ди, в район, който след това се оформя като възел на народи с българска принадлежност (Ду, Доу, Пу (Пугу), Сяого, Бу, Бо (Богу), Бао). Този извод се потвърждава от данните в голяма част от схемите, които сме изготвили за вероятно българските фамилии, посочвайки тяхното местопололожение в съвременен Китай. Според второто сведение в Шъ дзи Бао също е било в земи на ди, в съседство с ванството Джоу, през IX в. пр. Хр. (1, т.I, гл.4, с. 202, 203).

От досегашното разглеждане на българските племена, владения и царства, името българи идва като резултат от наложилата се назвателна връзка между имената на формированията Пу (Пугу), Бу, Богу, Бао и някои други вариации като Поле, Полей, Болу, Боле, Булуо. Попаднали под хунско и особено под тюркско влияние се добавят наставките ел и гар. Така, както вече посочихме, се оформя названието ни булгар, с което ставаме известни по света. Коренът на думата произлиза от имената на българските племена, а наставката, както виждаме е тюркска (215, с. 253). Тя, според В. Бешевлиев, П. Добрев, Г. М. Василевич и др. (189, с. 242: 181, с. 47: 233, с. 35) е ар и означава, мъж, човек, юнак, но в Древнотюркския речник не е ар, а е гар (215, с. 253). В него няма дума ар, а има ер, значеща мъж, съпруг (215, с. 175). Преводът и в двата варианта е положителен и опровергава смехотворните писания за българите като роби и тъпи слуги. Ние отхвърляме не само подобни обидни опрделения на нашия народ, но и всички неверни измислици за произхода на името ни. Една от последните е на Ом. Прицак, който по повод на даването му на званието „хонорис кауза", в словото си заявява, че името ни идва от „билгун", което означава пет хуни (180, с. 39). Реално той взема третото значение на бу от Древнотюркския речник (215, с.119) и добавя към него руското гун от названието хун и така се получава, че „преоблякъл се Илия, но пак в тия" – от тюркското булга, на хуноруското билгун. Така вместо тюрки Прицак ни нарича хуни. Прав е Петър Добрев, че Прицак не се съобразява с безспорните доказателства за предатиловското име на прабългарите, дадено в арменските и латинските извори и че транскрибирането на х в г е руска транскрипция. Прицак не използва китайските исторически, а само езикови доказателства за тази нова своя теза за името българи.

Глава Девета. ИМПЕРАТОРИ, ИМПЕРАТРИЦИ И АРИСТОКРАТИ В ДРЕВЕН И РАННОСРЕДНОВЕКОВЕН КИТАЙ С ВЕРОЯТЕН БЪЛГАРСКИ ПРОИЗХОД

В изследването си до тук ние показахме, че някои от фамилиите в дълбока древност на днешен Среден и Западен Китай са били от български родове възникнали от племената жуни и ди, главно в Таримската котловина, а по късно се разселили в провинциите Цинхай, Съчуан, южните части на Шанси, Шаанси, Гансу; Алтай, Седморечието, Тохаристан, Кавказ и т. н. на запад. След природния катаклизъм и появата на пустинята Такламакан в движението си на изток и североизток се смесват с дошли от запад тохарски племена (усуни и юеджи) и така започва да се формира българската етносна симбиоза, която ние наричаме прадревни българи. Въпреки по-късното хунско тюркско влияние, тя издържа изпитанията на историческите събития две хилядолетия и половина и довела до създаването от Кубрат на Велика България, а от синовете, му на ранносредновековни държави в Азия и Европа.

През времето на своето съществуване в Западен Китай прадревните и ранносредновековни българи създават племена, владения, царства и държавици като Ду, Доуло, Доулу, Поле (Полей), Пу, Пугу, Сяого, Бао, Булуо, Бу, Бугу, Шубаго, Дян, Не-ван, Тунло и др., които са имали активни взаимоотношения с Китай. Те имали свои вождове със знатно положение, социален и военен опит. Техните владения добиват голяма икономическа и военна мощ. Това принуждавало съседните им китайски ванове да създават временни военни съюзи с тях срещу свои противници, а като гаранция за съюза да се ползва сключването на бракове. Такива случаи описват както Съма Циен, Н. Я. Бичурин, Фан Вен-лан, Херли Крил и др. автори (1, гл. IV, с. 206; 42, с. 42,43: 104, с. 145-147). Показателно е сведението на Крил, че дзинския Сян-гун (676-652 пр. Хр.) имал четири жени жунки и син на всяка от тях в последствие ставал управител на ванство. Най-голямо могъщество постигнал Вен-гун (635-628 г. пр. Хр.). Тези случай са резултат на това, че китайските императори и ванове могли да получават или сами да си избират наложници независимо от народностния им произход. Родените от тях деца имали равни

наследствени права с децата на наложничките от китайски произход. По този начин се случвало деца на „варварски" принцеси да се издигат в китайската йерархична стълбица на държавната власт. Другите пътища за властово израстване на чужденци били чрез военната служба и гражданската война. Много често участниците в тези случаи имали китаизирано народностно съзнание.

Според древните китайски извори „Шъ дзин" (III в. пр. Хр.) и „Шъ дзи" на Съма Циен (I в. пр. Хр.), както и най-авторитетния китайски историк от миналия век Фан Вен-лан и др., особено Дзян Бо-дзян, на запад и северозапад от древен Китай били земите на жуните и ди. От тях идват скотовъди, наричани от китайците „варварски" племена, в днешната провинция Шаанси, днешна околия Сюнъйсян, която е на границите с провинция Гансу, на северозапад от гр. Сиан по река Вейхе.

През 2277 г. пр. Хр. станало много голямо наводнение по поречието на река Хуанхъ (1, с. 137, 140, 234, 235: 42, т. 1, с. 41), което нанесло огромни щети на Китай. Легендарният император Яо назначил ван Ги (Гу-гун) за попечител на земеделието (хеуги) с цел да се справи с наводнението. Длъжността се онаследявала. При отслабването на династията Ся попечител бил Бу-ку, но длъжността била премахната. Той избягал при жуните и ди, възприел техните обичаи и начин на живот, научил ги на земеделие и го избрали за вожд. След векове идва и внукът му Гун Лю и нови бежанци. Той също им станал вожд и продължил да приема бежанци китайци в земите на жуните и ди, без да се съобразява, че земите са техни. Вероятно това подразнило жуните и ди и те нападнали поселението на Гун Лю. Със своите привърженици той избягал в планината и основали град Бин (1, гл. 4, с. 180). Занимавали се с дърводобив. Така след осем поколения, през 1327 г. пр. Хр., отношенията на китайските преселници с жуните и ди се влошили, водили война, която завършила с отделянето на преселниците и техните привърженици и формирането на самостоятелно владение Джоу (Западно Джоу). Те се отказали от обичаите на жунди и отишли в планината Цишан. Там построили градове, крепости, създали административно деление с управления. Така възниква ново владение със смесено китайско-жундистко население, но с китайско самосъзнание и начин на живот. Тази история на формиране на Западно Джоу се описва и от Фан Вен-лан (11, с. 67-69). Основоположник на формирането бил Гу-гун (Дан-фу). От неговото управление започва съществуването на китайската династия Джоу в южните склонове на планината Цишан, днешната провинция Шаанси. Той разширил територията на

владението си за сметка на съседите. Наследниците на Вен-ван и У-ван продължават политиката му, разбили жуните и ди, и други съседски владения на запад, на север и изток. У-ван обсадил династия Ин. Към него се присъединили осем съюзни владения, между които и българското Пу, завзели столицата на Китай и ликвидирали династия Ин. Според Ниики Синдзо и Фан Вен-лан това станало през 1066 г. пр. Хр. Според Лю Син (46 г. пр. Хр. – 23 г. сл. Хр.) и календара Сан-тун-ли събитието се е случило през 1122 г. пр. Хр. Западният синолог Г. Дабс с изчисления по слънчевите затъмнения го датира в 1027 г. пр. Хр. Днес спорът за годината продължава, но преобладаващото мнение е за 1066 г. пр. Хр.

Синът на инския император бил пощаден и устроен заедно с негови привърженици в специално имение, но те не се помирили и организирали заговор срещу новата династия. Били разгромени, изселили се далеко на юг и създали княжество У. Друга част от тях отишла в Шаанси и заедно с жунди създала владение Цин. Във владение У, според коментара към т. VIII, гл. 107 на „Шъ дзи" пише, че родно място на овдовялата императрица Доу Тайхоу, съпруга на китайския император Вен-ди (180 – 157 г. пр. Хр.) е гр. Сен, столицата на ванство У, създадено по-късно от джоуски принцове, потомци на бегълците. Пак там, на с. 165, се уточнява, че създаването на ванството е станало в 584 г. пр. Хр., първата година на управлението на уския ван.

Горенаписаното показва връзката между жунди със Западно Джоу, неговото изграждане на тяхна територия и смесването на китайско с местното население. Така се формирало ново ванство, което сваля династията Ин и създава династията Джоу. Този факт, на основата на жундиската връзка на Западно Джоу, предполага възможна жундиско-българска връзка с уския род Доу. Сведението, че то има за родно място столицата на У, която е създадена от бегълците в края на XI в. пр. Хр. и че те са привърженици на старата династия Ин, води до извода, че е по-вероятно този род Доу да е с жундистки произход. Освен това родът Доу го няма между най-древните китайски родове (109, с.112, 234: 1, гл. 13, с. 38-41), а именно Доу предполага връзка с българския род Ду (Доу, доулосци).

Безспорно сведение за наличието на рода Доу в китайските ванства с жундистки произход се дава от най-големия китайски философ Конфуций (551-479 г. пр. Хр.). В „Аз вярвам в древността", с. 194-195, пише, че бил поканен от дзинския ван Чао дзянцян на посещение. Ванство Дзин било създадено от прадревните жунди (12, с. 121). Той приел и в 490 г. пр. Хр. тръгнал. По пътя научил, че

Чао е екзекутирал мъдрите съветници Доу Мин-ду и Шун Хуа, които му помогнали да дойде на власт и били носители на хармония във ванството. Конфуций веднага прекратил пътуването и заявил: „Доу Мин-ду и Шун Хуа са достойни съветници в Дзин ... Аз съм слушал, че там където отравят плодовете и погубват младите Цилин еднорог не се появява; щом пресушават водоемите за да уловят риба, водният дракон не сменя студа и горещината ... зверовете помислят да избягват, което е непристойно, камо ли аз". Така показал голямото огорчение и възмущение от стореното низко престъпление и високата оценка и преклонение пред жертвите. Конфуций се връща обратно и като достига селище, в чест на убитите от тирана създава „Мелодия за лютнята Дзоу". Тази позиция на Конфуций не е случайна, тя е част от неговата философия. Затова Артър Уейли пише, че китайците, въпреки отнасяйки се с пренебрежение към западните чужденци и произхождащите от тях джуосци (наричали ги „невежи варвари") били достатъчно търпими към отделни техни представители и даже цели народи, които възприемали китайската култура, а „понякога грубата необуздана сила на простите и дивашки навици предизвиквали у китайците безсъзнателно възхищение. ... даже у Конфуций понякога се промъква идеализация изпълнена с достойнството на дивака" (104, с. 51).

В 539 г. пр. Хр. китайското царство Чу решава да обяви война на царство Лу (3, гл. 14, с. 162). Двете царства били много древни и мощни. Съма Циен в хронологическите си таблици сочи, че царство Лу възникнало като дарено владение на Чжоу-гун Дан, най-малкия брат на У-ван (създател на западно Джоу), а царство Чу е дарено на Сюн-и, защото баща му служел на Вен-ван (баща на У-ван) (3, с. 42). Царят на Чу изпратил срещу Лу прославилия се в битки генерал Цу Ся. В знак на уважение към генерала царят му дал за изпровождащ своя много умен сановник Доу Бо. Името му и фамилията веднага говорят за възможна българска връзка. На връщане Доу Бо споделил с царския кочияш, че Цу Ся несъмнено ще загуби битката, защото станал прекалено самоуверен и надменен, предварително сияел от щастие, вървял с високо вдигане на краката. Вероятно си мислел тази битка за гимнастическа разходка. След това Доу Бо отишъл при царя и го помолил да изпрати подкрепление на генерала, защото в противен случай няма да спечели победа. Без да каже нищо повече сановникът си отишъл. Царят, като останал сам, се учудил защо съветникът му прави такова предложение след като знае, че на Цу Ся е дал цялата си армия. Вечерта споделил учудването си с умната и наблюдателна царица. Тя, след като по-

мислила, му обяснила, че съветникът е разбрал, че Цу Ся е станал много самоуверен, самонадеян и високомерен и може да подцени противника, да постъпи недообмислено и да загуби битката. На другия ден царят пратил вестител да предупреди генерала да внимава и да не проявява самонадеяност в битката, но вече било късно, армията била разбита, а Цу Ся бил убит (24, с. 60, 61: 3, гл. 17, с. 162). Този пример показва високата класа на съветниците от рода Доу, вероятни българи доулусци. Виждаме, че както името му, така и фамилията му, говорят за българска връзка.

Родът на императрицата Доу тайхоу

Съма Циен на много места в „Шъ дзи" отделя внимание на овдовялата императрица Доу тайхоу и нейния род от I и II в. пр. Хр. Тя е втората съпруга на на император Вен-ди, който по майчина линия бил от рода Бо (6, гл. 49, с. 164). След встъпване в длъжност е наречен Сяо-ван.

Императрицата Доу е родена в Гуандзин, района Цинхе, ванство Джао, образувано в бивши жундистки земи (6, гл. 49, с. 166).

Първата жена на императора Лю Бан (Гао-дзу) (206-195 г. пр. Хр.) Люй взела Доу Бо за своя прислуга в двореца и последната родила син на императора. След това императрицата Люй разпоредила да се изпратят по пет дами от двореца на всеки ван във владенията на династията. Доу Бо насила била разпределена за вана в Дай. Той се оказал благосклонен към нея и от него родила двама сина.

Майката на Вен-ди (ван на Дай) била съпруга на Вейския ван (Бао-ван), но след разгрома му от Гао-дзу и убийството му, тя била пленена и закарана в двореца. (Пак там, с. 165.) Тя става една от любимките на Гао-дзу и от него ражда Вен-ди, който по-късно става ван на Дай. Ваншата на Дай-ван имала четирима синове, но рано починала. Дай-ван взел Доу Бо за първа жена. След като станал император (180 г. пр. Хр.) синовете от първата му жена починали „от болест". Най-възрастният син на новата императрица Дзин-ди станал престолонаследник, а майка му „хуон хоу" (майка на наследника). По-малкият син станал Дай-ван, дъщерята станала принцеса. Само за три години фамилията на новата императрица Доу, след като били избити всички от рода на предишната, обвинени в заговор, взела главните постове в империята (6, с. 166-168, 343).

Императрицата Доу имала двама братя. По-възрастният се наричал Доу Чандзюн, а младият Доу Гуон-го. Те получили земи, дворци, злато и званието гун. Преселили се в Чанъан, назначили им учители и наставници. Така братята станали съвършени мъже (дзюн-дзи).

По-късно Доу тайхоу заболяла и ослепяла. Двете нови любимки на императора нямали деца и когато той умира, на власт идва Доу Дзин-ди (157-140 г. пр. Хр.), средният син на Доу Тайхоу. Тя починала през 135 г. при управлението на внука є Сяо-у (У-ди).

Доу Сян-ван (син на Дзин) бил любимец на императрицата Доу и тя го готвела за престолонаследник. Императорът също го харесвал и на една разпивка обявил това свое намерение. Доу Ин, син на втория брат на императрицата възразил, че с това се пренебрегват традициите за онаследяване на трона. Императрицата го намразила и го зачертала от списъка за достъп до императорския дворец с цел да го лиши от участие в политическия живот в държавата. Но при бунта срешу императора в 154 г. пр. Хр. се указало, че той няма сили да се справи без Доу Ин. След трудни преговори Доу Ин приема да потуши бунта срещу 1000 циней злато, които раздава на пълководците в армията. След като разгромява бунта му дават званието хоу, но заради конфуцианските си възгледи в 139 г. пр. Хр. е освободен от служба в двореца и става обикновен хоу. Дори и след смъртта на императрицата Доу в 135 г. пр. Хр., той си остава „черната овца" за двореца. Обвинен, че пуска слухове срещу императора, е осъден на смърт и убит (8, гл. 107, с. 290, 291, 433).

Императрицата Доу тайхоу обичала учението на Хуан-ди и Лао-дзъ и предала тази обич на наследниците си. „Всички членове на рода доу, пише Съма Циен, се занимавали с четене на текстовете на Хуан-ди и Лао-дзъ; всичките почитали тяхното изкуство и поучения" (6, гл. 49, с. 168). Тя не обичала конфуцианците. Смятала ги за празнодумци.

През 1968 г. китайските археолози правят едно от най-важните открития на десетилетието в околия Мънчън, провинция Хъбей, гробницата на владетеля на Джуншан – Лю шън (154-112 г. пр. Хр.) и съпругата му Доу Уан (3, гл. 17, с. 404). Двамата са балсамирани с нефрит. Мантията на принцесата била дълга около 2 м. Състояла се от 2498 къса нефрит съшити със златни нишки и тежала 1100 грама. Състояла се от 5 части: сако, панталон, шапка, ръкавици и обувки. Имала запушалки в носа, ушите, устата и капачки за очите и половите органи. За изработката на мумията е трябвало да се притежава голяма прецизност и точност защото ширината на някои парчета от нефрит е между 0,3 и 1 мм (26, с. 491).

Владението Джуншан е интересно не само с тази гробница, а и с цялата своя история като родина на самоотвержени ди, потомци на белите ди, които били „остров" във владенията на китайското ванство Джао. Джуншан отстоявало своята самостоятелност вероятно повече от три века. Първото сведение, което се среща за него

е около 424 г. пр. Хр в „Шъ дзи" на Съма Циен т. III, гл. 15, с. 249-251, 287, 289. Там се съобщава, че 10 години след създаването на Джуншан, на власт дошъл У-гун. През 408 г. пр. Хр. ванствата Цин и Вей нападнали Джуншан. През 401 г. пр. Хр. то отбива нападението на Джао, а през 395 г. – на Ци и Ян. В 329 г. Джуншан се обявява за ванство, но Джао продължава да се стреми да го завладее. Като не успяло със сила, решило да действа чрез някакви компромиси за сближаване и културно-битово уеднаквяване. Джао възприело бита и обичаите на джуншанци. Освен това Джао се съюзява с ванство Ци и успяват заедно да ликвидират Джуншан, но го запазват като отделна административна единица, която при младша династия Вей е наречена Динчжеу, при Суй е Болиндзюн, при Сун – Динвудзюн и Джунченфу, а от династия Мин и до днес е Динджеу (3, гл. 17, с. 404, 814; 6, гл. 43, с. 58; гл. 44, с. 61-67; гл. 46, с. 120, 160, 303; гл. 43, с. 32). Виждаме че през цялото време на своето съществуване тези бели ди пазели в името си древния дилийски корен, който понякога е добивал и българска окраска като названието Болиндзюн. Не разполагаме обаче с никакви доказателства за търсене на връзка на тези ди с родовете Пу, Бу и Бао от българската група народи от ди, освен че са съседи на българските родове и че имат общ родител от белите ди и обща фамилия с принцесата Доу Уан (3, гл.17, с. 404: 83, с. 167: 26, с. 491).

М. Е. Крюков и Н. Е. Чебуксаров в „Древните китайци в епохата на централизираните империи", с. 24, 25, съобщават, че след смъртта на император Ван Ман (23 г. сл. Хр.) в Китай се развихрила битка от претенденти за престола, един от тях бил Доу Юн. Неговото владение било в Северозападно Гансу. Според дадената карта, на с. 25, владението му започвало от река Хуанхъ и вървяло няколко стотин километра на северозапад. Сравнено с днешната карта на Китай е обхващало гр. Синин, на изток от ез. Куку нор, двата окръга Джане и Цюнцюан. При последния се е разширявало, а след това се свивало и продължавало на север и запад още около 200 км. Грубо обобщено територията му е била дълга около 600 км и средна ширина 60 км, което значи около 360 кв. км в рамките на Гансунския коридор в Западен Китай, където са живели племената ди и жуни от българската група поле боркул (по Де Грот и Д. Съсалов (141, с. 38, 227-235; 142, с. 144)).

В „Хоу Хан шу" („Хроника на държавата Късна Хан"), гл. 23 с. 176 Бан Гу през 1 в. сл. Хр. описва биографията на китайския пълководец Доу Гу, който в 73 г. воювал с хунския вожд Хуян в Хами, завзел столицата му гр. Илу и го преследвал до ез. Пулей, днешно

Баркул (Баликун на китайски, Баркул нор на монголски). Днес то е на югоизток от околия Пучен в окръг Гинджоу. Както древното име на Баркул, така и съвременното показват българска връзка. Името на околията също е част от древната българска фонетика. Трети интересен факт в това сведение е, че тук, както и в други районни владения по времето на династия Хан се срещат военночалници наричани, както в.цялата българска история, войводи. Така например Доу Гу имал в състава на войската си войвода по конната охрана и войвода за надзора над племето ухуани (94, с.151).

Пак в „Хоу Хан шу", гл. 22, л. 20б-22а и в „Материали по история на Сюнну", с. 81-84, е дадено „Животоописание на Доу Сян". Освен за Доу Сян се дават сведения и за майка му – императрица Доу през 90-те години на първи век. Императрица Доу била съпруга на императора Су-цзун, който починал в 88 г. Понеже синът му бил малолетен властта като настойник поема майка му императрица Доу. В това време се водят войните за надмощие между северните и южните сюнну. Шанюй на южните сюнну изпратил молба до китайската императрица да нападнат заедно северно сюнну и да ги усмирят с един удар. Тя се съгласила, назначила столичния войвода Ген Бин за покорител на запада и му наредила заедно с началника на колесниците и конниците Доу Сян, и други по-малки военначалници да нападнат и разгромят северните варвари. Северните сюнну били разбити, загубили 200 хиляди убити и ранени. Доу Сян бил най-възрастният брат на императрицата Доу. По-късно за участие в заговор за убийство на новия император Юн Юан в 92 г. бил арестуван и убит (63, с. 59, 122, 211). Както виждаме, тук отново имаме военна длъжност войвода като при българите. За наличие на длъжност войвода Съма Циен съобщавай в т. II, с. 250. Доу Жун се самоубива в дома на столичния войвода в 148 г. пр. Хр. след като бил повикан в двореца за обяснение. Войводи имали и хунну, които вероятно са били български сюзеренни войводи.

Могат да се посочат още много такива сведения (доказателства) за наличието на рода Доу в дълбока древност, особено в трудовете на Съма Циен. Освен в посочените от нас случаи, той споменава или разглежда рода Доу в т. 2, гл. 10, с. 229; гл. 11, с. 247-248, 250, 255: т. 3, гл. 17, с. 823; гл. 22, с. 771: т. 6, гл. 47, с. 138; гл. 49, с. 163-166; гл. 58, с. 246-256: т. 8, гл. 100, с. 509; гл. 103, с. 528, 534; гл. 107, с 588-597, 699; гл. 108, с. 600, 606 : т. 9, гл. 129, с. 172).

Явно родът Доу е имал важна роля в развитието на жуните и ди, и на китайските народи в дълбока древност. За това говори и фактът, че китайските астрономи и астролози още в зората на своя-

та наука нарекли едно от големите съзвездия с името Доу (Ковш), което в световен мащаб е известно като Голямата мечка. Тя, според китайските легенди, покровителсва реките и езерата, и държи властта над другите 28 съзвездия, които направляват живота на дванадесетте области на Поднебесната империя от древни времена (4, гл. 27, с. 122, 138, 148, 149, 232).

Фамилиите Доу са играли важна роля и в средновековен Китай. В Съветската историческа енциклопедия, т. V, с. 315, се дава сведение, че един от ръководителите на антифеодалното селско въстание в Китай, в първата четвърт на VII в., довело до падането на династията Суй, бил Доу-Цян-де (572-621 г.). Бил роден в селско семейство в днешната провинция Шандун. Дълго време бил селски старейшина и опознал проблемите и тежненията на народа. Участвал в създаването на въстаннически отряд срещу династия Суй. Той, неговите роднини и близки били подложени на преследване и избиване. От 611 г. участвал във въстанието, а в 617 г. в провинция Хъбей възглавил обединената въстаническа армия от 100 хиляди души. Провъзгласил селско царство начело с него. Наричало се Ся. Създал въстаннически и държавни органи. След падането на династията Суй в 618 г. войската му се била с танските феодали. В тежка битка бил ранен, пленен и убит. Неговата дейност е описана в „Дзю таншу", гл. 54 и от историка Ци Ся в книгата му „Суй но мунмин Цин" („Селското въстание в края на периода Суй").

За разгледаните до тук фамилии Доу и Бо ние само хипотетично допускаме български произход на основата на речника на колектива Ошанин и на китайско-английския речник от 2004 г. за Ду, Доу, доулусци и на жундисткото владение на земите по Съма Циен. Пълното изясняване може да стане на базата на древната китайска именна система с която не разполагаме.

Императорите Лю Юан (Юанхай) и братовчед му Лю Яо най-вероятно са от български произход

Основанията за тази наша хипотеза черпим главно от изданите в края на миналия век, от руските китаевисти, на поредица от сборници с материали по историята на скотовъдните народи в Китай, през III–V в. За нас, българите, много важни са първи, втори и отчасти трети том, които дават обилна и конкретна информация, преведена на руски език от китайските извори, за останалите в Китай некитайски скотовъдни народи ди, жуни, сюнну, дунлу, тибетци, дзе и др., за тяхното участие в живота на Китайската империя през визирания период. Материалите са извлечени главно от труда

на Фан Сюанлин „Дзин-шу" създаден през седми век. Ползваме и трудове на Н. А. Аристов, Шан Юе, Е. Шавани, Л. Гумильов, М.В. Крюков, М. Говерн, В. С. Таскин, Санпин Чън и др.

В края на III и началото на IV век се извършват големи промени в разположението на етносите (народите) в стика между днешен Източен и Западен Китай, включващ сегашните провинции Шанси, Шаанси, Южно Гансу, Южен Хъбей, Хунан, Хубеи, Северен Съчуан, и Източен Цинхай. Използвайки затишието след временното обединение на Китай и започналата след това борба за власт между китайските ванове Хуну (Сюнну), останали в Китай след разгрома им през първи и втори век на новата ера, в трети век започвали да се концентрират и предвижват на изток и да се организират с цел борба за възтановяване на държавата на тяхните деди и прадеди. Те използвали предоставените им от Китай възможности да имат собствена гражданска и военна организация с китайски комисар-наблюдател, който не можел да налага реална власт над тях. Те си създали свой таен съвет на владетелите Хуну. Избрали си и вожд (шанюй). Издигнали идеята за ред и справедливост, за ограничаване на произвола в държавата. С това към тях започнали да се присъединяват и други етноси, като ди, жуни, сянби, дзе, бедно китайско население и роби. Общо взето всички се насочвали на изток, север и юг за навлизане по-дълбоко в китайските предели и за усядане в тях. Ето как описва картината един от големите китайски историци Шан Юе: „Хунните чергаруващи до северните граници на Китай в последните години от съществуването на Западен Хан и в периода Източен Хан, придвижвайки се на юг се вмъкнали в областта Шофан и Северната част на Бинджоу (на юг от Ордос и в Северно Шанси) и тук уседнали. Те все още съхранявали своята древна племенна организация... В периода между династиите Хан и Вей, използвайки смутовете в централната част на страната, хунну се предвижили още по-нататък в южната част на Шанси. Китайският император Цао Цао ги разделил на пет орди, като начело на всяка бил поставен избран от хунските племенни вождове военачалник... В това време общата численост на всичките пет хунски орди съставлявала над 30 хиляди кибика (шатри, каруци)" (13, с. 133). „В района Усян (Юиш), в югоизточно Шанси обитавало племето дзе. Племето сянби към края на царстването на династия Източна Хан завършило завоюването на принадлежащите по-рано на хунну земи на юг и север от Великата пустиня (Гоби), част от племената сянби се предвижила по-нататък на изток до басейна Ляохе и на запад до Гансу и Цинхай. По времето на смута войните на племената сянби и

ухуни взели участие в междуособните войни на местните китайски феодали, и част от тях се преселили в Хъбей. Вейският военачалник Ден Ай вербовал няколко десетки хиляди сянбинци и ги разселил в Централната равнина ... Племената ди и цян на разпръснати групи обитавали Гансу и Цинхе. По времето на Източна Хан голяма част от племената цян били изтласкани към Гуанджун. В периода на Троецарствие племената ди също се преместили в пределите на Китай. Цао Цао насочил над 50 шатри на племената ди от Уду (Ченсян, провинция Гансу) за жителство в Цинчуан (район Гуанджун – Лундун), за да ги защитава царство Шу, където господствала династия Хан. Го Хуай преселил над три хиляди шатри на племената ди за да попълни населението на Гуанджун; накрая управителя на царство Шу преселил над 400 семейства от племената ди от Уду в Гуанду (Хуян, провинция Съчуан)". (Пак там, с. 134). Според Шан Юе само в Гуанджун живеели 500 хиляди ди и жуни, и били половината от населението му (13, с. 134).

Западно Цинската династия се ръководела от разбирането: „Щом са дошли трябва да се устроят", „покорилите се да се приемат за поданици" (Пак там). Така около един милион пришълци постепенно и с вътрешна помощ на част от китайските владетили заляли посочените от нас в началото райони с трупове на избито население и унищожени селища, главно в северната и централната част на Китай. За 135 години хаос, от 304 до 432 г., били избити няколко милиона китайско и друго население. Началото на погрома започнало от Лю Юан, който през 304 г. се обявил за ван на Хан, а в 308 – за император. През 340 г. Лю Яо и Ши Лъ завзели столицата Лоян. В 313 г. бил убит Дзинския император. От 318 г. до 420 г. Дзин се превърнало в незначителна „империя", Източен Дзин. Настъпило времето на „шестнадесетте държави" и „петте северни племена". Българинът Ши Лъ вече имал 100-хилядна армия и през 319 г. приел титлата ван на Джао (Късно Джао), а през 330 г. се обявил за император. Останалите племена също създали свои, кое царство, кое ванство с независима политика. Размириците продължили до 439 г., когато Сунският император Вен-ди завзел целия Северен Китай. Но да се върнем на конкретните личности които ни интересуват.

Според „Дзин-шу" („История на династия Дзин"), гл. 101, с. 1 на китайския историк Фан Сюанлин (578-648) Лю Юанхай бил от гр. Синсин в днешната околия Ушан в югозападната част на провинция Гансу. Произхождал от „местното потомство" на сюнския шанюй Моде (Модун). Фамилията му живеела по р. Феншу и Цзяншу, където живеели ди и жуни. Баща му бил Лю Бао (156, с. 31).

В китайските извори, особено след III в. пр. Хр. до II в. сл. Хр. всички народи съседни на Китай от север и запад често се отъждествявали със сюнну (хуну) под общото название хусци (88, с. 153, 300), защото те господствали в общата федерация. Освен това изразът „местно потомство" на Моде може да се разбира многосмислено:

Първо. Да се разглежда произходът на бащата на Лю от формиралите се чисто родови хунско-китайски поколения от китайската принцеса и Моде. Такова е сведението на Фан Сюенлин, но то не съвпада с някои други сведения.

Второ. Да се разглежда като поколения от завоюваните територии (места), т.е. поколения от цялото население хуася след завоюването му от Моде. Ако се приеме първият вариант, това значи че според Сюанлин Лю Юан е от хунско-китайски род, ако се приеме вторият – това значи, че може да е и от друг род от подвластните на сюнну народи, включително и от българските родове. Българските родове били прадревна съставна част на местното население (местните родове) на запад от прадревен Китай, а когато идва Моде голяма част са под китайско влияние, но той ги завзема и включва във федерацията си. Моде в края на III в. пр. Хр. разбива сянбийците, юеджите и др. общо 30 държавици. През 2000 г. пр. Хр. обкръжил китайския император Гао Дзу при селището Пинчен близо до днешния град Датун, в днешен район Пекин. Положението на Гао Дзу било безизходно, но Моде след едноседмични преговори му осигурил проход за изтегляне. В 199 г. пр. Хр. за пръв път в история си Китай сключил „братски договор за мир и родство" (хъ-цин-джи-юе), който изисква признаване на равнопоставеност между договарящите се страни. Всъщност договорът поставил Китай в неравноправно положение, защото бил задължен да даде една от дъщерите на Гао Дзу за съпруга на Моде, след което потомците на Моде си присвоили фамилията Лю на китайската императрица. Освен това Китай се задължил да дава голяма ежегодна зестра (дарове) на Моде, което реално означавало ежегоден данък (8, гл. 110, с. 331: 118, с. 115-118: 88, с. 48-52).

Трето. Името Бао на бащата на Лю Юан не е сюнско, а българско и е съкратената форма на названието българин.

Четвърто. В предишните глави на книгата си показахме, че в района завзет от сюнну от провинция Шанси до Памир тогава са живели прабългари – доулосци със свои селски и градски селища още от второто хилядолетие пр. Хр.

Пето. Фактът, че бащата на Лю Юанхай е бил ляв сян-ван при

сюнну е съвсем естествен, защото българите са били мощна съставка на федерацията хуну от края на III в. пр. Хр. в нейната западна част (така твърдят де Грот, Д. Съсълов, Аристов и др.) (141, с. 132, 227-236).

Вероятно по някакъв повод и положението на баща му Лю Юанхай е изпратен в китайския двор и получава солидно образование. „Съчетанието на висок произход, ум, талант и връзки, създадени в Двора, пише Гумильов, му осигуряват след смъртта на баща му през 279 г., мястото на началник на един от петте аймака, а през 290 г. – това на главнокомандващ на всички хуну, живеещи в Китай. Биографията на Лю Юан, продължава авторът, разкрива ясно процеса на покитайчване на хунската аристокрация. Патриотичното отношение на хуну към родните традиции обаче не е подкопано и те незабавно се възползват от удобната за реставрация ситуация" (50, с. 51).

Стремежът към познание формира у Лю Юанхай презрение към незнаещите, създава му висока интелигентност, изтънченост, граждански и военен капацитет. Даже видните китайски аристократи признавали, че няма равен на себе си, но се страхували от чуждестранния му произход, от възможността да измени на Китай (156, с. 34). Дори някои предлагали да бъде ликвидиран. След смъртта на баща му, той заема неговата длъжност – главен войвода на дясната част на сюнну. Хунските аристократи на тайно събиране го избрали за велик шанюй на хуну. Той успял да избяга от китайската армия и оглавил хунското движение за възстановяване империята на дедите. Само за 20 дни около него се събрала 50 хилядна армия от хуну (156, с. 37: 50, с. 52: 42, т. 1, с. 139). Първо разгромил навлезлите в Китай сянбийски войски и с това спечелил симпатиите и на част от китайското население. Зад него освен талантливия му братовчед Лю Яо, застанал и водачът на хунските роби българинът Ши Лъ, необразован, но природно надарен военен ръководител, който от разбойник се издигнал до равнището на борец за нов ред и справедливост. Така около Юанхай се обединили обичащите хунската традиция, славата на предците, получилите китайско образование, желаещите възстановяване на държавата на хуну и справедливост. Към него се присъединил и вождът на дисците Дун Лай-ван (156, 41).

През 304 г. Лю Юанхай се обявил за Хан-ван, издал указ – оценка на дейността на китайските императори, обявил амнистия, установил ера на управление на Юн-си, почел ханските императори, назначил управляващите длъжности и чиновници. В следващата година превзел окръг Тайюан с градовете Сюанши, Тунлю, Чандзи и Джунду, помогнал с храни на гладуващата околия Лиши, завзел

градовете Пуфан и Пинян в днешната провинция Шанси, а гр. Пудзи направил своя столица (156, с. 41). Това са територии от източната част на българския възел.

В 308 г. Лю Юанхай се провъзгласил за император, обявил голяма амнистия, назначил военноначалници, преместил столицата в Пинян, раздал титли на синовете си и предприел настъпление срещу китайската столица гр. Лоян, но без успех. В следващата година се разболял и в 310 г. умрял. На престола дошъл неговия син Лю Хъ (156, с. 44), но бил убит от привържениците на по-малкия брат Лю Цун. Битката срещу китайския император вече се водила главно от Ши Лъ, който разбил армията му и настъпил към Лоян. Градът бил обхванат от всеобщ хаос и грабеж от недоволните граждани. Без да понесе загуби Ши Лъ превзел града. Първо запалил съдебните учреждения, завзел двореца, убил престолонаследника и 30 хиляди китайци. Избягалият иматор бил предаден и за пръв път в китайската история китайски император попаднал в ръцете на чуждестранен враг (50, с. 60). След това Ши Лъ завзел втората столица Чанан.

Лю Яо (прозвище Юн Мин) е син на родния брат на Лю Юанхай, за който вече доказвахме, че много вероятно има български произход, но с хунско самосъзнание и китайска култура. Лю Яо още от малък осиротява от майка и го възпитава чичо му. Детето било умно и разсъдливо, увличало се да изучава история, философия, литература и военно дело, било страстен ловец и вълшебен стрелец. Израстнал висок, силен, издръжлив, смел, но и страстен пияч на оризово вино. Извършил голямо престъпление, за което го чакала смъртна присъда, но успял да избяга и да се укрие, сменил и името си (157, с. 82: 50, с. 54). По-късно се включил във войската на чичо си, добил опит и получил титлата „доблестен военночалник" („дзян дзян-дзун"). В 305 г. завзел градовете Сюанш, Тунлю, Джандзу и Джунду в днешната провинция Шанси (156, с. 40), участвал в боевете за столицата на Китай Лоян и бил назначен за главнокомандващ войските на новата империя Джао (Ранно Джао), провъзгласена от братовчед му Лю Юанхай (156, с. 43, 45). След смъртта на чичо си бил назначен за главен помощник на престолонаследника. През 315 г. претърпял тежко поражение от табгачите (съюзници на Китай). Сам той бил тежко ранен, армията му избита, загубил гр. Чанан. През 314—315 г. се опитал да превземе отново Лоян и Чанан. Благодарение на мощния удар на Ши Лъ срещу столицата, в 316 г. Лю Яо завзел Лоян, пленил и екзекутирал китайския император (50, с. 65-69). Така хуну и неговите бивши роби (кулите на Ши Лъ) нанесли огромен удар върху китайската империя, свели я до малкото царство

източно Дзин, заобиколено от бившите местни народи, които били завладяни от нея, дори те завзели древни нейни земи. Този техен успех обаче бил временен, китайците показали че имат възможности да се справят с изключително тежката ситуация.

През 318 г. Лю Яо се обявил за император (156, с. 83), променил името на държавата на Джао, обявил амнистия и определил Чанъан за столица. Започнало влошаване на отношенията между Лю Яо и Ши Лъ. Ши Лъ завзема гр. Лоян. Вдигнали се на бунт народите ба, ди, дзе и жуни начело с вожда на ба Гоу Цюйдже, но били разбити и покорени отново от армията на Лю Яо. Настъпило временно затишие. Лю Яо създал висше училище, построил крепости и гробници, раздал служби, водил война с ди. Имал нужда от коне и издал забрана никой освен държавните чиновници да не пътува с кон. В битка с Ши Лъ загубил 80 военачалници (156, с. 105) и все повече се отдавал на пиянство. Излязъл пиян в сражението с Ши Лъ за гр. Лоян, влязъл с коня си в една канавка, паднал от него и бил пленен (156, с. 109). Ши Лъ го завел в столицата си Сянго, поставил му певици за развлечение, обслужващ персонал и силна охрана, но поискал от него с писмо да уговори сина си да се предаде. Лю Яо, в писмото, посъветвал сина си да върши необходимото и да не мисли за баща си. За този съвет бил убит. (156, с. 110).

На края на написаното за Лю Яо ще дадем още едно доказателство за възможния му български произход и на неговия чичо. Това е тълкуването на камбанния звън дадено от будисткия монах Фоту Дену, по молба на Ши Лъ при подтотовката за война с Лю Яо за Лоян. Според монаха на езика на родното племе на Ши Лъ, камбаните казвали: „Сюджи тилиган Пугу дзюйтудан". Според езика дзе сюджи означава войска, тилиган – изпратете, вдигнете; Пугу – хуско звание, което носел Лю Яо, а дзюйтудан – да хвана. Преводът на цялата фраза означава: „Вдигнете войската, ще хванете Лю Яо". Освен този превод на В. С. Таскин към предговора на материалите, т. 2, с. 8 се посочват още четири превода на Рамстед, Бадзин, Вон Фабиан и И. Н. Шервашидзе. Те вместо Пугу дават нетюркските думи бюгю, пълководец, елен, Буку. Без втората дума, която е етностно неутрална, другите говорят за българска следа. Според Таскин Пугу е хуското звание на Лю Яо, което значи западен чужденец. Истината обаче е друга. Пугу е етническото име на българите преди и в рамките на федерацията сюнну (хуну) и показва българския произход на рода на Лю Яо и неговия чичо. Чудно защо Таскин не посочва преводите на текста на проф. Василев и Аристов, където се съдържа Пугу. Нещо повече, те сочат, че и превода на Ремусад съдържа Пугу, а

не бюгю, което е разбираемо, защото някои автори отъждествяват Богу с Пугу (1, с. 320). Аристов е категоричен, че „Пугу не трябва да е име и титла на Лю Яо (противник на Ши Лъ), а име на неговото племе или род, по всяка вероятност това е поколението Пугу, което в VII и VIII в. се оказва в състава на гаогюийците и е играло в китайската история не малка роля. Това е днешното поколение каракиргизи бугу, което по изказаното от мен предположение в „Опит за изясняване на етническия състав на б. орда и каракиргизите" (с. 64 на отделния отпечатък), влязло в състава на хунския съюз още във времето, когато се намирал в Монголия през II в. пр. Хр. или по-рано" (84, с. 292, 293 забележа). Много важно за нас е следващото предположение, което прави Аристов."Ако както удостоверява хунската фраза, то е съществувало в IV в., разбира се е могло да съществува в числото на подвластните на хуну родове и по-рано, бидейки останала част от племето бугу в Монголия, в това време когато другата – влязла в усунския съюз отишла с усуните в Тяншан и оцеляла по-късно" (84, с. 298). Както виждаме, Аристов разглеждал пугу (бугу) като българи под хунска власт, а не като хуни. С това предположение Аристов отваря път за нашето разбиране, че след като Пугу е племето или рода на Лю Яо от възможно подвластните на хуну родове, това категорично подчертава, че той и чичото му са с български произход, но с хунско самосъзнание в резултат от тривековното уж федериране, а всъщност хунско владичество.

Българинът Ши Лъ – император на Късно Джао

За много от авторите Ши Лъ е с неясен произход, за едни е хун, за други е от племето дзе, за трети е хунски роб, за четвърти е от обикновено семейство на скотовъди (чергари) от подвластното на хуну население пугу (бугу), т.е. е българин.

Фан Сюанлин в „История на династия Дзин" посвещава на Ши Лъ две глави и толкова – на наследниците му. Внимание му е отделено и във „Вей шу". За Ши Лъ пишат Шан Юе, Е. Шавани, М. В. Крюков, В. С. Т аскин и особено Л. Гумильов.

Според Фан Сюанлин първоначалното име на Ши Ль било Бей. Произхождал от местността Дзеши, околия Усян, окръг Шандан. Усян бил на 30 км северозападно от днешния околийски град Юишъ, провинция Шанси. „Предците му се отнасяли към отделните сюнски чергари." Дядо му и баща му били дребни вождове на скотовъдите (157, с. 28). В коментарите, на с. 149, се посочва, че според „Вей шу" Ши Лъ като дете е носел името Пуле, а фамилията Ши и името Лъ му били дадени от Дзи Сан, и че напълно е възможно то да е свързано

с последния слог на детското име Пуле. От названието Ши Лъ му изляэло прозвището Шилун. Детското име на Ши Лъ съдържа в себе си пу, което е основа на Пугу и може да се транскрибира на по, както е случаят с името на българина Пулихан Балинг, който през VI век ръководи отначало въстанието на шестте гарнизони. То довело до падането на режима на Тоуба Вей (според Санпин Чън) (27, с.46). Пулихан произхождал от народа булуодзи (българи). Доказателство за този род е и биографията на Полиухан Чан в „Бей Ци шу", „чието презиме не е нищо друго освен вариант на булуодзи" (27, с. 38). От тази гледна точка може да се твърди, че Пуле идва от българското племенно название поле и може да показва български произход на носителя на това име. Този наш извод реално се подкрепя и от разговора на стар селски чиновник с Лю Яо в ареста след пленяването му от Ши Лъ. Чиновникът му заявява: „Управителят на племето пугу се беше обявил за император в земите на запад от заставата Хангугуан (намирала се е на запад от Лоян – б.а.). Вие трябваше да се придържате към справедливостта и да охранявате земята на държавата. Обаче лекомислено, командвайки войските при Лоян, претърпяхте поражение. Щастливата за вас съдба завърши. Небето ви погуби. Сега, когато вие дойдохте към края на живота си приемете чаша вино" (156, с. 109). От този текст нас ни итересува главно първата част, където чиновникът съобщава, че управителят на племето пугу се е обявил за император в земите на запад от заставата Хангугуан. Чиновникът, за този управител станал император, има предвид не друг, а Ши Лъ, чиято империя до падането на Лоян се простира на посоченото място. От тук идва нашият извод, че според чиновника, Ши Лъ е бил управител на племето пугу и че той е от това българско племе.

За много автори като Аристов, Де Грот, Д. Съсълов, Б. Симеонов, Таскин и др. пугу е тъждествено на бугу, а за някои от тях и за нас – на българи.

Явно тук възниква въпросът за същността на морфемата Дзе (Дзи), какво означава (племе или етнос), и кога възниква и каква може да е връзката є с пугу. На това ние няма да се спираме, не само защото въпросът е много спорен, а защото е нужна повече информация за състава на формиралата се социална общност и нейната ръководна върхушка начело с Ши Лъ. А за Ши Лъ едно безрезервно е ясно. Той заявява: „Аз, Ши Лъ, съм обикновен хусец, родил съм се в далечните жунски земи. Когато устоите на рода Дзин отслабнаха в земята между четирите морета възникна глад и смут. Търсейки спасение от бедствието и опастностите избягах в област Дзиджоу, където заедно с други събрах войска, за да запазя

живота си" (157, с. 48). Следователно Ши Лъ е жун, а не сюн (хун). По това време хусци е синоним на цялото население в Западния край и не означава само сюнну, а и българи.

Като младеж Ши Лъ бил здрав, смел, войнствен, добър стрелец, общителен планинар и уважаван от старейшините (157, с. 28). През 302, 303 г. в областта Гинджоу (днес в автономната област на Китай Вътрешна Монголия, голяма част от провинция Шанси и част от провинция Хъбей), Ши Лъ и други разбити разбойници се разпръснали. Ши Лъ от Северен Шанси отива в Нин Дзю, но главният войвода на северните скотовъди го заловил и продал като роб в околийския град Джипин. Работел на полето и там се показал като добър познавач на конете. Съседът (Дзи Сан) на неговия робовладелец забелязал това му качество. Когато успял да избяга от робство, събрал 18 конеездачи. Нападали императорските пасища, крадяли коне, коприна и скъпоценности и ги доставяли на техния покровител Дзи Сан. От него той получил името си Ши Лъ.

Когато в 304 г. Лю Йоанхай се обявил за Хан-ван, Дзи Сан и Ши Лъ начело на няколко стотин скотовъди с коне, откраднати от императорските пасища, се присъединили към неговата армия. Ши Лъ бил назначен за командващ на предния отряд, но били разбити. Двамата успели да избягат в императорските пасища, където Дзи Сан създал лагер, грабел съседните околии и окръзи и събирали пленници и бегълци за своята армия. Превзели гр. Е и Лелин. Водили над 30 сражения с армиите на Дзин, но били разбити. Дзи Сан бил убит, а Ши Лъ избягал в Шандун. След това се върнал в провинция Шанси, преминал с войските си река Хуанхъ, превзел околийския център Байма и закопал живи в земята три хиляди мъже и жени. След това на изток превзел Дзюанчен, Гуандзун, Цинхе, Пинюан и Янпин. В последния му се предали над 90 хиляди души. После тръгнал на югозапад, през Хуанхъ в окръг Синян, Чанлин и Уде. Там закопал живи в земята над 10 хиляди предали се войници от Дзин. Общо взето след разгрома на област Юнджоу Ши Лъ върлува в провинциите Шанси, Хъбеи и Хубей. На юг завзема градовете Сянчен, Юан, Сянян. След това тръгнал към Лоян и разгромил 200 хилядната армия на Ван Ян, но се оттеглил и дал възможност на Лю Яо и Ван Ми да превземат града (157, с. 37). Това се случило през 311 г.

Ши Лъ бил хитър, гъвкав и коварен военочалник. Което не успявал със сила, постигал го с хитрости. Така той излъгал и примамил на пиршество най-опасния си съперник по военни успехи Ван Ми, упоил го и лично го убил заради уж подготвен от него метеж. Уме-

ел да играе на дипломация, да търси слабите места на силните си противници и да използва съветите на своите военачалници. Така той се справил с отбраната елитна войска на сянбийския вожд Мопи, която обсадила Ши Лъ в гр. Джуян. След няколко опити да предизвика Мопи на сражение, военният съвет на Ши Лъ решава да си даде вид на спокойна и сигурна отбрана. В същото време Ши Лъ проучил добре съсредоточаването на войските и вниманието на противника. Това му дало възможност да прокопае тайни изходи от града Уж предизвиквайки настъпление от централната врата, дал възможност от тайните изходи да излезе войска, която да плени Мопи в шатрата му. Ударът бил мълниеносен и неотразим. Сянбийците се разбягали. След това, знаейки, че те имат и други сили Лъ решил да пощади Мопи, като заявил: „Ляосийските сянбийци са силна държава. Ние с тях никога не сме били във вражда, използвал ги е Ван Дзюн. Да убиеш един човек и да завържеш вражда с цяла държава – не е най-добър план" (157, с. 45). После Ши Лъ завзел владенията на Ян, Джао, Хан и Вей.

След тези успехи армията на Ши Лъ нараснала на 100 хиляди души и той добил самочувствие на силен владетел. Започнал да назначава административни граждански управители, създал около себе си специален отряд „благародни мъже" от високообразовани личности, обърнал внимание на подготовката и равнището на държавното чиновничество, налагал ред и справедливост по своему.

След обявяването на Лю Яо за император и поради интриги на писаря на Ши Лъ, отношенията между тях се влошили. Бил отменен указът за назначаване на Ши Лъ за велик разпоредител в империята на Лю Яо. След това 130 граждански и военни организации поискали Ши Лъ да създаде самостоятелна държава Джао на основата на завладените 24 окръга с 290 хиляди двора, което означавало около милион и половина население (157, с. 63). Държавата му имала формата на сърп в средно-северната и западната част на днешен източен Китай, като включвала и бъдещия Пекински район. След девет отказа да се провъзгласи за император, Ши Лъ в 319 г. приел и бил провъзгласен за Джао-ван (157, с. 64). Обявил амнистия, съкратил с 1/2 данъците за земята, раздал плат за сираците от войните, за учащите се на земеделие и др. Построил олтар за жертвоприношения, изградил административна и съдебна власт, издал нови закони, забранил левирата (бракосъчетаването с жените на умрелите бащи и братя), както и встъпването в брак по време на траур, разрешил трупоизгарянето. Въпреки, че бил неграмотен, много уважавал учените, особено по литература и история. Изградил

много училища, както нисши така и висши, поощрявал развитието на селското стопанство (раздавал титли и помощи), разширявал и укрепвал държавата си, главно за сметка на Дзин и Ранно Джо на Лю Яо. В 330 г. приел титлата Джао тян-ван (Ван управляващ Джао по волята на небето), т.е. император и пренесъл столицата от Сяого, днес Синтай в провинция Хъбей, в гр. Е на югозапад от днешния град Линджан в провинция Хъбей. Обявил предците си за императори, жена си за императрица, а втория си син за престолонаследник. Ши Лъ умира през 332 г. на 60-годишна възраст (157, с. 76-87). Погребан е според предсмъртния си указ без траур и без поставяне на скъпоценности в гроба. Истинското му погребение станало нощно време и не се знае къде е.

Ши Лъ се явява противоречива личност. Наред с многото си положителни качества, той е проявявал и един от най-ужасните нрави – зверска жестокост. В много случаи, след тежки битки е нареждал да се избиват всички военачалници на противника попаднали в плен, както и хиляди войници. Едно от тези най-жестоки престъпления било закопаването на живи пленници. Така например, след превземането на гр. Гуангу на запад от р. Хуанхъ били закопани живи 30 хиляди пленени войници (157, с. 71). В световната история от подобен род има много по-мащабни ужаси, като случая с Хирошима и Нагазаки или милионите избити в нацистките лагери, но всяко убийство на безпомощни хора е зверско и отвратително престъпление. Ратайската и робската участ безспорно са дали своя дан във формирането на жестокостта на Ши Лъ към противника. Много от реформите, които провежда имали социален и демократичен характер, стремял се да съживи селското стопанство, да въведе държавен ред, да подпомага бедните, да разширява образователното равнище на чиновничеството и въвел конкурсното начало при назначаването му.

След смъртта му на престола идва неговата фамилия. Първо обичащият литературата и изкуството негов син Ши Хуан. През 335 г. осиновения от Ши Лъ племенник Ши Дзилун извършва преврат, убива Ши Хуан (157, с. 94) и заема императорския престол.

Според Фан Сюанлин „Ши Дзилун се отличавал с жестокост, обичал конния лов, без мярка се поддавал на порочни развлечения. Особено обичал да стреля със съчми от самострел, като много от тях изстрелвал по войници. Във войската това се считало за истинско бедствие" (157, с. 95). Той наложил многочислени трудови повинности, събрал над 10 хиляди момичета, дъщери на чиновници и простолюдието за наложници, построил им дворец, обсипал ги със

скъпоценности и коприна, построил дворци в Сянго и гр. Е. Народът бил доведен до пълно разорение. Към това се прибавила и суша, за храна разчитали на жълъди и риба, но и те били заграбвани от богатите домове. С цел подготовката на поход на юг от р. Яндзъ, Дзилун издал указ, според който за всеки 5 войника взети за участие в похода населението трябвало да даде една кола и два бика, а всеки войник по 15 ху ориз и 10 къса коприна. На който не изпълнявал указа му отсичали главата. (157, с. 113). Жаден за злато и скъпоценности Ши Дзилун разкопавал гробници на императори, ванове и аристократи. Провеждал масови репресии и сурови наказания, създавал масово страхова психоза. Започнали смутове и бунтове. Отгоре на това имало и нападения от съседните народи жуни и ди, ба и шу. Империята отивала към гибел, възникнали междуособици и през 349 г. е унищожена от военачалника Юн-цен. (157, с.148).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Българският народ е един от прадревните народи. В нашето изследване, като се базираме главно на едни от най-древните Китайски сведения за народи с корен в името си Ду, Доу, Бао, Пу, Бу и Бо, а по-късно и на Ту, Тун, твърдим, че прабългарският род Ду (Доу, Доуло, Доулу, Духоло), наричан днес Дуло и другите прабългари произхождат от племената жуни и ди в Таримската котловина от началото или преди средата на второто хилядолетие пр. Хр. Сведения черпим преди всичко от „Шъ дзи" на китайския историк от първи век пр. Хр. Съма Циен, от „Хан шу" на Бан Гу от първи век след Хр., от „Дзин шу" на Фан Сюанлин от първата половина на VII в., от Биографията и Записките на Сюен Дзан от втората половина на VII в., от някои книги на Конфуций и други древни автори. Втората група сведения са археологическите разкрития на унгарско-английския учен Аурел Стейн, който през 1910 г. разкрива местонахождението на останките на древно Дуло под пясъците на пустинята Такламакан. Неговите открития са потвърдени от китайския изследовател Фан Чендзюн. Използваме и данните от големите пътешественици Н. М. Пржевалски, Г. Е. Грум-Гржимайло, Свен Хедин, Дейвид Хатчър Чайълдрес и др. Косвено, но много важно доказателство за тезата ни са мащабните съвременни археологически открития от китайските и международните експедиции в днешен Западен Китай, които разкриха цветуща древна култура под китайските пустини на народи с кавказоидни, европеидни черти. Трети аргумент ни са изследванията на много автори, които свързват редица етноними, топоними и хидроними в Западен Китай с българите. Между тях са имената на такива световно известни изследователи като Н. Я. Бичурин, Де Грот, Питър Будбърг, Карл Менгес, И. М. Ошанин, Н. А. Аристов, В. Ф. Каховски, Стивън Рънсиман, Ом. Прицак, Фан Вен-лан, Го Мо-жо, Санпин чън, както и на българските автори Д. Съсълов, Ст. Стоилов, Ж. Войников, Вл. Христов, В. А. Василев, Димитър Д. Съсълов, М. П. Димитров, Вл. Цонев, Борис Симеонов и др. Четвъртата ни опора са китайско-чуждестранните речници на руски, английски и български, особено Големия китайско-руски речник под научната редакция на проф. Ошанин, както и този на архимандрит Паладий. Много ползваме Санскритско-български речник на Рама Кришна Каушик,

Древно-тюркски речник, Старобългарски речник на изд. В. Траянов и речника на Найден Геров.

Като пета, но рискована опора в заключението, въпреки опасността от неточности в транскрибирането и доказателствената стойност на названията, си позволяваме, на основата на атласа на Китай, издаден от Синомапс през във 2007 г., да посочим че имената на много градове в съвременен Китай съвпадат или наподобяват корена или названието на Доуло (Дуло) или на тюркската му транскрипция, тоу, тул, тунл, което навява за някаква връзка с названието Дуло. От направената от нас извадка в приложенията излиза, че тези градове са над 45, с население по над 30 хиляди жители. По своя корен 11 от тях са Доул, 4 – Доу, 4 – Дуо, 3 – Дуан/л/, 1 – Деу/л/, 1 – Доу/хел/, Тул – 10, Туол – 5, Тол – 3, Тун/л/ – 2, Тоу/л/ – 1. По провинции 9 са в Цинхай, 5 в Шанси, 3 в Хейлонгдзанг; по 2 в Синдзян, Гансу, Хубей, Гуангси, Тяндзин, Вътрешна Монголия, Бейдзинг (Пекин) и Дзансу; по един в Съчуан, Хънан, Хъбей, Хунан, Юннан, Гуйджоу, Дзянси, Шанхай, Хонгконг, Тайван, Дзянсу и Тибет. Разбира се, при някои подобието е случайно, но твърде е вероятно да има и други селища с такива исторически верни подобия, както и изчезнали в миналото, но с неизвестни местонахождения. Тези неща може да ес установят само при конкретни историко-географски изследвания в Китай. Едно за нас е безспорно, че посочените названия се намират главно в райони, където някога са били прадревните българи Синдзян (Цинхай, Шанси, Шаанси, Гансу, Съчуан, Вътрешна Монголия и др.).

Според най-известния китайски пътешественик и будистки мъдрец през средата на VII век, Сюан Дзан, на около 650 ли (280 км) в пустинята Такламакан, на изток от древния град Юйтян (Котан, Кустан, Хотан), който и днес носи старото си име Юйтян, започвала територията на държавата от миналото (старата държава) Духоло, което Бичурин превежда на „древно Дуло". Страната отдавна е опустяла, градовете є били изоставени. През нейната територия Сюан Дзан и помощниците му пропътували 600 ли в пустинята в източна посока, което по измеренията по онова време е 261 км. Като допуснахме, че е възможно измерението север-юг на територията му да е същото, твърдим, че вероятно тя е била около 68 кв. км площ.

Аурел Стейн, както вече посочихме, разкрива останките на древно Духоло (транскрибира го на английски в Тухоло), под пясъците на пустинята, в района на днешния град Андери (на английски Ендере), на изток близо до река Черчен Даря, както и неговата отбранителна крепост Лан Джен. Фактът, че останките на Древно Дуло са под пясъците, категорично показва, че то е съществувало преди затрупването му от пустинята. За нас беше много учудващо, защо нито един китайски извор не съобщава кога е станало това? В своята история на Китай Съма Циен много пъти съобщава за наводнения, слънчеви затъмнения, земетресения, но за възникването на пустините Такламакан, Гоби и Алашан няма нищо. Известно е само, че около XII в. пр. Хр. е първият преход на хуну през пустинята Гоби. Тази теза отстояват Дегин, Корде, Гумильов и много други автори. Това значи, че пустинята Такламакан може да е съществувала от много по-рано, дори хилядолетия преди XII в пр. Хр. и постепенно да се е разраствала и затрупвала бавно съществуващите месности, селища, градове и държави. Възможно е тези пустини да са се създали по едно и също време.

Чрез анализа на названията Ду, Доу, Доуло в чуждестранно-китайските речници и речника на Найден Геров показваме, че името на рода Дуло означава предна водеща част, център, ръководещ фактор, база и стожер, който обединява около себе си народа (етноса). Той съдържа неговите основни качества в държавното строителство, управлението, защитата и другите дейности в живота и човешкия бит. Членовете на рода Доуло са отлични конегледачи, коневздачи и конници войни, притежаващи високи духовни качества като благородство, етика и стремеж към знание. Те са отлични скотовъди, земеделци и строители, предпочитащи конусовидните форми в облеклото и бита. Те са племе с държавнотворчески функции по отношение на своите събратя и съседи. Това личи от цялостната история на рода. Настъпилият катаклизъм в Таримската котловина ударил много силно и жестоко неговия човешки потенциал, дейност и положение. От племе-господар, стожер на българските племена в котловината, родът Дуло става център на природната катастрофа, става племе-жертва и беглец-преселник. Другите български племена в котловината, вероятно не са били така катастрофално засегнати от катаклизма. При тях ударът е бил по-слаб. За това много от тях, особено на запад от град Хотан (Юйтан) и на север към Тяншан, са се съхранили около своите местоживелища. Останалите живи дулосци избягали в земите на своите съседи и потърсили нови убежища. За това към средата на второто хилядолетие пр. Хр., около XII-X в. пр. Хр., както и някой други български племена посочени в „Шъ дзи" на Съма Циен и в „Хан шу" на Бан Гу, ги срещаме в границите на днешните китайски провинции Цинхай, Съчуан, Южен Гансу, Южен Шаанси, Южен Шанси и в части от други провинции (вж. приложението Прадревни български структури на запад от прадревен

Китай) в така наречения от нас български възел (на картата е под номер 2). В тези приложения, както и в схематичната карта на владенията в Китай през периода „Чунцю" (722-453 г. пр. Хр.). Центърът на възела вероятно е бил в южните части на провинциите Шанси и Шаанси около днешния град Баодзи. Тук сред племената ди са били българските племена Ду, Доу, Бао, Сяого, Джуншан, Пу, под общото дилийско име Бай ди (бели ди), а над тях били Червените ди.

Някои български племена от групата Пу отиват на югоизток, по река Яндзъ, други на североизток в Шандун (Пуго, Бого), а от Дуло една част, под името Бянчен Дулу, отива дори в Далечния изток между Корея и Япония (на брега на Японско море) (93, с. 242-243). Това е първото мощно преселение на български племена от Таримската котловина във възела Баодзи и въобще в източна посока. Те, заедно с братските си жундиски племена, участват в битките с китайските ванства за територии и земни блага. След остри сблъсъци по времето на Шун (династия Ся) вероятно настъпва равновесие между тях до към XII-XI в. пр. Хр., когато ванството Джоу тръгва на борба да заеме ръководна позиция в Среднокитайската държава. Тогава една част от българските племена в днешна провинция Съчуан и по река Яндзъ участват активно във войната на страната на Джоу, за сваляне на династия Ин (1, гл.IV, с. 185).

През първото хилядолетие пр. Хр. българските формирования продължават съюзничеството си с родните племена ди. След битките с империята на Му Ван, особенно през IX-VIII в. пр. Хр. и първата половина на VII в. пр. Хр. настъпват срещу Средната китайска държава и завземат нови територии в Централната китайска равнина. Ди и българите разгромяват и ликвидират Западно Джоу и разбиват ванството Вей. Водят тежки войни с ванствата Цин, Ци и У, и ликвидират някои малки китайски ванства. Това е време на популационно разрастване и експанзия на племената ди и българи спрямо Китай и води до разделянето им на два големи клона на бели и червени ди.

От средата на VII в. пр. Хр. настъпва постепенен обрат в съотношението на силите в района. Китай успява да реши някой свои вътрешни проблеми и постига подобрено единство в битката с чужденците. Започва тяхното изтласкване на запад. Червените ди отстъпват на северозапад към Алтай, а Белите ди отстъпват на запад към Цинхай и Хеси, където се смесват с усуни и особенно с юеджите, които идват през V в. пр. Хр. Тук за три века се формира българско-юеджийска симбиоза, която по-късно е в основата на Кушанската империя, около реките Сърдаря, Амударя и Заревшан, и между планините Памир и Хиндукуш.

В края на III век пр. Хр. в западната част на днешен Китай идват сюнну, начело с Маодун (Модун, Моте). Те разбиват юеджите, които след това се делят на големи и малки юеджи. Големите юеджи, заедно с тръгналите с тях българи, завземат Даван, Дахя и Гръцка Бактрия през II век пр. Хр. Малките юеджи, също смесени с българи, бавно се движат на запад по Южния (Конлуншански) път към планините Каракорум и Памир, но вече разделени на Голямо и Малко Полуг (Болуи, Болор).

След това обединените юеджи и българи създават Кушанската империя в посочения по-горе район. По-късно завземат и централна Индия (87 г. сл. Хр.) и на изток от Памир до Хеси. Залезът на Кушанската империя (Великите кушани) започва от 200 г. сл. Хр., когато се създават Индийските държавнически структури – царства. Остава само Северен Кушан, който през 230 г. е завзет от сасанидите (иранците) (89а, с. 279). По-късно кушанците успяват отново да се консолидират и да създадат Късното кушанско царство, което е ликвидирано през V век. Тогава бившата Бактрия е наречена Тохаристан по латинската и тюркската транскрипция на тохари и Тохоло от Китайското Духоло в китайските извори, касаещи района на Сърдаря до 383 г. сл. Хр. (76, с. 34-35).

От многобройните извори и сведения за древните племенни и народностни названия, които може да се свързват с названието българи, ние смятаме, че техните първи местоживелища са били в Таримската котловина на север от планинската верига Конлуншан до Тяншан и Монголия. Движат се през изворите на реките Хуанхъ и Яндзъ през северните части на днешната провинция Съчуан включително до северните части на съвременните земи на Хубей. На североизток достигали преди всичко днешната провинция Шанси и западната част на Хънан. На запад се движат през провинциите Шаанси, Вътрешна Монголия, Алтай, Джунгария, Седморечието, Източен и Западен Тюркестан с Припамирието. По-късно през Миносинската котловина, Северен Кавказ и Приазовието. Разбира се, че не става дума за постоянно и цялостно владение, а за движение на изток до пустинята Алашан и от нея на запад към Централна Азия и Източна Европа. Навсякъде българите оставят свои части. Останалите в Приазовието създават своя държава, а една част от тях по-късно с Исперих идват на Балканския полуостров и създават нашата България.

Темата ни бе свързана главно с пребиваването на рода Дуло и другите българи в днешен Западен Китай, като най-вероятно място, където са се родили и живели прадревните ни първородители, чиито потомци след над 2500 години, заедно с траките и славяните, създа-

ват нашата Дунавска България. В това свое движение прабългарите са заедно с различни народи като юеджи, усуни, хуни, но най-вече са сред своите родители ди и жуни, и сред юеджите тохари, с които създават етническа симбиоза плод на която е Кушанската империя. Този процес, освен от изображенията на барса, тамгите и тризъбеца Дуло на българските кан-балтавари (75, с. 78-82) се доказва и от поне още три факта:

Първо. Юеджите в Таримската котловина в V в. пр. Хр. са заели земи заселени с усуни и прабългари.

Второ. Няма сведение за войни между юеджи и прабългари.

Трето. Прабългарите са били съставна част на Кушанската империя, която зазема Централна Индия. От тяхното име Поле, Пуле произлиза името на град Пуло ша пуло (днешен Пешавар) в Пакистан.

Според нас названието на българите най-вероятно е самоназвание от комбинацията на имената на родовете и племената Пу, Поле, Бу, Богу, Булуо, Бао. От тях се формира коренът Бул, Бол, Бал и Бъл. Втората завършваща съставка на името Българи е гар. Тя е тюркска наставка (215, с. 653, 655) дошла вероятно от китайското guo (го), което на български значи държава, родина и град-държава (28, т. 2, с. 684). Китайците от начало кратко са ни наричали Пу (Бу, Бо, Бао), а разширено Пугу, Бугу, Богу, Баугу и Булуо, означаващи българска държава. Названието Бугур (Бюгур) дадено на унищожения български град Лунтоу е било плод на тюркско по-късно влияние върху наставката на корена на названието Българска държава. Сменено е О с У и е добавено Р. Така по-късно е наложена тюркската наставка гур (215, с. 654-658). Освен неопровержимият факт, че тази наставка е тюркска, доказателство за това ни твърдение е, че Съма Циен, когато пише в „Шъ Дзи" за унищожаването от китайците на град Лунтоу в 103 г. пр. Хр., не споменава за създаването на неговото място на друго селище и друго название (9, гл. 123, с. 212). Такова нещо не сочи и Бан Гу в „Хан шу" написан в I в. сл. Хр., въпреки че също разказва за унищожението на града. Според коментарите в том три на Бичурин (42, с. 14, 67) образуването на нов град на мястото на унищожения е станало в 67 г. пр. Хр., но пак не става дума за новото му име и кога е дадено. Само е посочено, че китайците по времето на династия Хан наричали града Лунтхеу. Това нещо навява на мисълта, че името и наставката му са дадени по-късно. Китай създал новия град от военни земеделци, а названието явно е дадено вероятно след I в. Името му Бугур показва, че той е наречен на названието българска държава или българи. Китайците, както вече писахме имали понякога практиката да раздават звания и титли на свои пълководци по имената на разбитите от тях народи. Такива по отношение на войни с българите били названията Пулейски, Пону и др. (42, т.1, с.80-81: 9, гл.123, с.208). Те са от пр. н.е. Появата на названието Бугур по-късно (сл. н.е.) означава, че българите вече са се намонаричали с име, в което буквата п е променена в б, а вероятно през IV-VI в. под тюркско влияние към корена е добавено гур, по-късно превърнато в гар (с. 654).

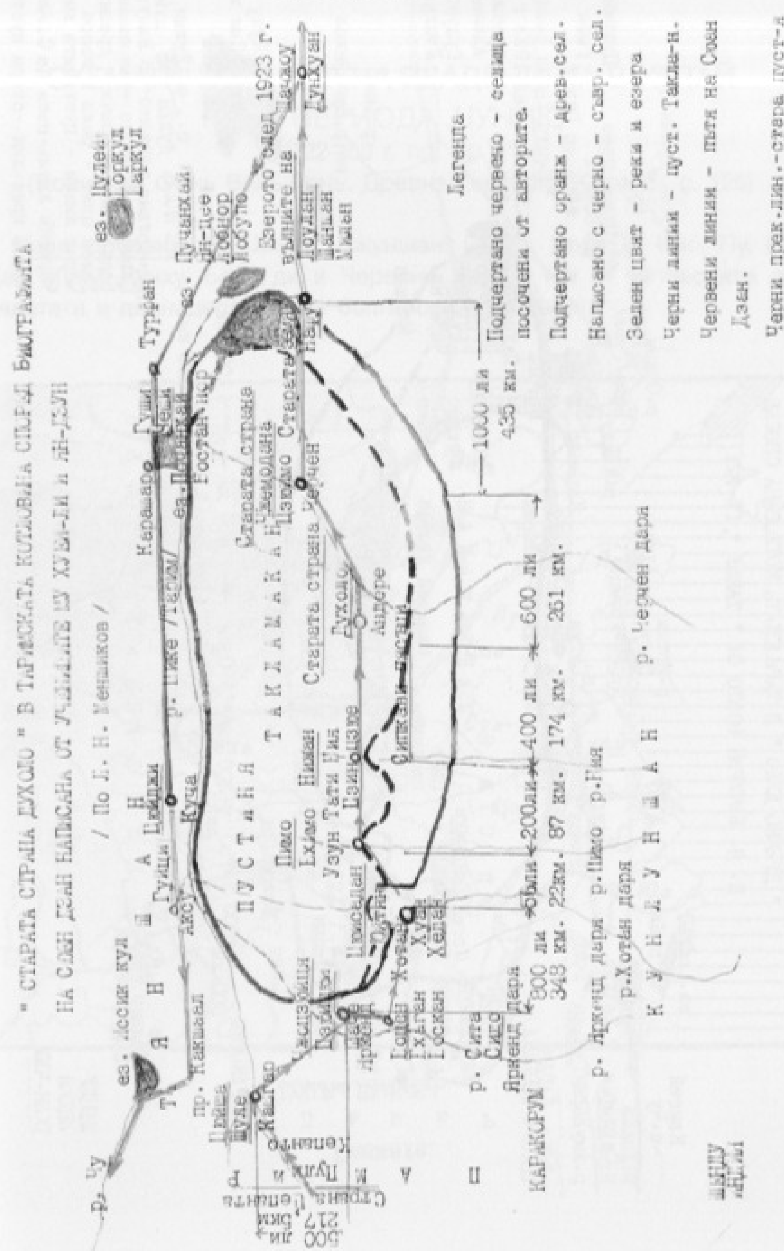
От сведенията в китайските извори установяваме, че различните български родове и племена са имали различна основна стопанско-икономическа дейност. Ду и Доу са управленски, военни и граждански строители с много развито коневъдство, земеделие и писмена култура. Скотовъди, чергари, градинари и гадатели вероятно най-много са били Бу. Земеделци, градинари и коневъди били Пу и Бао. Скотовъди строители, занаятчии, копринопроизводители, текстилци и рибари били Бао, Ба и По. Бо, Шу, Ба и Па били земеделци и бубопроизводители копринари, текстилци. Племената между Хотан и Памир произвеждали кехлибар (янтар), а тези в Тяншан медна руда и медни изделия. Доу и Бу били известни преди всичко със звездоводство и времечислене. Почти всичките били добри коневъди, конници, колари и ездачи, и в същото време любознателно и духовно възвисени.

Българите останали в Китай оказали голямо влияние в неговото развитие и се издигали до високи постове в управленската му структура, дори някои от тях се обявявали за императори, а българки ставали ванши и императрици, но с китайско, диско или сюнско самосъзнание.

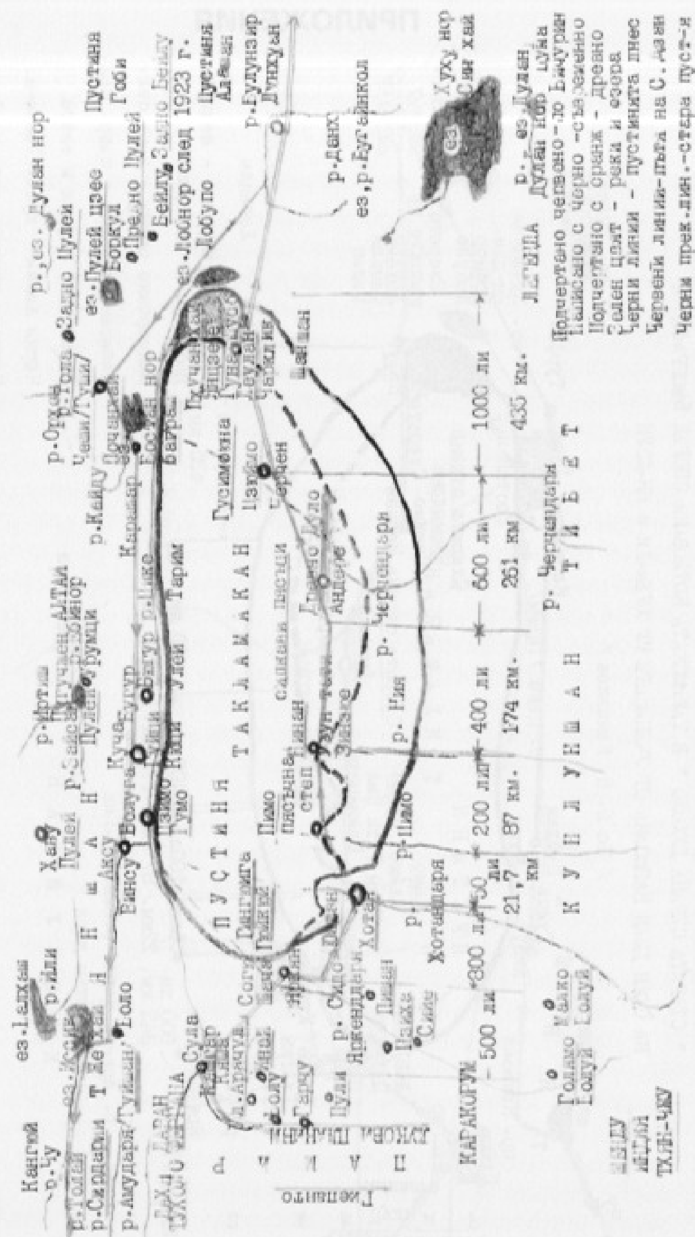
От информацията в китайските хроники и от огромната част от изследователите, българите като цяло са оценени като красиви, смел конен народ с развито скотовъдство, земеделие, градинарство, рударство, занаятчийство и строителство; отлични стрелци и ловци обожаващи коня; свободолюбиви и войнствени, често воювали на страната на китайските ванства или срещу тях. Създавали силни, но често временни, неустойчиви държавни обединения. Вярвали в гадаенето и духове (зли и добри). Имали свой език близък до тракийския. Обичаите им били различни от китайските, хунските и усунските. Имали строги закони. Притискали главите на момченцата, за да са дългообрази и красиви, както и стягали с одеалце краката на бебетата момиченца, за да са прави и стройни.

Големият проблем на българите бил, че почти винаги са имали мощни съседи и често попадали в различни форми и степени на зависимост, сюзеренство, подчинение, владичество, дори робство. Фактът обаче, че все пак в крайна сметка голяма част са оцелявали показва, че са издръжлив народ, независимо от насадената му търпимост.

ПРИЛОЖЕНИЯ

" СТАРАТА СТРАНА ДУХОЛО " В ТАРИМСКАТА КОТЛОВИНА СПОРЕД БИОГРАФИЯТА
НА СЮАН ДЗАН НАПИСАНА ОТ УЧЕНИЦИТЕ МУ ХУЕЙ-ЛИ И ЯН-ДЗУН
/ По Л. Н. Меншиков /
р. Чу
ез. Иссик кул
Т Я Н Ш А Н
Гуици
Цюйджи
Аксу
Куча
р. Тике /Тарим/
пр. Какшаал
Карашар
Турфан
ез. Пулей
Горкул
Баркул
ез. Пучанхай
Лобнор
Лобуло
П У С Т И Н Я
Т А К Л А М А К А Н
Старата страна
Чжемодана
Цзюмо
Старата страна Черчен
Езерото след 1923 г.
вълните на
Шачжоу
Доулан
Шанлан
Дунхуан
Пимо
Ехимо
Нижан
Узун Тати
Сипкан пясъци
Духоло
Андере
Кашгар
Яркенд
Хотан
р. Сита
Сиго
Яркенд дарья
800 ли
348 км.
50 ли
22 км.
200 ли
87 км.
400 ли
174 км.
600 ли
261 км.
1000 ли
435 км.
КАРАКОРУМ
р. Яркенд дарья
р. Пимо
р. Ния
р. Хотан дарья
р. Черчен дарья
К У Н Л У Н Ш А Н
Легенда
Подчертано червено - селища посочени от авторите.
Подчертано оранж - древ. сел.
Написано с черно - съвр. сел.
Зелен цвят - реки и езера
Черни линии - пуст. Такла-н.
Червени линии - пътя на Сюан Дзан.
Черни прек. лин. - стара пуст-я

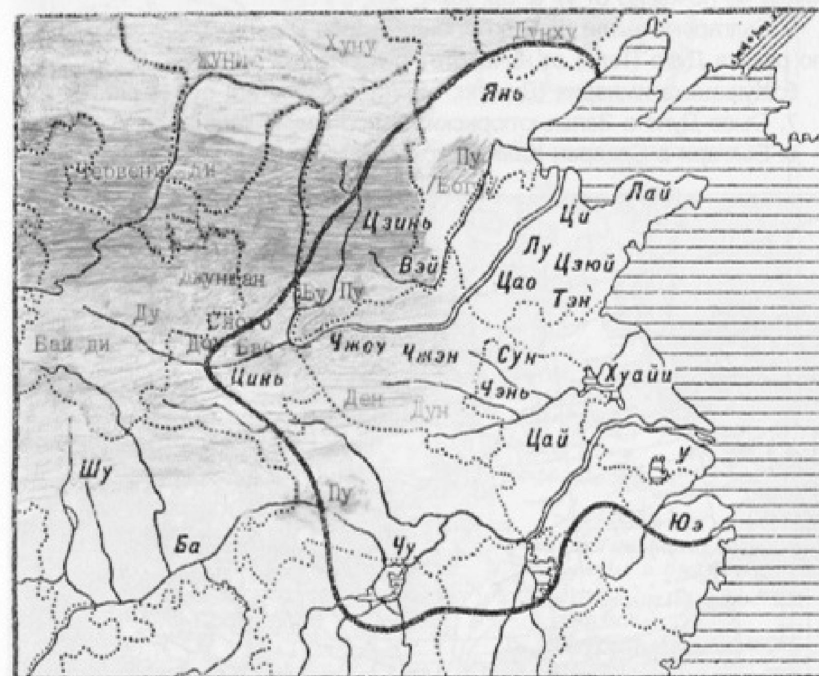

СХЕМАТИЧНА КАРТА НА ВЛАДЕНИЯТА В КИТАЙ ПРЕЗ ПЕРИОДА „ЧУНЦЮ“

(722-453 г. пр. Хр.)

(Копие по Фань Вень-Лань. Древняя история Китая..., с. 126)

Наши добавки: Ди, Жуни, Джуншан, Сяого, Доу, Ду, Бао, Пу, Бу, Ден, Хуну, Дунху, Бели ди и Червени ди. От тях от четвъртата до деветата и дванадесетата са български племенеа).

ПРАДРЕВНИ БЪЛГАРСКИ СТРУКТОРИ НА ЗАПАД ОТ ПРАДРЕВЕН КИТАЙ

1. Прадревно Ду (Доулу, Духоло) в Таримската котловина от преди появата на пустинята Такламакан, днешен район Андери, II хил. пр. Хр.

2. Български възел (Баодзи) в централната част на днешната провин. Шаанси и в части във всичките и съседни провинции. Възниква през II хилядолетие пр. Хр. около крупното селище Ду (Дусян, Дулин), Доу, Сяого и Пу.

3. Български възел Полей в района Аксу, Гуйци (Куча), Гуши (Чеши), Полей Урумци в Синдзян-Уйгурски автономен район от VII в. пр. Хр.

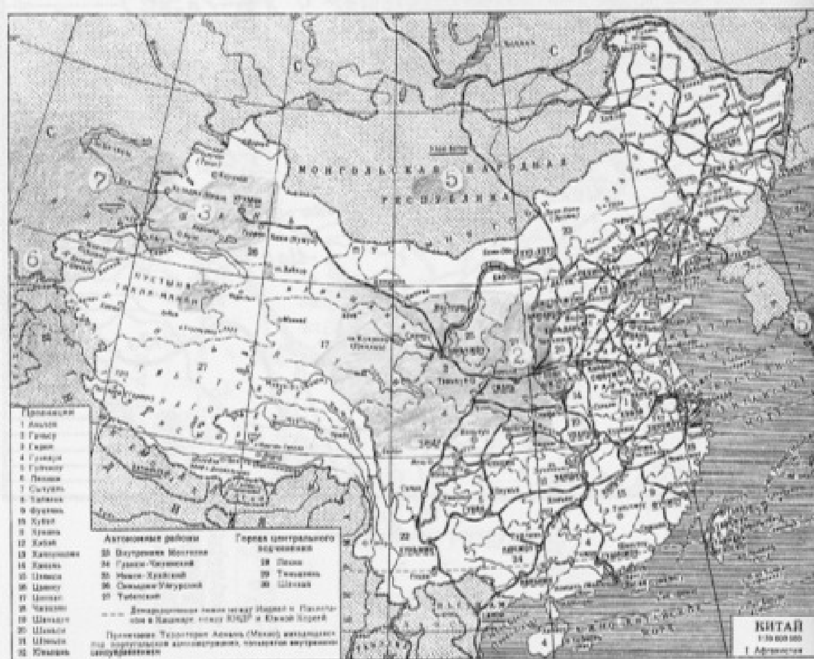
4. Български Източно-Памирски (Кашгарско-Дзихаски) възел. Възниква не по-късно от VII в. пр. Хр.

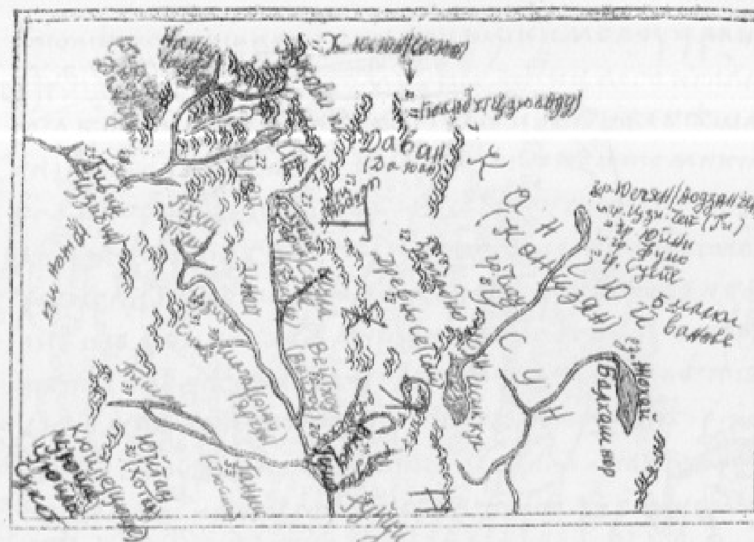
5. Български възли Дулу до Япония (първо хил. пр. Хр.) и в Монголия по реката Дуло (Тола) от началото на първи век сл. Хр.

6. Кушанска империя (Духоло, Тухоло, Тохаристан) от I в. сл. Хр.

7. Съюз Дуло в Западнотюркския и Тюргешкия хаганат от VI – VIII в.

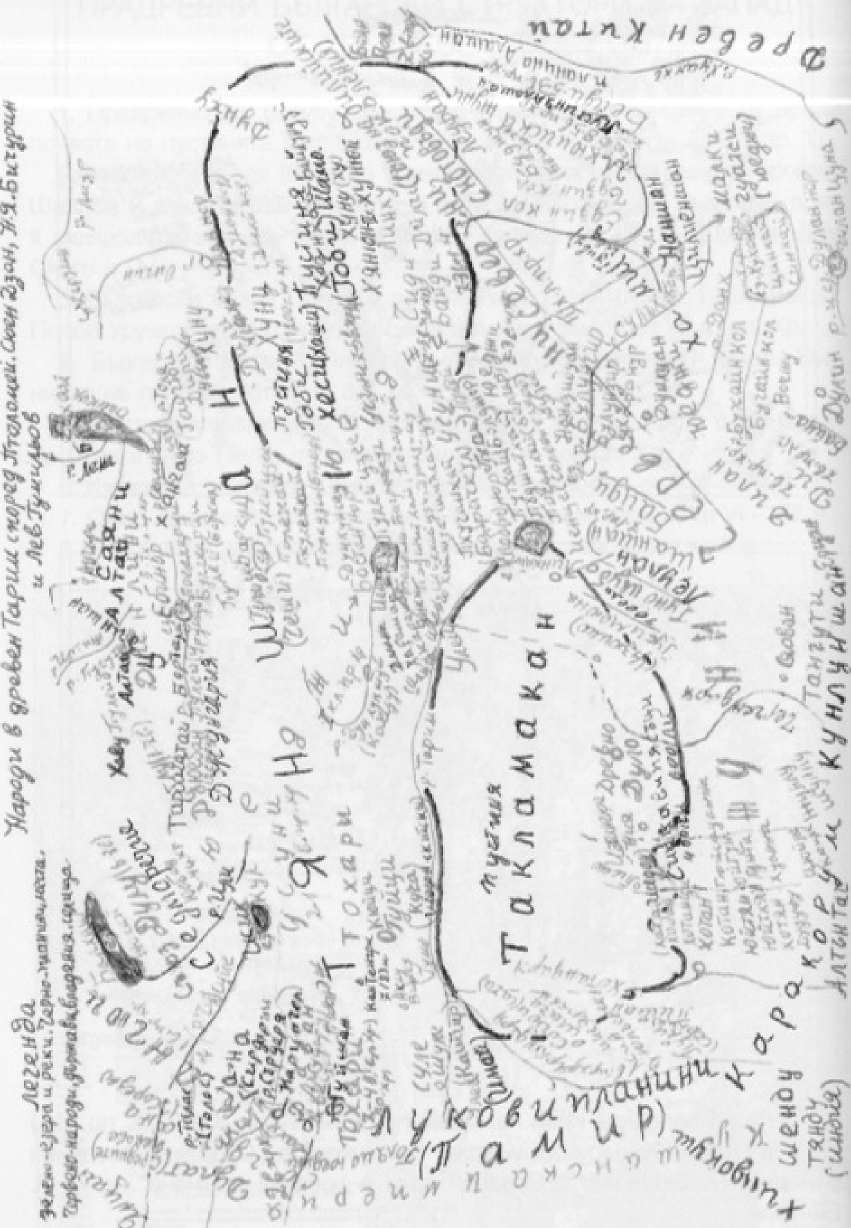
8. Българи в Северен Кавказ, Армения и Приазовието от II в.

Карта на западния край на Китай при Стара дин. Хан (II в. пр. Хр.) според Циндин-Хуанюи-сиюи-туджи приложена в „Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена“ на Н. Я. Бичурин.

ѿполѣкинъ оуцрїна его. и лапоу и ѿкимонаоу цр҃ѧ и
оудина. изведе и ис домоу темница его и глаго
ла емоу благаѧ. и дасть престолъ его выше цр҃ь иже бѣша
с нимъ въ Вавилонѣ. и измѣни ризы темничныя
его. и тако ядеше хлѣбы присно пред нимъ вьсѧ
дни живота своего. и прилающе емоу престол
хоу црьно и дасть емоу ѿ домоу цр҃ва. и все и дот
лие въ дни его вся дни живота его. Авитох
олъ жилъ лѣт. т҃. родъ емоу Доуло. а лѣт емоу
диломъ твиремъ. Ирникъ жилъ лѣт. р҃. и. и҃.
лѣт. родъ емоу Доуло. а лѣт емоу диломъ твиремъ.
Гостоунъ намѣстникъ сыи. в҃. лѣт. родъ емоу Ерми.
а лѣт емоу дохсъ твиремъ. Коуртъ. ѯ҃. лѣт дръ
жа. родъ емоу Доуло. а лѣт емоу шегоръ вечемъ. Безм
ръ. г҃. лѣт. а родъ емоу Доуло. а лѣт емоу шегоръ ве
чемъ. сии. е҃. кнѧзь дръжаше кнѧжение ѡбонъ
страноу Доунаа. лѣт. ф҃. и. еі. ѿстриженами глав
ами. и потомъ приде на страноу Доунаа Испе
рихъ кнѧзь тожде и доселѣ. Есперерихъ кнѧзь. ѯ҃а. и ѿ Ди
калѣ. родъ емоу Доуло. а лѣт емоу верениале
мъ. Тервель. к҃а. лѣт. родъ емоу Доуло. а лѣт ем
текоучитемъ твиремъ. к҃и. лѣт. родъ емоу
Доуло. а лѣт емоу дван шехтемъ. Севаръ. еі. лѣт
родъ Доуло. а лѣт емоу тохалтомъ. Кормисо
шь. зі. лѣт. родъ емоу Вокиль. а лѣт емоу шего
ръ твиремъ. сии же кнѧзь измѣни родъ Доуловъ
рекше Вихтоунъ. Винехъ. з҃. лѣт. а родъ емоу Оукил

Именник на българските ханове
(начален откъс)

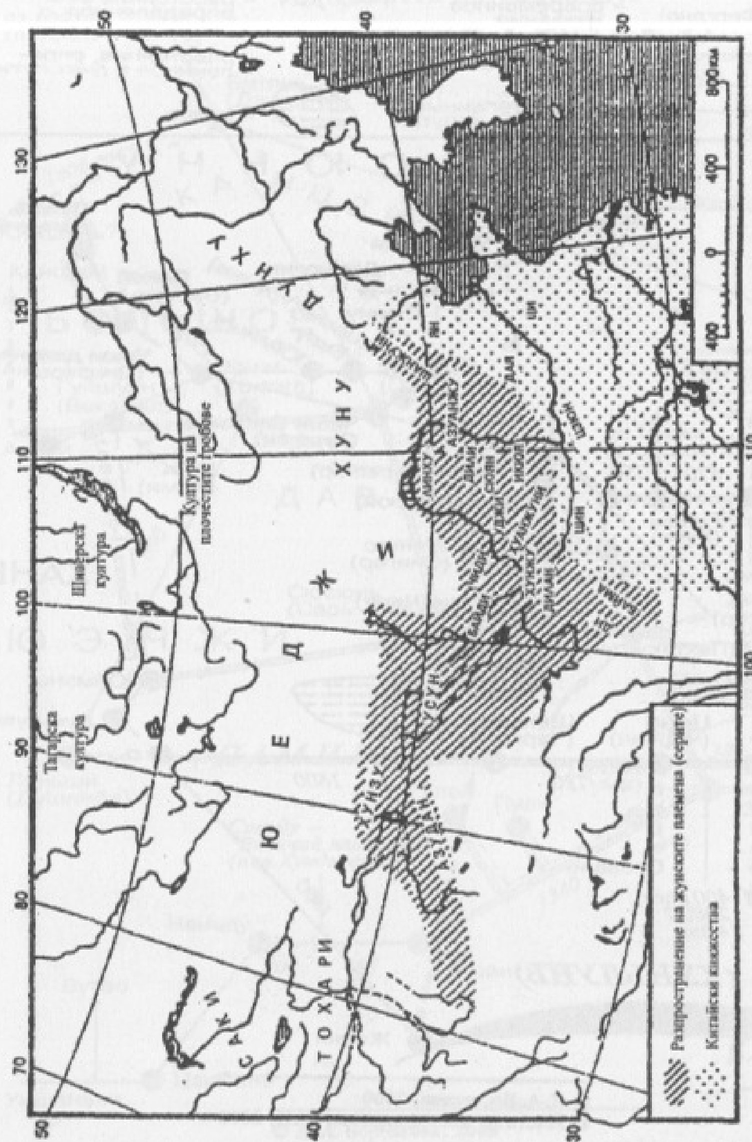
Рис. 4. Взаиморасположение царств по «Хань шу» (I в. до н. э. – 25 г. н. э.)

оз. Бэйхай (оз. Арал)
Яньцай (Кзыл-Орда)
2000
Битянь (Джамбул)
(оз. Балхаш)
1406 расч.
КАНЦЗЮЙ
3400 расч.
Юйцзянь?
Канцзюй
Канцзюй
БОЛЬШОЕ
Гуйшуан (Бекабад)
Эрши (Коканд)
Гуйшань (Ош)
Аньси
520 расч.
920
оз. Тяньчи (оз. Иссык-Куль)
ДАВАНЬ
300
Юйтоу (Учтурфан)
690 ?
Цзюаньду (Улугчат)
1314 расч.
Сюсюнь (Сары-Таш)
350
510
ЮЭЧЖИ
Шуля (Кашгар)
хр. Цунлин
560
Шаче (Яркенд)
(ПАМИР)
380
Юйтянь (Хотан)
Ланьши (Душанбе)
Пишань (Гума)
Улэй
Пули
380
390
Сие
Сяньду – "Висячий переход" (пер. Хунджераб)
1340
Наньду
200
438
Уча (Упранг)
Бутао
Жоцян
Цзибинь
Уишаньли
ЮЖНЫЕ
ГОРЫ (КУНЬЛУНЬ)

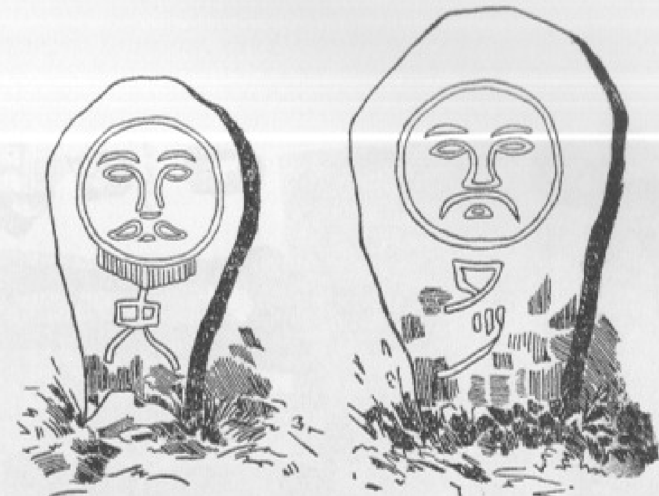
– столицы царств
Давань – древнее название
(Фергана) – современное название
– основные караванные пути
– второстепенные караванные пути
270 – расстояние между столицами в ли по "Хань шу"
400 расч. – расстояние в ли определенное автором
4 дня – расстояние, определенное в днях пути
– озеро

Динлин
СЮННУ
Уцзе
Цзяньkунь
Утаньцили
Даньхуань
Пулэй дальний
Пулэй (Баркуль)
100 расч.
Сюнну
З. Цеми (Урумчи)
Билу
Юйлиши
350 расч.
Чеши дальнее (Цицзяоцзин)
УСУНЬ
Чигу (Шаты)
520 расч.
Чеши ближнее (Турфан)
Иу (Хами)
270
670
350
Яньци (Карашар)
Курля (Вэйсюй)
Вэньсу (Аксу)
Гуйцы (Куча)
Шаньго (Сингер)
Новая дорога (1-5 гг. н.э.)
ХАНЬ
650 ?
240
Гумо
Юйли (Чара)
Улэй (Бугур)
Цзюйли (Пахтаюлгун)
оз. Яньцзэ (Пучанхай) (оз. Лобнор)
Юймэнь
Цзинцзюэ (Емацзинцзи)
Дуньхуан
Юйми (Керия)
Цемо (Черчен)
Шаньшань (Чарклык)
Янгуань
460
720
1600
Цюйли
Сюовань
Жунлу
400 расч. 2000 ? 4 дня
1800
Жоцян

ЛЕВ ГУМИЛЬОВ. ХУНИТЕ.
ИСТОРИЯ НА НАРОДА ХУНУ, С. 27

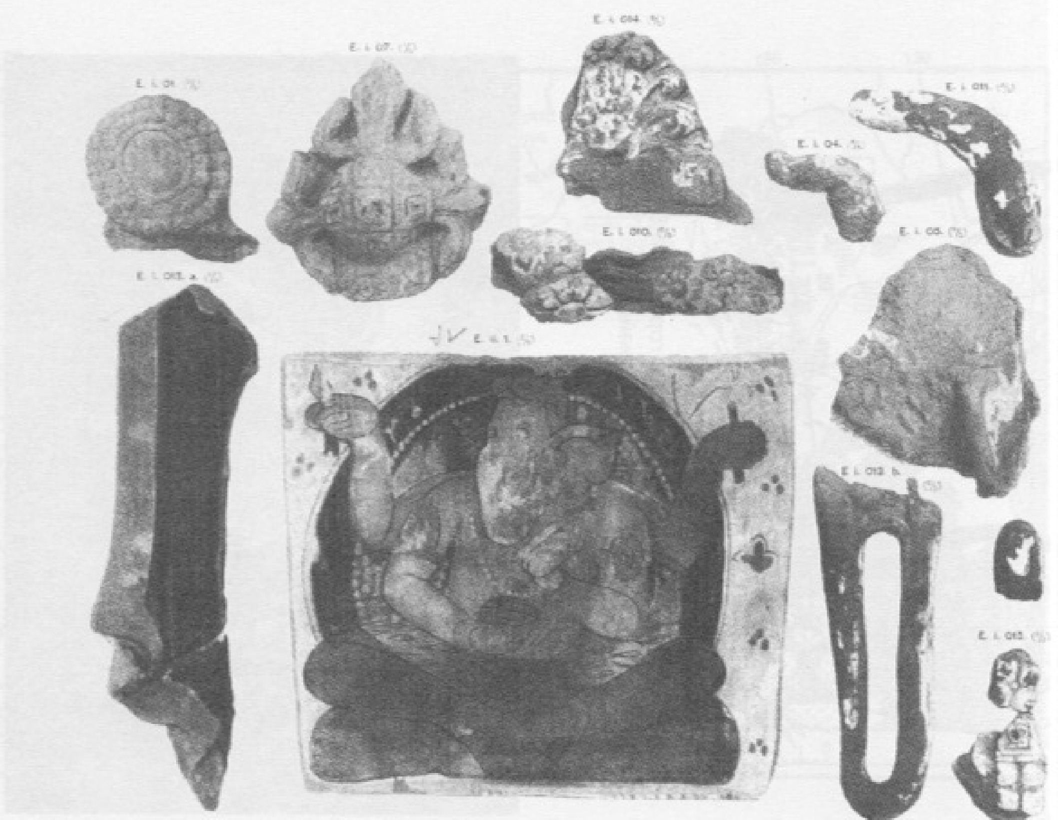
Разпространение на племената в Средна Азия окол 7. век пр. Хр.

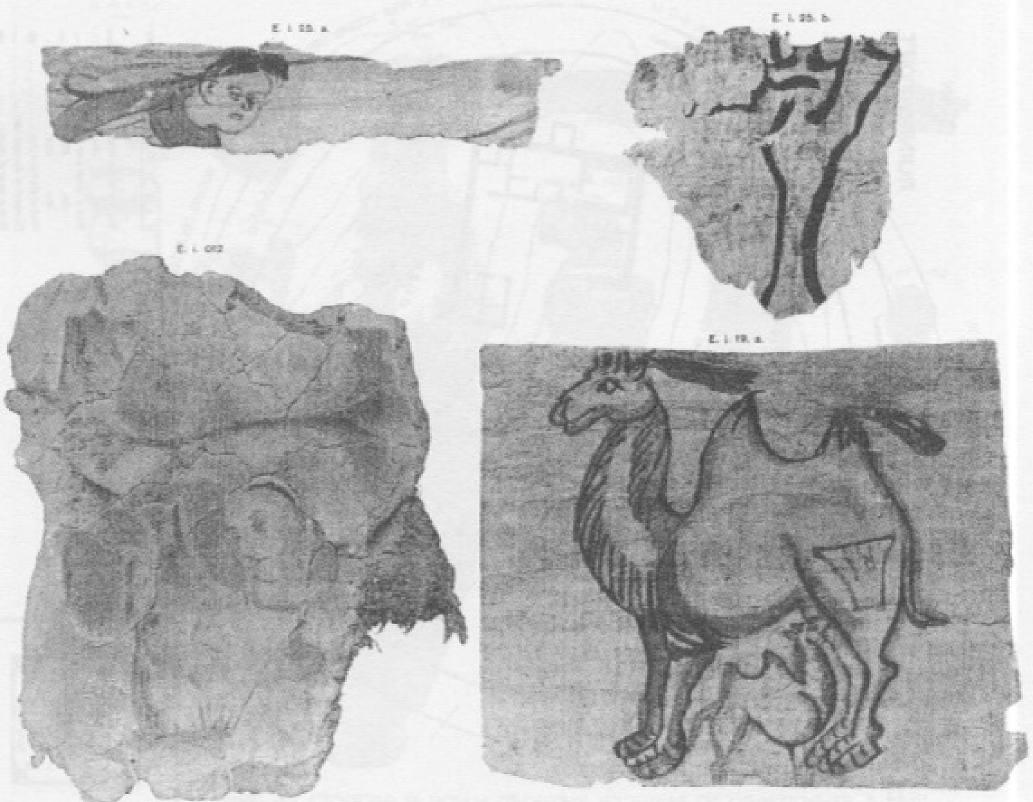
Каменные бабы, встреченные в горах. Богдо-ола
(рис. Г. Е. Груми-Гржимайло).

Жени от Полу, район Керия, окръг Хотан
Снимка от Н. М. Пржевалский

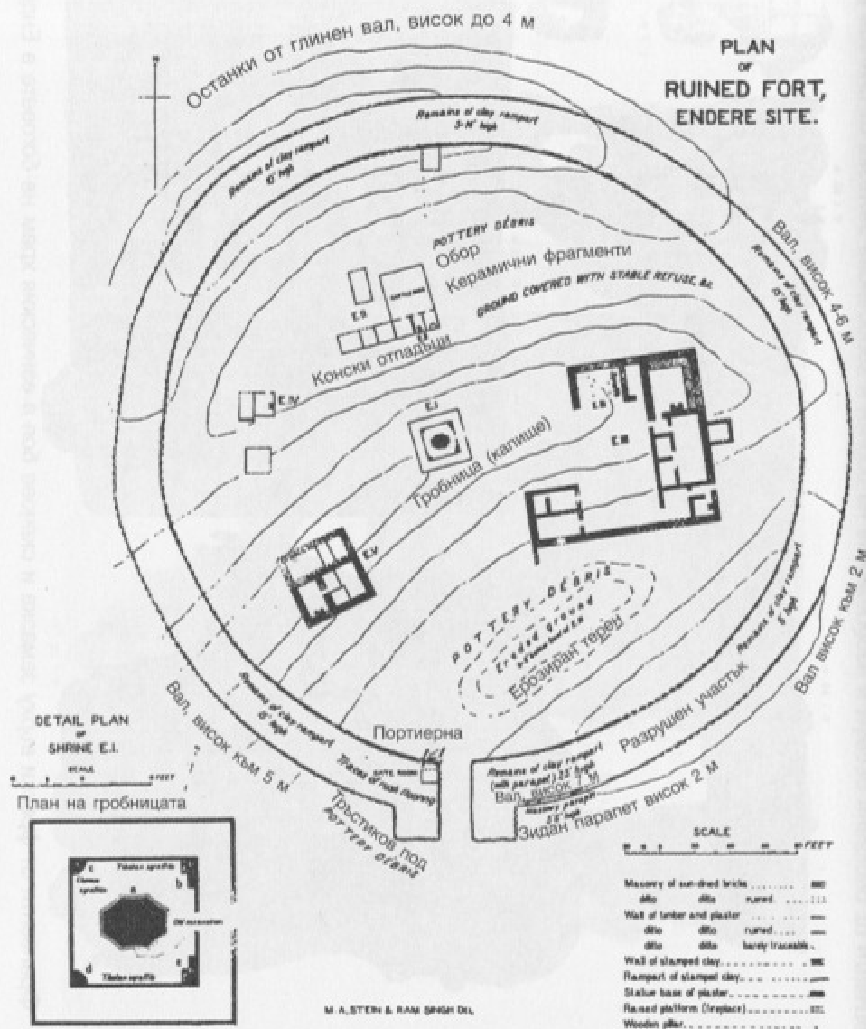

Фрагменти от рисувани релефи и изображения на плочки и хоросанова замазка от руините в Ендери.

Фрагменти от фрески върху замазка и скечове боя в езическия храм на боговете в Ендери.

Крепоста Ланджен (древно Дуло, днешно Ендери)

Крака на столове и други дървени изделия от разкопките в Ния.

Портрет на българина Ши Ль, император на Късно Джао

СЪВРЕМЕННИ КИТАЙСКИ ГРАДОВЕ ЧИЙТО НАЗВАНИЯ ПОДОБАВАТ НА НАЗВАНИЕТО ДОУЛО (ДУЛО)

(Извлечение от Атлас на Китай, Симапс прес, 2007 г.)

град	провинция	град	провинция
Доухелонг	Цинхай	Толи	Синдзян
Доулонг Ганг	Дзансу	Толи	Синдзян
Доулонганг Коу	Дзансу	Толо	Хонконг
Доулуо	Шанси	Тоулин	Хейлонгдзанг
Дуанлиу	Шанси	Тулаг Ар Гол	Цинхай
Дуанлонг	Хунан	Тулай Хе	Цинхай
Дуанлутоу	Хъбей	Тулай Наншан	Цинхай
Дулан	Цинхай	Тулай Наншан	Цинхай
Дуланси	Цинхай	Тулай Наншан	Гансу
Дулианг	Хънан	Тулай Шан	Цинхай
Дулиши	Тибет	Тулан	Тайван
Дулиу Дзианд	Гуиджоу	Туле Мод	Вътрешна Монголия
Дулиу Дзианхе	Тяндзин	Тулинг	Шанси
Дулиу	Тяндзин	Тулондшан	Хейлонгдзанг
Дулиуке	Бейдзинг (Пекин)	Тунли	Шанси
Дулонг Дзианг	Юннан	Тунлиу	Шанси
Дулонг Циансинхуанг	Цинхай	Туолай	Гансу
Дулонг	Юннан	Туоли	Бейдзинг (Пекин)
Дунлинг	Хубей	Туолин	Шанхай
Дуобао	Хубей	Туолонг	Гуангси
Дуобао	Дзянси	Туолу	Гуангси
Дуобаошан	Хейлонгдзянг		
Дуолун	Вътр. Монголия		
Деулу/е	Съчуан		

Дуобао са включени защото надставката бао е кратката форма българи.

Фонемите то и ту включваме защото на тюркски и западноевропейските езици обикновенно са транскрипции на до, доу и ду.

Общо 45 градове

СХЕМАТИЧНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ФАМИЛИИТЕ БАО В ЕТНОСА БЪЛГАРИ ДО ДРЕВЕН КИТАЙ И В НЕГО

/ Извлечение от Большой китайско-руский словарь/

Название	Йероглифно гнездо	Местонахождение	Век	Том	Стр.	Друга информация
Бао, баодза-дия-България фам. Бао, система баодзя	保 9 [9,7] bǎo бǎо; 8921 България см. 保加利亞			III III III	712 712 712	Защитавам, охранявам, владея, обезпечавам, препоръчвам, мал. крепост, градче, блокирам; скъпоценност; кръгова поръка, зав. земед
фамилия Бао.	葆 13 [140,9] bǎo бǎо; 8924			III	714	Пазя, съблюдавам, защитавам, скривам, ядливи треви, тревен буренак, удовлетворение, възпитател, скъпоценност...
вл. Бао еп. Ся, фамил Бао	襃 褒 17 [145,11] bāo бāо, в сочет. также páo; 9852, 9851	провин. Шанси	1989-1566г пр. Хр.	III	898	Награден знак, грамота, похвала, широко облекло, награда, подарък.
сричка бао.	堡 12 [32,9] bǎo pù бǎо пу; 360			II	123	Малка крепост, градче, хълм, бент, родова морфема за топоними, главно военни обекти.
фам. Бао местност Бао,	暴 15 [72,11] bào pù бào пу; 9522	кн. Джен провин. Хънан	VIII-V в. пр. Христа	III	823	Жесток, зъл, груб, насилник, избухлив, нервен, бръз, силен, губи, вреди, злодей, бие се с голи ръце, крие
фамилия Бао.	寶 20 [40,17] bǎo бǎо; 13855			IV	679	Драгоценност, алмаз, брилянт, ценност, съкровище, богатство, царски и държавен печат, монети, пари
йероглиф бао, но фамил. е Бо.	薄 17 [140,13] báo, книжн. bó, в сочет. также bò бáо; 5384			III	60	Тънък, слаб, течен, рядък, малко, скромно, незначително, разпростира се, опира се, чаша, гъсти храсти
фамилия Бао.	包 5 [20,3] bāo бāо; 12178			IV	341	Отвъртам, завъртам, опаковам, завързвам, превръзвам, прегръщам, обхващам, заключвам, сключвам, вземам, отверка, кора, юрта, пищен.
фамилия Бао.	抱 8 [64,5] bào бàо; 12192			IV	347	Обхващам, прегръщам, появявам, държа, окръжавам, отглеждам, възпитавам, тая в себе си, излюпвам, ...
фамилия бао-фамилия Баоцю.	苞 9 [140,5] bāo бāо; 12205			IV	350 351	Тръстика, камъш, околоцветник, корен, основа, трев на рогозка, гъст, пищен, разпростирам, разраствам
фам. Бао. дропла, вран кон с бели петна /бао/	鮑 16 [195,5] bào бàо; 12201; 鴇 7757			IV III	349 515	Солена сушена риба, развалена риба, зоологическо морско ухо, вместо дера. Вран кон с бели петна.
срички бао.	豹 10 [153,3] bào бàо; леопард, барс 7221; 褓 одеалце 8922; 緥 8923; 緥 копринена 8926			III III III	430 714 716	Зоол. леопард, барс. одеалце, виолетова коприна, копринена забрадка

СХЕМАТИЧНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ФАМИЛ. ДИ - РОДИТЕЛ НА ДУ/ДОУ, ДОУЛУ/ И ДР.

/ Извлечение от Большой китайско-руский словарь /

Название	Йероглифно гнездо	Местонахождение	Век	Том	Стр.	Друга информация
Западни чужденци-племена Ди и Кянц.	氐 5 [83,1] dī dǐ дӣ дй; 11448	На запад от Китай	I-II хил. пр. Хр.	IV	190	Главен корен, Стълб, основа, опора, резиденция, нисък гъст. прегърбен. скланям, накланям, пребивавам
Ди - съзвездие.	в собств. именах, в матр., астр. также zhī zhī dī чжй чжй дй					
Ди - фамилия.	邸 8 [163,5] dǐ дй; 3683			II	791	Столична резиденция на зависим княз, палат, гостилница, запустял двор, основа, корен, княз, управител, достигам, пипам
Ди - фамилия.	底 8 [53,5] dǐ -de дй -дэ; 11472			IV	195	Дъно, основа, стъпало, подножие, същност, чернова, добивам, този, такъв, какъв, възлицание.
Северни варвари-червени Ди, цар. Лу Дзин	狄 7 [94,4] dí tì дй тй; 9373	Северо-изт. от Китай Хъбей Шанси	Епоха Цин-Хан Епоха Чунцю	III	793	Ниши служещи чинове и съсловия, глаголите отделям, удържам; фазанови пера
околия Щисян /Ди/.		Сегашна провин. Шандун	Дин. Хан	III	793	
фамилия Ди.	地 6 [32,3] dì дй; 12441			IV	392	Земя, планета, луна, влага, студ, страна, държава, територия, поле, земя, участък, владение, район, пост, под, фон, природа, характер, но, само, единствено.
кон дис било на челото.	馰 13 [187,3] dí дй; 7222			III	431	
сричка ди.	低 7 [9,5] dī дй; 11453			IV	191	Низък, лош, неприятен, ниско, отстъпчив, граблив, низина, снижавам
сричка ди.	鏑 19 [167,11] dí dī дй дй; 6354			III	265	Накрайник на стрела, химическа диспропорция
сричка ди бял кон звездалия. ди-лу	的 8 [106,3] -de dí dì -дэ дй дй; 7215			III	428 429 430	Точен, ясен, цел, мишена за стрелба с лък. бял кон със звездичка/чело/

СХЕМАТИЧНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ЕТНОСА ЖУН ДО ДРЕВЕН КИТАЙ И В НЕГО, И ДР.

/Извлечена от Большой китайско-руский словарь /

Название	Йероглифно гнездо	Местонахождение	Век	Том	Стр.	Друга информация
соб.истор. влад. Жун. околия Жунсян. фамилии Жун и Юн.	榮 14 [75,10] róng, жун, 8974 8971; диал. yóng также юн	До др.Китай пр.Съч-н	Епоха Джоу 12-3в. пр.н.е.	III	720	Полски цвят, красота, радост, клас, блясък, слава, инвалиди и ветерани, китайска архитектура, цветист, гъст, прекрасен, блестящ, преуспяващ, богат, славен, почитан, знаменит, вежлив, почетен, удостоен, честен, чест...
в съчетания етносите Жун и Хун.	嶸 17 [46,14] róng, hóng жун, хун 8975	На север и запад от Кит-й	От легенд. времена	III	蠑 8976 720	Само в съчетания са йероглифите 8971, 8972, 8973, 8975 и 8976 подобни на 8974, свър.с ЕАО.
соб.геогр. околия Жунсян. фам. Жун.	容 10 [40,7] róng, жун, 2236	провин. Гуанси		II	515	Затварям се в себе си, съдържам, прегръщам, допускам, привиквам, съгласявам, благоволявам...
соб. съкр. градовете Ченду и Чунцян.	蓉 14 [140,10] róng жун 2242			II	517	
собствено фамилии Жун и Юн.	融 16 [142,10] róng, yóng жун, юн 15145			IV	982	Стопивам, плавя, смесвам, циркулирам, съгласен, хармоничен, ярък, мирен, весел, радостен...
кн-во Жун. некитайски тюркски племена.	戎 6 [62,2] róng жун 11639	пр.Шандун северо-зап.от К. 3хл.п.Хр.	еп. Чунцю 722-453пр.Хр.	IV	234	Оръжие, воен.колесница, в.служба, в.поход, войска, войник, голям, велик, ти, твоя, отивай, помагай
фамилия Жун. народност Жунди.		На запад и север	IIIхл.пр.Хр. пр.Хр.	IV	234	Жун-ма -боеви кон и бойна колесница
сричка жун, богатирски кон Жун.	駥 16 [187,6] róng жун 11643			IV	235	Силен богатирски кон-жун
сричка жун, юн.	鎔 18 [167,10] róng, yóng жун, юн 2238			II	516	плавя метал, форма за отливане на метал, боеви топор
сричка жун, тънка вълна жун, вълнена материя жун.	毧 10 [82,6] róng жун 12407			IV	387	мека материя - пух.
сричка жун. вълна от разни животни жун.	羢 11641, 狨 11642, 絨 11646, [illegible] 15505			IV IV IV IV	235 235 236 1054	11641-от овце и кози 11642-кожа и седло от макак, 11646-ленена т-н 15505-барабан

СХЕМАТИЧНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ФАМИЛИЯТА ДУ/ ДОУЛУ/ И ДР.

/ СТОЖЕРЪТ НА ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ /

/Извлечение от " Большой китайско-руский словарь /

Название	Йероглифно гнездо	Местонахождение	Век	Том	Стр.	Друга информация
фамил.Ду, Ду, Доу Доулу. доулусци	都 12 [163,9] dū dōu; ду доу; ~盧 dōulú 3498	На запад от Д.Х...	3 в. пр.Хр.-3 в. сл.Хр.	II	778	Изящен, елегантен, красив, изискан, всичко, цяло пълно, изкуст.езеро/вир/ отличен ездач, катерач.
крупен гр. Ду, резиденция, столица, крупно селище в първ.период на оседналост, ленна земя, адм.ед н. еп.Джоу народ -дулан, туран.			2 хил преди Хр. 12в. пр.Хр.	II II	778 779	Резиденция, столица, град Много от древ.китай-те длъжности в държавата и армията започват с Ду.
княз.Ду. фамил. Ду	杜 7 [75,3] dù ду 248	пр.Шаанси	9. в пр.Хр.	II	101	Круша, корен, затрупвам, засипвам, затварям, скъсвам, изолирам, подправям
фамил.Ду. фамил.Дже.	堵 12 [32,9] dǔ zhě ду чжэ 2623	пр.Хъбей пр.Хънан	VII-IIIв. преди Христа	II	592	Засипвам, затварям, затрупвам, блокирам, преграждам, скучен, тъжен
Ду - фамилия.	督 13 [109,8] dū ду 2777	пр. Шан-дун	V-III век преди Христа	II	629	Ръководя, контролирам, надзиравам, управлявам, подбуждам, предпазвам, началник, ген.губернатор
Ду - фамилия.	度 9 [53,6] dù duó ду до 10343			III	1004	Единица за измерване в степен, градус, кв.час, тон, скорост, държав.стр. преминавам, провеждам...
фамилия Ду.	覩 16 [147,9] dǔ ду 12752			IV	461	Гледам, наблюдавам, виждам, убеждавам се, узрявам, разбирам
фамил.Ду. Мит-маймуната Ду Германия	獨 16 [94,13] dú ду 7404			III	462	Само един, единствен, отделен, индивидуален, самостоятелен, независим Мит за маймуната Ду.
фамилия Ду	瀆 18 [85,15] dú dòu ду доу 13885			IV	690	Канава, канал, голяма река, прорез, процеп, третирам, оскърбявам, осквернявам, обезпечен
фамилия Ду.	讀 22 [149,15] dú dòu ду доу 13873			IV	688	чета на глас, изучавам, уча се, преразказвам, Доу-линг.знак, изречение, фраза, пауза в чет.
Други фамилии и бит.	篤 16 [118,10] dǔ ду 7930; 犢 13876, 韇 13877, 闍 5743, 牘 13878, 櫝 13880 19 [75,15] dú ду			III	535	7930-искрен, верен, благ 13876-фам, теленце, 13877-колчан, калъф, 5743-хр.вишка, кула, 13880-ножница за меч, 13878-писмо

СХЕМАТИЧНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ФАМИЛИЯТА ДОУ/ ДОУЛУ/ И ДР.

/Извлечение от "Большой китайско-руский словарь"/

Название	Йероглифно гнездо	Местонахождение	Век	Том	Стр.	Друга информация
срички доу. фамилия Доулу.	豆 7 [151,0] dòu dòu / доу доу; 豆 dòulú Доулу (фамилия)	На запад от династия Хан	От II хил-етие пр.Хр.	II	253	Бобови растения-боб, грах, фисул.соя, дърв.чаша за жертвопр-я, месо и супа, марка в шени, разпределям
фамилия Доу.	逗 11 [162,7] dòu / доу; 11060			IV	84	Задържам се, спирам се, оставям се, насочвам се, устроивам се, приближавам се, шегувам се, пробивам, дразня.
фам. Доу, състезание доу.	鬭 24 [191,14] dòu / доу; 5686; 鬪 斗 3759 5684 4385			III II	118 140 936	Боря се, бия се, сражавам се, състезавам се, споря, играя, приличам, дразня, сбирам, битка, бой, боеви,
фамилия Доу	鬭 20 [191,10] сокр. см. № 5686; 5688; 5689 5687			III	119 118 119	схождам се, удовлетворявам насъсквам, подгонвам, подбирам, колекционирам, извиквам, завличам, свалям...
фам. Доу. доули – конусни. ш. доули.	斗 4 [68,0] dǒu / доу; 4385; 斟 4387			II II	936 937	Мярка за насипни и течни ве-ва, черпак, чаша, съзвездие, повратлив, шапка доули, родова морф. за конусни.
фамилия Доу.	鈄 12 [167,4] dǒu / доу; 4386			II	938	Само фамилия Доу. Няма друга информация
фамил. Доу доули- реч на некит. пл-на	兜 11 [10,9] dōu / доу; 12646			IV	437	Каска, шлем, чалма, забрадка, калимявка, пола, джоб, чувал, кесия, паласка, кошница, рогозка, носилка, купчина..
фам. Доу. доулу.	竇 20 [116,15] dòu / доу; 13887			IV	690	Прорез, процеп, отверстие, дира, дупка, будка, пазва, ивица. тясна пътечка.
доу-брой за градинар. и окопни култ.	蔸 15 [140,11] dōu / доу; 12648			IV	438	бройни думи за корени и стъбла на градинарски и окопни култури.
сричка доу.	篼 17 [118,11] dōu / доу; 12649			IV	438	Кошница, кош, носилка за богати хора, ясли, корито.
сричка доу.	擻 14 [64,11] dōu / доу; 12647			IV	438	Вземам на ръце, вземам всичко в свои ръце, контролирам, управлявам, завеждам.
сричка доу. доули	陡 10 [170,7] dǒu / доу; 4941			III	922	Стръмно, рязко, остро, внезапно, крут завой, изведнъж, неочаквано. провисва се стръмно.
страна и народ Ду, Доу, Доулу	都 12 [163,9] dū dōu / ду доу; 3498	На запад граница на др.К-й	Зв.пр Хр.- Зв.сл. Хр.	II	778	Страна на западната граница на Китай, еп. Хан, жители-доулуцци.

СХЕМАТИЧНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ФАМИЛИИТЕ БУ ДО ДРЕВЕН КИТАЙ И В НЕГО, И ДР.

/ Извлечение от Большой китайско-руский словарь /

Название	Йероглифно гнездо	Местонахождение	Век	Том	Стр.	Друга информация
фам. Бу. мест. Бу. словосъч. булуо	部 11 [163,8] bù / бу; в сочет. также pǒu / поу; 3487	пр. Шаанси	родово общинен строй	II	776 776	Бройна дума: част, раздел, отдел, подразделение, подчинение, ведомство, министерство, управл., щаб, адм.еденица, комплект, бройка, поселение, племе, четири възглавявам, ръководя: ..
сричка бу.	蔀 15 [140,11] bù, pǒu / бу, поу; 3488			II	777	Слънце закрито от облаци, заслон, полог, завеса, древен цикъл от 76 години по календара
сричка бу.	篰 17 [118,11] bù / бу; 3489			II	777	Бамбуков кораб, списък, регистър.
фамилия Бу.	卜 2 [25,0] bǔ pú bo / бу пу бо; 3195			II	710	Гадаене: по бронята на костенурка, на монета, предсказване; избиране, дарявам, бройна дума за дървета, пу-роб, слуга
ленно владение на ванствата. фам. Бу.	補 12 [145,7] bǔ / бу; 6136; 补 3206	пр. Хънан	епоха Чунцю 722-453г. пр.Хр.	III	219	Кърпя, правя, ремонтирам, допълвам, запълвам, назначавам, помагам, изправям, допълнение, полза, изгода, цензор, отлян.
фамилия Бу.	捕 10 [64,7] bǔ, bù / бу, бу; в сочет. также bó / бо; 6140			III	221	Ловя, ловувам, хващам тен, хващам, задържам, арестувам, полицейски дедектив, агент на полицията.
фам. Бу. Конго Бразавил Прусия.	布 5 [50,2] bù / бу; 6492			III	290	Тъкан, платно, манифактура, болшевик, монета данък, разпространява, разпределя, планира, гощавам, разтягам.
фамилия Бу.	步 7 [77,3] bù / бу; 6811			III	353	Бройни: крачки, пехота, конна войска; степен, етап, положение; мера, съдба, демон, разходка, пътувам, движа, поднасям
фамилия в древността – Бяо.	不 4 [1,3] bù / бу; 13424; в древних источниках читается часто по чтению замененных им слов: fōu, fǒu / фоу, фоу; fǒu / фоу; pēi / пэй; bī / би; в собственных именах также biāo / бяо			IV	583	Отрицание/не/, пред разни части на речта във всички епохи.

СХЕМАТИЧНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ФАМИЛИИТЕ ПУ РАЗПОЛОЖЕНИ

ДО ДРЕВЕН КИТАЙ И В НЕГО И ДР.

/ Извлечение от Большой китайско-руский словарь /

Название	Йероглифно гнездо	Местонахождение	Век	Том	Стр.	Друга информация
фам. Пугу, срички Пу. срички Пу	仆 4 [9,2] 3305; pū, fù / пу, фу; pú / пу; 仆 pú gù см. 僕			II	713	Падам ничком, търкалям се, повалям се, падам, падам убит, загивам, умирам, унищожен, слуга
фам. Поу. Пу и по - срички. Пао /Поу/	朴 6 [75,2] 3210; pǔ, книжн. pò / пу, также по; piáo, книжн. póu / пао, также поу			II	718	Кора, дърво, характер, природа, простестествен неподправен, безхитростен, голям, крупен, силен
фамилия Пу.	浦 10 [85,7] 6145; pǔ / пу			III	222	Бряг, побережие, устие, ръкав на река
Пу мест. във Вей и Дзин, Богу, кон Тупао	蒲 14 [140,10] 6146; pú / пу, в сочет. также bó / бо	пр. Хъбей пр. Шанси пр. Шандун		III	222	Камъш, тръстика, рогозка град Пу град Богу чудесен кон скакач
Мит за злия дух Пу.	酺 14 [164,7] 6134; pú / пу			III	219	жертвоприношение пролет и есен пируване, пиянство, гуляене
Дом, фам Пу и Фу в цар. Цин. Ран. Цин.	苻 9 [140,5] 5274; fú pú / фу пу	пр. Шанси	351-394г.	III	30	Върба, дяволски очи/трева/, вътрешна кожичка /пласт, ципа/, камиш, свирка, кавал, дудук
народ Пугу, фам. Пугу, фам. Пу.	僕 14 [9,12] 8834; pú / пу	пр. Шинхай		III III	696 696	Слуга, прислужник, прислуга, служанка, колар, каруцар, съпровождащ, посланик, последовател.
фамилия Пу.	璞 16 [96,12] 8829; pú / пу			III	696	Неотшлифован скъпоценен камък, естествена скъпоценност, връщане към истината и естест.
р. Пу, Пушуи. ръкав Пуна. ок. Пусян фам. Пу.	濮 17 [85,14] 8838; pú / пу	пр. Шандун пр. Хънан пр. Шандун		III	697	Пу е място където духат ветровеи бушуват бури, войнственост
срички пу, бу.	圃 10 [31,7] 3036; pǔ bù / пу бу			II	677	Зеленчукова градина, бахча, градина, разсадник, цветарник, полеви нива ливада, ограждение, гр-р
360 бао, пу. 8843 пу, по. 8835 - пу 8842 - пу 8841 - пу.	堡 360 bǎo pù / бао пу; 樸 8843 pǔ, pò, pú / пу, по, пу; 噗 8835 pū / пу; 幞 8842 pú / пу; 撲 15 [64,12] 8841 pū / пу; 扑 3702			II III III III	123 698 697 698	Селище, градче, село, родова морфема природно, простодушно бълбукат, кипят, пръхтят, челик, тюрбан, чалма бия, удрям, хлопам, хвърлям, изведнъж, рязко, проби в.

СХЕМАТИЧНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ФАМИЛИИТЕ БО ДО ДРЕВЕН

КИТАЙ И В НЕГО

/ Извлечение от Большой китайско-руский словарь /

Название	Йероглифно гнездо	Местонахождение	Век	Том	Стр.	Друга информация
насл. титла Бо, бог на лова Боконепод. фам. Бо.	伯 7 [9,5] 2664; bó, bǎi, bà, mò / бо, бай, ба, мо			II	603	чичо, вуйчо, господин, старши брат, сто/бо, бай/ по стария брат на мъжа
княж. Бо, Бай. р. Бощуй фам. Бо, Бай,	柏 2670 栢 2719; 9 [75,5] bó, bǎi / бо, бай	провинц. Хънан Хънан	до еп. Чунцю 722-453г. пр. Хр.	II	604	Ботанически кипарис, да сме близки, да прилягаме, да осидаме, приближаваме се.
срич. Бо, Бай. фам. Бо, Бай.	百 6 [106,1] 2707; bǎi, bó, mò / бай, бо, мо			II	609	сто, сотня, стократно, сто пъти, всичко, всевъзможно, във всичко, от всички страни, във всички отнош.
народ. Бо, фамилия Бо.	僰 14 [9,12] 8257; bó / бо	Провинц. Гуйчжоу, Юнан, Съчуан		III	592	Друга информация няма
срич. Бо. окръг Бочжу.	博 12 [24,10] 5372; bó / бо	пр. Шандун		III	58	Широк, свободен, голям, огромен, повсеместно, многочислен, изобилстващ, ерудиран, знаещ, получавам, обменям, размяна, мъж, развивам
фамилия Бо.	播 15 [64,12] 2895; bō, bò, bǒ / бо, бо, бо			II	655	Сея, разхвърлям, разпределям, разпространявам, публикувам, отхвърлям, изгонвам, разпускам на воля
фам. Бо. коприна Бо.	帛 8 [50,5] 5321; bó / бо			III	299	Копринена тъкан Коприна за писане писмо
фамилия Бо.	波 8 [85,5] 10462; bō, pō / бо, по			III	10462	Вълна, лека вълнение, мъртво вълнение, вълнообразно, ел. вълна, звукова вълн. затруднение, бегъл поглед
стол. Бо. пощ. стан. владение. фам. Бо.	亳 10 [8,8] 12342; bó / бо	Шанъан ок. Босян	д. Шан д. Хан еп. Чунцю 722-453г. пр. Хр.	IV	378	Стол от 1766-1557г. и жертвеник в Бо провинция Анхуй Геогр. съкр. на Бочжоу и Босян.
Бо от Бохай/съкр/ фам. Бо.	勃 9 [19,7] 8072a; bó / бо			III	559	Неочакван, внезапен, рязък, силен, бурен, голям, велик, пищен, рязко се променя, въставам против, върв. пр-в
Йероглиф Бао. фамилия Бо.	薄 5384; báo, книжн. в сочет. bó / бао, также бо			III	60	Тънък, течен, слаб, незначителен, оскъден, безчувствен пренебрегвам, презирав, простира се, спира се, чаша, храсти, шори, тънък лист
фамилия Бо.	蘗 20 [75,16] 8986; niè, bò / не, бо			III	721	Издънка, филиз, фиданка израстък

СХЕМАТИЧНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ФАМИЛИИТЕ БАЙ РАЗПОЛОЖЕНИ ДО ДРЕВЕН КИТАЙ И В НЕГО, И ДР.

/ Извлечена от Большой китайско-руский словарь /

Название	Йероглифно гнездо	Местонахождение	Век	Том	Стр.	Друга информация
срички бай, бо. фам. Бай. нар. бай.	白 5 [106,0] 2658 bái, книжн. bó / бай, диал. бо	Юннан		II	593	Бял/запад, рит. цвят/сребрист, чист, светъл, дневен, бяло, ясен, даром, добро, правота, светлина, белее, светлее, свети, бяд
срички бай, бо. фамилия Бо, Бай.	百 6 [106,1] 2707 栢 2719 bǎi, bó, mò / бай, бо, мо			II	609	Сто, сотня, всичко, всевъзможно, във всичко, от всичко, старая се, прилагам усилия, увеличавам стокр
влад. Бо, Бай. фам. Бо, Бай. река Бощуй	柏 9 [75,5] 2670 bó, bǎi / бо, бай	пр. Хънан пр. Хънан	до 722 пр. Хр.	II	604	Бот. кипарис, съм близък, прилягам, приближавам се осядам, наблягам, наближавам
сричка бай. фам. Бай.	敗 11 [66,7] 10711 bài / бай			III	1093	Поразен, разбит, сломен, разпилян, загиващ, разорен, разрушавам, разорявам губя, поражение, бедствие
сричка бай. фамилия Бай.	败 8 [66,4] сокр. от 敗, см. № 10711 10710			III	1093	Рж. инф. за йер. 10711
сричка бай. фамилия Бай.	拜 9 [64,5] 4191 bài / бай			II	894	Поздрав, поклон, кланям се от уважение, почитание, прекланям се, посещавам, признавам, награждавам
фам. Бо, мит Бо-бог на лова - конеподобно. жертвоприн. на Бо. титла Бо - предводител на вановете/хегемон/	伯 7 [9,5] 2664 bó, bǎi, bà, mò / бо, бай, ба, мо			II	603	Чичо, вуйчо, господин, старши брат, наследствена титла бо, граф, княз хегемон/ба/, бо, бай сто
фамилия Бай. съзвезд. Байгуа.	敗 11 [66,7] 10711 bài / бай			III	1093	Поражение, загуба, разорение, упадък, лом, беда бедствие, ликвидирам Пет звезди в съзв. Делфин
срички пей, поу, бай, бо.	培 11 [32,8] 2012 péi, pǒu, bǎi, bó / пэй, поу, бай, бо			II	468	Пей- затрупвам, насипвам нараствам поу-землена стена, ограда, кирпич, могила, хълм бай-държа, летя, изполвам

СХЕМАТИЧНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ФАМИЛИИТЕ ДЕН[x] РАЗПОЛОЖЕНИ ЮГОЗАПАДНО ОТ ДРЕВЕН КИТАЙ И ДР.

/ Извлечение от Большой китайско-руский словарь /

Название	Йероглифно гнездо	Местонахождение	Век	Том	Стр.	Друга информация
окол. Денсян, княж. Ден. фам. Ден, Денсян, Денлин.	鄧 15 [163,12] 3474 dèng / дэн	пр. Хънан	епоха Джоу	II	775	Няма
Вж. йер. 3474.	邓 4 [163,2] сокр. от 鄧, см. № 3474 3605			II	775	Няма
сричка дън. ритуален съд с капак.	登 13 [151,6] 918 dēng / дэн			II	262	Съдът кувшин е от печена глина или от бронз. В него се поставят жертвени храни
фамилия Ден.	登 12 [105,7] 919 dēng / дэн; в сочет. также dé, dǐ / дэ, ди			II	262	Подемам, изкачвам, сядам, товаря, увеличавам, израствам, появявам, образувам, създавам, регистр-м
сричка ден.	鐙 20 [167,12] 920 dēng, dèng / дэн, дэн			II	264	Стреме, по стремената, лампа, фенер, ритуален позлатен съд за жертве храна и вино, рит. чаша
сричка ден.	嶝 15 [46,12] 922 dèng / дэн			II	264	Път по планински склон, планинска пътека
сричка ден.	磴 17 [112,12] 924 dèng / дэн			II	264	Стъпала в скалата, планинска пътека, стъпало на стълба, вдлъбнатина, сводест каменен мост
сричка ден.	瞪 17 [109,12] 926 dèng, chèng / дэн, чэн			II		Съсредоточено наблюдение, втрещено гледане, устремен, целенасочен поглед, хвърлям поглед
сричка ден.	燈 16 [86,12] 929 dēng / дэн			II		Светилник, лампа, фенер, лампичка, изкуствена светлина
сричка ден.	澄 930 книжн. chéng / чэн			III	266	Огледален, кристално чист, ясен, прозрачен, очистен, филтрован

x Според Съма Циен, Ямото Такигава и Н. Крюков владението се наричало Дян

СХЕМАТИЧНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ФАМИЛИИТЕ БА ДО ДРЕВЕН КИТАЙ И В НЕГО, И ДР.

/ Извлечение от Большой китайско-руский словарь /

Название	Йероглифно гнездо	Местонахождение	Век	Том	Стр.	Друга информация
влад. Ба др.етнос геогр.гр. Басян. фам. Ба. фидерац. Башу.царство Ба и цар. Шу. етнос - племе Бади.	при дин. Джоу. ба. Чунцин и окол. 巴 4 [49,1] 12208 bā bā -bā / ба ба -ба / 巤	пр.Съчуан - " - Из.Съчуан пров. Съчуан др.Съчуан пр.Шаанси	3-2хил. пр.Хр еп. Джоу древ.	IV IV IV	351 352 352	Забележка:В повечето случай този йер.се използва в транскрипции взети от чуждестр.думи. Боа-огр.змия,прилепвам, пригаря,държа,хващам се надявам се,расчитам,разкривам,разрвщам,гледам и мн. др. в словосъчет.
срички ба.	羓 10 [123,4] 12212 bā / ба / 巤			IV	353	сланина, сушено месо - сушеница
сричка ба.	靶 13 [177,4] 12213 bǎ, bà / ба, ба / 碼			IV	353	повод, юлар за водене на животно мишена за стрелба с лък
сричка ба. фамилия Ба.	把 7 [64,4] 12214 bǎ bà pá / ба ба па / 馬 鍋 巤			IV	353	Държа здраво,вземам,управлявам,направлявам,монополизирам,охранявам,защитавам,свързвам,закрепям ,ръчка,дръжка,гл.фор.
сричка ба.	爸 8 [88,4] 12253 bà / ба / 眢			IV	359	баща
фамилия Ба. жерт.пр дух Ба.	跋, 軷 12 [157,5] 10101 10103 bá / ба / 筏			III III	964 964	Настъпвам,засягам, ходя, прехождам,гоня, отгонвам корен, основание,пета, послесловие,епилог.10103 -жертвопр.на духа на пътя
владение Ба.	拔 8 [64,5] 10104 bá pèi / ба пэй / 勁 陵	пр.Шандун	722-453г пр.Хр.	III	964	Изтласквам,извличам,измъквам,изкоренявам,разрязвам,отбирам,пипам,държа, завземам,бърз,стрела...
Ба-ван, хегемон, фам.Ба. р.Ба,окр.Ба	霸, 覇 21 [173,13] 5870 5869 bà pò / ба по / 碼 陌		722-453г. пр.Хр.	III	169	Тиран,деспот,узурпатор, завземам,самоуправствам, първенствам,господствам, главенствам
фам.Багу фам.Ба. Бади-8 некит. народи-	八 2 [12,0] 10904 bā / ба / 黝			IV IV IV	37 40	Осем,осми,осморка Второ значение - Северни варвари
сричка ба. Башуй -река.	耀 21 [127,15] 12055 bà bì / ба би / 碼 支	пр.Шаанси		III	170	Брана за брануване на изорано или прекопано Извира от района Ба и Шу

СХЕМАТИЧНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ФАМИЛИИТЕ ШУ ДО ДРЕВЕН КИТАЙ И В НЕГО

/ Извлечение от Большой китайско-руский словарь /

Название	Йероглифно гнездо	Местонахождение	Век	Том	Стр.	Друга информация
фамилия Шу.		днешна провинц. Съчуан	Ixл. пр. н.е.	III	460	I собств. 1) ист. Шу (царство в разные времена в районе Чэнду, совр. пров. Сычуань: а) с древнейших времён до дин. Цинь; б) с 24 г. до н. э. до 36 г.; в) в 221—263 гг.—одно из трёх царств Троецарствия; г) в 304—347 гг.—Позднее Шу, одно из 16 царств; д) в 907—925 гг.—послетанское Раннее Шу; е) в 934—965 гг.—послетанское Позднее Шу); ~漢 Шу-Хань (то же, что Шу 221—263 гг.); ~布 шуское полотно; полотно из царства Шу; 2) геогр. провинция Сычуань (название, заимствованное из истории края); сычуаньский; ~漢 Сычуань (Шу) и Ханьчжун (漢中); 3) геогр. (сокр. вм. 蜀山) Шушань (горы: а) в пров. Шаньдун; б) в пров. Чжэцзян); 4) геогр. (сокр. вм.蜀江) Шуцзян (река в пров. Сычуань); 5) геогр. (сокр. вм.蜀水) Шушуй (река в пров. Цзянси); 6) Шу (фамилия). II сущ. 1) шу (шелкопряд, обитающий на шелковице; царство Шу в древние времена и ещё до образования этих царств); 2) вм. 蠋 (гусеница); 3)' один из предметов жертвенной утвари; по другим толкованиям — вариант знака 獨 и тип. «один», «единственный».
царство Шу /Шубаго/. фам. Шу.	蜀 13 [142,7] 7392 shǔ / шу / 沃	дн. пр-я Съчуан гр. Ченду	XIв. пр. н.е.			
географ. топоними Шущуй и Шушан. г.Шудзян.		пр.Дзянси пр.Шандун и пр.Джецзян пр.Съчуан				
копринена буба шу.	шуско копринено платно,жертвен съд,едно,единствено	пр.Съчуан	IIхл. пр. н.е.			
фамилия Шу.	豎, 竖 15 [151,8] 936 883 shù / шу / 雯			II	266	отвесен,др.чиновник,отроче, момче,прислуга,стърчило,подолно, в дола,малък,подъл
адм.един. Шу в дин. Джоу. фам. Шу.	術, 术 11 [144,5] 5021 9073 shù / шу / 賓		XIв. пр. н.е.	II	1056	изкуство,техника,майсторство,метод,способ,улица,алея, род-ва морфема изк.,наук.,тех
фамилия Шу.	束 7 [75,3] 9259 shù / шу / 沃			III	768	вземам,свързвам,обвързвам, държа,контролирам,сдържам, бройна дума,сноп,лъч,възел,
фам. Шу. царство Шу.	署 14 [122,9] 2645 shǔ, / шу, / 御			II	596	държ.учрежд.,управл.канцел., рангове,разполагам,назначавъзглавявам,подписвам,списък
фам. Шу. царство Шу в еп. Чунцю.	舒 12 [135,6] 5096 shū / шу / 魚	провинц. Анхуй		II	1079	удобен,лек, спокоен,свобод. разпореждам,разпространявам развъртам се,разсейвам,разгонвам,откривам,излагам
фамилия Шу. даосист. бож-во Шу.	儵 19 [9,17] 14853 shū / шу / 屋			IV	910	черно блестящ, черен с искри, бистър, светъл, бързо, прибързано
някои от другите фамилии	贖 22 [154,15] 13881 shú shǔ / шу шу / 沃 遇 樗 7542 攄 14609 淑 10156 述 11290 疏 13108 庶 14895					1.откуп,покупка 2.миризлив исен 3.разпореждам,изразявам 4.добродетелен,прекрас. 5.разказвам 6.разчиствам 7.множество,маса народ

СХЕМАТИЧНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ФАМИЛИИТЕ ПО ДО ДРЕВЕН КИТАЙ И В НЕГО, И ДР

Извлечение от Большой китайско-руский словарь

название	Иероглифно гнездо	Местона-хождение	век	том	стр.	Друга информация
Фамилия По.	頗 14 [181,5] 14095; pō pō / пō пō / 歌 哿; в именах людей также pí, pì / пи, пи / 支 紙			IV	475	Много,цял,пълен,силно, няколко,доволно,повече, по-малко,относително,склонява се,несправедливо неправилно,неверно,клони към,пристрастност
Фамилия Пан и рядка фам. По.	番 12 [102,7] 2887; fān / фань / 元; в собственных именах и удвоенни также pān pó / пань по / 寒 歌			II	654	По е дадено само в съчетанието попо което значи побелял,беловлас,белокос. Фан е главно чужденец,варварин,бр. думи
фамилия По при варвари /чужденци	繁 17 [120,11] 14395; fán pán pó / фань пань по / 元 寒 歌			IV	822	Многочислен,гъст,цветущ многократно,често,сложен,сбъркан,хаотичен,обременителен
фам. Пяо, книжовно Поу.	朴 6 [75,2] 3210; pò, книжн. pō / пō, также пó / 覺; piáo, книжн. póu / пяо, также поу / 尤			II	718	Кора на дърво, характер природа,прос,естествен, безхитростен,силен,голям,крупен
сричка по. фам. Поян	婆 11 [38,8] 15461; pó / пó / 歌			IV	1043	Старица,възрастна жена, баба,свекър,бабка,сватя, родови морфеми
собств. По в географски названия	鄱 15 [163,12] 3501; pó / пó / 歌			II	780	Не се сочи др. информация.
сричка по.	珀 9 [96,5] 2659; pò / пò / 陌			II	603	Янтар, кълцан янтар за лекарствена употреба
сричка по.	坡 8 [32,5] 10436; pō / пō / 歌			III		Склон, полегатос,нанадолнище,наклон; скат,наклон на покрив
сричка по.	鏺 20 [167,12] 10532 и 钹 10261; pō / пō / 曷			III		Сърп за рязане на трева и други култури, срязване, косене,изкоренявам, усмиравам, изплевям, оплевя

СХЕМАТИЧНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ФАМИЛИИТЕ ПА РАЗПОЛОЖЕНИ ДО ДРЕВЕН КИТАЙ И В НЕГО, И ДР.

/ Изводка от Большой китайско-руский словарь /

Название	Иероглифно гнездо	Местона-хождение	Век	Том	Стр.	Друга информация
фамилия Па.	怕 8 [61,5] 2663; pà / пà / 禡			II	603	Боя се,опасявам се,не издържам,не понасям, плаша се,страхувам се страшно,извинавай
фамилия Па.	杷 8 [75,4] 12221; pá bà / пá бà / 麻 禡; в сочет. 枇杷 также pá, bà / пá, бà			IV	357	Гребло,грапа,дръжка, ръкохватка,ръчка,рог, загребвам,вземам
фамилия Па.	把 7 [64,4] 12214; bǎ bà / бǎ бà / 馬 禡; в собств. именах и в сочет. также pá / пá / 麻			IV	353	Фамилията е Па,но другата информация е със съдържание ба и е схема та Ба.
сричка. па	鈀 12 [167,4] 12209; pá bǎ / пá бǎ / 麻			IV	352	Разбивачка на бучки при оран,брана,военна пика с рога за захващане,военна колесница
сричка па.	帊 7 [50,4] 12219; pà / пà / 禡			IV	356	Коприна с двойна ширина,кърпа за глава/заоратка/,кърпа за нос, платче,кърпичка
сричка па.	葩 13 [140,9] 12211; pā / пā / 麻; диал. также bā / бā			IV	353	Цветя,цветущ,изящен, приятно ухаещ,прекрасен
сричка па.	帕 8 [50,5] 2668; pà mò / пà мò / 禡 陌,駱			II	604	Превръзка за глава, бинт,кърпа,кърпа за нос,платно,плат,завивка,обвивка,завивам
сричка па.	爬 8 [87,4] 8386; pá / пá / 麻			III	613	Пълзя на четири,пълзя, катеря се,подемам се, чеша се,лазя,примъквам се,вмъквам се

СХЕМАТИЧНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА НЯКОИ ОТ ФАМИЛИИТЕ ТУ И ТУН[x]

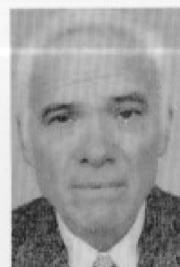
РАЗПОЛОЖЕНИ ДО ДРЕВЕН КИТАЙ И В НЕГО

/ Извлечение от Большой китайско-руский словарь /

Название	Йероглифно гнездо	Местонахождение	Век	Том	Стр.	Друга информация
фамил. Ту, нар. тухоло тохари-стр. Тохари-стан, племена Тухуни	吐 6 [30,3] 245 tū tǔ ту ту	Туркестан пр. Шанси	2-7 в. IX-X в.	II II II	99 100 100	ту-късам, бълвам, повдига ми се, плюя, източвам, расказвам, връщам тулу, пек. диал. тулоу
народ. ту, държ. Ту-Турция, бож. Полевик, фам. Ту. Тунан, Туци-бог.	土 3 [32,0] tǔ ту; dù chà ду ча			II	96	Земя, прах, равнина, село родина, национал. район, територия, царство, мак, опиум, диал. ду-корен
мест. Тун, царст. Тун, фам. Тун.	桐 10 [75,6] 6344 tóng tóng тун тун 東	пр. Шандун д. Шан пр. Анхой еп. Чунцю		III	264	Тунгово дърво, из тунга, Адамово дърво, лекомислено, ветрено, открит, обхванат, покрит
народност Тун. фамилия Тун.	侗 8 [9,6] 6342 tóng dòng тун дун 東	пр. Гуйчжоу, Хунан Гуанси		III	254	Невежа, неук, недостоен, непълнолетен, зелен, невнимателен, прям, открит ленив, боли ме душата
фамилия Тун.	童 12 [117,7] 707 tóng zhōng тун чжун 東 冬			II	211	Подрастващ, строче, дете непълнолетен, млад, по детски, необмислено, слуга, роб, девствен, гол, сам
фамилия Тун.	吞 7 [30,4] 2247 tūn тунь			II	517	Гълтам, поглъщам, завладявам, анексирам, присвоявам, сдържам, подавям, задържам
фамилия Тун.	同 6 [30,3] 6334 tóng тун 東; в сочет. 胡同 tòng тун			III	258	Еднакъв, равен, съвместно, заедно, събирам, съвпадам, обединявам, деля, единство, 100кв. ли, ритмица за вино, общо
фамилия Тун.	痛 12 [104,7] 6126 tòng, tōng тун, тун			III	217	Боли, болка, болно, мъча, страдам, скърбя, съжалявам, съчувствам, силно, рязко, много, крайно
фамилия Тун.	通 11 [162,7] 11187 tōng тун 東; разг., диал. также tòng тун			IV	121	Преминавам, вървя, стигам свързвам, влизам, граница, пробивам, пускам, пращам, преминаващ, открит,
фамилия Тун.	統 12 [120,6] 12931 tǒng тун 宋			IV	493	Обединявам, съединявам, управлявам, ръководя, права, единен, обединен, общ, кръв. родство, наследство
фамилия Тун.	佟 7 [9,5] 15500 tóng тун 冬			IV	1052	Няма др. информация

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Сыма Цянь. Исторические записки/Ши цзи/, т. I, Наука, М., 1972.
2. Сыма Цянь. Исторические записки/Ши цзи/, т. II, Наука, М., 1975.
3. Сыма Цянь. Исторические записки/Ши цзи/, т. III, Наука, М., 1984.
4. Сыма Цянь. Исторические записки/Ши цзи/, т. IV, Наука, М., 1986.
5. Сыма Цянь. Исторические записки/Ши цзи/, т. V, Наука, М., 1987.
6. Сыма Цянь. Исторические записки/Ши цзи/, т. VI, Наука, М., 1992.
7. Сыма Цянь. Исторические записки/Ши цзи/, т. VII, РАН, Памятники писменности Востока, Восточная литература, М., 1996.
8. Сыма Цянь. Исторические записки/Ши цзи/, т.VIII, РАН, Памятники писменности Востока, Восточная литература, М., 2002.
9. Сыма Цянь. Исторические записки/Ши цзи/, т. IX, РАН, Памятники писменности Востока, Восточная литература, М., 2010.
10. Сыма Цянь. Избранное, Гос. издат, Художественной литерятуры, М., 1956.
11. Фань Вень-Лань. Древняя история Китая от первобытно-общинного строя до образования централизованного феодального государства. АН СССР, М., 1958.
12. Фань Вень-Лань. Новая история Китая, т. 1, История, литература. М., 1958.
13. Шан Юе. Очерки истории Китая с древности до „опиумных войн", Восточная литература, М., 1959.
14. Чжоу Цюй-фей. За хребтами, вместо ответов /Лин Вай Дай-да/, Восточная литература, РАН, М., 2001.
15. Го Мо-Жо. Эпоха робовладельческого строя, Иностранной литературы, М., 1956.
16. Тридесет и шестте стратегеми. Превод на Петко Хинов от старокитайски език. „Изток – Запад", С., 2013.
17. Го Мо-Жо. Бронзовый век, Иностран. литературы, М., 1959.
17а. Ян Фу. Юечжите и Дунхуан. Превод в интернет от Ж. Войников.
18. Бань Гу. История Ранней династии Хань. – В: Материалы по истории Сюнну, Выпуск второй, Наука, М., 1973.
19. Фан Е. История Поздней династии Хань. – В: Материалы по истории Сюнну, выпуск первый, Наука, М., 1968.
20. Фан Сюаньлин. Цзин шу. – В: Материалы по истории кочевых народов в Китае III-V вв, Выпуск 1, Сюнну, М., Наука, 1989.
20а. Конфуций. Летопис „Чунь-цю", С-Петербург, Пантелеевыхъ, 1876
21. Фан Сюаньлин. История династии Цзинь.-В: Материалы по истории кочевых народов в Китае III-V вв, Выпуск 2, Цзе, М., Наука, 1990.
22. Конфуций. Я верю в древность. Республика, М., 1995.
22а. Конфуций. Беседы и суждения. М., 1999.
22б. Безсмъртните мисли на Конфуций представени от Рихард Вилхелм, Библиотека „Безсмъртни мислители", С., 1941.
23. Ан Чън. История на китайската мисъл. Рива, С., 2001.
24. Страници от историята на древен Китай. Пергамент прес, С., 2012.
25. Atlas of China. Sinomaps pres, 2007.
26. Енциклопедия Китай. Ентропи 1 ЕООД, С., 2014.
27. Санпин Чън. Някои забележки относно китайския запис на името „българи". Българска Орда, Известия, год. VIII, кн. 1/69/, 2007.
28. Большой китайско-русский словарь. АН СССР, Наука, М., 1983-84, под ръководството и редакцията на проф. И. М. Ошанин.
28а. Китайско-русскій словарь, составленный бывшимъ начальникомъ пекинской духовной миссии архимандритомъ Палладием и старшимъ драгоманомъ императорской дипломатической миссіи въ Пекин, П. С. Поповымъ. Пекинъ, Типографія Тунь-вень-гуан, 1888.
28б. Русско-китайский словарь. Составители Чень Чан-хао, А. Г. Дубровский и А. В. Котов. Гиинс, М. 1951.
29. М. Д. Москов. Именник на българските ханове. Ново тълкуване. Д-р П. Берон, С., 1988.
30. В. Златарски. История на българската държава през средните векове, т. 1. Първо българско царство, ч. 1. Епоха на хуно-българското надмощие. Фототипно издание, С. 2002, Академично изд. „проф. Марин Дринов".

Д-р по философия, доц. Любен Величков Иванов е роден в 1938 г. в с. Еленов дол, Свогенска община, Софийска област. Завършил е средно образование в гр. Своге, а висше в Софийския Университет Св. „Климент Охридски", специалност Българска история и философия.

В книгата си изследва темата за произхода и разселването на рода прадревно Дуло и другите прабългарски племена – държави в Таримската котловина и в днешен Западен Китай.

Цена 12 лв.

Прабългарски родове

от Уикипедия, свободната енциклопедия

Направо към навигациятаНаправо към търсенето

От Именника на българските ханове и от някои възпоменателни надписи [1] са известни имената на няколко **прабългарски рода**.

Съдържание

Владетелски родове[редактиране | редактиране на кода]

Прабългарските владетелски родове са известни от Именника на българските канове.

Дуло[редактиране | редактиране на кода]

Основна статия: Дуло

Най-известният от всички е владетелският род Дуло, от който произлизат ранните владетели на прабългарите. От тази династия са кан Кубрат, основателят на Велика България и неговите синове Батбаян, Аспарух и Котраг, а вероятно и Кубер и Алцек.

Ерми[редактиране | редактиране на кода]

Ерми е прабългарски благороднически род от VII век. Единственият известен негов представител е „наместникът“ Гостун, споменат в Именника на българските Ханове. В един каменен надпис на Омуртаг родът е споменат под името Ермиар.

Угаин[редактиране | редактиране на кода]

Угаин е прабългарски болярски род от втората половина на VIII в., от който произхожда българският хан Телец, управлявал от 760 до 763 г. Кан Токту и брат му Баян вероятно също са били от този род[2], но за това няма категорични доказателства.

По време на политическата криза, обхванала младата българска държава, родът Угаин враждува с рода Вокил, като представители на двата рода се редуват да управляват. Властта се сменя чрез организирани от другия род бунтове, при които владетелят бива убит или принуден да бяга във Византия.

Вокил[редактиране | редактиране на кода]

От рода Вокил (Укил) произхождат няколко български владетели, управлявали България през 8 век:

- кан Кормисош
- кан Винех
- кан Сабин
- кан Умор

По време на политическата криза, обхванала младата българска държава, родът Вокил враждува с рода Угаин, като представители на двата рода се редуват да управляват. Властта се сменя чрез организирани от другия род бунтове, при които ханът бива или убит, или принуден да бяга във Византия.

Някои историци предполагат, че Вокил и Укил са един и същи род. Други са на мнение, че родът всъщност е славянски.

Други родове[редактиране | редактиране на кода]

От каменните възпоменални надписи, оставени от хан Омуртаг, са известни имената на още няколко рода, които вероятно са от по-нисък ранг.

Кюригир[редактиране | редактиране на кода]

Единственият известен представител на този род е жупан-тарканът Охсун (Шун), служил при Омуртаг и загинал в битка. Веселин Бешевлиев, който приема, че истинското звучене е *Куригир*, свързва окончанието на родовото име (на *–гир*, а не на *–ар*) с характерното за евенките окончание и вижда в това още един довод за етническата нееднородност на прабългарите.[3]

Чакарар[редактиране | редактиране на кода]

Чакарар (Цакагар) е прабългарски род от IX век. Единственият известен негов представител е копанът Окорсис, удавил се в река Днепър в днешна Украйна[4]. По всяка вероятност хановете Паган, Крум и Омуртаг са от същия род[5].

Кубиар[редактиране | редактиране на кода]

Кубиар е български род от IX век. Единственият известен негов представител е зера-тарканът Онегавон, служил при Омуртаг, удавил се в река Тиса по време на военен поход в днешна Унгария.

Владетели

1. Неизвестни легендарни владетели V-I хил. пр. Хр. ....
2. Хан То Бан [Туман] от рода Дуло III хил. пр. Хр.
3. Хан Мо Тун [Моде или Модзук] от рода Дуло 209-174 пр. Хр.
4. Хан Ки Окъ[Ки Йог или Лао Чан; Лао Шан] от рода Дуло 174-161 пр. Хр.
5. Хан Кун Син от рода Дуло 161-126 пр. Хр.
6. Хан И Ти Ша [Ичейе] от рода Дуло 126-114 пр. Хр.
7. Хан О Уй от рода Дуло 114-105 пр. Хр.
8. Хан О Су Ли от рода Дуло 105-101 пр. Хр.
9. Хан Ху Ли Хо от рода Дуло 102-101 пр. Хр.
10. Хан Цу Те Хо от рода Дуло 101-96 пр. Хр.
11. Хан Хо Лог Ко от рода Дуло 96-85 пр. Хр.
12. Хан О Йен Те от рода Дуло 85-60 пр. Хр.
13. Хан Хи Ли Куан Ку от рода Дуло 60-58 пр. Хр.
14. Хан Хо Шан Ша от рода Дуло 58-54 пр. Хр.
15. Хан Цит Ки от рода Дуло 54-? г. пр. Хр.
16. Неизвестни владетели......................
17. Хан Крумбат от рода Дуло 359-368
18. Хан Баламир от рода Дуло 368-412
19. Хан Мундзук от рода Дуло 412- ?
20. Хан Руа от рода Дуло ?-430
21. Хан Бледа от рода Дуло 430- ок. 443
22. Хан Атила от рода Дуло ок. 443-453
23. Хан Ирник от рода Дуло 453-503
24. Хан Болах от рода Дуло 503-528
25. Царица Боаркис от рода Дуло 528-539
26. Хан Крумбат II от рода Дуло 539-562
27. Хан Аскал от рода Дуло 563-603
28. Хан Гостун от рода Дуло 603-605
29. Хан Кубрат от рода Дуло 605-665
30. Хан Бат Баян от рода Дуло 665-668
31. Хан Аспарух 681-695
32. Хан Тервел 701-714
33. Наезвестен I 714-715
34. Неизвестен II 715-721
35. Хан Севар от рода Дуло 721-737
36. Хан Кормисош от рода Вокил 737-754
37. Хан Винех от рода Укил 754-760
38. Хан Телец от рода Угаин 760-763
39. Хан Сабин от рода Вокил 763-766
40. Хан Умор от рода Укил 766-?
41. Хан Токту 766-767
42. Хан Паган 767-768
43. Хан Телериг 768-777
44. Хан Кардам от рода Дуло 777-803
45. Хан Крум Страшни от рода Дуло 803-814
46. Хановете Докум, Цок и Диценг от рода Дуло 814-815

47. Хан Омуртаг от рода Дуло 814-831
48. Хан Маламир от рода Дуло 831-836
49. Хан Пресиян от рода Дуло 836-852
50. Княз Борис I Михаил от рода Дуло 852-889
51. Цар Владимир Расате от рода Дуло 889-893
52. Цар Симеон I от рода Дуло 893-927
53. Цар Петър I от рода Дуло 927-970
54. управление на Давид, Мойсей, Арон и Самуил от рода Дуло 970-977
55. Цар Борис II от рода Дуло 977-?
56. Цар Роман от рода Дуло 977
57. Цар Самуил от рода Дуло 977-1014
58. Цар Гавраил Радомир от рода Дуло 1014-1015
59. Цар Иван Владислав от рода Дуло 1015-1018
60. Цар Петър II Делян от рода Дуло 1040-1041
Византийско владичество......................................
61. Цар Асен I от рода Асен 1187-1196
62. Цар Петър II от рода Асен 1196-1197
63. Цар Калоян от рода Асен 1197-1207
64. Цар Борил от рода Асен 1207-1218
65. Цар Иван Асен II 1218-1241
66. Цар Каломан I от рода Асен 1241-1246
67. Цар Михаил II Асен 1246-1256
68. Цар Каломан II от рода Асен 1256-1257
69. Цар Константин Асен 1257-1277
70. Цар Ивайло 1278-1279
71. Цар Иван Асен III 1279-1280
72. Цар Георги I Тертер 1280-1292
73. Цар Смилец 1292-1298
74. Чака 1300
75. Цар Тодор Светослав 1300-1321
76. Цар Георги II Тертер 1321-1322
77. Цар Михаил Шишман 1323-1330
78. Цар Иван Стефан 1330-1331
79. Цар Иван Александър 1331-1371
80. Цар Иван Шишман 1371-1393
Турско владичество............................
81. Княз Александър Батенберг 1879-1886
82. Цар Фердинанд Сакскобурготски, потомък на рода Дуло 1887-1918
83. Цар Борис III Сакскобурготски 1918-1943
84. Цар Симеон II Сакскобурготски 1943-?

Български владетели

от Уикипедия, свободната енциклопедия

Направо към навигациятаНаправо към търсенето

Част от серията статии

за българите

Българска култура
Литература · Музика · Изкуство
Кино · Имена · Кухня
Хора · Носии · Спорт

По региони и страни (включително диаспората)
Република Македония
Сърбия
Румъния · САЩ · Унгария
Гърция · Източна Тракия
Малоазийски българи
Банатски българи
Бесарабски българи
Карашовени
Българи-мюсюлмани (Помаци)
Горани · Гагаузи

Религия
Православие · Ислям
Католицизъм · Протестантство

Диалекти на българския език
източни (рупски) · западни
(торлашки · шопски · македонски)
банатски

История · Владетели

Съдържание

Списък по исторически период[редактиране | редактиране на кода]

Титла	Име	Династия	Династичен герб	Години на управление	Бележки
Прабългарски племенни вождове[редактиране | редактиране на кода]					
Хан [1]	Авитохол	род Дуло	—	ок.153 – ?	[2]
Хан [1]	Ирник (Бел-Кермек/Ернак)	род Дуло	—	455 – 465	[2] Отъждествяван със сина на Атила
Хан [1]	Заберган	род Дуло	—	550 – 562	Кан на кутригурите българи. Наследява трона на аварския каган Кандик
Хаган	Баян	род Дуло	—	562 – 602	Първи хаган на авари и българи. Наследява трона на българския кан Заберган

Владетели на Велика България[редактиране | редактиране на кода]					
Хан, патриций)[1]	Органа	род Дуло	—	602 – 630	Регент на утигурите
Хан [1]	Гостун	род Ерми	—	630 – 632	[2]
Хан(патриций)[1]	Кубрат (Курт)	род Дуло	—	632 – 665	[2] Основател на Велика България
Хан [1]	Батбаян(Безмер)	род Дуло	—	665 – 668	[2]
Владетели на Първата българска държава[редактиране | редактиране на кода]					
Хан [1]	Аспарух	род Дуло	—	681 – 700	Основател на Дунавска България. Син на кан Кубрат
Хан [1] (кесар)	Тервел(Тривелий)	род Дуло	—	700 – ок. 718	Най-вероятно син на кан Аспарух
Хан [1]	Кормесий	род Дуло	—	ок. 718 / 738	
Хан [1]	Севар	род Дуло	—	738 – 753	Убит от боилите за провизантийска политика
Хан [1]	Кормисош	род Дуло	—	753 / 756	
Хан [1]	Винех	род Вокил	—	753 – 760	Убит заедно с рода си за провизантийска политика
Хан [1]	Телец	род Угаин	—	760 – 763	Убит от боилите след военно

					поражение
Хан [1]	Сабин	род Вокил	—	763 – 765	Детрониран от народен събор за провизантийска политика
Хан [1]	Умор	род Вокил	—	765 – управлява само 40 дни	Свален с бунт, за да не провежда провизантийска политика
Хан [1]	Токту	род Вокил	–	765 – управлява няколко месеца	Детрониран и убит заедно с брат си от провизантийска та аристокрация
Хан [1]	Паган	неизвестен род	—	765 – 766	Убит от слугите си за провизантийска та си политика
Хан [1]	Телериг	неизвестен род	—	766 – 777	
Хан [1]	Кардам	неизвестен род	—	777 – 803	
Хан [1]	Крум (Крун)	неизвестен род, може би Дуло	—	803 – 814	Пръв владетел от Крумовата династия
Хан(канасу биги)	Омуртаг	Крумова династия, вероятно част от Дуло	—	814 – 831	Син на кан Крум
Хан(канасу биги)	Маламир	Крумова династия, вероятно част от Дуло	—	831 – 836	Син на кан Омуртаг
Хан [1]	Пресиян I	Крумова династия,	—	836 – 852	Племенник на

		вероятно част от Дуло			кан Маламир
Княз[1] /	Борис I (Михаил)	Крумова династия, вероятно част от Дуло	—	852 – 864 – кан 864 – 889 – княз	Син на кан Пресиян
Княз	Владимир (Расате)	Крумова династия, вероятно част от Дуло	—	889 – 893	Първороден син на княз Борис I
Цар	Симеон I	Крумова династия, вероятно част от Дуло	—	893 – 913 – княз 913 – 918 – василевс на българите 918 – 927 – василевс на българите и ромеите	Син на княз Борис I и брат на княз Владимир
Цар	Петър I (Свети цар Петър)	Крумова династия, вероятно част от Дуло	—	927 – 969	Син на Симеон I
Цар	Борис II	Крумова династия, вероятно част от Дуло	—	969 – 971	Първороден син на цар Петър I
Колективно наместничество на комитопулите	Давид, Мойсей, Арон, Самуил	Комитопули	—	971 – 977	Синове на Комит Никола
Цар	Роман	Крумова династия, вероятно част от Дуло	—	977 – 997	Син на цар Петър I, брат на цар Борис II
Цар	Самуил* –	Комитопули	—	997 – 1014	Син на Комит Никола

Цар	Гавраил Радомир*	Комитопули	—	1014 – 1015	Син на цар Самуил
Цар	Иван Владислав	Комитопули	—	1015 –1018	Братовчед на цар Гаврил Радомир
Княз	Пресиян II-Фружин*	Комитопули	—	1018	Син на цар Иван Владислав
Владетели при въстания срещу византийската власт[редактиране | редактиране на кода]					
Цар	Петър II(Делян)	Комитопули,	—	1040 – 1041	Син на цар Гаврил Радомир
Цар	Петър III(Константин Бодин)	Комитопули,	—	1072	
Владетели на Втората българска държава[редактиране | редактиране на кода]					
Цар	Петър IV(Тодор)	Асеневци	—	1185 – 1197	
Цар	Иван Асен I(Белгун)	Асеневци	—	1190 – 1196	Брат на цар Петър IV
Цар	Иванко	Асеневци	—	1196	Братовчед на цар Иван Асен I и негов убиец
Цар	Калоян(Йоаница)	Асеневци	—	1197 – 1207	Брат на царете Асен и Петър
Цар	Борил	Асеневци	—	1207 – 1218	Според някои е узурпатор. Племенник на Асен, Петър и Калоян

Цар	Иван Асен II	Асеневци		1218 – 1241	Син на цар Иван Асен I
Цар	Коломан (Калиман) I Асен	Асеневци	—	1241 – 1246	Регентски съвет
Цар	Михаил II Асен	Асеневци	—	1246 – ок. 1253 – регенти ок. 1253 – 1256 – цар	Регентски съвет, начело с Ирина Комнина; после самостоятелно
Цар	Калиман II	Асеневци	—	1256	
Цар	Ростислав Михайлович	тъст на Михаил II Асен		1256 – 1261	
Цар	Мицо Асен	Мицо / Асеневци	—	1256 – 1263	
Цар	Константин I Асен	Тих / Асеневци	—	1257 – 1277	
Император	Яков Светослав	Асеневци	—	1262 – 1276	
Цар	Ивайло (по прякор Бърдоквата)	?	—	1278 – 1279	
Цар	Иван Асен III	Мицо / Асеневци	—	1279 – 1280	Син на цар Мицо Асен
Цар	Георги I Тертер	Тертеровци		1280 – 1292	
Цар	Шишман I	Шишмановци / Асеневци	—	1280 – 1313	Видински деспот, наследник на Асеневци. Обявява се за цар, но признава върховенството

					на Търново	
Цар	Смилец	Смилец		1292 – 1298		
Цар	Йоан Смилец	Смилец		1298 – 1300	Регентски съвет, начело с майка му Смилцена, а после с деспот Елтимир	
Цар	Чака	татарин, потомък на Чингис Кан / Тертеровци	—	1299 – 1300		
Цар	Теодор Светослав(Светослав Тертер)	Тертеровци		1300 – 1321		
Цар	Михаил	Тих / Асеневци	—	1301	Син на Константин I Асен и Мария Палеологина	
Цар	Георги II Тертер	Тертеровци		1321 – 1322		
Цар	Михаил III Шишман Асен	Шишмановци / Асен евци	—	1323 – 1330		
Цар	Иван Стефан	Шишмановци / Асен евци	—	1330 – 1331		
Цар	Иван Александър	Шишмановци(Сраци мировци)	—	1331 – 1371		
Цар	Белаур	Шишмановци / Асен евци	—	1331 – 1336	Брат на Михаил III Шишман. Управлява Видинската	

					област, убит след война с Търново
Цар	Михаил Асен	Шишмановци / Асеневци	—	1336 – 1354	Син на Иван Александър, обявен за съцар в Търново
Цар	Иван Асен IV	Шишмановци / Асеневци	—	1336 – 1349	Син на Иван Александър, обявен за съцар в Преслав
Цар	Иван Срацимир	Шишмановци(Срацимировци)		1336 – 1355 – съцар 1355 – 1396 – цар	Обявен за съцар. Управлява Видинското царство с прекъсване
Цар	Шишман II	Шишмановци / Асеневци	—	1341	Син на Михаил III Шишман. Непризнат в България, признат във Византия (в емиграция)
Цар	Иван Шишман	Шишмановци(Срацимировци)		1371 – 1395	Управлява Търновското царство
Цар	Иван Асен V	Шишмановци(Срацимировци)	—	1371 – 1388	Брат на Иван Шишман, известен и като цар Ясен
Цар	Фружин	Шишмановци(Срацимировци), потомък на Иван Шишман		1393 – 1417	Управлява Търновското царствоза кратко, после е в изгнание

Цар	Константин II Асен	Шишмановци(Срацимировци)		1396 – 1422	Управлява Видинското царство с прекъсвания
Владетели при въстания срещу османската власт[редактиране | редактиране на кода]					
Цар	Шишман III	Шишмановци(Срацимировци), вероятно потомък на Фружин		1598	
Княз	Ростислав Стратимирович	Шишмановци(Срацимировци)		1686	
Крал	Карпош	—		1689	
Владетели на Третата българска държава[редактиране | редактиране на кода]					
Княз	Александър I Батенберг	Батенберг		17 април 1879 – 26 август1886	
Княз	Валдемар Датски	Олденбургови, (Дания)		29 октомври1886	Избран за княз от III ВНС, но отказва престола
Княз / цар	Фердинанд	Сакскобурготски		7 юли 1887 – 22 септември1908 – княз 22 септември1908 – 3	

				октомври 1918– цар		
Цар	Борис III	Сакскобурготски		3 октомври1918 – 28 август 1943	Син на княз/цар Фердинанд	
Цар	Симеон II	Сакскобурготски		28 август 1943 – 15 септември1946	Регентски съвет. Син на цар Борис III. Министър-председател на България от 2001 до 2005 г.	

Владетели

1. Неизвестни легендарни владетели V-I хил. пр. Хр. ....
2. Хан То Бан [Туман] от рода Дуло III хил. пр. Хр.
3. Хан Мо Тун [Моде или Модзук] от рода Дуло 209-174 пр. Хр.
4. Хан Ки Окъ[Ки Йог или Лао Чан; Лао Шан] от рода Дуло 174-161 пр. Хр.
5. Хан Кун Син от рода Дуло 161-126 пр. Хр.
6. Хан И Ти Ша [Ичейе] от рода Дуло 126-114 пр. Хр.
7. Хан О Уй от рода Дуло 114-105 пр. Хр.
8. Хан О Су Ли от рода Дуло 105-101 пр. Хр.
9. Хан Ху Ли Хо от рода Дуло 102-101 пр. Хр.
10. Хан Цу Те Хо от рода Дуло 101-96 пр. Хр.
11. Хан Хо Лог Ко от рода Дуло 96-85 пр. Хр.
12. Хан О Йен Те от рода Дуло 85-60 пр. Хр.
13. Хан Хи Ли Куан Ку от рода Дуло 60-58 пр. Хр.
14. Хан Хо Шан Ша от рода Дуло 58-54 пр. Хр.
15. Хан Цит Ки от рода Дуло 54-? г. пр. Хр.
16. Неизвестни владетели......................
17. Хан Крумбат от рода Дуло 359-368
18. Хан Баламир от рода Дуло 368-412
19. Хан Мундзук от рода Дуло 412- ?
20. Хан Руа от рода Дуло ?-430
21. Хан Бледа от рода Дуло 430- ок. 443
22. Хан Атила от рода Дуло ок. 443-453
23. Хан Ирник от рода Дуло 453-503
24. Хан Болах от рода Дуло 503-528
25. Царица Боаркис от рода Дуло 528-539
26. Хан Крумбат II от рода Дуло 539-562
27. Хан Аскал от рода Дуло 563-603
28. Хан Гостун от рода Дуло 603-605
29. Хан Кубрат от рода Дуло 605-665
30. Хан Бат Баян от рода Дуло 665-668
31. Хан Аспарух 681-695
32. Хан Тервел 701-714
33. Наезвестен I 714-715
34. Неизвестен II 715-721
35. Хан Севар от рода Дуло 721-737
36. Хан Кормисош от рода Вокил 737-754
37. Хан Винех от рода Укил 754-760
38. Хан Телец от рода Угаин 760-763
39. Хан Сабин от рода Вокил 763-766
40. Хан Умор от рода Укил 766-?
41. Хан Токту 766-767
42. Хан Паган 767-768
43. Хан Телериг 768-777
44. Хан Кардам от рода Дуло 777-803
45. Хан Крум Страшни от рода Дуло 803-814
46. Хановете Докум, Цок и Диценг от рода Дуло 814-815

47. Хан Омуртаг от рода Дуло 814-831
48. Хан Маламир от рода Дуло 831-836
49. Хан Пресиян от рода Дуло 836-852
50. Княз Борис I Михаил от рода Дуло 852-889
51. Цар Владимир Расате от рода Дуло 889-893
52. Цар Симеон I от рода Дуло 893-927
53. Цар Петър I от рода Дуло 927-970
54. управление на Давид, Мойсей, Арон и Самуил от рода Дуло 970-977
55. Цар Борис II от рода Дуло 977-?
56. Цар Роман от рода Дуло 977
57. Цар Самуил от рода Дуло 977-1014
58. Цар Гавраил Радомир от рода Дуло 1014-1015
59. Цар Иван Владислав от рода Дуло 1015-1018
60. Цар Петър II Делян от рода Дуло 1040-1041
Византийско владичество......................................
61. Цар Асен I от рода Асен 1187-1196
62. Цар Петър II от рода Асен 1196-1197
63. Цар Калоян от рода Асен 1197-1207
64. Цар Борил от рода Асен 1207-1218
65. Цар Иван Асен II 1218-1241
66. Цар Каломан I от рода Асен 1241-1246
67. Цар Михаил II Асен 1246-1256
68. Цар Каломан II от рода Асен 1256-1257
69. Цар Константин Асен 1257-1277
70. Цар Ивайло 1278-1279
71. Цар Иван Асен III 1279-1280
72. Цар Георги I Тертер 1280-1292
73. Цар Смилец 1292-1298
74. Чака 1300
75. Цар Тодор Светослав 1300-1321
76. Цар Георги II Тертер 1321-1322
77. Цар Михаил Шишман 1323-1330
78. Цар Иван Стефан 1330-1331
79. Цар Иван Александър 1331-1371
80. Цар Иван Шишман 1371-1393
Турско владичество............................
81. Княз Александър Батенберг 1879-1886
82. Цар Фердинанд Сакскобурготски, потомък на рода Дуло 1887-1918
83. Цар Борис III Сакскобурготски 1918-1943
84. Цар Симеон II Сакскобурготски 1943-?

КОИ СМЕ НИЕ БЪЛГАРИТЕ И КОИ СА НАШИТЕ ЦАРЕ?

Терминът "прабългари" се използва от учените за обозначаване на историята и културата на българите преди създаването на българската държава. В употреба са и други подобни термини със същото значение - "протобългари", "първобългари", "хунобългари" и др.

Поради противоречивия характер на изворите в историческата наука произходът на прабългарите е обект на множество спорове и хипотези. Някои учени твърдят, че те имат хунски произход, а други - сарматски или памирски.

Според някои историци прабългарите още преди 35 000 години обитавали Балканите, Волго-Уралието и Средна Азия. (Тридесет хилядолетия преди прабългарите да напуснат Балканите, седем племена се отделили от останалите прабългари и се заселили във Волго-Уралието. Други прабългарски племена пък се преселили в Средна Азия, след което се отправили на север и заели долините на реките Колима, Лена и Енисей).

Преди повече от 15 хиляди години седемте прабългарски племена, които населявали Волго-Уралието сключили съюз, който бил наречен идел, от иде - седем и ел - племена. Главното занятие на иделците бил ловът на мамути, космати носорози, витороги елени, китове, тюлени, моржове и пещерни мечки. Затова иделците дълбоко уважавали опитния нощен ловец - вълка.

Скоро след това иделците подчинили на своята власт цялата територия на Волго-Уралието, която наричали още Велик или Стар Туран, и образували своята първа държава - Идел (Итил). Държавата била оглавена от цар Джамс (Шам), който бил от рода Дуло. Вероятно по негово време цар на Киш е бил Арпиум (Арвиум).

След утвърждаване на думата Идел за название на държавата, етноним на иделците станал булгар (болгар) и той означава черноглави или вълчи хора. Както се вижда, още от самото ѝ създаване, Идел е била държава на прабългарите и по-късно, в VII в. получила второто си име - Булгар. Затова сме в правото си да я считаме за начало в българската държавност и да я наричаме Древнобългарско царство.

СВЕДЕНИЯ ЗА БЪЛГАРСКИТЕ ЦАРЕ ОТ ВСИЧКИ ДИНАСТИИ

("Джагфар Тарихъ", т. III)

ВКЛЮЧИТЕЛНО МНОЖЕСТВО ДРУГИ КНИГИ И ИЗТОЧНИЦИ

Списък на българските царе от всички династии

Списъкът на българските царе от всички династии е съставен от мен (коментарии в текста: Фархат Нурутдинов) още преди да се загуби текста на Нигматуллин (руски превод на хрониките “Джагфар Тарихъ” , съхраняван от И.М.-К. Нигматуллин) през 1982г. въз основа на данните на Кул Гали и Гази-Баба. За Гази-Баба като основени източници са послужили документите на Илчи Йорта (Посланическо управление), за Кул Гали – книгата на Габдаллах Ибн Бащу “Хазар Тарихъ”. Кул Гали цитира данните на Габдаллах, защото неговите сведения е смятал за най-пълни от всички, които познавал, макар и те да са противоречили на други списъци на българските царе. Отброяването на времето в книгата започвало от царуването на Буртас (ние даваме тези дати в съответствие с григорианското летоброене).

Кул Гали дава поетически редове за първите идел-български царе:

Постъпките и нравите им са били обикновени,

Обикновени и подобни – дните на управлението им.

Затова хората от древни времена

Не запомнили много царски имена.

През хилядолетията се запазили

Само тези, които царят да прослсви успял....

- Ерги или Чакчак. Легендарната царица, която се опитала с помоща на Туран да образува женското “царство Туран” преди цар Джам.

Българските царе от именската династия

- Джам-Иджи или Иджик (14 953 – 14 653 г. пр. н.е.). Първият български цар на Идел от династията Имен. В негова чест всички представители на Именската и Сарматската династии се наричали “иджибак” – “управителят от рода Иджик”. За обикновените хора думата “иджибак” започнала да означава “цар”, “господин”, “повелител”, а за знатните означавало “августейш”. По-късно към титлата на царете почнали да добавят и думата “джабгу – славен”, но в края на краищата думата “джабгу” изместила думата “иджибак”. Съпругата на Джам се казвала Танбит, но някои източници твърдят, че тя и Ерги-Чакчак са едно и също лице. В държавата на Джам са влезли седем племена (народа), част от които са били господстващия в нея народ българи. Затова държавата Джам е получила названието Идел – “Седем (иде) Племена (ел)”.

- Ал или Бал (14 000 г. пр. н.е.). Ал (Бал) означава “глава”, “вожд”, “главен”, “свещен”, “свят”, “господин”.
- Кан (13 000 г. пр. н.е.). По време на царуването му част от иделците отишли на Изток.
- Алмъш - Около 12 000 години пр.н.е., след идването на карите (фино-угри) от изток в Идел, сред българското общество избухнала гражданска война. Враждуващите групировки били оглавени от родните братя Алмъш и Хузан (Хазан). В края на краищата Хазан отстъпил трона и заедно със своите привърженици и част от подвластните му кари бил принуден да напусне Идел или стария Туран.

Едни от хората му, заедно с карите, се отправили на изток – в Централна Азия, където населили Алтай, Уйгурия, Монголия, Северен Китай и се прехвърлили дори в Америка. Съседите им често наричали българите по името на тачения от тях Дух на Вълка – Синдиу (Синби) или Хон – синди (инди), сянбийци, хуни (от “Хон”) и т. н. Затова великите държави, създадени на изток от българите, са известни като хунски, сянбийски (в Северен Китай, Монголия и Алтай) и т. н. В Алтай българите започнали да леят желязо. В Северен Китай основали не малко градове, продължили да създават пещерни пирамидални храмове в планините, мавзолеи и стъпаловидни пирамиди – пагоди, въвели обичая да се носи коса (в Манджурия), разпространили мита за Вълка – спасител на българския принц, дали име на р. Хуанхъ (от българското Кубан-су – “Жълта река”), на пустинята Гоби (от българското куба или кума – “жълт, песъчлив”, “пустиня”). Другата част от хората на Хузан, потеглила на юг. В Казахстан и Средна Азия от нея се отделили сокушите (сокийците) и сакалибите (сакийците), които били потомци на Сакел (Сак) и Сокуш (Сок).

А една група прабългари, останала в Средна Азия, основала пък гр. Бухара, гр. Самара (дн. Самарканд) и др.

Но част от прабългарите под водачеството на легендарния Самар се приджижила през Средна Азия на запад, заселила се в Близкия Изток - Мала Азия, Сирия, Ливан, Палестина, Северен Египет, Ирак, Западен Иран, Балканите, Закавказието - и създала там своя държава. Значителен брой прабългари били съсредоточени в Ирак, когото наричали Сувар - Междуречие, а първата столица на Сувар станал южносуварския град Атхатлан.

В средата на XII хил. пр.н.е. някои прабългарски племена, населявали земите от р. Колима до р. Лена на запад. Те били чернокоси, със скулести лица, ниски на ръст, но в замяна на това притежавали изключително голяма физическа сила. Конете им били с голям торс и къси крака, но много силни и издръжливи.

По същото време някои славянски племена са населявали земите, които се разпростирали на юг до р. Амур и източно от горното течение на р. Об, а на запад - до горното течение на р. Енисей. По-късно прабългарските племена се заселили в Източен Казахстан, а славянските - на юг от езерото Байкал и покрай река Керулен. Около V хил. пр.н.е. тези славянски племена потеглили на запад и се преселили в Европа.

Според К. Каменов прабългарите принадлежат към онова автохтонно население на Балканския п-ов обитавало земите на днешна България, Румъния и Средния Дунав, което в резултат на последния Черноморски потоп от VI хил. пр.н.е. е било принудено да търси нови убежища за заселване. В тази първа миграционна вълна основна роля играели шумери и хуни - също местни балкански народи.

Отклонявайки се на юг и прехвърляки Кавказ шумерите се заселили в Месопотамия (Двуречието). Хуните продължили на изток и се заселили в Многоречието между реките Амударя и Сърдаря.

Хилядолетие по-късно прабългарите се заселили в Многоречието, където създали своя държава. Наскоро след това хуните се заселили по р. Инд. Прабългарите напуснали Многоречието и се заселили при ез.Балхаш, като превзели Памир и пустинята Каракурум. След това засилили своя натиск върху гурите, които населявали пустинята Такламакан и завладяли Северен Тибет. Там през III хил. пр.н.е. те създали две прочути свои държави Балгар и Балхара. На запад съседи на прабългарите били арийците, а на юг в Тибет живеели траките.

- Ит (12 000 г. пр. н.е.). Нарекъл, в чест на предците си, Уралските планини "Балкан".

- Кар (11 000 г. пр. н.е.). По негово време в Идел дошли племената кари (фини), "и той им даде земя за заселването, която почна да се нарича Карел – Страната (ел) на Карите (кар)".

- Улит или Лут (10 000 г. пр. н.е.) Наречен така, защото по време на неговото раждане имало смъртоностна епидемия. Той изгонил от Идел част от българите, предводителствани от племето дебер (себер). Една част от изгонените се заселила в Кара-Саклан (Украйна), друга – в Мекен или Макидан (Балканите), трета - в Сувар (Месопотамия), където основала държавата Самар (Шумер). Много скоро в състава на Самар (Шумер) влезли също така Мидан (Иран), Англъ-Самар (Палестина, Ливан, Сирия), Мекен (Балканите), Креш (Крит), Кубар (Крит), Мамил Египет), Атряч (Троя,Мала Азия,Турция), Каркаш или Кафкаш (Кавказ). Знакът на Тангра и на савета за тях бил "казак" (тризъбец). Оръжието на двамата им главни алпи – Нардуган (Карга-Мардукан, Сабан, Самар,Симбир....) и Кубар Бозидан ("владетел на синята долина" – световния океан) – също така е имало вид на тризъбец, но се е казвало "санак" (копие, вила). Старите български кам-бояни (шамани) знака "санак" наричали "казак". (Те) наричали главните алпи "ака (ага)", "субаш", "бараджʺ (което означавало освен другото "благодат", "носещ благодат"). След Потопа, по време на който загинала българската царска династия и повечето войни на Самар, тази държава се разпаднала на Мамил (Египет), Креш (Критската империя, на която се подчинявали Мекен, Атряч и Англъ-Самар),Мидан и Сувар (Месопотамия), в който властта била завзета от бившите роби – гараби (араби). Думата "гараб" се е образувала от българското съчетание "кара аба – черният род". Но най-често българите наричали тогава арабите "сарканъ", а "саркан" е означавало "бархан", "пустиня", "жител на пустинята". Креш (Крит) е бил голям остров, на който ставали кинешите (събирания на вождовете) и двубои между борци – "креш" (от тази българска дума произлиза названието Креш – Крит), победителите от които се избирали за царе. Впоследствие и тази българска държава се разпаднала, и в края на краищата я завладели тирците (предци на гърците), които започнали да се наричат, също така, по името на Креш "крешци" или "крящени"

(оттук идва “гречин”, “грък”). “Ен” в старобългарския език тогава означавало “земя”, но впоследствие “ен” или “ан” означавало само околната или крайбрежната територия.

• Лук или Луг (9000 г.пр. н.е.). Думата “Лук” се използвала в едни случаи като разновидност на думата Улят-Лут (Улят, Уран и др. – имена на могъщата алп-бика Туран), а в други случаи означавала “дракон”, “пазител от беди”, “велик”.

• Сакал (8000 г. пр. н.е.). Получил прякора “Ат” заради любовта си към конете.

• Ака или Буга (7000 г. пр. н.е.).По негово време част от иделските българи, начело с Атряч, с коне достигнала Сувар (Месопотамия) и земята, която впоследствие започнала да се нарича Атряч (Турция). Той се оградил с доверени хора от тюркския род ака-имен, тъй като им се доверявал и поселил ака-именците в своите онгъли, около реките Саин-Идел (Ока) и Бука (Южен Буг).

• Кахъл (6000 г. пр. н.е.) Името му означавало “плитчица”.

• Проний (5000 г. пр.н.е.) Около 5000 г. пр.н.е. един от великите прабългарски вождове бил Проний от рода Дуло, по името на който прабългарите са наричали синорния камък. Впоследствие неговото име се е превърнало в титла, а неговите наследници преминали към рода на царедворците. Вероятно именно Проний е завладял Памир и Каракурум.

Според светогледа на прабългарите техният вожд е от бога поставен да бъде владетел както на своите сънародници, така и над племената, които е покорил. Дали техният вожд е носел титлата “кан” или “цар” за тях не е имало никакво значение, тъй като те са били идентични. Тези, които в йерархията стоели непосредствено след вожда, били удостоявани с титлата “княз” или “калин”. Третата титла в йерархията е била “проний”, която се е давала предимно на прабългарските племенни вождове.

Заедно с титлата племенният вожд се удостоявал и със синорния камък Проний, чрез който му се определяли както, така и племената, над които той бил владетел. С подобна титла и синорен камък са били удостоявани и вождовете на чужди племена, които са били подвластни на кана - царя на прабългарите. В тези случаи синорните камъни били с надписи.

Наред с тези синорни камъни е имало и други, на които не е имало никакви надписи, а само релефни или друг вид изображения. Те били поставяни в земите, които са били подвластни лично на кана, т.е. на централната власт. Всеки изследовател, който попадне на древни анали, в които се споменава името Проний, ще я вземе за гръцка дума, тъй като за такава е обявена. Те я наричат прония - дарено от централната власт поземлено имение заради военни или други заслуги. Погрешно някои полиглоти и лингвисти приемат всяко сведение, което идва от Древна Елада или по точно от Византия за чиста монета.

• Балкан (4550 – 4490 г. пр. н.е.). Обединил всички племена, живяли от двете страни на Урал, затова получил такова име.

- Биш (брат на Балкан). По негово време в Идел почнали размирици и войни между потомците на Балкан.

- Кубар (син на Балкан). Бил свален и отвел хората си на Запад, където се заселил в планините Макидан (Балкански полуостров).

- Таук (син на Кубар). Бил свален и отвел хората си в Сувар (Месопотамия) и Атряч. Много скоро той станал цар на цял Самар (древна Шумерска държава, основана от иделските българи). Впоследствие Самар се разпаднал на Мамил (Египет), Сувар (Месопотамия, Ирак), Атряч (държавата Троя) и Макидан (Балканите).

- Ищяк (син на Кубар). В Седморечието (Алтай) отвел свойте хора, който започнали да се наричат ищяци (угри, от ищяк – бележка на преводача).

- Иджим (син на Кубар). Останал в Идел. Предприел поход на Изток и нарекъл граничната река Иджим (Ишим).

- Ер или Урал (4000 г. пр. н.е.). Отново обединил всички народи на Идел от двете страни на Балкана и тези планини, в памет на това, започнали да наричат с наговото име – Урал.

През IV хил. пр.н.е. и в началото на III хил. пр.н.е. прабългарите от ез. Балхаш, от Памир и Каракурум се преселили в Кюрдистан. Още през III хил. пр.н.е. прабългарите от Кюрдистан прекосили р. Тигър и завладяли Северна Месопотамия. После разширили своята територия на запад от Ефрат, достигайки дори до Палестина.

В този ранен период прабългарите представлявали многобройна компактна маса. Цялата власт била в ръцете на вожда, който управлявал всички прабългари. Към края на управлението на един от вождовете той разделил прабългарите на три клона, а за вождове поставил своите трима сина. Един клон от тези прабългари са нашите праотци. От своя страна по-късно и те се разделили на три клона. Това е станало през XI в. пр.н.е. вследствие нашествието на военно-племенния съюз на арамеите (хиксосите) в Северна Месопотамия и Вавилония. Част от този съюз са били хуните, аварите и хазарите. През XI в. пр.н.е. хуните се откъснали от военно-племенния съюз на арамеите (хиксосите). Общото между хуните и прабългарите е, че малък клон от прабългарите е в основата на хунското родословие (хуните са потомци на именци и тюркини). Вожд на този прабългарски клон за известно време е бил и вожд на хуните.

- Биш (3000 г. пр. н.е.) По негово време Идел напуснали много българи от племето билсаг или бишатар. Една част от напусналитесе заселила Кара-Саклан, друга в Мекен, където построила град Билсага, трета – в Кавказ, където съседите започнали да я наричат “хути” или “утиги”, четеърта – в Кашан (Средна Азия), където по-късно се разделила на тугари, сагдаки, масгути и кашанти, пета – в Улуг Хин (Индия). Хутите образували голямо царство, което временно подчинило на себе си почти целия Самар, освен Мамил.

- Саклан (дъщеря на Кар). По време на нейното царуване от Седморечието се завърнали българите-ищяци начело с Аскал, но тя позволила да се заселят в Идел само хората на сина му

Боян (Маян), за когото се омъжила. Тогава другият син на Аскал, Креш или Балуан, продължили нататък и се заселил на остров Креш (Крит). Макиданските (балканските) българи, недоволни от властта на атрячките българи, му се подчинили. След смъртта на стария Аскал Саклан се разкаяла за своята постъпка и изградила на неговия гроб светилището Ер-Аба. Думата Саклан в старобългарския ("прабългарския" – бележка на преводача) език има няколко значения: "Евразия", "арий" (индо-арий), "Украйна", "Източна Европа", "сармат", "българ".

• Тимарх (2150 г. пр. н.е.). Вероятно е идентичен с Тимоти I, който на 22 октомври 2137 г. пр.н.е. побеждава китайците.

• Мар (2000 г. пр. н.е.). По негово време част от иделските българи – аксага, от областта Мишен, коитто се наричали също така агатари (агачири), мишени и кимери ("лодкари", "съдостроители" – заради умението им да правят съдове и да плават с тях) – заминала на юг. Една част от агатарите-кимери се заселила в Кара-Саклан (Украйна), друга – покорила северите балсагатите на Мекен (Балкан), трета се опитала да възстанови Самарската (Шумерската) държава, но била разбита от мамилците. Мекенските агатари завоювали Креш, а впоследствие – Артяч, Мамил и Ангъл-Самар, но при това понесли големи загуби и самите те били разгромени от дошлите от Галидж тирци.

• Аспар. Разгромил тирците (протогърците) и ги накарал да избягат от Галидж при макиданските българи-агатари, а последните ги превърнали в свои роби – "сербийци". Но когато агатарите западнали поради войните, тези роби извикали от Галидж своите съплеменници и заедно с тях завладяли Микен.След смърта на Аспар, Идел загубил своето могъщество и агатарите на Кара-Саклан престанали да се подчиняват на Иделските царе. Затова иделските нългари ги наричали вече не кимери, а камъри.

• Кардам (I) Около XVI - XV в. пр.н.е. прабългарският вожд Кардам (I) станал цар на гр. Месения, който се намирал на полуостров Пелопонес. В същият град е упавлявал и цар Афарей - баща на близнаците Идас и Линкей, които участвали в похода на аргонавтите. И до днес на п-ов Тайгет съществува селище, което се нарича Кардамили.

Между XVI и XIV в. пр.н.е. прабългарските племена, които живеели на изток от Ефрат, били в съюз с митанийците.

• Бурун. По време на неговото царуване част от иделските българи пак заминала за Седморечието и Кашан (Средна Азия), където се заселила край Кашанското (Аралското) море и Сабанското езеро (Балхаш). На тяхно място се заселили сакланските (украинските) българи, които постепенно били измествани от кимерите.

• Кудурий (Кудурих, Кудури) В края на XIII в. пр.н.е. прабългарски вожд станал Кудурий (Кудурих, Кудури). Той първи въвел обичая в земите на удостоения с титлата "проний", да се поставя синорен камък.

Както титлата, така и синорният камък са въведени от прабългарите, които са известни под името хурити, а по-късно худони.

- Дънгър. Прославил се със свиренето си на дънгър. Бил също така келбир, т.е. ръководил народните моления в чест на Тангра по време на празниците Нардуган и Акатуй.

- Нукрат. Зет на Дънгър. Превзел властта с помоща на своите хора – ищяци, които също така почнали да се нукратци.

- Балта (1200 – 1180 г. пр. н.е.). Син на Нукрат и дъщерята на Дънгър. По време на неговото царуване тирците-сербийци въстанали срещу макиданските българи и ги разбили с помоща на галиджийските тирци. Когато гористата част на Идел се отделила от степната, той останал управител в гористата част, затова получил прякора Балта - Топор (брадва, брадвата била символ на гористата територия, а кинжал и меч – на степната територия на Идел;по късно символ на степта станал лъкът).

- Мамъш.

- Сорен .

- Ононт (Онон) Видни прабългарски вождове през XII и XI в. пр.н.е. били Ононт (Онон), Залир (Заър, Заир) и Пилоней, но не е известно кой клон са предвождали. Известно е обаче, че първо се отцепили прабългарите, предвождани от прапрадядото на кан Худон.

След разделението на прабългарите през XI в. пр.н.е. единият клон се преселил в Египет. Останалите също се преселили, но на север, след като прекосили Кавказките планини. Те били последвани от няколко племена, които принадлежали към прабългарите и иранците.

- Залир (Заър, Заир)

- Пилоней (Пилони, Пилоний, Пилоних)

- Тимотий (Тимоти, Тимотей). В земите между Азовско море, долното течение на Дон и Волга и северозападното крайбрежие на Каспийско море нашите праотци се разделили на два клона. Първият от тях продължил на север, а вторият, известен като Кубратовите прабългари, се отправил на изток - към земите на дн. Казахстан. Предводител на втория клон бил кан Тимотий (Тимоти, Тимотей). Той е живял до дълбока старост (в далечното минало прабългарите са водели много по-здравословен начин на живот и затова са живяли повече). В древните предания неговото име е останало като покорител и господар на далечния североизток. Както той, така и Савската царица са били от рода Дуло.

Племената от прабългари и иранци, известни от историческата хроника под името сармато-алани, предвождани от сестрата на кан Тимотей - Савската царица (Балкиса, Билкис), се отправят на запад.

Походът на Тимоти и Савската царица на север е бил осъществен около 950 г. пр.н.е. Прабългарите превождани от Тимотей след като прекосили Кавказ се отправили на изток към Волга и дн. Казахстан. След по-малко от едно десетилетие прекосили Западно - сибирската

равнина и Централното сибирско плато. След това се отправили към Манджурия, която завладяли и където трайно отседнали.

След като прекосили Кавказ и се отправили към Азовско море и долното течение на Дон, предвожданите от Савската царица племена се отправили на запад, така те се разделили от прабългарите на Тимотей. Прогонвайки скитите от земите на север от Азовско море и Черно море, те трайно отседнали. По-късно аланите се завърнали в Мала Азия, а прабългарите и сарматите слезли до устието на Дунав, принуждавайки скитите да се преселят в Малка Скития. После продължили на запад и отседнали в Панония (дн. Австрия и Унгария). Оттук сарматите и прабългарите предприели поход към Италия, предвождани от Дарий, но при една битка той бил убит, след което те отново се завърнали в Панония. Тези сармати и прабългари влезли в съюз с няколко галски племена, населяващи част от земите в дн. Унгария.

Третият клон, известен под името ургури, се преселил също на север, но няколко века по-късно (през VI в.). Първоначално прекосили земите които били във владение на Асирия. По това време Асирия била в своя залез, така, че опитът и да спре похода завършил с поражение. Този клон също отседнал в земите около Азовско море и горното течение на Дон. Постепенно разширили своята територия, като завладяли земите между средното течение на Дон и Волга, а по-късно се оттеглили на север. За известно време влезнали в съюз със славянските племена. Впоследствие този съюз се разпаднал. По-късно ургурите се обединили с оногондурите.

• Худон. В средата на X в. пр.н.е. вожд на прабългарите е бил Худон от рода Дуло. Неговото управление е започнало около 975 г. пр.н.е.. Около 933 г. пр.н.е. предвожданите от него прабългари, бастарни, пелазги, далматинци и египетски племена, пристигнали с многобройни кораби на Балканския п-ов и след много битки с траките успяли да завладеят земите на цяла Югоизточна Тракия. Но около 915 г. при една битка с траките Худон загинал, а с него загинали и ок. 2000 бойци от обединените сили. Той бил погребан в Странджа заедно с тези 2000 бойци, за които била изградена обща гробница, до тази на Худон (погрешно отъждествяван с фараона Петубастис, който е царувал 230 години по-късно - от 745 до 721 пр.н.е.).

По всяка вероятност в тази битка са участвали и траките - ехалийци, които са били предвождани от Еврит.

След смъртта на Худон първи от съюза излезнали далматинците, които трайно отседнали в земите, известни от историческата хроника с името Далмация. След тях от съюза излезнали пелазгите и по-малобройните египетски племена. Те се отправят към Егейско - Балканския басейн.

През IX в. прабългарите били управлявани от синовете на Худон - Арзанимен и Диман (според Кр. Мутафчиев те се казвали Авимелех и Давид, а тяхна сестра е била царицата с котешка маска - Бастет, която умряла млада и била погребана в Странджа). Синовете на Худон са били владетели на някои градове - държави. Това обяснява защо дъщеря му е била царица.

• Кардам (II) (Кардама, Кардамай). Няма съмнение, че българите са един от най-древните народи в света. Те са регистрирани върху картата на Средна Азия още през I хил. пр.н.е. Мястото

на прабългарите е там, където индийските писмени извори споменават народа болхики, управлян от легендарния владетел Кардам (Кардамай), арабските - земята Балхара и държавата Бургар, а таджикските - Палгар (Фалгар). Цар Кардам (II) преселил много прабългари от Памир и Хиндукуш в Северна Индия, където по-късно те били управлявани от династията Кардамити.

В латинския анонимен хронограф от IV в., в който са изброени имената на народи в Средна Азия, името на българите замества името на цивилизованите бактри. Това е районът на изток от Персия и на запад от Туркестан, с център - днешният град Балх в Северен Афганистан, в който е живял цар Кардам.

В Северна Индия, днешният щат Химачал Прадеш, се намират градовете Саракхан и Кханаг (съдържащи възшествената титла на прабългарите “кхан”), а в щата Раджастан интерес предизвикват имената на градовете Банскхо, Бан, Севар, Баяна, Кханя, Бхай, Надбай и Вер. В Централна Индия, щата Махаращра, са градовете Бор, Бори, Канхан, Балхаркхан, Вардха и реката Вардха, която ни напомня за р. Вардар в Македония. В щата Андра прадеш - градовете Еавал, Бодкхан и Кханапур. В Тибет ез. Бул Цо (от Булгар).

- Кама или Бурма (900 г. пр. н.е.). По негово време размириците достигнали невиждани размери. Без да им обръща внимание, Бурма започнал строителство на огромното светилище Алъп Капа (“Високите порти”), където бил погребан след смъртта си.

- Алабуга-Булгар [Елабуга] (808 – 775 г. пр. н.е.) Син на Бурма. Управлявал 33 години. Отново обединил горските и степните земи на ИДЕЛ, затова и получил прякора “Чирем-Миша (Чирмъш) Иджибак” – “Повелителят на Степта (Чирем) и Гората (Миша)”. Неговите потомци включили този прякор в своята титла, затова династията им се наричала “Чирмъшска” (“Сарматска”). Както гласи българското предание, след неговата смърт Тангра превърнал душата му в крилат, приличащ на змия дракон (барадж) и наредил му да бъде покровител на земята на българите. Любимият му ордос бил Иджибак в областта на Кубан, названието му звучало още като Аспак, Узбак. Този град каганът Кубрат отвоювал от сербийците (тюркютите) в 630 г. и го дал на сиха си Аспарух (т.е.”Ордос на Аспак”). Изображението на Алабуга-Булгар било изсечено върху камък, поставен на неговия гроб край Алабуга (Елабуга).

- САМАР. Син на Туймас.

- КАНАКБАЛ (Кан Акбал). Син на Самар.

- ТУХЧА. Син на Канакбал.

- БУРТАС БУРДЖАН [БУРТАС, БУРДЖАН] или БУРДЖАНТАЙ, БЕРЕНДЕЙ (683 – 633 г. пр. н.е.). Син на Тухча. От времето на неговото управление започва епохата на “силните Управления” или “Тазбаш” – “бръснати глави”. Разгромил камърите, затова получил прякора “Камър Батър” – “Победител на кимерийците”. По-голямата част от кимерийците избягали в Атряч (Турция), а на техните земи Буртас поселил азиатските саки – капчаци. В близкия изток го наричали “Партатуа”. Опитал се да възтанови българското господство на територията на бившата Самарска (Шумерска)

държава и за кратко време превзел по-голямата и част в Буртаската война (починал в 633 г. пр. н.е.)

* В VII в. пр.н.е. знаменитият прабългарски цар на Волго-Уралска Идел - Буртас, който бил женен за дъщерята на асирийския цар Асархадон (681-669 г. пр.н.е.) се намесил в разпрата между двете силни племена в Казахстан, кипчаците и масагетите, заемайки страната на кипчаците с намерение по-късно, подпомогнат от тях, да завладее Южен Казахстан (Северен Казахстан вече бил включен в границите на Древнобългарската държава). Кипчаците претърпели пълно поражение и помолили Буртас да ги засели далеч от масагетите. Отзивчивият Буртас поискал от причерноморските кимерийци да дадат на българската държава половината причерноморска степ, наричана Кара Саклан, за заселване на кипчаците и скитите. Но кимерийците неразумно отказали и тогава скитите на сина на Буртас - Маджий (Маджил, Маджи), който бил 18-19 годишен, се втурнали в Кара Саклан, поддържани от прабългарски отряд. Кимерийците били победени и побягнали през Кавказ към своите малоазийски съюзници, хетите, а Украйна била присъединена към Древнобългарската държава.

Асархадон отдавна искал от своя уралски зет Буртас да му помогне за отвоюването на прабългарските земи от другите близкоизточни афразийци. Буртас му изпратил в помощ сина си Маджий, заедно със скитите, пожелали да служат на прабългарите в знак на благодарност за подареното Причерноморие. На похода се опитала да попречи Закавказката държава Мидия, чийто цар бил Киаксар, но Маджий - вече носител на почетното прозвище Камир-Батар (победител) - за победата му над кимерийците, през 653 г. пр.н.е., разгромил мидийската войска. По това време част от земите на анатолийските прабългари били завоювани от афразийската държава Урарту, а оскърбленията към Асархадон от страна на съседите му станали нетърпими и скито-българите на Маджий започнали да громят всички близкоизточни техни неприятели. Библията достатъчно ясно описва ужаса, който обхванал целия афразийски свят след нахлуването на прабългарската войска на Маджий: “Ето, дойде народ от северните страни... държи лък и късо копие, жесток е той, не познава милостта. Гласът им реве като море, скачат по конете и се строяват като един човек... Само вест като чуем за тях, ръцете ни отмаляват, обхваща ни горест и тъга... Вражеският меч носи ужас от всички страни” (Еремия, гл. 6, 22-25).

• МАДЖИ-АЗАК [Маджий] (633 – 611 г. пр. н.е.) Син на Буртас. Прабългарите в Мала Азия и Закавказието се присъединили с възторг към Волго-Уралските си съплеменници. Скито-българската конница на Маджий покорила Урарту и Палестина, а после настъпила към Египет. Египетският фараон Псамтик I (663-609 г. пр.н.е.) едва смогнал да го умилостиви с дарове. За кратко време прабългарите отново върнали господството си над Близкия изток. Но поради безотговорността на скитските вождове в 625 г. пр.н.е. Мидия разгромила главните им сили и Маджий върнал своята войска обратно във Волго-Уралска Идел. Заедно със северните българи заминала и част от българите от Шумер-Сувар (Двуречието).

Като се върнал у дома си и станал прабългарски цар, Маджий разделил централните земи на Идел на 3 големи области: Булгар - която обхващала земите в междуречието на р. Волга и р. Бела, - Буртас - която обхващала деснобрежието на р. Волга, - и Сувар - долното поволжие и Волжско-

Янкското междуречие. Прабългарите, които напуснали Шумер, очевидно са били заселени в долното поволжие (областта Сувар), а техните сродници, останали в Мала Азия, изпитали владичеството на персийските, римските и византийските завоеватели.

Присъствието на прабългарите на Балканския п-ов през V в. пр.н.е. е отбелязано от Тукидид в "История на Пелопонеската война", в която той разказва, че основната битка се разиграла в Танагра, на беотийска земя. Победители излезли лакедемонците и техните съюзници, но загубите и от двете страни били големи. След това лакедемонците навлезли в Мегарида, изсекли там плодните дървета (и лозята) и потеглили обратно за у дома си през Герания и Истма. А пък атиняните на шестдесет и втория ден след битката (при Танагра), под командването на Миронид предприели офанзивни действия срещу беотийците. (Един от военачалниците на беотийците се е наричал Бул (Бура). След като им дали една победоносна битка в Ойнофита, атиняните завладели Беотия и Фокида, разрушили крепостните стени на Танагра и взели като заложници 100 между

най-богатите граждани на Опунтийските Локри.

- СОРЕН (СЮРЕН). Съпруга на малкия син на Буртас – Катраг, управлявал степната част на Идел. За кратко време превзела във война Азербайджан.

- УЛЯТ ИЛИ ЛУТ.

- БУЛУТ ИЛИ Креш-булут. Син на Улят. Управлявал 10 години, но преди това бил управител на Сакланската област на Идел. Прославил се с добродушието и миролюбието си. Позволил на крешците (гърците) да построят няколко града в Саклан (Причерноморието), за което те му плащали голям данък. Въвежда гръцкия език и гръцката азбука за кореспонденция с чужди държави, затова получил прякора Креш.

- ЛЕУ-АСКАЛ или ЛЕК-АЛЪП. Син на Булут и гъркиня. Прославил се със своя дар на предвиждане. Не приел предложението на своя брат Айяр (Авар) за нападение на гръцките колонии в Саклан, тъй като гадаенето посочвало опасност от Божествено наказание за това. Възмутеният Айяр убил Леу-Аскал (те били доведени братя).

- ТОРГАН или АСПАРЪК [АСПАРИК] (558 – 530 г. пр. н.е.). Родил се в 580 г. пр. н.е. Барджилският (персийски) цар (Кир) в една от битките го пленил, макар че той предупредил царя за пророчеството (на майката на Аспарък): "На теб ти е отредено да срещнеш двойник, с когото ще починеш в една година". Наистина и двамата са се родили и управлявали в едни и същи години и малко след екзекуцията (на Торган) персийският цар загинал, като паднал от коня.

- КУНДУЗ БАЛТАВАР (530 – 494 г. пр. н.е.). Малкият син на Торган. Родил се в 530 г. пр. н. е. До пълнолетието му в Идел от неговото име управлявала майка му Тамър-бика. Разгромил персийския цар Таргиз (Дарий). Във всичко му помагал големият му брат Колън (555-486 г. пр. н.е.), изпълнявал при него и по–късно длъжността на ечерге-баил(командващ центъра на войската) и на иджик-кош (глава на царския съвет).

- МОСХА (494 – 488 г. пр. н.е.). Големият син на Кундуз. Воювал срещу Барджил (Персия), за своите чести нападения срещу Тимер Капа (“Желязната врата”) получил прякира “Тимер”. Неговата съпруга била Симбирбика – дъщеря на вожда на иделското племе ширак (или ширин) Елбир. Майката на Симбирбика се казвала Шан-късъ, тъй като родът и се наричал ШАН.

- АЛВАР-МАГИЗ ИЛИ АСКАЛ (488 – 486 г. пр. н.е.) Малкият син на Кундуз, който се омъжил след смъртта на Мосха за вдовицата му Симбирбика. Починал след пира, даден в чест на гръцките посланици, затова се разпространил слухът, че го е отровил средният син на Кундуз – Авар Дебер – са да се ожени за Симбирбика, но бил поразен от мълния на брега на пека Дебер – Инеш (Днестър), след което неговите хора напуснали това място и отишли към устието на Сула (Дунав).

- БАРЪС (486 – 475 г. пр. н.е.). Син на Колан. Родил се в 530 г. пр. н.е.

- АУДАН (ДЖУРАШ) – БАРЪС. Син на Алвар. Родил се в 486 г. пр. н.е. Израснал в семейството на Баръс. Някои легенди за него влезли в древнобългарския епос “Шан талгау”.

- БАК-ШИРАК [БАКШИРАК, ШИРАК] (475 - ? г. пр. н.е.) Малкия син на Колан. Родил се в 525 г. пр. н.е. Накарал Аудан да напусне родиия си аул и да се скита в степта.

- САУМАК (Син на Бак-Ширак).

В средата на V в. пр.н.е. на Балканския п-ов нахлули агилийците. Тяхното нашествие стояло в основата на преселението на траките и прабългарите, потомци на Худон, от Южна в Северна България. Траките, които населявали Родопите, се заселили в Мизия. Прабългарите за да избегнат стълкновение с агилийците се отправили на север, прекосили Стара планина и отседнали в Лудогорието, което завладяли след кратки битки. От тези земи постепенно разширили своята територия и в четирите посоки. След около половин век те станали пълни господари на земите от Мизия до Черно море и от Дунав до Стара планина. Всъщност те прогонили скитите и бастарните на север от Дунав. Прабългарите подчинили някои тракийски племена. Цитаделата на прабългарските вождове се намирала в близост до Мадарския конник.

- БАИТ.

- ТАЙГА.

- НАР.

- САНАР.

- УФА.

- КАРА.

- УГЪР.

- БОЯР или БОЕРАК (400 - 380 г. пр. н.е.). Извършил набег срещу Макидан (Македонското царство) и разгромил столицата му Балбал (Пелла), която се наричала също така и Балдиу (“Цар на

Дивите”). Но на връщане, в една клисура, отряд на третия му братовчед ТЕЙ (Кам-Етей) попаднал в засада. Етей загинал. Преди похода Етей сънувал алп Вълк, който му казал:”Ако тръгеш в този поход – ти ще загинеш, но българите ще се върнат с голяма плячка, ако не тръгнеш – то ще живееш дълго, но българите ще загубят”. Етей тръгнал само за да победи народа му. В памет на неговия героизъм българите нарекли тази клисура “Кам”.

- ТИГАН

- ЕТЕЙ или АТ,АТИ (380 – 339 г. пр. н.е.). Потомък на Уфа, внук на Кам-Етей. Не повярвал на пророчеството на кам (шаман) за това, че ще загине , както и дядо му, ако нападне владенията на Балбал (т.е. Македония), и без нужда, от любопитство отишъл срещу Макидан (Балканите). Загинал (в 339 г. пр. н.е.) в битка срещу царя на Балдиу Балбал (Филип Македонски). В памет на неговия героизъм (а също и на героизма на неговия дядо) българите дали на Саклан второ име – АТИЛ (“Земята на ЕТЕЙ”), а самият Балдиу оженил сина на Етей Баламир за своята доведена дъщеря Уран-бика.

- ХОРИЕН (360 – 328 г. пр. н.е.). Прабългарите на Тимоти, известни като Кубратовите прабългари населявали Централна Азия (на север от Китай, предпланините на Алтай - областта Манджурия). В Алтай, Казахстан и Памир те стояли начело на хунската империя. В средата на IV в. пр.н.е. вожд на прабългарите, които населявали Балхара, на гръцки Бактрия (дн. Таджикистан) бил могъщият Хориен (360 - 328 г. пр.н.е.). До идването на Александър Македонски прабългарите били задължени да плащат данъци на персийците. В 330 г. пр.н.е. Александър свалил от престола Дарий III. През 328 г. пр.н.е. Хориен бил принуден да сключи мирен договор с Александър Велики.

Точно в Бактрия македонският завоевател израстнал в мъдър и уравновесен държавник. Тук той изоставил насилието и сам потърсил път към разбирателство с местната аристокрация, връщайки пълната й свобода, имущество и власт. След Хориен прабългарски вожд станал Оксиарт, който за да запази свободата на Бактрия и за да е в добри отношения с македонците омъжил дъщеря си Роксана за Александър и го подкрепил с войска.

След смъртта на Александър (323 г. пр.н.е.), прабългарите спрели да подкрепят македонците с войска.

- БАЛАМИР (339 – 320 г. пр. н.е.) Син на Етей. Потомък на Аламир-Султан(Александър Македонски), когото надживял с три години, да покори Персия. На “езика на камите” неговото име означава”малък (бала) владетел (мир, пир)”. А прозвишето “Султан” произлиза от “Челдан”, което на “езика на камовете” означава “Световнославен”.

- АЛАБУГА, СЪКЕРГАН (339 – 310 г. пр. н.е.) – брат и съвладетел на Баламир. Неговият ордос се намирал на река Съкерган или Буга (Южен Буг), затова той бил наречен на нейното име. Разгромил войската на Александър Македонски, нарушил мирният договор с Идел. В 310 г. пр. н.е. станал владетел на източната част на Идел, където и почивал в своя ордос Алабуга. Наредил на надгробния си камък да се изече само изображението на балта и кинжал (като символ на гората и степта), като казал: “Аз и така приличам на своя предък – за какво да изобразявам себе си ? ”.

- ОКСИАРТ (328 – 310 г. пр. н.е.). След Хориен прабългарски вожд станал Оксиарт, който за да запази независимостта на Бактрия дал дъщеря си Роксана за съпруга на Александър и го подкрепил с войска. Около 310 г. пр.н.е. Оксиарт умрял и бил наследен от сина си Лунгосех (Линзирих), който отблъснал нападенията на индийците, чийто цар Чандрагупта Маури (317 - 276 г. пр.н.е.) се опитал да завладее Бактрия.

Оксиарт освен, че е баща на Лунгосех (Линзирих) има и още двама сина, чиито имена са неизвестни.

Хориен и Болгун вероятно са били роднини на Оксиарт и синовете му.

- ТАРГИЗ (320 – 314 г. пр.н.е.). Син на Баламир и Уран-бика. Баща му го нарекъл Таргиз в чест на разгрома на персийския цар Таргиз (Дарий III). Потушил въстанието на кара-сакланските къпчаци, разделили се на племената нукрат (наубури), иштяк (есеги) и др. След шест години управление доброволно се отказал от власта, като казал, че народа престанал да уважава властта и че затова той няма да го подкрепя. Починал на 120 години в 236 г. пр. н.е.

- АРБАТ. Син на Таргиз.

- БАЛАК. Син на Арбат.

- ЧИБИК (ЧЪБЪК). Син на Балак.

- ТИМЕР. Син на Чибик.

- КУР.

- КУБАР.

- АСКАЛ. По време на неговото царуване починал Таргиз.

- АСПАР.

- ЪТЛАР.

През III в. пр.н.е. някои прабългарски племена се изселили от Памир на запад, към Прикавказието и Европа.

По това време индийският цар Ашока (268-232 г. пр.н.е.) е извършил първото обединение на индийските земи присъединявайки и териториите на Белуджистан и Афганистан, т.е. на древна Бактрия. От историята се знае и за похода му на север от р. Инд и за кръвопролитията в земите на булингите (балхиките).

- КАШАН (АЗАН) КАНДЖАЛ. Потомък на Алабуга Съгеркан, син на Канджал. Един от най-могъщите иделски царе. Майка му била кашанска (масагетска) бика (принцеса). На млади години извършил поход на изток и стигнал до река Хин (Инд) в Улуг Хин (Индия). На запад той разгромил и подчинил улагците (даки). На юг той извършил победоносен поход към Кавказ и Мала Азия, като

разгромил Мидан (Азербайджан), Арьяк (Армения), Барджил (Персия) и подчинил Чиляр (държавата на Селевкиди), Кавъл (Капидокия и Каликия) и Атряч (Западна Турция). Някои смятат , че той изобретил кашанската азбука, която използвали кам-бояните и служителите на дворцовото стопанство. В памет на него българите нарекли Кашан Източна Влахия.

• ТОБАН (ТУМАН). През III в. пр.н.е. някои прабългарски племена, начело с хан Болгун (Болгис) се изселили от Памир на запад, към Прикавказието и Европа. Напускайки Балхара те първо преминали през Персия и Партянското царство, отседнали в Кавказ и Урал, а после продължили още по на запад. От похода, който извършили тези прабългари, най-добре личи каква организираност са притежавали прабългарите - един от първите народи използвали в своите пътешествия коня и превърнали конницата в своя основна войска. По това време индийският цар Ашока (268-232 г. пр.н.е.) извършил първото обединение на индийските земи присъединявайки и териториите на Белуджистан и Афганистан, т.е. на древна Бактрия след кръвопролитна война с болхиките.

Скоро след оттеглянето на тези прабългарски племена към Европа и завладяването на голяма част от Бактрия, друга част от прабългарите се насочили на североизток и в средата на III в. пр.н.е. се присъединили към хуните, населяващи Монголия. Там техен вожд станал Тобан. По същото време усуните, които обитавали Монголия били разбити от юечжите и изтласкани на запад, към Туркестан, където по това време били хуните. Хуните помогнали на новите си съседи и с това било поставено началото на тесните, често пъти и съюзни отношения между двата народа. Юечжите обаче взели като заложник синът на Тобан - Мотун (Лиупан).

• МОТУН. В 209 г. пр.н.е. синът на хунския владетел Тобан - Мотун, поставил началото на могъщата Хунорска империя. Към 206 г. пр.н.е. народът и империята на хунорите толкова се разраснали, та на изток стигнали океана, а на запад - Волга.

В 209 г. пр.н.е. Мотун, успял да избяга от пленничеството си, убил баща си и заел мястото му на хунски владетел. За кратко време той успял да покори съседните племена и с това да постави началото на могъщата Хунорска империя, включваща по негово време 24 племена и народи. Към 206 г. пр.н.е. народът и империята на хунорите толкова се разраснали, та на изток стигнали океана, а на запад - до река Волга.

С встъпването си като кхан-ю той съумял да разбие и най-опасните съперници на хунската хегемония. На първо време той разгромил тунгузите и дори ги включил в империята си. Непосредствено след това успял да отблъсне нападението на подтикваните от китайците юечжи и ги принудил да се завърнат в земите си.

Наскоро след това насочил силите си срещу Китай и завладял отстъпените от баща си територии по бреговете на Хуан-хъ и дори южната област Ордос, след като преминал “великия китайски окоп” и навлязъл дълбоко в Китайската империя. След окончателната си победа над Китай и сключването на мирен договор с него, Мотун насочил войските си на югоизток и сам нападнал старите си врагове юечжите, като една част покорил, а другите започнали да се изселват. След

това покорил и голямото племе усуни и друго едно хунорско племе окути, прадедите на по-сетнешните уйгири (уйгури).

- КИДОК (КИЙОК). В 174 г. пр.н.е. Мотун умрял и оставил огромната си империя в ръцете на сина си Кидок (Кийом), който още същата година сразил за пореден път юечжите и ги принудил да се заселят окончателно в Източен Туркестан.

По-късно, някъде след 139 г. и до 129 г. пр.н.е. юечжите се заселват южно от р. Амударя и около Самарканд.

- КУБАН. Син на Кашан. Велик български музикант и сказател, цар на Идел. Създал редица поеми-песни, в които отразил митологията и историята на българите. Кул Гали запазил следните му думи:

"Джам Иджик събрал под своята власт седем племена, Благодарение на което се сформирал един вейик народ – български. Таргиз накарал всички да се замислят за съхраняване на единството, като се отказал от власта. Всички тези действия толкова са непонятни, че е ясно: те са предприети по внушение на Тангра. Аз съм, който живее по бреговете на сакланската река (Кубан). – Кубан, потомък на Иджик, Таргиз и Азан. И затова аз моля Тангра: вразумявай ме също така, както (вразумявал си) и моите предци."

- ЧИЛЯР (152 – 146 Г. ПР. Н.Е.). Син на Кубан.Бил свален от трона от племенните вождове – тарханите и почнал да се придвижва покрай Сак син на Саръчин. Къпчатският бий Уразман, за чиято сестра бил оженен Чиляр, го поддържал. Малкият син на Чиляр – Келбир (Кълбур, Елаур) отишъл с част от своите хора в Кара-Бершуд (Крим) при чичо си Уразман, където станал самостоятелен владетел на Саклан (степите на Украйна и Предкавказието).

- АЛАН (140 – 107 Г. ПР. Н.Е.). Внук на Кубан, син на Сувар-Маджи, тархан. Изместен от властта от другите роднини, съюзил се с Келбир, който помогнал на Алан в 140 г. пр. н.е. да стане цар на Идел, а Алан направил Келбир и неговите потомци тархани (автономни владетели) на Саклан. Келбир се оженил за дъщерята на Алан Узбика. По време на сватбата на брега на реката Кубан пируващите неочаквано били нападнати от войската на Бершуд (Боспорското царство) начело с Тама-Диу, тя пленила невръстния син на Алан – Сакмар или Саумак ("Савмак" от римско гръцките източници). Зарадитова почнала война между Идел и Бершуд. В тази война българските войски оглавявал отначало Келбир, а след това – Балак (син на Келбир и Узбика). Синът на Уразман – Таш – Баш ги поддържал. В края на краищата бершудците били разгромени, а Саумак – освободен. Но тук царят на Дарбазан (Понтийското царство) пристигнал на помощ на бершудците и с помоща на същия Тама – Диу пак пленил Саумак (в 107 г. пр. н.е. според данните на римско-гръцките източници). Като разбрал за това, Алан оичинал от мъка. А Саумак починал в заточение в Диарбезан. Тялото му било откупено срещу голямо количество злато и сребро и погребано в родината му, на брега на реката Сакмак или Сакмар (Сакмара). Алан е основател на Аланската династия.

• САРЪЧИН [САРИЧИН] (107 – 65 Г. ПР. Н.Е.). Син на Балак, внук на Алан. По време на неговото царуване Бершуд попаднал под властта на алтънбащците или улакрумийците (римляните). Когато Саръчин тръгнал срещу тях, то бершудците неочаквано преминали на страната на улак-румийците, а братът на Таш – Баш – Джиен, се отказал да го подкрепи. След превземането на Тамья – Бурун (Кубан и Таман) от улак-румийците Саръчин предпочел да признае властта на Улак – Урум над Бершуд. Джиен се сливал с изпълнение на талгау (дастан, епос).

• БЕРШУД КАТРАГ [КОТРАГ, КАТРАГ-БЕРШУД] (65 – 21 г. пр. н.е.). Син на Саръчин. Родил се в годината на присединението на Бершуд към Улак – Урум, и баща му дал на него името Бершуд, за да се постарае той да върне загубеното (Бершуд някога плащал данък на Идел). За войната с Улак – Урумо наел на българска служба племето "катраги", затова получил името Катраг. Разгромил мнозина улак-румийски градове в Саклан (Алабуга, Тир и др.). По неговото време владетелят на западната част на Идел бил потомък на Ътлар – Алабуга Барджил (21 г. пр. н.е. – 5 г.). Син на Бершуд.

• Хоканш. През 58 г. пр.н.е. хунорски кан станал Хоканш (Хоганшай). След 4 години той приел доброволно китайско поданство и превърнал някога гордата хунорска империя в китайски васал. Недоволните от решението му велможи, заедно с народите си, се обединили около неговия брат - Цитек (Цит Кий), който бил кавхан на Западната орда. По този начин била създадена Западната хунорска империя, запазила независимостта си от Китай. Ядро на империята станали прабългарите. В скоро време те подчинили и привлекли към държавата си отцепилите се по-рано уйгури, киргизи и тинлини, а също и съседните държави на аорсите, партените и кангарите наред с още други по-малки племена.

• Цитек (Цит Кий). На изток държавата на кан Цитек достигнала р. Орхон, а на запад - до Каспийско море и Волга. За да стабилизира държавата си, той преместил прабългарите, дотогава обитавали земите западно от ез. Баркул на северозапад, в центъра на държавата между Каспийско море и р.Урал, от една страна и ез. Балхаш, от друга. Пряко свидетелство за участието на дедите ни в тези събития откриваме в името на топонима Болгарди Курган, означаващо "българско гробище", съществуващ и днес в поречието на р. Талас и свързан с гибелта на Цитек, загинал заедно с дружината си, избити от осуните и китайците при опита му да изтегли на запад и последните останали му верни племена от източната област Орхон.

Всичко това се съгласува с други данни и обяснява неочакваните следи от прабългарско присъствие в Европа още преди Рождество Христово и влиянието му в бита и културата на Древен Рим. Същевременно то е твърде съществено, доколкото хвърля светлина върху непознатото и липсващо звено от веригата на събитията. От казаното става ясно, че близо век и половина преди северните хуни да напуснат Централна Азия, други хунорски племена, в центъра на които са били прабългарите, също са я напуснали, заселвайки се не само в казахските степи, но и далеч по на запад - в Приуралието, Прикавказието и дори по Долен и Среден Дунав. И вероятно тези събития са свързани със заселванията на прабългари в Армения през II и I в. пр.н.е.

• Буран. В поречието на Волга и западно от нея прабългарите и техни сродни племена срещнали сармати и влезли в стълкновение с тях, побеждавали ги, вървели по петите им на запад. Сарматите се сблъскали със скити и савромати, смесвали се с тях и с други най-различни племена, отстъпвали на запад, към устието на Дунав.

Още в началото на I в. пр.н.е. Буран е преселил много прабългари в Мизия. Според някои исторически сведения той успял да спечели победа срещу римляните и да ги прогони временно от Мизия.

През 17 г. пр.н.е. на прабългарския престол се възкачил панонският прабългарин кан Гарюн (17 - 1 г. пр.н.е.).

Прабългарите и сродниците им завладяли земята между р. Морава и дн. Италия.

По същото време е създадена Панония (съюз между илирските племена на панонците, свеви и прабългари).

През 10 г. пр.н.е. Октавиан Август победил панонците и създал провинцията Панония. Нахлуването на прабългарските панонци в Римската империя създало идеи за приобщаване на прабългарски високопоставени личности към римските имперски интереси.

В 1 г. пр.н.е. начело на прабългарите застанал кан Цезин, който също бил панонски прабългарин. Цезин управлявал до 7 г. сл.н.е., когато на прабългарския престол се възкачил кан Метекс.

През 9 г. римляните завладяли част от Северодунавска Панония. След тази римска победа източната част на Панония, по двата бряга на Дунав, започнала да носи аналогичното име Банат. Победата на Рим предизвикала насилствено, а и доброволно разпиляване на големи маси прабългари в дн. Италия. Много от тях постъпвали в армията и дори в преторианската гвардия, а някои се добирали и до високи административни постове.

През 24 г. заселилите се в Южна Италия прабългари, въстанали и напуснали Италия. Скоро след това отишли в Северодунавския Банат. Същата година прабългарски кан станал Куртан (24 - 65 г).

• Ванаnд (Вундур, Вунд, Вхндур). В края на I в. пр.н.е. прабългарите и техните сродници, започнали да облагат северния бряг на Долния и Средния Дунав, където заварили даки и гети. Скоро след това прабългарите нахлули и южно от Дунава.

В първите векове от новото летоброене в земите на Сев. Кавказ и Армения се сплели съдбите на няколко древни народа - арменци, евреи, българи, грузинци и хазари. Моисей Хоренски е писал за двукратни заселвания на българи в Армения през II и I в. пр.н.е. Според свидетелството на Мар Абас Катина, живял по времето на цар Вахаршак (127-114 г. пр.н.е.), който бил вторият арменски Арсакид, част от прабългарите били изгонени ок. 120 г. пр.н.е. от своето отечество и се заселили, дошли от Кавказ, в областта на Карс. В края на I в. пр.н.е. по времето на арменският цар Артаксий II Аршак (33-20 г. пр.н.е.) възникнали смутове в клисурите на Великата Кавказка планина, в

“Страната на българите”. Много от тях се отделили и се заселили в Кох (Кол), в земите на Горен Басиан.

Областта започнала да носи името на техния вожд Вананд (ок. 30 - 5 г. пр.н.е.), а селищата им били наречени по името на неговите братя и синове - Булхар, Докс, Тохен (Тох, Тохел) и Алцигур (Алцег). Тази българска топонимия откриваме в съчиненията и на по-късните арменски историографи - Абр. Кретаци, М. Каланкатуаци и

Й. Драсханакертаци. Прабългарите били в добри отношения с арменците, които се запазили, както при Булхар (5 г.пр.н.е. - 25 г.сл.н.е.), така и при Тохен (25 - 64), по чието време цар на Армения е бил Аршак (35 - 41 г.).

- Барджил (21 г.пр.н.е - 5 г.н.е.). Син на Бершуд.
- СУВАР (5 – 23 г.). Син на Барджил.
- КУМУК (23 – 46 г.). Син на Сувар.
- Дуран (Дурпан). През 65 г. на прабългарския престол възшествал нов владетел - кан Дурпан (65 - 93 г.).

В края на 81 г., по времето на император Домициан голяма северодунавска армия (българи, даки и гети) вече била готова за настъпление и започнало нашествие след нашествие на юг от Дунава. Римляните търпели непрекъснати поражения. В 87 г. префектът Корнелиус Фукус минал Дунава начаело на V легион, но прабългарите начело с Дурбан вече се били оттеглили отвъд Дунава. Начело на северодунавската армия застанал дакийския владетел Децебал, който воювал с римляните до 106 г. когато Дакия била покорена от римския император Траян (98 - 117 г.).

През 92 г. прабългарите се присъединили към своите сродници - хуните, които били принудени от постоянните набези на тунгузите да се оттеглят на запад от ез. Байкал и областта Орхон и да уседнат в Джунгария, западно от ез. Баркул. През 93 г. начело на държавата застанал кан Айбат (Хин Батир) от рода Дуло.

- ХИН БАТИР (АЙБАТ) В края на I в. хуните, прогонени от Средна Азия се придвижвали към Европа срещнали по пътя си и се съюзили с прабългарите. По-голямата част от хуните принудени от постоянните набези на тунгузите се оттеглили на запад от ез. Байкал и областта Орхон и уседнали в Джунгария, западно от ез. Баркул. През 93 г. начело на хунорската държава застанал кан Айбат (Хин Батир) от рода Дуло.

- БАРЪН [БАРИН] (46 - 106 г.). Син на Кумук. Мечтаел да отмъсти на Дарбазан за смъртта на своя предък Саумак. По предложение на своя тъст – бек Шан – обсадил Кряшен (Херсон) и тръгнал само след като кряшените му дали склуптура на Тама – бершудския пълководец, пленил неговия предък Саумак. Барън отсякъл главата на склупторатa и я хвърлил в яма край гроба на Саумак. Освен това нападнал Дарбазан и го разгромил.

- КАВЪЛ (106 – ок.110 г.).
- КУБАР (ок.110 – ок.115 г.).

Около 125 г. китайците, тюрките и тунгузите сключили съюз срещу хуните, скоро след което нападнали лагера на кан Айбат, където уплашена до смърт съпругата му спуснала невръстния си син, положен в кошница, в река Тола (Дулосу). Реката го отнесла надалеч от опасността, където елен с рогата си изтеглил кошницата с детето и го отнесъл в Седморечието. Тук то било прието и отгледано от царя на кушаните Канишек (Канишка). През 129 г. част от хуните, т. нар. кутригури и утигури напуснали Джунгария и се придвижили далече на запад. Кутригурите заселили поречието на р. Тобол, източно от Урал, а утигурите заели югозападно от тях. Тук около р. Урал, достигайки до източно от р. Волга, те създали своята държава, която просъществувала цели 300 години. Вероятно това са хуните, описани от Дионисий Пириегета в 160 г. около Аралско море и от Птолемей (175-182) - по Северното Черноморие, достигайки до р. Днепър. Явно същите племена има предвид и Паисий Хилендарски, както се разбира от думите му.

През 129 г. владетел на хуните и прабългарите станал кан Шанюл (129 - 153 г.), роднина на кан Айбат.

През 153 г. тунгузите окончателно завладяли Джунгария, което принудило Шанюл да изсели народа си от Монголия на запад в Седморечието, между ез. Исък кьол и Аралско море. Там техен владетел станал синът на кан Айбат, великият кан Авитохол (153 - 194 г.). Голяма част от прабългарите и хуните се заселили в Приуралието, Прикавказието и дори по Долен и Среден Дунав.

- ТАШ-БАШ или ЕР-ТАШ АРТАН (ок. 115 – 150 г.). Син на Кубар. Неговото управление жестоко и грабителско, затова го намразили мнозина. Забранил търговия с Кашан (Средна Азия: Хорезъм, Согдиана, Бактрия, Уйгурия, Хорасан) и изобщо притеснявал търговците. Загинал в 150 г. в боен двубой с Агарджа, при това този двубой се състоял по настояване на сестрата на Ер-Таш – Бояр (Буляр) – Къз и мнозина български тархани, недоволни от управлението на Таш-Баш. След гибелта на Ер-Таш синът му Шад Банант отишъл с част от своите хора на кавказ. Банант означавало “командващ хиляда (бан) конници (ант или юнт)”.

- АВИТОХОЛ. През 153 г. тунгузите окончателно завладяли Джунгария, което принудило владетеля на северните хунори Шанюл [Шан-ю] (129 - 153 г.) да изсели народа си от Монголия на запад в Седморечието, между ез. Исък кьол и Аралско море. Там хунорски вожд станал синът на кан Айбат, великият кан Авитохол (ок. 153 - 200 г.). Когато Авитохол навършил пълнолетие, седморечният цар го оженил за дъшеря си.

След отделянето на Авитохол в Седморечието, останалите племена в Джунгария избрали за свой нов цар Хазар. Авитохол, начело на верните си племена, прогонил Хазар при тюрките и присъединил подвластните му хуни към своята държава. След, което с тяхна помощ Авитохол отблъснал китайците отвъд р. Хуан-хъ. Той обаче, в знак на благодарност към своя благодетел - царя на Седморечието, на брега на Жълтата река приел за свое знамето на масагетите -

изображението на Елбеген като двуглав крилат змей - плъстено кълбо с червен цвят и разноцветни ленти на копие. Хуните се възпротивили и не искали да се разделят със знамето на Хиждек (Иджик) - копие с кълбо от рече с превързана към върха му конска опашка. Дълги години търпяли хуните този позор и накрая, при един от потомците на Авитохол - Джилкан, те преминали на страната на потомците на Хазар.

- АГАРДЖА (150 – 189 г.) Първият идел-български цар от хонския род Дуло. Бил нает от Ер-Таш на служба заедно със своя хонски отряд и получил званието на сабан-тархан (командващ лековъоражени, неопитни воини, а също така оптлченци и наемници). Оженил се за састра на Ер-Таш – Бояр – Къз. На няколко места в "Джагфар Тарихъ" името и се предавало като "Ага – Ружа".

- Тухчи-Баръс [Борис] (189-210 г.). Син на Агарджи и Бояр-Къз.

Продължение

- Булак. През втората половина на II в. много хуни потеглили към Европа, пак влезнали в контакти с прабългарите, обединили се в нова единна държава и се заселили в Приуралието, Кавказ и дори по Долен и Среден Дунав.

В 167 г. земите на изток от Средния Дунав населени с германците квади и маркомани и земите на север от Долния Дунав, населени със сарматски, прабългарски и хунски племена пламнали за голяма война. Безчислено множество нахлуло в пределите на Римската империя. Рим организирал армия едва в 169 г. Начело на тази армия застанал сам император Марк Аврелий (161-180). Войната завършила в 175 г. с много любопитен договор: Марк Аврелий обявил земите отвъд Дунав за протекторат, сиреч земи, които са под защитата на Рим - това означавало, че Рим няма да предприема нашествие срещу тези земи и ще води с тях свободна търговия, по-важно било, че той дал статут на колонии (преселници, поставяни в полузависимост от едри земевладелци и от държавата) на всички от нашествениците, които в хода на войната и на мирните преговори се разпилели из Балканския п-ов и Италия.

След мирния договор от 175 г. прабългарите заживяли по-спокойно от Панония и Дакия на изток по Северното Черноморие. Скоро след възшествието на император Септимий Север (192-211) общото стопанско положение на империята се влошило. В 193 г. централната хунорска власт изпратила в Рим младшия съвладетел на кан Авитохол - Булак (Булан). Скоро обаче, властите в Рим го обвинили, че е предводител на политическо общество, което иска да узурпира върховната власт. И ок. 200 г. преследван от властите, той се завърнал от Рим и застанал начело на хунобългарската държава.

- Барак (210-235 г.). Син на Баръс.

След 175 г. историята на Европа започнала бързо да се променя. Причина за това било преселението на готите. Тацит описва жилищата на готите по долното течение на Висла и на изток до Балтийско море. Някои от тях започнали преселението си от Висла към Днестър в посока на

Днепър и по течението му се сблъскали с прабългарите край бреговете на Черно море. Те станали известни като остготи (източни готи) или грайтунги (степни готи). Други от готите се насочили от Висла и Западен Буг към Припет и Днестър и все така около бреговете на Черно море се сблъскали с прабългарите. Това са вестготите (западните). В съюзи помежду си или поотделно готите прогонили прабългарите и хуните на изток от Днепър, близо до Дон. Макар и победители, готите започнали да прибягват до различни компромиси с цел да приобщят прабългарите за свои съюзници и така изпитали в държавното си управление и в бита си значително прабългарско влияние. Пример за това били сватбите между прабългарският младши съвладетел Балтан, който ок. 246 г. наследил на престола Булак и една вестготска принцеса, както и между един остготски принц и една високопоставена прабългарска жена, на име Амалия. Развитието на готите се дължало главно на много полезния за тях договор, сключен в Рим по времето на император Аврелиан (270 - 275 г.).

• БАРЪНДЖАР (235 – 271 Г.). Син на Барак. Най-прославеният цар на I Хонска (Гунска) династия. Заедно с катрагите служили за Идел, разгромили (в 251 г.) войската на урумския (римския) император (Деций). Самият император загинал в тази битка. След това войските на Барънджар разграбили урумските владения на Черно море и на юруш превзели Дарбазан – като мъст за неплатения данък на Идел.

• БАЛТАН. Кан Булак управлявал до 245 г, след което на престола се възкачил кан Балтан (ок. 246 - 294 г.).

В съюзи помежду си готите прогонили прабългарите и хуните на изток от Днепър, до Дон. Кан Балтан се оженил за една готска принцеса. По този начин готите приобщили прабългарите и хуните за свои съюзници.

• ОРОТ (ОРЛОТ). В края на III в. прабългарската държавна власт се оттеглила към Кавказ и Долна Волга. В 294 г. прабългарски вожд станал Орлот (Орот) Ванандски (294 - 340). При него прабългарите попаднали в евангелизационния обсег на формиращата се млада Арменска църква. Около 340 г. по времето на арменския цар Тиран (338-350), в свитата, която съпровождала кандидата за католикос Иусик при ръкополагането му в Кесария, участвал и Орот Ванандски.

• КЕРМЕС (края на III в.). Син на Барънджар.

• КИШЕТ-БАРАДЖ [БАРАЖ] (границата на III – IV в.).

• АЛТЪШ [АЛТИШ] (началото на IV в.). Син на Кишет – Барадж. По негово време Идел се разпаднал вече на шест части.

• ТАКАНЪШ (2-та четвърт на IV в.). Син на Алтъш.

• КАМА-БАТЪР МАДЖАР (средата на IV в.). Син на Алтъш. Синът му Карадан възглавил западната част на Идел.

• АРТАВАН (АРТЕВАН). Когато синовете на католикос Иусик се оказали недостойни да наследят от десницата на баща си пастирския жезъл, прабългарският владетел Артеван (Артаван) Ванандски (340-368 г.), заедно с още трима князе, поканили за католикос ученика на Григорий Просветителя, епископ Даниил. Около средата на IV в. голяма част от ванандците се присъединила към останалите хуни и прабългари. Фавстос Бузанд пише като свидетел, че при разделянето на Армения на зони за влияние между Рим и Персия (387 г.), хора от "рода на ванандците" не се съюзили с нито една от двете страни, а се оттеглили в гористите и скалисти клисури на Тайк. Тези смели хора, готови да бранят свободата си с цената на живота, са познавали само един достоен начин за общуване с други племена и народи - мирно заселване и равноправно съ-съществуване. По това време епископ на Ванананд бил Зоргуаз, живял и служил като изряден християнски пастир. В края на IV в. и началото на V в. част от ванандците, предвождани от Вундур (Вунд) отново мигрирали в Северен Кавказ, а останалите, заедно с арменците споделили драматизма на общата си история. След указа на персийския цар Йездигерт II (449) да се преустанови изповядването на християнството в страната, епископите на Армения, Грузия и Албания отказали да се подчинят. Между участниците в събора, взел това решение, е и Гад - епископ на Ванананд. По сведения на Егише, участник в решаващата битка на Аварийското поле (26 май 451г), едно от трите християнски войскови съединения е било ръководено от прабългарина Татоил (Татул) Ванананд. Арменската църква отбелязва, че в същия ден в "книгата на живота" вписали имената си 1036 християнски войни. При възникналото междувластие след смъртта на Йездигерт II (457) Н. Чичракеци обединил голяма част от арменските нахарари и прогонил персийските войски от страната, а за прабългарите М. Хоренски пише: "Тук всички ванандци се отличиха със своята храброст" (кн. III. 56).

В Кавказ прабългарите установили контакти и с друг древен народ - еврейския. Евреите попаднали в Армения като пленници след военните походи на Тигран II Велики (95-55 г. пр.н.е.) и Артавазд II (55-33 г. пр.н.е.) на юг в Сирия, Месопотамия и Палестина. Чрез поселищата си в долините на реките Кубан, Баксан, Чегем, Черек, Малка прабългарите са контролирали немалка част от проходите в Кавказ. Именно през тях се осъществила и най-ранната еврейска миграция от Армения към Северното Причерноморие. Прабългарите и евреите имали взаимоотношения и с други древни народи, на първо място с грузинците - свани. Работилите по-късно историци също отбелязват близкото съжителство между прабългари и евреи. Теофан Изповедник пише: "На източните брегове на Меотидското езеро зад Фанагория, освен евреи живеят много народи. Зад това езеро над Куфис... се намира Старата Велика България и живеят съплеменните българи и котраги".

• БУЛЮМАР-ШЕКЕ, ШЕК-АЛЪП БУДИМИР, БАШИМИР, БАЛАМИР, БАЛАМБЕР (363 (368) – 378 (384) г.). Отново обединил целия Идел под своята власт, станал първият цар на II Хонска династия. По произход – хунски военачалник от рода Дуло, нает на българската служба от Кама-Батър. С думата Булюмар българите наричали Меравския оазис или дори цялата съвременна Туркмения. Оженил се за дъщерята на Кама-Батър – Туран-бика, на която отначало не харесвал поради своята ярко изразена монголоидност (основните черти на българските царе били европеидни, а рядко проявяващите се монголоидни черти – съвсем умерени). Тази Туран-бика е послужила за

прообраз на приказната героиня Турандот, а Булюмар влязъл в легендите на предците на русините като“Будимир”.

Около 340 г. владетелят на тюркмените Дугар, потомък на Хазар, разбил хуните, които населявали Седморечието, чийто предводител по това време бил Джилкан, потомък на Авитохол. След, което неговият син Баламер (Булюмар) бил принуден да се измести малко по на запад в Седморечието, но местните сабани, потомци на масагети и киргизи - кангали предвождани от Сабан не го приели, пламнала нова война и Булюмар, потърсил спасение още по на запад, при башкортите. Тук обаче войските на Дугар нападнали хуните и башкортите. За пореден път Булюмар бил принуден да отстъпва на запад, докато стигнал до хунската държава на утигурите, източно от Волга, през 348 г. Утигурите и кутригурите посрещнали дружелюбно родствените си хуни и през 368 г. издигнали Булюмар за нов прабългарски вожд, защото от 348 до 368 г. той бил младши съвладетел. Тридесет години престоял тук наследникът на Авитохол, но и оттук студът и гладът го прогонили. Времето за настъпление към Римската империя било избрано от хуните много добре поради това, че империята нямало да може да подкрепи своите съюзници готите.

След големи престолни и обществени кризи, свързани с Юлиян Отстъпник (361-363) и Йовиан (363-364), римската армия изтъкнала на престола Валентиниан I (364-375), който направил свой съвладетел брат си Валент (364-378), поверявайки му източната половина на империята. Валент предприел големи гонения срещу православните християни в полза на еретиците-ариани, а в западната част на империята започнали гонения на арианите в полза на православните. Така големи човешки маси за дълго време се разминавали от изток на запад и от запад на изток.

В тази все повече задълбочаваща се криза хуните повели своите съюзници - утигурите и кутригурите, на война с остготите управлявани от крал Херманрих. Отпорът на остготите бил подпомогнат през 372 г. от голяма армия алани, които от Кавказ настъпили в тила на хуните, вероятно по споразумение с Херманрих или подбудени от император Валент в желание да подкрепи своите съюзници. Булюмар разбил аланите и тогава подвластните им до този момент бурджани от Дагестан, преселници тук от Азърбейджан, се присъединили към хуните. Освободен в тила си, Булюмар нанесъл две големи поражения на остготите западно от Дон през пролетта на 375 г. Крал Херманрих се самоубил. Голяма част от остготите сложила оръжие и се заклела във вярност на Булюмар. Наследнкът на Херманрих отстъпвал на запад заедно с верните си войски, не можал никъде да спре настъплението на хуните и на свой ред се самоубил. В безредие и паника тази част от остготите се приютила при вестготите западно от Днестър. Вестготите организирали окопни отбрани, но Булюмар изненадал главните им сили с незабелязан нощен обход. Готите не приели да се сражават и побягнали през Прут и Серет към устията на Дунав. След като разгромили и прогонили от Северното Черноморие готите, хуните на Булюмар станали пълни господари на цялото пространство между Волга и Дунава.

Авторите обясняват цялата тази светкавична война с преимуществото на хунския конен строй над готската пехота. Тази война изследвачите смятат за начало в организирането на т. нар. Хунски съюз, който разбира се, си е съществувал още в Средна Азия, подновен след появата на четирите

прабългарски орди в Кавказ и при общото хунорско настъпление на запад. Управленско ядро на този Хунски съюз били прабългарите, начело с династията Дуло.

Струпаните по северния бряг на Дунав готи се разделили на две по въпроса какво да правят. Едни, начело с крал Атанарик се укрепили в Карпатите с намерение да се сражават до последен дъх. Други, начело с двама велможи - ревностни християни - и престарелия готски епископ Вулфила, поискали от император Валент да им даде заселища южно от Дунава. Няма сведения защо хуните оставили на спокойствие готите от есента на 375 до пролетта на 376 г.

Император Валент разрешил преселението на готите така: първо да минат жените и децата, да бъдат отведени в Тракия и Мала Азия, след което да минат мъжете, предавайки оръжието си на властите. Вестготите без крал Атанарик и неговите привърженици и без остготите, които се били откъснали от хунското преследване изпълнили заповедта, запазвайки голяма част от своето оръжие.

Общо преминалите Дунава били 1 милион, от тях годните да носят оръжие били 200 хиляди. Римските военачалници не се доверили на тия 200 хиляди бойци и за техни придружители насочили към Тракия голяма част от войските, които станували в Мизия. Така бил оголен южният бряг на Дунава и прибягналите остготи минали в Мизия, следвайки на разстояние римската армия и придружаваните 200 хиляди вестготи. По пътя вестготите разбрали, че част от техните жени и юноши били безразборно отвеждани в робство от офицери и земевладелци, а така започнали да постъпват и със самите тях. При един от проходите на Балкана избухнала свада между вестготи и римляни, която прераснала във война. В решителното сражение се намесили изведнъж и остготите-преселници. Римската войска била погубена. Започнало опустошение на Тракия. Последвала обсада на Адрианопол (Одрин), а част от готите се пръснала на запад, по брега на Мраморно и Егейско море, разграбвайки богатите имения и изтребвайки римските гарнизони.

Едва през пролетта на 377 г. император Валент могъл да изпрати войска, а поискал и помощ от Рим, от братовия си син Грациан (375-383).

Вестготите потеглили към обсада и на Цариград, издирвайки помощ от своите враговете - хуните.

Една отлична арабска конна армия, повикана от Валент на помощ, отблъснала нашествениците и те се укрепили около Одрин.

На 11 юни 378 г. от Цариград излязъл с прясна войска самият Валент и тръгнал към Одрин за решителен бой. На помощ на вестготите, обаче Булюмар изпратил сина си Алвар, начело на голяма войска, съставена главно от бурджани. До 9 август 378 г. 80 000-та римска армия била погубена от хуните, в бой загинал и Валент.

Времето от 376 до 378 г. хуните употребили за заемане и ново укрепяване на Добруджа, за опустошение на Мизия и разрушаване на крепости, за обсада на Атанарик и за заемане на Северодунавска Панония.

В края на 380 г. Атанарик решил да се присъедини към сънародниците си и дали с бой или свободно пропуснат от хуните, минал Дунава в началото на януари 381 г. и чинно се представил пред Цариград на новия източен император Теодосий (378-395). Малко след тази среща Атанарик внезапно починал.

Така завършила войната между хуни и готи и преселението на вестготите южно от Дунава. Вестготите започнали да играят голяма разрушителна роля в цялата Римска империя, а остготите - съюзници на хуните, играели не по-малка, но градивна роля в Хунския съюз.

Хуните неизбежно предприели дипломатически стъпки за приятелство с двете части на империята, за да си осигурят време за доустройване на западните земи.

След смъртта на Атанарик като крал на готите в Цариград, през 382 г. се въздигнал Аларих. Хуните са разбрали, че той ще води противоримска политика, и затова се стремяли да се сближат с Цариград. През 384 г. Булюмар бил наследен на престола от сина си Алвар (Мунджук), който управлявал от 384 до 408 г.

Главна резиденция на българските владетели след войната с готите станал гр. Турну Северин.

Алвар управлявал с помощта на тримата си братя - Руан (Руа), Октар и Ойварш.

По времето на Булюмар имало следните воински звания:

- Сабан – лековъоражен войник, опълченец, наемен войник.

- Бури (вълк) – гвардеец (по-късно гвардейците се наричали и “улани”).

- Баганин – среден офицер, имал право да командва десетки войници.

- Шад Баганин – “височайш баганин “ – старши офицер, имал право да командва стотица или дори стотици войни (баганините имали право да носят шлемове с бичи рога).

- Тархан – голям военачалник, аристократ, имал право да оглавява стотици и дори хиляди войници.

- Сабан Тархан – командващ леко въоражени, неопитни и наемни войници, опълченци.

- Джури Тархан – командващ опитни средновъоражени войници.

- Бури Тархан – командващ тежковъоражена гвардия.

- Багъл – “голямо подразделение, голяма част” – глава на район, област, генерал, командващ голяма войска (от 100 до 1000).

- Бахадир, Кермек – почетно звание за мъжество и храброст, означаващо “смелчага”, “юнак”.

- Ак – ляво крило на отряд, войска.

- Бури – дясно крило на отряд, войска.

- Урус Сабан – част от войската, почваща атака (българската войска била сякаш обърната с лице към юг).

- Курен Тархан – глава на дворцовото стопанство.

- Капаган – глава на военното ведомство и като правило глава на правителството.

Булюмар пренесъл столицата на Идел от Поволжието в Кара-Саклан (Украйна) в основания от него ордос Кан-Балън (бъдещия Киев), където и починал. Киевският хълм, където е погребан, получил неговия прякор ШЕКЕ (“Шек”, “Шековица” на русински).

През 375 г. хуните, начело с кан Баламер преминали р. Дон и разгромили остготите. Към хуните се присъединили и прабългарите, обитаващи Прикавказието. Част от тях обаче останали в старите си местоживелища и заели обширни райони в Приазовието, по р. Дон и Донец.

В състава на Хунския съюз, начело на който стояли кановете Алвар, Руан и Атила, прабългарите били една от основните ударни сили. Те се отличили със своята войнственост при сблъсъците с вестготи и лангобарди. Много прабългари от армията на Атила се задържали за нов живот в Галия и в Каталуния.

- АЛЪП-БИЙ или АЛП-АБАЙ АРБАТ (378 – 402 г.) – Големият син на Булюмар и Туран-бика, по тая причина сякаш продължил иделската династия на Иджибаки и I -та Хонска династия Дуло, но при това е и продължител и на II -та Хонска династия Дуло. Родил се в 361 г. Управлявал Идел 24 години. Влязъл в легендите на русините под името “Святогор”и “Соловей Будимирович”. Разгромил византийския император Валент в битка край Андрионопол (“Дере”на български), “край планините Арбат” (Родопите) в 378 г. в памет за това получил прозвището “Халиб” – “Победител”, а Кан – Балър бил преименуван в Кан – Дере. Още по-късно Кан – Дере преименували на “Аскал”. Алъп-бий обявил степите между Дунав и Днепър за “царско владение” (“Ангъл” или “Аталък”) и място за пасене на бойни коне. В памет на Алъп-бий бащите на дунавско-българските царе Шамил (Самуил) и Азан (Асен I) носели името “Халиб”.

- КАРАТЕН или КАРАТОН (402 – 414 г.) Големият син на Алъп-бий. Родил се в 380 г. Притежавал огромна физическа сила, много пъти побеждавал в двубои в Кан – Дере, на мястото “Крешатаке” (това название означава на български “Мястото на славата на борците” и се запазило във формата “Крещатик”). По негово време урус-тархан (тоест “велик тархан” – глава на правителството) бил Муенчак Айбат (Мунджук, Монзук, Бунчек), неговият брат. Муенчак е погребан край дядо си на Киевския хълм Шеке (Шек – Алъп).

- УРУС-РУЖА БУРГАС [РУАС, РУГИЛА, РУА] (414 – 434 г.). Син на Алъп-бий и принцеса от племето урус-ружа (росомоните). Казвал се “Бургас” в памет за мястото Бургас, до което стигнал по време на поход от 378 г. Алъп-бий. Управлявал 20 години. Починал на мястото на дунавския град, който получил неговото име Урус-Бургас (съвременен Русе). По време на управлението на дунавско-

българския цар Барджил (Борил) много дунавски българи (особено худаярци-богомили) се преселили от този град във Волжска България.

- БУЛУТ или БЛЕДА [БЛЕДАР] (434 – 445 г.). Големият син на Муенчак.

- АТИЛЛЕ-АЙБАТ, ТУКИ, ТУКАЛ, ТОХОЛ, АТТИЛА, АТИЛА, ЕТЦЕЛ, АТИЛЛА, АТИЛЛЕЙ-АЙБАТ (434 – 453 г.). Син на Муенчак, най-известният български цар и завоевател. Родил се в годината на коня, в 406 г., бил съвладетел (в434-445 г.), а след това – владетел на Идел. По време на неговотп царуване Идел станал най-голямата в историята на човечеството империя от Китай до Франция. По време на управлението на неговия син Тингиз Идел се разпаднал на Кара – Бершуд (дунавско-украйнска част на Идел), Ак – Бершуд или Ечке – Идел – "Вътрешен Идел" (Волго – Уралска част на Идел) и Ескел – "Сибирска част на Идел". (Предкавказието се отнасяло от българските историци ту към Кара – Бершуд, ту към Ак – Бершуд). Българските бекове от рода на хин-сибер завладели Ак – Бершуд и Ескел. Хин-сиберските българи се наричали от останалите българи ескели, хини, буртаси, кашани, башкорти, себери.

Неизбежното търсене на приятелство с империята намерило израз след 396-397 г., когато в Мала Азия готът Гаин подигнал голямо въстание. Войските на император Аркадий (395-408) го изтласкали към Тракия и Мизия, несъмнено по споразумение с хуните, които примамили Гаин на север от Дунава. Там той бил пленен, през есента на 400 г., а главата му отрязана и изпратена в Цариград на 3 януари 401 г. Привържениците му били размесени със съюзните на хуните остготи. През цялото време на въстанието Аларих не защитил своите съплеменници. В 401 г., тласкан от Аркадий, той повел остготите към Италия. За защита на Рим прабългарският владетел изпратил голяма войска, главно бурджани и алани, а за гарант на добрите взаимоотношения с Цариград там бил изпратен като заложник Атила, придружен от голяма свита.

Благоразположението пък на император Аркадий се изразявало в голям всекигодишен данък на Алвар.

На 23 август 408 г. римският император Хонорий (395-423) дал заповед да се убие военачалникът му Стилихон, обвинен в предателство. Под команда на Стилихон били и хунските отряди, срещу които също се предприели изстъпления и 30 хиляди от тях едва успели да се завърнат в Панония. В същото време съветниците на малолетния цариградски император Теодосий II (408-450) спрели данъка на българите и върнали Атила. Всичко това представлявало крах за миролюбивата политика на Алвар и на престола застанал брат му Руа.

Руа незабавно стъкмил две армии. Едната, начело с него минала Дунав при устието на Морава, отправила се на изток и обсадила Кастра Мартис (Кула) - жителите се предали. Втората армия се насочила вероятно откъм Карвуна (Добруджа). В Тракия двете армии се съединили и така започнали преговори между Руа и представители на Теодосий II. Стигнало се до договор, по който се възстановил данъкът, заплащан на хунския владетел. Един от хунските военачалници казал на византийците: "... ако не щете мир, от мене нищо друго не очаквайте освен война и тогава ще ми е трудно да завладея всичката тая земя, която огрява това слънце". Може да се допусне, че като

гаранция за спазване на договора, поне за известно време крепостта Кастра Мартис и областта й останали под окупацията на хунската войска.

В 409 г. Аларих и неговите армии започнали да окупират Италия. На 24 август 410 г. превзели Рим. Укрилият се в Равена император Хонорий изпратил посланници до Руа с молба за помощ. Прогласил го за свой магистер милитиум (главнокомандващ), вричайки се да му изплаща годишно голямо количество злато. За спечелване на доверие Хонорий предоставил на Руа като заложник знатния 19-20-годишен Еций, който несъмнено носел първата пратка злато и традиционните подаръци, каквито си разменяли владетелите. Руа склонил на новия съюз и изпратил заложник в Рим за гвардията на императора своя племенник - Атила - и той като Еций 19-20-годишен. Военна помощ обаче не побързал да прати, вероятно под предлог, че тепърва трябвало да формира силна и надеждна армия или защото изчаквал взаимното изтощение на готи и римляни и така да извлече за себе си най-голяма полза при едно лесно победоносно шествие на неговата армия.

Още веднага след превземането Рим Аларих изпаднал в голямо затруднение, защото сред войската му и сред цялото население, което завладял, настанал голям глад и избухнали епидемии. При опита да снабди Италия с храни от Африка Аларих внезапнопочинал, заместил го неговият шурей Атавулф.

Хуните се появили с могъща войска вероятно през есента на 410 г. и в продължение на две години заедно с войските на Хонорий изтласкали готите в Галия, където в областта около Тулуза, те основали свое кралство.

Няма сведения дали и какво (извън годишния данък от злато) кан Руа е поискал от Хонорий за своята решителна помощ. Може да се предполага, че Хонорий отправил хунската армия към Панония, колкото се може по-скоро след 412 г., поне за да има грижа за изхранването на по-малко войска. Връщането на хунската армия на територията на Хунския съюз е било и връщане на Атила, последвано от връщане на Еций в Рим.

В началото на 417 г. бездетният император Хонорий оженил за един от своите военачалници сестра си Плацидия, която още в същата година родила дъщеря Хонория, а в 419 г. - син Флавий. Между Рим и Цариград избухнала свада: Хонорий искал да направи свой наследник Флавий, а Теодосий II възразил, че наследяването върви по пряката мъжка линия и той е, който има правата над западната империя.

Междувременно и хуните се заплели в неприятелства с Цариград: кан Руа и великите боили решили да построят собствена флота в Черно море, най-малкото за да се явяват със своите стоки директно на пазарите в източната империя и така да регулират, ако не и да диктуват цените. Строежът на кораби започнал в Кримския п-ов, а майстори били наети от византийската колония Херсон. Теодосий II успял да излови майсторите, хвърлил ги в тъмница и в 419 г. подписал закон, с който забранил на негови поданици да строят кораби в чужда страна. Кан Руа замислил нашествие на юг от Дунава и изчаквал удобен момент.

В 421г. Хонорий въздигнал за съвладетел своя зет, обявявайки му титлата Август-при това положение Флавий щял да наследи престола по пряка мъжка линия. Теодосий II започнал да стяга войска, за да нападне чичо си. Съвладетелят на Хонорий внезапно умрял, а Плацидия избягала заедно с децата си в Цариград, където успяла да омилостиви Теодосий II в полза на Флавий. Така Теодосий позабавил похода си към Рим. Хонорий отново влязъл във връзка с кан Руа, очевидно позовавайки се на това, че той е магистер милитум, и очевидно обещавайки му парична и материална помощ за едно нашествие на хуните и техните съюзници в източната империя.

С голяма армия кан Руа започнал през 422 г. опустошения в Мизия и Тракия. Няма сведение как е по-точно е протекло това нашествие, как и кога е завършило и при какви споразумения между хуни и византийци. Нашествието обаче все така забавяло похода на Теодосий II, което било от голяма полза за Рим.

На 15 август 423 г. Хонорий починал внезапно и войската провъзгласила за император царедвореца Йоан. Теодосий II отказал да го признае и през лятото на 424 г. обявил за император на западната империя петгодишния Флавий под името Валентиниан III, сгодявайки го за своята двегодишна дъщеря. Сключил с Плацидия договор: ако превземе Рим и постави на престола Валентиниан III, а нея като регентка, тя ще се откаже от традиционните римски претенции върху Илирия (Далмация) и така ще има вечен мир между двете части на някогашната Римска империя. Успоредно с това Теодосий II насочил една армия към Далмация, а скоро след това - още една армия. Зимата задържала армиите в Далмация, през което време Йоан изпратил Еций при кан Руа и той уговорил следното: през пролетта на 425 г. хуните да настъпят с 60 хиляди конници по петите на византийските армии, а Йоан със своята армия ще дочака противника на предварително укрепена позиция - така византийците щели да бъдат бити във фронт и тил. Като съветник и осигурител на прехраната Еций щял да придружава щаба на хунобългарската армия.

През пролетта войските на Йоан били последователно разбивани от византийците, а хуните закъснявали.

С помощта на предатели византийците успяли да пленят Йоан в Равена и три дни след това се появила бодрата армия на хуните, готова да смаже византийците. Еций бързо разбрал, че едно поражение на византийците е вече безсмислица, установил връзка с Плацидия, която придружавала византийската войска заедно със сина си, дал и клетва за вярност. Хуните не влезли в бой, останали на лагер в Ломбардия, оставайки верни на Еций и на Плацидия, осигурявайки престола за нея и за сина й.

На 23 окт. 425 пратеник на Теодосий възвел на престола в Рим Валентиниан III и Плацидия като негова регентка.

Плацидия подписала указ, по който отстъпила Илирия (Далмация) на Теодосий II. С друг указ тя отстъпила на кан Руа провинция Панония - южнодунавската част от общата Панония. За Плацидия това бил коварен ход: облагодетелствайки хуните заради тяхната помощ, тя всъщност правела за Италия заслон, в който щели да се разбиват всякакви нови притезания на византийските правителства.

Кан Руа се отказал от поста си магистер милитум и на негово място Плацидия назначила Еций.

Теодосий II изказал несъгласие с “подаръка” на Панония, та кан Руа, още докато византийските армии били в Италия, насочил петнайсетхилядната си армия от Италия към Илирия, Мизия и Тракия. Опустошенията и разрушенията завършили с договор (426 г.), върху подробностите на който летописите пазят мълчание и може да се допусне най-важното: Теодосий II признал анексията на Панония и се врекъл да заплаща толкова годишен данък, колкото плащал на Руа и западния двор. Договорът е съдържал и още няколко тежки клаузи. Древните автори описват действия на Руа в 433 и 434 г., което някои от съвременните изследвачи погрешно смятат за край на управлението на Руа.

Какво се е случило в Хунския съюз след анексията на провинция Панония и след договора с Византия през 426 г.? - В напълно миролюбиви отношения със западната империя, парализирал за дълго време Византия, Хунският съюз се оказал на върха на своята мощ; тази мощ се определяла военностратегически от двата обширни аванпоста южно от Дунава - Карвуна и Панония; тази мощ се дължала не само на прабългарите, макар те чрез династията си Дуло да играели най-важна роля, но в ралична степен на хунските племена, на остготите (най-голямо след прабългарите и хуните население), на алани, гепиди, немци, ерули, руги, скири и още други, сред които много по-малки или по-големи галски племена, гравитиращи ту към едни, ту към други от важните съюзници, главно към прабългарите и разпознавани според това дали са запазили древните си имена, изброявани от Юлий Цезар (например бои, в описваното време били боиски); мирът дал възможност на съюзниците да предявят на кан Руа свои искания за повече права в Съюза.

Дотогава прабългарите били най-облагодетелствани и това е било признато от владетеля, от правителството му и от съвета на великите боили. Така настъпила реорганизация на Съюза. Остготите били преселени в Южнодунавската Панония, а гепидите в Севернодунавската Панония, всички те заели там пространства, незаселени от хуни, прабългари и други племена.

През лятото на 429 г., в резултат на реорганизацията кан Руа слязъл от престола и бил заместен от Атила.

Всички древни и съвременни чужди автори записват Атила с две “т” - Аттила. Думата сочи Ат-дила,

Ат-дилом - “Баща на змията”, чувано и записвано в ония времена като Аттила. За древните автори той става известен и важен едва след възшествието си. Прогласата му пред света като Атила е изместила личното му име - Аудан.

Първото съчинение от новите времена, в което Атила заема главно място, е “История Българска” от Гавраил Кръстевич, излязла в Цариград през 1869 г. Следва двутомната “История на Атила и неговите сподвижници” от Амеде Тиери, Париж, 1874, “Атила - царят на хуните, представян от неговите съвременници” - Х. Хомиер, Берлин, 1951, петтомната “История на хуните” - Франц

Алтхайм, Берлин, 1962 (четвъртият том - “Европейските хуни” е посветен главно на Атила). Блестяща апология на Атила е германският епос “Пръстенът на Нибелунгите”. Всички тези съчинения представят завоевателствата на Атила като могъщо нравствено и биологическо възраждане на Европа. Той сам дръзнал да се нарече “бич божи”. Фразата на епископа на Падуа Енодий, че откакто дошли българите, латинският език се развалил, може би трябва да се свърже и с Атила, както и възклицанието му “Индомита булгарорум ювентус” - Неукротимата младост на българите. За най-обща характеристика на Атила може да послужи пасаж от историята на големия английски изследвач Гибон: “Той единствен от всички древни владетели и нови завоеватели съедини под властта си обширните царства и господарства на Скития и Германия, които имаха най-обширно пространствено значение... Франките го имаха за страшен неприятел и му се покоряваха във вътрешните си работи. Един от наместниците му (Октар) наказа и дори изтреби бургундите, които обитаваха бреговете на Атлантическия океан. Той бе покорил Балтийските острови и Скандинавските кралства...На изток мъчно е да се определят владенията на Атила над скитските степи. Може обаче да кажем, че властта му се е простирала по бреговете на Волга. Бе победил хана на страшните жужени (авари) и бе сключил мирен договор с Китай (сиреч владенията на Атила са били и далеко отвъд Волга - б.м.)... И колчем той събираше военните си сили, войските му нарастваха до петстотин или до шестотин хиляди (конници).”

Главната резиденция на Атила била в Северодунавска Панония, около сегашния унгарски град Гьор. Имал резиденция и срещу устието на Морава, където се намирал свещеният некропол на прабългарските владетели, а също в Банат, където в 1899 г. в землището на село Нагъ Сент Миклош бе намерено съкровище, смятано и известно в науката като Атиловото съкровище.

Младши съвладетел (въпреки, че всъщност бил по-голям) на Атила е бил брат му Бледар (Бледа). Сведения за някои от военните действия на Хунския съюз сочат като военачалник и по-малкия чичо на Атила - Октар, по всяка вероятност той е бил кавкан. Канартикин е бил Елакс (Елак), първородният син на Атила. Пръв съветник е бил чичото Руа, защото той е водил преговорите с Теодосий II до 433 г. Други известни дипломати, военачалници и съветници на Атила били Ебарс, вуйчо на Атила, Едекон, Ислан (Есла), Онегезий (Негуш), Берих (вероятно остгот), Орест и Скотий (Скотар). Византийците ги смятали за логадес - избранници.

Към своя двор Атила поддържал голяма канцелария от архивари и преводачи. Кореспонденцията си водел на византийски, латински, готски (вероятно по азбуката на Вулфила (311-383), съставена в Никопол) и на български (по древнобългарското идеографско писмо).

Първите години от своето управление Атила посветил на реорганизацията на Хунския съюз и за подготовка на могъща войска.

В 433 г. той отправил обвинение срещу Теодосий II, че подбуждал към въстание някои от неговите племена. Преговорите завършили с крайно унизителен за Византия договор.

Със защитен тил откъм Византия, Атила се впуснал на помощ на Еций в борбите му с франки, бургунди и вестготи, опустошавайки Галия и разширявайки своите владения на запад и север.

В резултат на помощта , която Атила дал на Еций, Западната римска империя се оказала крайно опустошена и омаломощена.

Сега Атила отново се обърнал към Византия. В 441 г. той внезапно нападнал някакъв придунавски град, обвинявайки Теодосий II, че епископът на град Марга (при устието на Морава) осквернил гробовете на прабългарски владетели в отсрещната резиденция. Поискал да му бъдат върнати политическите бегълци и да му бъде предаден епископът. В хода на подетите действия епископът на Марга - в желанието си да се спаси - предал града и там бързо се натрупали войски на Атила, съставяйки ново обширно предмостие. За военачалник на прабългарските войски Атила назначил сина си Ернак (Ирник). Теодосий II бил съгласен на всякакви парични и материални отстъпки, но не желаел да върне бегълците. Атила незабавно започнал война. Една армия потеглила от Марга към Сингидунум (Алба Булгарика, Белград) и Сирмиум (Срем), съединила се с войски от Панония и проникнала в посока на Адриатическо море, спускайки се на юг. Втора армия тръгнала на изток, превзела Улпия Ромулиана (Гъмзиград), Кастра Мартис (Кула), Бонония (Видин) и Рациария (Арчар). С десния си фланг тази армия превзела Ниш и Сердика, а след това се спуснала към Филипопол (Пловдив), обсадила Одрин и се спряла пред Аркадиопол (Люлебургас). Левият фланг на тая армия се протегнал от Пловдив към Айтоския проход, вероятно за да изпревари противникови войски, които биха се задали от Одесос (Варна) - превзета и разрушена била важната пред Карвуна крепост Марцианопол (Девня).

Теодосий II установил връзка с Атила в 443 г. и бил сключен договор, върху клаузите на който византийските летописци мълчат. Очевидно Теодосий II заплатил тежка контрибуция, увеличил е годишния данък, върнал е (поне част) от бегълците, разрешил е свободна взаимна търговия в дунавските си градове, облекчил е транспорта и продажбите на стоки в Цариград и Солун.

Силно притеснен Теодосий II решил, че би могъл да се справи с опасния си враг, ако му открие фронт в тила. Едно негово посолство се явило при хуните - акацири, които във времето на Атила обитавали около горното течение на Висла, и предложило всякаква помощ, ако би се съставил взаимен съюз. Акацирите се управлявали от собствени князе, от които известен по това време бил Куридах. Някой от тези князе казал на Атила за посолството, Атила избил непокорните князе, съставил нова администрация сред акацирите и поставил за техен владетел сина си Елак.

По повод на това посолство Атила подел нова война срещу Византия в 447 г. Огромна войска нахлула през Дунава, част от която се състояла от готи и гепиди, начело с краля на готите Ардарик, шурей на Атила. С отделна помощна армия участвали и алани. Бързо била завладяна цяла Мизия (с Южна Карвуна) и цяла Тракия.

Една армия се спуснала през Беломорието, съединила се с армия, която напредвала откъм Ниш - завладени били Македония и Тесалия, войските стигнали до Термопилите. Теодосий съставил две армии. Едната се отправила в посока Одрин-Пловдив, а другата покрай брега на Черно море се насочила към Марцианопол.

Двете армии били разбити напълно, някои от военачалниците се самоубили. В 448 г. Теодосий II поискал мир и Атила съставил проекта за договор: да се предадат политическите бегълци и

занапред да не се приемат такива бегълци; да се плати по 12 жълтици за откупуването на всеки пленник, дори за тези, които са избягали от своя плен; да се плати контрибуция от 6000 жълтици злато, след което войските на Атила щели да се оттеглят в земята си; вече да се изплаща годишен данък от 2100 жълтици.

Теодосий II започнал разплащането, но бавел подписването на договора и Атила връчил ултиматум, с който допълнил своите искания: досегашното международно тържище на Дунава да се премести в Ниш, който вече бил в пределите на Хунския съюз; отсега нататък византийци да не орат и сеят земята, която се простира от Панония (от Морава) до Новград (в Източна Мизия); тази земя да отстои на 5 дни път (с кон?) южно от Дунава; за подписване на договора незабавно да се изпратят посланици, които да имат ранг на консули; Атила бил готов да посрещне посланиците в Сердика.

Ултиматумът бил представен в Цариград от Орест и Едекон. Правителството на Теодосий II пак проточило преговорите, а първият министър Хрисафий тайно предложил на Едекон да убие Атила. Едекон лицемерно се съгласил срещу крупна сума, а след това доложил подробно на Атила. Атила започнал да изселва византийците от Западна и Източна Мизия и настанил там свои поданици, поставяйки на бойна нога войските си за продължаване на войната. Теодосий подписал договора, доизплатил необходимото и границата била маркирана според ултиматума на Атила приблизително от Прокупле към Кюстендил и по билото на Средна гора.

В същата 448 г. умрял кралят на франките Клодий, по-малкият му син грабнал властта и се съюзил с Еций, по-големият избягал при Атила и поискал помощ. Кралят на вандалите пратил вест на Атила от Африка и поискал съюз за война срещу вестготите в Галия. В 450 г. Теодосий II паднал от кон, счупил си гръбнака и умрял. Новият император Марциан (450-457) потвърдил договора с Атила. Няколко месеца по-късно в Рим умряла Плацидия, дъщеря й Хонория поискала от Валентиниан III да й даде половината империя и пратила годежен пръстен на Атила с желание да й помогне. Атила стегнал голяма войска и я придвижил към Рейн. Войската била съставена главно от прабългари, остготи, гепиди, панонци и алани, към тях подвластните на Атила тюринги, бургунди, руги, бастарни, ерули, гелони, свеви, неври, будини и други, общо между 500 и 700 хиляди.

През май 451 г. Атила завладял Северна Галия и спускайки се на юг, превзел Орлеан. С усилен ход към него се задали войски на Еций и на вестготите. Атила оттеглил войската, установил предна позиция около и северно от гр. Шалон на Марна и подредил основните си сили на Каталунските полета. Сблъскването на двете войски станало на 15 юни 451 г., четвъртък. Кралят на вестготите загинал, а синът му оттеглил войските си към Тулуза. Еций не посмял да продължи боя. Неочаквано Атила заповядал основните му сили да се оттеглят, при което много прабългари се задържали за нов живот в Галия и Каталуния. Еций представил оттеглянето на Атила като поражение, а себе си обявил в Рим за победител. Истината остава загадка за изследвачите. Ако допуснем, че Атила нямал скрито намерение да разпилява из Европа свои поселения, тогава от военностратегическо гледище можем да допуснем, че след като е изолирал Галия като извор на военна сила за Рим, той запазил силите си за покоряване на Италия, незабравяйки и за годежния

пръстен на Хонория. Още по-вероятно е таен разговор с Еций, при който Еций предложил съюз и лесно овладяване на Италия.

Това се подсказва от последвалите събития.

Още през ранната пролет на 452 г. Атила съсредоточил войските си край Източните Алпи. Рим имал сведения за движението на противника. Еций предложил на Валентиниан III да изоставят Италия, да пренесат войските си в Галия и като привлекат отново вестготи и например бургунди, с големи сили да се върнат и да разбият Атила. Този план бил отхвърлен и срещу Еций се зародило голямо подозрение. Все пак пред Източните Алпи не била дислоцирана войска и Атила безнаказано минал в Ломбардия, разрушавайки всички крепости по своя път. Еций се ориентирал около отбрана на Рим, докато Атила превземал Конкордия, Падуа, Виченца, Бергамо, Верона, Мантуа, Бреша и Кремона. До сблъскване на двете войски не се стигнало. На 6 юли 452 г. папа Лъв Велики отишъл при Атила в Мантуа и сключил договор, клаузите на който не са известни, но очевидно предвиждали огромни количества злато. Във Венетия, Ломбардия и Лигурия, а и още по на юг отново останали големи части главно прабългари от армията на Атила. Може би тъкмо тези поселения дават

най-голямо основание на епископ Енодий да каже, че откакто дошли българите, латинският език се развалил.

При едно нощно нападение през 453 г. прабългарите, предвождани от Ернак разгромили лангобардите, убили краля им Агилмунд и пленили дъщеря му принцеса Хилдико, която станала последна жена на Атила.

През брачната си нощ с Хилдико Атила внезапно починал. В Галия и Италия са запазени много легенди, които възхваляват Атила, а най-възвишената аналогия за него си остава “Пръстенът на Нибелунгите”.

След разпадането на хунската държава начело на прабългарите застанал синът на Атила - Ернак (Ирник).

През 485 г. кан Ирник бил наследен от сина си Гундур, а другите му синове Трингур Монолит и Ургур Астрахан застанали начело съответно на кутигурите и утигурите. Със съгласието на Византия Трингурий заселил кутигурите в Тракия. След тях дошли и утигурите на Ургурих. Голяма част от прабългарите се преселили от север на юг от Дунав. Синовете на кан Ирник започнали да обединяват всички прабългарски племена.

През 540 г. прабългарите завладяли 32 крепости из целия полуостров!

- ИЛЛАКАБЪ-ДУЛО БИРЮЛИ (453 – 454 г.). Най-големият син на Атилла, владетел на Идел. Най-много от всичко обичал конните надбягвания. Синът му Чалап-бий (Чаллъ-бий) станал владетел на Ак-Бершуд.

- ТИНГИЗ (ТАНЪШ) ХУРСА (454 – 469 г.). Средният син на Атилла, владетел на Идел. Отказал се да изпълни исканията на Кермек да изравни правата на старата хуно-българска аристокрация и знатните огузоезични агачири и буртаси (сармати), затова бил свален от привържениците на Кермек. Кермек включил агачирите и буртасите в господстващия български етнос и великодушно оставил на Тингиз Гаалидж или Улак (Румъния), но неголямата орда на Тингиз без помощта на българите на Кермек загинала. Тингиз много обичал оръжейно-ковачните занаяти, затова мнозина вярвали, че след своята смърт в битка той бил превърнат от Тангра в алпа на оръжейно-ковачни работи Хурса.

- КЕРМЕК, КЕРНЕК или БЕЛ-КЕРМЕК, ИРНИК, ХЕРНАХ, ИРНА (463 -489г.) Малкият син на Ахила, продължил неговата династия Дуло. Съвладетел на Идел и владетел на Кара – Бершуд. След разпадането на Идел на части (463 г.) Кермек, запазвайки най-високата титла на каган или кан (импеератор, цар), обявил Кара – Бершуд за Български бейлик (княжество). Самият той обяснил това така: "Аз съм обявил своята част от царството Идел за български бейлик с цел нашите загубили единство и обезкуражени хора да не забравят нмената на своите бащи и деди, великото име на българите". В легендите често го наричат Маджар – "Жертвен" – за това, че той не започнал братоубийствената война с българите-себерци заради възтановяването на единството на Идел, макар и мечтаел да възтанови единствотто на цялото царство. Кермек отхранил и възпитал сина на Иллак – Чалап-бий и по молба на хин-себерските бекове го пуснал при тях.

- ЧАЛАП (ЧАЛЛЪ) – БИЙ или БАЙГ, ХИН, ИБЕР-СЕБЕР, АФРА-СИАБ, АУДАН (463 – 532 г.)Син на Иллак, владетел на източните части на Идел. Родил се в 442 г. и живеелн 90 години. Много обичал лова със соколи. Сербезките бекове отначало го обявили за владетел на Ак-Бершуд, а след това на Ескел (Сибир). След като обединил тези две източни части на Идел, Чалап-бий почнал да ги нарича Ибер – Себер (това название в иранските източници се оформи като "Афрасиаб"). Много скоро Чалап-бий подчинил на Ибер-Себер и Кашан (Средна Азия). Той водил успешни войни с барджилския (иранския) шах Барадж (Пероз) и бил оженен за сестрата на Барадж – Самар-би. След гибелта на Барадж в битка със себерските българи (484 г.) Чаплан-бий възкачил на бараджилския престол Балус, а след свалянето на Балус (Валас, Балаш) от антибългарски настроени барджилски велможи – сина на Барадж – Курбат (Кубрат) – Кавад (488 г.) Чаплан-бий помогнал на Курбат да разгроми арякците (арменци) и урумците (византийците). От 463 г. до 520 г. Кара-Бершуд се подчинил на Ибер-Себер, където се разпореждали себерските бекове, но Чалап-бий правил всичко възможно това подчинение да не бъде обидно и обременително за неговите кара-бвршудски роднини. В 520-те г. власта на Чалап-бий и авторитетът на Ибер – Себер отслабнали поради разприте между себерските бекове. По молба на Самар-би – Чалап-бий оженил Курбат за своята дъщеря Минли-бике. Брат на Чолан-бий – Курязбаши, наместник на Хорезъм, умъртвил сина на Курбат и Минли-бика – Себерджан затова, че в Барджил другият син на Курбат – Хусрау (Хосрой) убил Субаш. Субаш – барджилски велможа, определено време заедно с Курбат бил заложник в Ибер-Себер и приел тенгрианството ("маджарството"). Заедно с Курбат – Субаш се опитвал да въведе маджарството в Барджил, но Хосрой провалил плановете му. Движението на Субаши получило название " маздакизъм" . Чалап-бий бил по това време вече на смъртно легло и не можел да попречи на убийството на Себерджен. Но по молба на Чолап-бий

един от неговите синове – Бурджан – спасил сина на Себерджен – Ибер, който основал династията на хорезийските царе.

• РУЖА-ДЖУРАШ МАСГУТ (489 – 505 г.). Син на Кермек от дъщерята на масгутския бек Ружа, за което и бил наречен Ружа. Управител на Кара – Бершуд, управлявал 16 години. Благодарение на помощт на сербезките бекове съумял да разшири своите владения на запад в резултат на успешните войни с Византия. В 492 г., година на маймуната, заел цялата западна част на Дунавска България от Дунав до Кубар – Дар (Вардар, Македония) и като рамет за това основал град Бичин – "Маймуна" (Видин). За своите войнски успехи получил прозвището Джураш – "Дух на Войната". Прославил се като мъдър и справедлив владетел. Владеел родния си онгузо-български, немски, латински, гръцки, дунавско-български ("славяно-български"), унгарски, ирански език и "кам теле"(езика на българските шамани). Имал петима известни синове: Буляк – Болгар, Куштан (Бирман), Айяр, Могер и Банджа – Татра.

• БАНДЖА-ТАТРА БАНАНТ или "МУНДО" (505 – 520 г.). Син на Ружа – Джураш, бил владетел на Българския бейлик (Кара – Бершуд) 15 години. Винаги признавал Чалап-бий за върховен български владетел и бил много дружен с него. Прославил се със своята войнственост и необичайна храброст в боя. В решаваща битка във войната с Византия хилядният му конен отряд ("банант") атакувал и накарал да бяга 15-хилядната византийска войска, след което той също получил прозвището "Банант". Разгромената Византия се съгласила да плати на Кара – Бершуд огромна контрибуция и му отстъпила ро-голямата част от Балканския полуостров. Татра възтановил единството на Идел, след като си подчинил Ак – Бершуд и Ескел. Бил прославен в българския народен епос "Шан Талгур" под името на Тат – Ъран (Тат-Иран).

• БУЛЯК-БОЛГАР ДЖИЛКИ или "болох" (520 – 522 г.). Големият син на Банджа-Татра, бил владетел на Чаллъ-Бурджанската (Преедкавкаска) част на Ибер-Себер. Родил се в годината на коня (в 490г.) , затова получил името Джилки ("Кон") . Отначало получавал данък от Византия и Барджил (Персия) само за Чалап-бий, но след това почнал да събира допълнителен данък и за себе си от Барджил (заради жена си – Бояр-къз) . Искайки да се освободи от този допълнителен данък, барджилският шах Курбат (Кавал) го поканил в Персия да участва в поход срещу арякците (арменци) и обещал да му даде областта Дяу – Хонджак (Карабах). Джилки повярвал и бил коварно убит заедно с по-голямата част от своята дружина от хората на Курбат. Преди смъртта си Джилки завещал на своите роднини да отмъсти на барджилците (перси) за тяхното коварство. Двама братовчеди на Джилки – Ширак Хазар (с хиляда войници) и Колън (с 3 хиляди войници) преминали на персийската служба и били след време пуснати.

• КУШТАН (КУЩАН) или БИРМАН, ЕЛБИР (АЛВАР),УГЕЗ, "ГОСТУН", "ГОРДИ" (527 -528 г.). Син на Ружа – Джураш и бика (принцеса) от българския род Ермил (Бирман), затова получил прозвище "Бирман". Владетел на Българския бейлик (Кара - Бершуд),управлявал 2 години илчибек (регент) при невръстния цар – малкия син на Банджа-Татра – Боян Челбир. Опитвал се да разпространи християнството, което предизвикало недоволство сред българската аристокрация, обединила се край големия му брат Айяр. Загинал по време на нападението на хората на Могер в своя ордос.

Синът на Куштан – Саба-Юрган (Су-Бюрган) в памет на баща си основал на мястото на този ордос град Бирман (съвременния град Одеса в Украйна).

• МОГЕР или МУГЕЛ, МУАГЕРИС (528 г.). Син на Ружа-Джураш. В 528 г. свалил Куштан, но управлявал недълго и скоро самият той бил свален от брат си Айяр.

• АЙЯР или АВАР (528 – 531 г.). Син на Ружа-Джураш. В 528 г. свалил Могер и три години управлявал Българския бейлик.Според преданието бил прокълнат заедно със своето потомство от съпругата на Куштан (смятала Айяр за съучастник в убийството на своя съпруг) и това проклятие дълго тегнело над неговото семейство.

• БОЯРКЪЗ (520 -535 г.). Съпругата на Буляк – Болгар, от българския род Себер. След гибелта на Джилки – владетелка на Чаллъ – Бурджан (в качеството на илич-бика – регентка – при своя невръстен син-цар) , а в 535 г. станала законна владетелка на Ибер – Себер. Била в съюз с Византея. Когато в 528 г. синовете на Айяр – Колън и Ширак – Хазар нахлули на нейна територия, за да помогнат на персите, тя убила Колън, а Ширак и сина му Дугар взела в плен ии предала ги на Урум (Византия) . Тъй като византийците се страхували от Айяр и Саба – Юрган, то държали пленниците в почетен плен, не гии притеснявали с нищо. Такива пленници се казвали “ ак хум” – “бял заложник (или роб)”. Синовете на Булак-Болгар и Бояркъз – Баръс и Мар (Мардукан) сложили началото на княжеската династия Ечке Идел.

• САБА-ЮРГАН или СУ-БЮРГАН, ЗАБЕРГАН, КАТРАГ (531 – 563 г.). Син на Куштан-Бирман. Владетел на Българския бейлик, управлявал над 30 години. Заради това, че водел чести войни (особено с Виизантия) получил името Катраг – “Безпокоен”. Основал град Бирман, който направил свой ордос. За да обедини двете части на Идел в 563 г. доброволно отстъпил властта в бейлика на Келбир – Аскал Тубджак (син на Боян-Челбир, служил при Саба-Юрган).

• БОЯН-ЧЕЛБИР или САНДУГАЧ, ШАНТАЛГАУ, СИНДИЛХ, УТРИК (535 – 590 г.). Син на Банджа-Татра. Бил поканен от Бояркъз на служба в Ибеи – Себер, където получил управление над Чаллъ – Бурджан, а скоро след нейната смърт възглавил Ибер – Себер. прочул се със своето миролюбие, затова и получил прякора Утрик – “Спокоен”. Живял 80 години. Останал в българската история като велик поет, музикант и изпълнител. Обединил древнобългарските митове и легенди (в това число песните на Кубан) в едно сказание “Шан талгау” (“Сказание за Шан”), на основа на която в 882 г. Микаил Бащу създава своята епическа поема “Шан къзъ дастанъ” (той придаде на сказанието ислямска окраска и частично промени текста и съдържанието). За този велик подвиг (българите ценили поетическото творчество най- високо пред всичко останало, тъй като смятали, че с устата на поета говори Тангра) народът нарекъл Боян-Челбир “Сандугач” (“Славей”) и “Шан Талгау” (“Сандилх” на гръцки). Възглавявал народните моления на Тангра. В 563 г. станал цар на целия Идел, но в 565 г. бил принуден да признае своята зависимост от Тюрския каганат и почнал да му плаща данък – “една кожа самур от всяка къща”. Тогава той преброил и обложеното с данъци население. Направено било това на кашанска азбука и с помоща на кашанците, които винаги били много на служба и в ордосите на иделските царе (особено по времето на Алан, Агарджа, Булюмар и др.). Иделските българи смятали кашанските владетели за български, те и

самите не отричали това и се намирали в родствени отношения с иделскитецаре. Иделските владетели в много неща подражавали на кашинските владетели. Влиятелната и развита българска бюрокрация от кашински (сагдакско-уйгурски или “хорезмейски”) произход попречила на българите да приемат християнството и византийската бюрократическа система в IV – VIII в. В IX в., за да въведе християнството, царят на дунавските българи изтребил мнозина представители на 30 български болярски рода от Кашански произход. Хиляди преследвани кашанци успели да избягат в Черна България, от която след това част от тях заедно с Арбат се преселила в Авария (Унгария) и там също възглавила държавния апарат. Любимият ордос на Боян-Челбир на река Кубан – “Сандугач” – бил разгромен в 640 г. от арабски завоеватели.

- ГОСТУН. През 50-те и 60-те години на VI в. между утигурите и кутригурите избухнали междуособици, умело подклаждани от Византия. Това прекратило прабългарските походи на юг от Дунав. По същото време от изток се появили нови завоеватели - аварите. Част от прабългарските племена попаднала под тяхна власт и била увлечена на запад към Панония. Положението пред източните български граници продължавало да се влошава. По петите на аварите настъпвали тюрките. Те обединили под властта си редица хунорски племена между Алтай и Волга. Около 560 г. тюрките начело със Силдзибул се озовали пред източните граници на България пред Днепър. Прабългарите постигнали компромис с тюрките, като се задължили да ги подкрепят с войска и да им заплащат данък. Без подобен договор не може да се обясни спирането на тюрките. Прабългарите успяли да запазят известна политическа самостоятелност. По някои сведения може да се съди, че кан Гостун установил дипломатически връзки с Византия. Той бил покръстен и станал “патриций”.

- АСКАЛ КЕЛБИР (“АЛВАР”) или ТУБДЖАК (563 – 593 г.). Син на Боян-Челбир. Намирайки се на служба в Ечке – Идел, където управлявал баща му, той управлявал Ескел и воювал в Тубджак (Казахстан) – в съюз с аварите – срещу войската на Тюркския каганат. Когато тюрките се доближили до границите на Ечке Идел, то баща му, страхувайки се за неговия живот, го изпратил в Българския бейлик. Аскал още ро-рано няколко пъти идвал при Саба – Юрган като посланик на Ечке – Идел. В 559 г. Саба – Юрган предал му като подарък за Боян-Челбир част от византийската плячка, но Боян-Челбир върнал съкровищата на византийците, тъй като се нуждаел от съюз с Византия, за да се бори срещу непостоянните авари и тюрки. В 565 г. признал своята зависимост от Аварския каганат и почнал да му плаща данък (тъй като не желаел да признава още по-тежката зависимост от тюрките), но при това получавал още по-голям данък от Византия, която желаела добре настроениа към нея Тубджак да покрива нейните граници от Аварите.

- АЛБУРИ АСПАР АСКАЛ (593 – 602 г.). Големият син на Аскал – Келбир, когото някои летописци бъркали с баща му (забележка на Кул – Гали). В602 г. неговият ордос Ази – Улаг се намирал на река Аспар в района на съвременния румънски град Яссъ. В същата 602 г. главата на българите в Авария Ялчек или “Апсих” (баща му бил син на Боян-Челбир Атрак, също възглавяващ българите в Авария) – по заповед на аварския каган атакувал ордоса на Албури, тъй като искал да подчини Българския бейлик. По време на това нападение неочаквано загива, като попада под кон, слепият Албури Аскал. Аварите не съумели да сложат послушния Ялчек начело на Българския бейлик. Синът на Ялчек – Кабар, в 630 г., когато почва гражданската война в Авария, отвел част от своите

българи в Алтънбаш (Италия). Съпругата на Алвар – Акжан, майка на двамата му прочути синове – Нурбат ("Кубрат") и Шамбат – била от рода на Кюнграт (нейните предци били кашанските владетели и тюрския каган Иджим – "Истеми".

- КУРБАТ КЮНГРАТ или "кубрат", КУРТ, ХОР (593 – 653 г.). Големият син на Албури. Когато загинал баща му, той бил съвсем млад. До пълнолетието на Курбат Българският бейлик от негово име бил управляван от родния брат на съпругата на Албури – Юрган (Бюрган) Телес. На Юрган се наложило отново да възстанови Българския бейлик, разпаднал се след смъртта на Албури "га 60 части (тюб)". Когато Курбат пораснал, Юрган доброволно му предал властта над възстановения от него бейлик. Животът на Юрган останал в българската история като пример на безкористно служене на родния народ, родната страна. Като памет за него и за неговата сестра - неговата майка - Курбат нарекъл себе си с името на техния род - Кюнграт, което византийците преправили на "Кубрат". След смъртта на Юрган Телес, на Курбат служил сихът на Юрган - Билиг. В едно от сраженията Билиг, спасявайки Курбат, загинал, а Курбат осиновил двамата му сина - Лачън и Късъл - Кубар. Свой деца Курбат имал трима - Атряч Катраг, Бат Боян и Атилле - Аспарух. При Курбат постът на главата на "големия съвет" на великите буляри - "телес" - заемали представители от рода Кюнграт. Главата на правителството се наричал капаган или караган. Телес бил главен съдия ("иджик" или "идин"). За най-знатен род се смятал барън, към който се отнасяли всички аристократи. Той се наричал също така "бишермен". След него най-знатни били три рода - Кюнграт, Ширак или Ширин и Хин. Баджанаците се смятали за хинци. А цялото население се разделяло на три групи - багълите (аристократи), баганините (средни) и чирмъшите или сабаните (обикновени хора, низши).

В началото на VII в. кан Кубрат (605-660) победил западните тюрки, освободил от аварска зависимост утигурите, кутригурите и останалите хуно-български орди и поставил началото на държавата "Велика България". Тя се е простирала от бреговете на Днестър до Волга, Каспийско море и Кавказ.

През 660 г. малко преди смъртта си кан Кубрат завещал на синовете си да не се разделят и да пазят единството на съюза. Това обаче не станало. След смъртта на кан Кубрат, "Велика България" се разпаднала под ударите на хазарите. Най-големият син на Кубрат останал в бащините си земи и се подчинил на новия завоевател. Вторият брат Котраг с племето котраги се изтеглил по средното течение на р. Волга. Там през X в. българите образували своя държава, т.нар. "Волжска България", със столица гр. Болгар. Третият брат - Аспарух, повел племето оногондури на запад, преминал реките Днепър и Днестър и се заселил в областта Онгъл (дн. Южна Бесарбия). В тази област през следващите десетилетия се разиграли съдбоносни събития, които в последна сметка довели до създаване на българската държава. Четвъртия брат Кубер след като преминал Дунав, останал заедно с дружината си в Аварска Панония при прабългарите, които били оцелели от славянското нашествие. Кубер въстанал срещу аварския хаган и след успешно сражение се отправил към територията на Византия.

Продължение

В началото на 80-те години на VII в. българите предвождани от Кубер се настанили в земите на дн. Македония, около гр. Битоля.

Петият брат Алцег, който предвождал алцигирите, след като мирно завзел Беневент при Равена в Италия се подчинил на християните.

Появата и заселването на българите в Онгъла била посрещната враждебно от Византия. През 680 г. след като отбил арабската заплаха император Константин IV Погонат се отправил на поход срещу българите. Аспарух изчакал и се затворил в укрепленията на Онгъла. Император Константин IV не се решил да предприеме щурм и съвсем неочаквано за всички заминал за Месемврия да се лекува. Това било схванато от приближените му за бягство. В ромейския стан настъпила паника. Византийците започнали да се оттеглят в безредие, което било забелязано от Аспарух. Българите напуснали укреплението и разгромили отстъпващата императорска армия. След тази победа българите, водени от Аспарух, преминали Дунава и нахлули в Североизточна България. Там те влезли в преговори с местната славянска аристокрация, начело на която стоял княз Славун и предприели първите стъпки към създаването на общо политическо обединение. Към българската държава се отправила и немалка част от оцелялото от нашествието на славяните българско население. Те идвали предимно от Стара планина и от Родопите.

Когато българите дошли на Балканския п-ов освен славяни заварили и местно тракийско население.

През септември 681 г. бил сключен мирен договор между Византия и българите. Съгласно този договор ромеите се задължили да плащат ежегоден данък на кан Аспарух. По този начин Византия признала правото на българи и славяни да изградят обща държава на териториите на днешна Северна България.

Основната обществена единица у българите била номадската община, членовете на която били свързани с кръвно родство. Няколко рода съставяли племето, начело на което стоял племенен вожд (кан, хан, кхан).

Главните прабългарски родове били 7, но начело стоял родът Дуло, а останалите били: Вокил, Угаин, Ерагар (Ерми, Ердим), Кувиар, Киригир и Цикагар (Чакарар). Преди това е имало и други владетелски родове: Себер, Агачир, Буляр и Утиг (от тях са утигурите), Кемер (Кимер), Харкат и династии: Ман, Кубан, Чирмеш, Айлан (Алан). Родовете: Енкей, Ищяк, Маян, Унук.

Списание "Авитохол", "Кой е дядо Коледа", Автор: Емил Живков, стр. 42-50

А сега нека разгледаме и два примера от българската възрожденска историография. Обикновеният българин знае отлично кой е Паисий Хилендарски, но за съжаление няма ни най-малка представа, че по негово време са живяли и

творили множество други родолюбиви български историци. Един от тях е Йовчо Тревненски. Ето как той подрежда имената на “славянските князе” (славянски в смисъл на български, защото възрожденците са смятали българите за

славяни) в своя “Летопис и родословие”:

Пелемен, който беше в Троада - 1184 г.пр.н.е.

Антигон, неговият племенник - 1120 г.пр.н.е.

...

Илирик - 986 г.пр.н.е.

...

Владилий - 820 г.пр.н.е.

Коледа - 700 г.пр.н.е.

Болг - 670 г.пр.н.е.

Лила - 585 г.пр.н.е.

Интересно е и схващането на Йовчо Тревненски за автохтонността на българите:

“Българите бяха прогонени от Траян Римски и пак се възвърнаха в година 489 от н.е...”

Но още по-интригуваща е историята, написана от един друг възрожденец - йеросхимонах Спиридон Габровски:

“След Бладилий настана крал на име Колад... И когато се роди първият негов син - Болг, накара целия народ по всичката негова земя да тържествува и празнува в месец декември 24-ти ден, и като се гощаваха, пееха: Болг се роди Коладе, тази вечер Коладе! Даже и до днес съществува този празник у българите. И кръстиха се българите, обаче този древен езически обичай не забравиха... Болг завоюва Тракия, Македония, Далмация, даже до Бяло море и до Рим... И от тогава илирийците се нарекоха болгари, а не както някои смятат, че болгарите са дошли от река Волга.” Спиридон Габровски ни дава и датата на царуването на Коледа - 763 пр.н.е.

Таблица на Българските владетели

Титла Име Династия Династичен герб Години на управление Бележки

Митични или хипотетични български владетели

• Пелемен, който беше в Троада - 1184 - 1120 г.пр.н.е.

• Антигон, неговият племенник - 1120 - ок. 1055 г.пр.н.е.

...

• Иллерик (Илирик, Илирих) - 986 - 900 (823, 820) г.пр.н.е.

...

• Бладилий (Владилий) - 823 (820) - 763 г.пр.н.е.

• Колад (Коледа) - 763 - 723 (700) г.пр.н.е.

• Брем - 723 (700 или 690) - 670 г.пр.н.е.

• Болг - 670 - 588 (585) г.пр.н.е.

• Лил-Ладо (Лил, Лила, Ладой) - 588 (585) - 500 (360) г.пр.н.е.

• Пеперуд (Пеперун, Перун) - 360 - 340 г.пр.н.е.

• Сирмий (Сирмо, Сирма) - 340 - 300 г.пр.н.е.

• Агрон - 300 - 270 г.пр.н.е.

• Лангар (различен е от Лангар от Аграи) - 270 - 250 г.пр.н.е. Възможно е да има общо с Лунгосех, който е най-големия син на бактрийския полунезависим владетел Оксиарт, баща на Роксана, съпруга на Александър Македонски.

• Пиний - 250 - 200 г.пр.н.е.

• Гентий - 200 - 120 г.пр.н.е.

• Дикефал (Декефал) - 120 - ок. 80 (58) г.пр.н.е. Сравняван с дакийския цар Децебал, но е възможно Децебал да е негов потомък.

• Вологис (Болг) от град Балкх - 58 - ок. 10 г.пр.н.е.

и т.н.

* За Илирик, първия български крал

Българският народ, който е един от най-първите и най-стари народи в християнство и царство, глава и предводител на целия славински род, води племето си от Мосоха, както и другите славински народи. Първо излезе иззад Черно море в годината от сътворението на света 4522 /986 пр. Хр./ и се засели от двете страни на Дунав, и се наричаха тогава мисини, поради което и тая земя се нарече Мисиния по името на праотеца Мосох; на север от Дунава тая земя се нарече Малка Мисиния, а на юг от Дунав се нарече Голяма Мисиния. Първият, който се постави за крал бе по име Иллирик, и този Иллирик първи се би с тракийския крал Ираклий и го победи и го прогони зад морето. Беше Иллирик голям юнак и се биеше с околните народи и винаги побеждаваше. И разшири своята земя от Черно море дето се влива Дунав, към запад от двете страни на Дунава, даже до река Слава или Сава, дето сега е Белград. И построи три града над Истър, сиреч Дунав: първия Радостол - Силистра; втория град Преслав, тоя град беше недалеко от Шумен и беше разрушен от гръцкия цар Цимехв лято господне 992, сега едва се разпознават градските стени. В следващото слово ще разкажа подробно; третият град бе Тернов, гърците го наричат Мисипопол, а четвъртия град построи над река Сава и го нарече на своето име - Иллирик. И защото беше голям юнак и славен, нарече народа и земята на името си Иллирик - иллирици.

* За Бладилий, втори крал илирически

След Иллирик дойде втори крал на име Бладилий в годината от сътворението на света 4685 /823 пр. Хр./. Той първи се би с македонските царе и ги победи, и ги направи поданици, и като живя достатъчно време, умря.

* За Колад, трети крал илирически

След Бладилий дойде трети крал на име Колад в годината от сътворението на света 4745 /763 пр. Хр./. Той беше много нечестив, зъл, сластолюбив, блудник, суров и, просто да кажа, баща на всяка неправда, а най-много мъчител немилостив. Поради това сатаната го залюби и го постави отдясно на себе си, отдавайки му чест, достойна за делата му. Когато се смесиха с елините и римляните, иллирийците видяха, че те имат кумири и идоли и им се покланят. И Колад пожела да бъде бог и да му се покланят като на бог, а не като на крал. И роди два сина: името на първия бе Болг или

Боу; и когато се роди първият му син Болг, заповяда на народа си по цялата негова земя да тържествува, сиреч да празнува в месец декември, 24 ден - да ядат и да пият и да пеят песни сиреч "Болг се роди, Коладе, тази вечер, Коладе", и прочие /слова/ повтарящи многократно и споменаващи името Колад. Даже и до днес има такъв празник у българите. Ако и да се покръстиха, българите не забравиха този дяволски обичай. След това Бог го уби с гръм и така измоли окаяната си душа.

* За Брем, четвърти крал илирически

След смъртrа на Колад дойдоха синовете му Болг и Брем в годината от сътворението на света 4785 /723 пр. Хр./, и защото много крале победиха и много земи завладяха, възгордяха се и не мируваха помежду си: разделиха своята земя на две части, сиреч Брем взе /земите/ на север от Дунав и на запад и завоюва земите даже до Балтийско море до Померания, и се заселиха там и /народа му/ се назова по името на своя крал - бреми или пеми - сегашните чехи. Померания, която е земята Брандбурия и не само Брандбурия, но и Сведия и великата Скандинавия, която сега се нарича Данимарко. И когато се върна отгам, отиде срещу сарматите и русите и ги победи, и град построи в земята им и го нарече Нов-город. До тогава русите нямаха град, ни села: живееха като диви в къщи по полята, сиреч прехождаха от място на място. И когато се върна оттам в Сармация, бе убит от своите.

* За Болг, петия крал илирически

Болг беше брат Бремов и завоюва Тракия, Македония, Далмация, /стигна/ даже до Бяло море и Рим. И той бе подобен на своя баща - голям мъчител: заповяда на народа да се нарича на неговото име болгаре, и от това време иллирийците се наричат болгари, а не както някои мислят, че от река иде /името/ болгари. Гърците като нямат словото "буке" /буквата "Б"/, не могат да кажат болгари; а римляните, имащи буквата "Б" могат да кажат болгари.

* За Лил или Ладо, шести крал български

След Болг дойде шестият крал на Болгария на име Лил или Ладо, в годината от сътворението на света 4920 /588 пр. Хр./. Зунар пише за този Лил или Ладо: дойде срещу Рим с голяма войска, и излезе да го посрещне римския цар на име Таркиний Лука, и като се примири с него, върна се назад. Този български крал и до днес се помни и като бог се почита. В навечерието на /деня/ на

свети Василий, в първия ден на януари, се събират юноши и девици на едно високо място, събират пръстените си и ги полагат в едно котле и пеят песни, /в които/ често се споменава името на този бяс: "Ладо, тъй Ладо", сиреч вечерта срещу свети Василий, слагат пръстените си в едно котле, да пренощуват пръстените в това котле, а сутринта пак се сьбират на едно високо място и пеят песни, изпитвайки своето щастие, сиреч пеят песни различни - щастливи и нещастливи; и когато запеят щастлива песен, тогава една девица пъха ръката си в котела, разбърква пръстените и гледат чий е този пръстен - на когото е пръстена, той ще бъде щастлив; така като прелъщават себе си, покланят се на идола.

* За Перун или Пеперуд, крал български

След смъртта на Ладо, дойде Перун или Пеперуд. По това време се роди Александър Македонски, и той /Перун/ взимаше данък от Филип Македонски, докато порасна /синът му/ Александър. Когато Александър възмъжа, дойде срещу Перун и разби войската му, уби Перуна и зароби двата му сина.

Сега българите почитат Перуна по време на суша: събират се юноши и девици и избират един, или от девиците, или от юношите, и го обличат в мрежа като в багреница, и му плетат венец от бурени в образа на крал Перун, и ходят по домовете, играят и пеят и често споменават този бяс. И поливат с вода и този Перун и себе си. Хората са безумни, дават им милостиня, а те като съберат милостинята, купуват ядене и пиене и правят трапеза. Ядат и пият за славата на този Пеперуд. И като правят това, кланят се идола, и не считат това за грях. Така и във вечерта на Рождество Христово ходят цяла нощ, пеят песни богомерзки и не считат това за грях.

* За Александър Македонски

След смъртта на Перун, Иллирикия остана под властта на Александър. И взе Александър цялата войска иллирическа и двата сина на Перун и тръгна да бие вселената. Когато Александър се завърна от Индия, иллирийци поискаха от Александър част от земята си и той им даде Македония, своето отечество, в годината от сътворението на света 5038 /470 пр. Хр./; и им даде писмо написано на кожена хартия със златни слова: "народ славен и непобедим"; даде им още и царска титла за преголямата храброст и за преславната победа, с която победи с тях вселената, а сам остана във Вавилон. И от тогава приеха българите името славяни и македонци да се наричат. И така, както рекох:/българите/ владееха не само изток, но и запад, Германия, Франция, Италия, и самия велик Рим, даже до годината 5604 /96 сл. Хр./."

Преди 25 години бяха направени интересни открития в Аркаим, Урал. Пред цял свят бяха показани и доказани артефакти, че именно булгарите са създали исадуните, хоните, хуните, ермиасите, кашаните - старите огузи, уйгурите, хатаните, калашите, тазиките, масагетите, аварите и т.н. Е, нали това говорихме толкова често тук? Ето пак: скито-сармати, хуни, тюрки.

Сега ще изброя набързо владетелите на Сарматия, която се превръща във Велика Булгария, по времето, когато се извършват двете миграции З-И и И-З. Ще стигнем до разцвета на Втора хунска династия, точно до момента, когато се създава аристокрацията на Ашина в Алтай, след време дала на Бумин властта в Гьоктюрк империята, или Великия Тюрк Хаганат. Его ги и владетелите от 4-то хил.пр.н.е. до края на Първа Хунска династия - 453 г.:

Аслан, Агадж, Билиш, Баг, Урман, Калган, Бур, Тал, Тиряк, Куак, Улаг, Тулак, Балак, Салаг, Джиляк, Биш Егет, Урак Балкан, Кубер, Ширак, Бирак, Тарак, Арак, Алак, Булак, Кулак, Учаг, Ушак, Карак, Бурак, Абалак, Муйнак, Джунак, Шунак, Асбак, Артак, Арджак, Бурджак, Санак, Буняк, Адак, Байляк, Миджак, Иштяк, Аспар-Избор, Алп Кутар, Айдар, Байдар, Тудар, Майяр, Таук, Баук, Джанук, Аджук, Баджук, Барсук, Сандук, Хурал, Байтал, Тугал, Ер-Урал, Аскал, Бакал, Тукал, Иджал, Бурал, Арсал Кимер, Курал, Марал, Кайвал, Кичин Урал, Бишат, Тарган, Варган, Ширкан, Иркан, Барган, Тирган, Чулган, Кар, Саклан, Тамън-Булгар, Кавъс, Тамър-Улан, Баръс, Агил, Аил, Даил, Наил, Баил, Абил, Амил, Бадил, Сандил, Рамил, Атаил, Джаил, Бил, Илс, Барън, Урън, Багън, Адън, Карън, Сабън, Саин, Кибен-Булгар, Мар-Агил, Бурун, Арджан, Аргибей, Варт, Карт Мар, Улук Мар, Джуман, Айвар-Кам Раджил, Сабъш-Ук, Биек-Ас, Камул, Хадзар, Балтан, Йолт-Аба, Нукрат, Турджан, Миджан, Кулян, Кудан, Аспан, Турдан, Далай-Тургай, Сам-Далай, Тамър, Джалдан, Бурун-Сагил, Маджил, Карт-Кубрат, Буляр, Хардат, Хингул-Чулман, Урдат, Нарат, Арат, Сурат, Бурат, Алат, Тамъш, Даръш, Алъп Балтан, Талъш, Балъш, Данъш, Аръш, Баън, Мамъш, Сюрен, Халиб, Курбат, Кан-Кубар, Текетир Су-Алтън, Галидж, Курен, Тирен, Азан, Камър-Бурма, Сюйдан Аудан, Алабуг Булгар, Туймас, Самар, Наут-Таргиз, Инай-Бунджар, Йолъг Котраг, Булгар, Бирак, Батрак, Тарак, Булгай, Тулак, Луджай, Шамбакай, Илбак, Бутх, Ирмак, Буртас, Маджий, Балън, Джирас, Кубан Тулуш, Байджил, Сирмак, Маджил, Даил Лекдан, Кубар-Алман, Тар-Кубан, Тулуш, Джамантай, Сандугач, Идан, Бутх, Байджан, Татран-Сарос, Атай, Бикен, Таргиз, Арбат, Абар-Кам, Сарбин, Уимен, Уибилей-Бай, Руджай-Бан, Банджар, Руджай Аспарък, Идан, Кунгур, Сабан, Кос-Кубан, Иданбир, Арджанбий, Бавър, Турай, Искел, Орджак, Уктимас, Дебер Котраг, Чокър, Тубан Утиг, Бирули, Кулян, Сагдак, Нукрат, Шир-Биляк, Зардаг, Карт-Туляк, Байбак, Карт-Урак, Джумран, Тарак, Чукрак, Аскал Тунтимас, Кичин Кара-Канджал, Буляк, Марий-Джунт, Джирак, Ирджиган, Урсуман, Бай-Авлан, Балак, Саръчин, Контраг Бешут, Юлай Барджил, Сувар, Кумук, Айлан Барън, Кавъл, Айяр, Кубар, Мар-Джанги, Ерташ, Айдар-Бури, Анджар Булджар Булгар, АГАРДЖИ ЗУРКАПА БОЯР КЪЗ (150-189), ТУХЧИ БАРЪС (189-210), БАРАК (210-235), БАН АШНЯК БАРЪНДЖАР (235-271), КЕРМЕС (271-293), КИШЕТ-БАРАДЖ (293-301), АЯШ-АЗАР (301-305), КУНДУР-АЛТЪШ РАВШАН МАДИ (305-332), ТАКАНЪШ (337-357), КАМАР БАТЪР МАДЙЯР (357-363), БУЛЮМАР (363-378), СЕБЕР МАДЙЯР КАРА (378-391), АЛП БИЙ АРБУГА (391-402), БАЛЪН КАРА ДЖОНАТ (410-412), МОНДЖУК ИШТЯК (420-429), ТРЕК АБАЙ (429), БАРЪН АКДАР АБАЗ (429-430), РАДЖИЛ РУДЖА (430-434), ШЕЕК БУЛАТ (434-443),

АТИЛЕ ТУКИ КЪЙ АШЛА АРДАР АЙБАТ АУДАН-ДУЛО БАТАЛА ТАЙ-МАДУК КОЛЪН КОБЛАНДЪ (АВИТОХОЛ, АТИЛА) (433-453).

След смъртта на Атиле Туки се основават нови булгарски държави: Шамбат, Агадж-Аскъп Агаджар, Бурджан Караджим, Бал-Балистан и т.н. От Бурджан Караджим излизат и Кашан, също и Хон Бурджат в Бийсу, Източен Сибир!

Реално булгарска Сарматия става, когато се преименова на Джеремал Аскал при каган Кубан Баян (177-152 г.пр.н.е.), един от големите поети по това време. През 154 г.пр.н.е. столица е вече Булгар-Балтавар, днешна Полтава в Украйна! Това е описано в "Чулман толгау". Дори и Клавдий Птолемей (90-160) подробно пише за Идел Булгар! Столицата временно се пренася през 399 г. в Баланджар, а след смъртта на Аниле Туки през 453 г., отново става Балтавар.

При Алтъш Равшан - Мади (305-322) в Балтавар избухват междуособици, разпалени от Сонге-Сан, който става каган (322-337). Именно когато Алтъш навлиза на Балканите, Сонге узурпира властта. Вместо да влезе във война с Рим, той атакува Армения и там загива. При Таканъш (337-357) междуособиците затихват, а при сина му Камар-Батър Мадйяр (357-363) властта се укрепва и държавата се централизира. Идва на власт Втора Хунска династия - Себерската! Булюмар (363-378) е вожд на Себерските хуни!

И така, през 439 г. наследниците на Ашина в Алтай създават аристокрацията Нушибе. По това време Велика България вече носи името Хон-Булгари, Хунска Булгария, Джунгария, или просто - Хуния. Вече отдавна е изпълнена мисията на Булюмар, когато по негова заповед брат му Себер Мадйяр-Кара и синът му Алип-бий, заедно с готите атакуват Рим и рабиват Валент край Адрианопол през 378 г. Това е началото на края на Рим, което предвещава и началото на световното сармато-хуно-тюркско управление.

Как става това в Европа? Нека сега не описваме подробно походите на Атиле Туки, битката при Каталунските полета и завладяването на Аквилея година по-късно...

Но как става това в Централна Азия?

На запад ситуацията вече е патова след смъртта на Еллак Бирули през 454 г., но пък Бел-Кермек здраво е стъпил в Табърджа, т.е. Добруджа. Той всъщност конструира Кара-Бурджан, бъдещата Дунавска България. В Централна Азия Нушибе приобщават общините от Тарбагатай до Кобдо. Създателят на Гьоктюрк империята е хуно-българът Бумин, внук на българския наместник в Средна Азия, т.н. Караджим. Дядо му се казва Чолап-бия. Бумин е на българска служба в Ала-Кашана, Монголия. Той напуска службата си отива при итбашците - българите скотовъди от Ала-Кашана. Те му предлагат да стане техен водач, защото дядо му Чолап-бия е син на Елак Бирули, тоест, внук е на Атила. Бащата на Бумин е Джилки, пра-правнук на Атила! Джилки и Бумин решават да се оттеглят от служба при хуно-българите и, макар самите те да са българи, решават да основат своя самостоятелна тюрк-империя. След смъртта на дядо си през 532 г., Бумин става български наместник в Караджим, след това напуска тази служба и е провъзгласен през 552 г. за първи хан на Гьоктюрк, подкрепен от Нушибе аристокрацията и признат от уч-огузите и тогуз-огузите! Малко преди провъзгласяването си, Бумин е наместник за кратко в Ала-Кашана, подкрепен от жужаните-манджури. Когато става хан, той атакува жужаните с помощта на българите-итбашци. И т.н. и т.н.

Има голям брой списъци, които са съставени за българските владетели. Ето един от тях:

БЪЛГАРСКИ ВЛАДЕТЕЛИ

Български владетели преди новата ера

Джамс (Джам-Иджик, Джам Таргиз Булгар, Карт-Джам) - 14953 - 14653 г. пр.н.е. (син на Аудан)

Бурджан (Буртас) - 14653 - 14300 г. пр.н.е. (син на Джамс)

Барънджар (Булгар) - 14300 - 14000 г. пр.н.е. (син на Джамс)

Чирмиш (Сармад), Айлан и Бесер (Бесермен) също са синове на Джамс, които основали собствени царства. Периода на петте царства.

Балх (Ал, Бал, Балей, Ал-Бал, Ал-Булгар) - 14000 - 13450 г. пр.н.е. (в 13500 г. пр.н.е. основал гр. Улуг-Булгар, син на Джамс (Карт-Джам))

Иджик (Идик) - 13450 - 13000 г. пр.н.е. (син на Балх)

Каен (Кхан, Кан, Кеан, Аба-Кан) - 13000 г. пр.н.е. (син на Иджик)

Саен (Сан, Саин I, Сaън) - 12500 г. пр.н.е. (син на Каян)

Алмъш - 12000 г. пр.н.е.

Хузан (Хазан) - 12000 г. пр.н.е.

Итех (Итх, Ит) - 12000 г. пр.н.е. (син/потомък на Саин)

Карий (Кар, Кеар, Каро, Карх) - 11000 г. пр.н.е. (син на Итх)

Улит (Лут, Улят) - 10 000 г. пр. н.е. (потомък на Карх)

Лукит (Луг, Лук) - 9000 г. пр.н.е. (потомък на Улит)

Сакал Ат - 8000 г. пр. н.е. (потомък на Лукит)

Марун (Мармай, Мар-Май) - 7502 - 7202 г. (родоначалник на династията Мардуан-Дуло)

Акабуг (Ака, Акат, Ака-Буга) - 7000 г. пр.н.е. (потомък на Сакал)

Кахъл (Кахил) - 6000 г. пр.н.е. (потомък на Акабуг, в 5600 г.пр.н.е. бълг. държава Идел се разпада)

Джам Аудан Зияджи-Дуло - ок. 5600 - 5550 г. пр.н.е. (според някои царувал 300 г.)

Арбай - ок. 5550 - 5520 г. пр.н.е. (син на Джам Аудан)

Янариш - ок. 5520 - 5500 г. пр.н.е. (син на Джам Аудан)

Ариш (Аръйш) - ок. 5500 - 5475 г. пр.н.е. (син на Янариш)

Джалиш - ок. 5475 - 5440 г. пр.н.е. (син на Ариш)

Сариш - ок. 5440 - 5415 г. пр.н.е. (син на Джалиш)

Дариш - ок. 5415 - 5390 г. пр.н.е. (син на Сариш)

Талиш - ок. 5390 - 5365 г. пр.н.е. (син на Дариш)

Бариш - ок. 5365 - 5345 г. пр.н.е. (син на Талиш)

Лаиш - ок. 5345 - 5325 г. пр.н.е. (син на Бариш)

Курмиш - ок. 5325 - 5300 г. пр.н.е. (син на Лаиш)

Джавшин - ок. 5300 - 5270 г. пр.н.е. (син на Курмиш)

Хайджин - ок. 5270 - 5245 г. пр.н.е. (син на Джавшин)

Барин - ок. 5245 - 5210 г. пр.н.е. (син на Хайдин)

Артак - ок. 5210 - 5180 г. пр.н.е. (син на Барин)

Калаг - ок. 5180 - 5160 г. пр.н.е. (син на Артак)

Уджак - ок. 5160 - 5135 г. пр.н.е. (син на Калаг)

Турджан - ок. 5135 - 5110 г. пр.н.е. (син на Уджак)

Кайрак - ок. 5110 - 5075 г. пр.н.е. (син на Турджан)

Тулак - ок. 5075 - 5040 г. пр.н.е. (син на Кайрак)

Байчуг - ок. 5040 - 5000 г. пр.н.е. (син на Тулак)

Аслан - 5000 - 4950 г. пр.н.е. (син на Байчуг, в 4953 г.пр.н.е. синджак-булгарското царство се разпада)

Проний - 5000 - 4940 г. пр.н.е.

Кушдар - 4990 - 4950 г. пр.н.е. (син на Байчуг, основал независимо царство в Крим)

Балм (Бал) - 4953 - 4925 г. пр.н.е. (син на Аслан, основал бълг. царство Балистан в Сирия)

Агадж - 4953 - 4923 г. пр.н.е. (син на Аслан, от Фкаджирска династия, основал империята Аскип в Ю. Украйна)

Джамбат (Шамбат-Иджик) - 4953 - 4918 г. пр.н.е. (син на Аслан, основал бълг. царство Сувар в дн. Ирак)

Буртас - 4950 - 4915 г. пр.н.е. (син на Аслан, основал град Бурташ [Грозни] по Средна Волга)

Бурджан - 4950 - 4915 г. пр.н.е. (син на Аслан, построил град Яна-Кибер в Урал)

Канджар - 4950 - 4915 г. пр.н.е. (княз, син на Аслан)

Билиш - ок. 4923 - 4900 г. пр.н.е. (син на Агадж)

Багю (Баг, Багун) - ок. 4900 - 4880 г. пр.н.е. (син на Билиш)

Урман - ок. 4880 - 4845 г. пр.н.е. (син на Баг)

Калгай (Калга) - ок. 4845 - 4820 г. пр.н.е. (син на Урман)

Бурн (Бур, Бури) - ок. 4820 - 4790 г. пр.н.е. (син на Калгай)

Талх (Тал) - ок. 4790 - 4760 г. пр.н.е. (син на Бур)

Тиряк - ок. 4760 - 4720 г. пр.н.е. (син на Талх)

Куяк - ок. 4720 - 4690 г. пр.н.е. (син на Тиряк)

Улаг - ок. 4690 - 4665 г. пр.н.е. (син на Куяк)

Тулак - ок. 4665 - 4630 г. пр.н.е. (син на Улаг)

Балак - ок. 4630 - 4605 г. пр.н.е. (син на Тулак)

Салаг - ок. 4605 - 4580 г. пр.н.е. (син на Балак)

Джиляк - ок. 4580 - 4550 г. пр.н.е. (син на Салаг)

Балкан (Урак Балкан) - 4550 – 4490 г. пр.н.е. (син на Джиляк)

Джир - 4500 г. пр.н.е. (император на булгар-кашанците)

Кансю (Кан-сю) - 4500 г. пр.н.е. (император на хоните)

Биляк - 4490 - 4480 г. пр.н.е. (син на Балкан)

Бишегет (Биш I, Бише, Бишел) - 4480 - 4460 г. пр.н.е. (син на Джиляк)

Кубар (I) - 4460 - 4440 г. пр.н.е. (син на Балкан, бил свален от власт и отвел хората си на запад)

Ширак - ок. 4460 - 4435 г. пр.н.е. (син на Биляк)

Таук - 4440 - 4400 г. пр.н.е. (син на Кубар, бил свален и отвел хората си в Сувар)

Иштяк (Ищяк) - 4440 - 4400 г. пр.н.е. (син на Кубар, отвел хората си в Седморечието)

Иджим - 4440 - 4400 г. пр.н.е. (син на Кубар, предприел поход на Изток)

Бирак - 4435 - 4410 г. пр.н.е. (син на Ширак)

Тарак - ок. 4410 - 4380 г. пр.н.е. (син на Бирак)

Арак - ок. 4380 - 4350 г. пр.н.е. (син на Тарак)

Алак - ок. 4350 - 4320 г. пр.н.е. (син на Арак)

Булак - ок. 4320 - 4290 г. пр.н.е. (син на Алак)

Кулак - ок. 4290 - 4260 г. пр.н.е. (син на Булак)

Учаг - ок. 4260 - 4230 г. пр.н.е. (син на Кулак)

Ущак (Ушак, Уджак) - ок. 4230 - 4200 г. пр.н.е. (син на Учаг)

Мосхан (Мосхос I, Мосха) - ок. 4225 - 4150 г. пр.н.е., прадядо на Иллерик I

Карак - ок. 4200 - 4170 г. пр.н.е. (син на Ушак)

Бурак - ок. 4170 - 4140 г. пр.н.е. (син на Карак)

Абалак - ок. 4140 - 4105 г. пр.н.е. (син на Бурак)

Муйнак - ок. 4105 - 4070 г. пр.н.е. (син на Абалак)

Джунак - ок. 4070 - 4040 г. пр.н.е. (син на Муйнак)

Шунак - ок. 4040 - 4010 г. пр.н.е. (син на Джунак)

Асбак - ок. 4010 - 3980 г. пр.н.е. (син на Шунак)

Ерий (Ер I, Урал, Арал) - 4000 г. пр.н.е. (император на булгар-кашанците)

Юрмиас (Ермиас, Юрий-Ас) - 4000 г. пр.н.е. (потомък на Кан-сю)

Иллерик I (Илирик, Йелерик, Илирих, Елирик) - 3986 - 3900 г. пр.н.е.

Артак - ок. 3980 - 3955 г. пр.н.е. (син на Асбак)

Арджак - ок. 3955 - 3920 г. пр.н.е. (син на Артак)

Бурджак - ок. 3920 - 3890 г. пр.н.е. (син на Арджак)

Шурсенай (Шурсен) - ок. 3900 - 3823 г. пр.н.е., син на Иллерик I

Санак - ок. 3890 - 3865 г. пр.н.е. (син на Бурджак)

Буняк - ок. 3865 - 3835 г. пр.н.е. (син на Санак)

Адак - ок. 3835 - 3810 г. пр.н.е. (син на Буняк)

Бладилий I (Бладие) - 3823 - 3763 г. пр.н.е., син на Шурсенай

Байлак - ок. 3810 - 3780 г. пр.н.е. (син на Адак)

Миджак - ок. 3780 - 3765 г. пр.н.е. (син на Байлак)

Кубар - ок. 3765 - 3750 г. пр.н.е. (син на Байлак, съвременник на смутовете-3753 г.пр.н.е.)

Колад I (Колад-Кришен Муимеал, Коледа) - 3763 - 3723 г. пр.н.е.

Иштяк - ок. 3750 - 3735 г. пр.н.е. (син на Кубар)

Аспар (Изпор, Избор) - ок. 3735 - 3720 г. пр.н.е. (син на Кубар)

Болг I (Бала-Болг Ядун) - 3723 - 3700 г. пр.н.е.

Алъп Кутар (Алъйп) - ок. 3720 - 3690 г. пр.н.е. (син на Аспар)

Брем I - 3700 - 3650 г. пр.н.е., брат на Болг I и син на Колад I

Айдар - ок. 3690 - 3660 г. пр.н.е. (син на Алъп Кутар)

Байдар - ок. 3660 - 3630 г. пр.н.е. (син на Айдар)

Тудар - ок. 3630 - 3600 г. пр.н.е. (син на Байдар)

Майяр - ок. 3600 - 3570 г. пр.н.е. (син на Тудар)

Таук - ок. 3570 - 3540 г. пр.н.е. (син на Майяр)

Баук - ок. 3540 - 3510 г. пр.н.е. (син на Таук)

Джанук - ок. 3510 - 3480 г. пр.н.е. (син на Баук)

Аджук - ок. 3480 - 3450 г. пр.н.е. (син на Джанук)

Баджук - ок. 3450 - 3420 г. пр.н.е. (син на Аджук)

Барсук - ок. 3420 - 3390 г. пр.н.е. (син на Баджук)

Сандук - ок. 3390 - 3360 г. пр.н.е. (син на Барсук)

Хурал - ок. 3360 - 3330 г. пр.н.е. (син на Сандук)

Байтал - ок. 3330 - 3300 г. пр.н.е. (син на Хурал)

Тутал - ок. 3300 - 3270 г. пр.н.е. (син на Байтал)

Зиугинд (Зиузунд, Зинашу, Зияджи) - ок. 3280 - 3220 г. пр.н.е.

Урал (Ер-Урал) - ок. 3270 - 3240 г. пр.н.е. (син на Тутал)

Аскал - ок. 3240 - 3210 г. пр.н.е. (син на Урал)

Шам (Шамс, Шем) - ок. 3220 - 3165 г. пр.н.е.

Бакал - ок. 3210 - 3180 г. пр.н.е. (син на Аскал)

Хон-Анбал - ок. 3200 - 3170 г. (последен самарски цар)

Куберчек - ок. 3190 - 3165 г. (иделски пълководец)

Тукал - ок. 3180 - 3150 г. пр.н.е. (син на Бакал)

Япетус (Япет) - ок. 3165 - 3100 г. пр.н.е.

Иджал - ок. 3150 - 3120 г. пр.н.е. (син на Тукал)

Бурал - ок. 3120 - 3090 г. пр.н.е. (син на Иджал)

Зизан (Зизанс) - ок. 3100 - 3040 г. пр.н.е.

Арсал Кимер - ок. 3090 - 3060 г. пр.н.е. (син на Бурал, I-ва Кимерска династия)

Курал - ок. 3060 - 3030 г. пр.н.е. (син на Арсал)

Кимер (Камир, Кимар) - ок. 3040 - 2980 г. пр.н.е.

Марал - ок. 3030 - 3000 г. пр.н.е. (син на Курал)

Кавал - ок. 3000 - 2970 г. пр.н.е. (син на Марал)

Кардам (I) - 3000 - 2950 г. пр.н.е. (цар на Балхара в Памир)

Моксух - ок. 2980 - 2915 г. пр.н.е. (Той е баща на Сибашин, Зартон и Дейдон)

Кичин Урал (Кичи Урал) - ок. 2970 - 2940 г. пр.н.е. (син на Кавал)

Илах Пурурава (Аила, Ила) - ок. 2950 - 2920 г. пр.н.е. (син на Кардам и брат на Капил)

Бишат (Биш II, Бихш) - 2940 - 2910 г. пр.н.е. (р. 3000 г. пр.н.е., син на Кичи Урал)

Сасабиндух (Саса Бинду, Биндух) - ок. 2920 - 2860 г. пр.н.е. (син на Илах Пурурава)

Тугар (Тохар) - ок. 2915 - 2865 г. пр.н.е.

Тарган - 2910 - 2880 г. пр.н.е. (син на Бишат)

Варган - 2880 - 2850 г. пр.н.е. (син на Тарган)

Булгар - ок. 2865 - 2820 г. пр.н.е.

Притусравас (Бритусрава, Канита Притусравас) - ок. 2860 - 2800 г. пр.н.е. (син на Сасабиндух)

Ширкан - 2850 - 2820 г. пр.н.е. (син на Варган)

Иджик-Хон - ок. 2825 - 2770 г.

Иркан - 2820 - 2790 г. пр.н.е. (син на Ширкан)

Шивашин (Сибашин) - ок. 2820 - 2780 г. пр.н.е.

Тамир-Булгар - 2800 - 2770 г. пр.н.е. (потомък на Иштяк)

Аскал (I) - ок. 2800 - 2500 г. пр.н.е.

Барган - 2790 - 2760 г. пр.н.е. (син на Иркан)

Зазгир (Зангис) - ок. 2780 - 2720 г. пр.н.е.

Кавес - 2770 - 2740 г. пр.н.е. (син на Тамир-Булгар)

Тирган - 2760 - 2730 г. пр.н.е. (син на Барган)

Аскал - 2740 - 2710 г. пр.н.е. (син на Кавес)

Чулган - 2730 - 2700 г. пр.н.е. (син на Тирган)

Тамир-Улан - 2710 - 2680 г. пр.н.е. (син на Аскал)

Харан (Кар, Каран, Харран) - 2700 - 2670 г. пр.н.е. (син на Чулган)

Маян (Боян I) - 2680 - 2653 г. пр.н.е. (Управлявал съвместно със съпругата си Саклая [Саклан])

Креш Балуан (Креш Балун) - ок. 2660 - 2640 г. пр.н.е. (син на Тамир-Улан, заселил се на о. Креш)

Баръс - 2655 - 2640 г. пр.н.е. (син на Тамир-Улан)

Агил (Угил) - 2653 - 2600 г. пр.н.е. (син на Креш Балуан)

Айъл (Аил) - 2600 - 2575 г. пр.н.е. (син на Агил)

Дайъл - 2575 - 2550 г. пр.н.е. (син на Аил)

Наил - 2550 - 2520 г. пр.н.е. (син на Дайъл)

Баил - 2520 - 2490 г. пр.н.е. (син на Наил)

Абил - 2490 - 2460 г. пр.н.е. (син на Баил)

Амил - 2460 - 2430 г. пр.н.е. (син на Абил)

Бадил - 2430 - 2400 г. пр.н.е. (син на Амил)

Сандил - 2400 - 2370 г. пр.н.е. (син на Бадил)

Рамил - 2370 - 2340 г. пр.н.е. (син на Сандил)

Атаил - 2340 - 2310 г. пр.н.е. (син на Рамил)

Джаил - 2310 - 2280 г. пр.н.е. (син на Атаил)

Биул (Бил) - 2280 - 2250 г. пр.н.е. (син на Джаил)

Илс (Ил, Иул) - 2250 - 2215 г. пр.н.е. (син на Биул)

Барин - 2215 - 2180 г. пр.н.е. (син на Иул)

Урън (Уръйн) - 2180 - 2140 г. пр.н.е. (син на Барин)

Багин - 2140 - 2100 г. пр.н.е. (син на Урън)

Тимотей I (Тимарх I, Тимоти I) - ок. 2150 - 2080 г. пр.н.е.

Адин (Адън) - 2100 - 2070 г. пр.н.е. (син на Багин)

Карин - 2070 - 2040 г. пр.н.е. (син на Адин)

Сабън - 2040 - 2010 г. пр.н.е. (син на Карин)

Саин - 2010 - 1980 г. пр.н.е. (син на Сабън)

Иллерик II (Илирик, Елирик) - 1986 - 1930 г. пр.н.е.

Балин (Кибен-Булар, Кибе-Булгар) - 1980 - 1950 г. пр.н.е. (син на Саин)

Маяр-Агил (Мар-Агил) - 1950 - 1920 г. пр. н.е. (син на Балин)

Бурун - 1920 - 1890 г. пр.н.е. (син на Маяр-Агил)

Могер - 1915 - 1880 г. пр.н.е.

Айвар - Кам Раджил - 1910 - 1880 г. пр.н.е.

Арджай (Арджан, Арджа) - 1890 - 1860 г. пр.н.е. (син на Бурун, съпруг на Анджа)

Сабъш - Ук - 1880 - 1850 г. пр.н.е. (син на Айвар - Кам Раджил)

Аргибей - 1860 - 1830 г. пр.н.е. (син на Арджай)

Биек Ас (Шила) - 1850 - 1820 г. пр.н.е. (син на Сабъш - Ук)

Варс (Вар) - 1830 - 1810 г. пр.н.е. (син на Аргибей)

Болг II - 1823 - 1800 г. пр.н.е.

Камулий - 1820 - 1790 г. пр.н.е. (син на Биек Ас)

Аспар (I) - ок. 1810 - 1800 г. пр.н.е.

Карт Мар (Мар Варчек) - 1810 - 1785 г. пр.н.е. (син на Вар)

Брем II - 1800 - 1770 г. пр.н.е.

Хазгир - 1790 - 1760 г. пр.н.е. (син на Камулий)

Улук Мар - 1785 - 1760 г. пр.н.е. (син на Мар Варчек)

Балтан I - 1760 - 1730 г. пр.н.е. (син на Хазгир)

Джуман - 1760 - 1750 г. пр.н.е. (син на Улук Мар)

Кичин Мар - 1750 - 1690 г. пр.н.е. (син на Улук Мар)

Йолт Абан (Йолт Аба) - 1730 - 1700 г. пр.н.е. (син на Балтан I)

Нукрат I - 1699 - 1679 г. пр.н.е. (син на Джуман)

Урус Бабай - 1700 - 1670 г. пр.н.е. (син на Йолт Аба)

Турджан - 1679 - 1650 г. пр.н.е. (син на Нукрат I)

Чулман (Чул-Ат) - 1670 - 1640 г. пр.н.е. (син на Урус Бабай)

Миджан - 1650 - 1620 г. пр.н.е. (син на Турджан)

Карт Манас - 1640 - 1613 г. пр.н.е. (син на Чулман)

Кулян - 1620 - 1590 г. пр.н.е. (син на Миджан)

Кичин-Манас (Кичи-Манас) - 1613 - 1585 г. пр.н.е. (син на Карт Манас)

Кардам (II) - ок. 1600 г. пр.н.е.

Кудан - 1590 - 1575 г. пр.н.е. (син на Кулян)

Аслан - 1590 - 1560 г. пр.н.е.

Сузат (Суз-Атряч) - ок. 1585 - 1550 г. пр.н.е. (Втора Кимерска династия)

Бал-Агадж - 1575 - 1565 г. пр.н.е. (син на Кулян)

Аспан - 1565 - 1555 г. пр.н.е. (син на Кудан)

Буртас - 1560 - 1530 г. пр.н.е. (син на Аслан)

Леуген - 1555 - 1547 г. пр.н.е. (син на Бал-Агадж)

Аспарък - 1550 - 1520 г. пр.н.е. (син на Суз-Атряч)

Далай-Тургай - 1547 - 1542 г. пр.н.е. (син на Леуген)

Турдан - 1542 - 1510 г. пр.н.е. (син на Леуген)

Барсил Бушлай - 1530 - 1500 г. пр.н.е. (син на Буртас)

Сам-Далай - 1510 - 1480 г. пр.н.е. (син на Далай-Тургай)

Булгар Буляк - 1500 - 1470 г. пр.н.е. (син на Барсил Бушлай, Аскипска династия, негова съпруга била Банджа)

Тамир - 1480 - 1450 г. пр.н.е. (син на Сам-Далай)

Кьол Дайъл - 1470 - 1440 г. пр.н.е. (син на Булгар Буляк и съпруг на Джалда)

Нукрат II - 1450 - 1420 г. пр.н.е. (приемник на Тамир)

Бурун Сагил - 1440 - 1410 г. пр.н.е. (син на Кьол)

Маджил - 1410 - 1375 г. пр.н.е. (син на Бурун Сагил)

Карт Кубрат - 1375 - 1350 г. пр.н.е. (син на Маджил)

Буляр Хардат (Хурдат) - 1350 - 1320 г. пр.н.е. (син на Карт Кубрат)

Хингул Чулман - 1340 - 1300 г. пр.н.е.

Урдат - 1320 - 1290 г. пр.н.е. (син на Буляр Хардат)

Кубвън (Кубан, Кубен) - 1300 - 1270 г. пр.н.е. (син на Хингул и съпруг на Алангуя [Алангу])

Нарат - 1290 - 1260 г. пр.н.е. (син на Урдат)

Дънгър (Мир-Дангир, Мир, Лир, Мирджат) - 1270 - 1240 г. пр.н.е. (син на Кубвън)

Арат - 1260 - 1230 г. пр.н.е. (син на Нарат)

Тамир (Тамър) - 1240 - 1235 г. пр.н.е.

Нукрат III (Нукрат Илджа) - ок. 1235-1200 г. пр.н.е. (приемник на Тамир)

Сурат - 1230 - 1200 г. пр.н.е. (син на Арат)

Кудурий (Кудури, Кудурих) - ок. 1205-1140 г. пр.н.е.

Балтан II (Алъп Балта, Балташ, Балта-Топор) - 1200-1180 г. пр.н.е. (син на Нукрат III)

Бурат - 1200 - 1180 г. пр.н.е. (син на Сурат)

Пелемен - 1184 - 1120 г. пр.н.е.

Алат - 1180 - 1145 г. пр.н.е. (син на Бурат)

Талъш - ок. 1180 - 1140 г. пр.н.е. (син на Балтан II)

Тамъш - 1145 - 1100 г. пр.н.е. (син на Алат)

Балъш - ок. 1140 - 1110 г. пр.н.е. (син на Талъш)

Худон (Худон I) - ок. 1130 - 1065 г. пр.н.е. (син на Кудурий)

Антигон - 1120 - ок. 1085 г. пр.н.е.

Данъш - ок. 1110 - 1080 г. пр.н.е. (син на Балъш)

Даръш - 1100 - 1081 г. пр.н.е. (син на Тамъш)

Зарин (Залир, Зарзин, Зартас) - ок. 1085 - 1035 г. пр.н.е.

Алъп - 1081 - 1054 г. пр.н.е. (син на Даръш)

Аръш - ок. 1080 - 1050 г. пр.н.е. (син на Данъш)

Науф-Таргиз (Нау Таргиз Атяч Гургули Кимер) - ок. 1060 - 1020 г. пр.н.е.

Пилоний (Пилоних, Пилони, Пилоней) - ок. 1055-986 г. пр.н.е. (син на Худон I)

Халиб - ок. 1054 - 1030 г. пр.н.е. (син на Алъп)

Баън (Байън, Баръп) - ок. 1050 - 1020 г. пр.н.е. (син на Ариш)

Музох - 1035 - 986 г. пр.н.е.

Курбат - ок. 1030 - 1000 г. пр.н.е. (син на Халиб)

Мамъш - ок. 1020 - 990 г. пр.н.е. (син на Баън)

Инай-Бунджар - ок. 1020 - 985 г. пр.н.е. (син на Нау-Таргиз)

Кан-Кубар - ок. 1000 - 985 г. пр.н.е. (син на Курбат и съпруг на Миша [Мише])

Сорен (Сюрен) - ок. 990 - 960 г. пр.н.е. (син на Мамъш)

Галидж - ок. 990 - 965 г. пр.н.е.

Иллерик III (Илирик, Йелерик, Илирих) - ок. 986 - 920 г. пр.н.е.

Текетир - ок. 985 - 970 г. пр.н.е. (син на Курбат и съпруг на Су-Алтъна [Су-Алтън])

Йолиг-Котраг - ок. 985 - 960 г. пр.н.е. (син на Инай-Бунджар)

Тимотей II (Тимоти II) - ок. 985-910 г. пр.н.е. (син на Пилоний)

Худон (Худон II) - ок. 975-915 г. пр.н.е. Худон имал синове Арзанимен и Диман.

Кулак Галидж - ок. 970 - 950 г. пр.н.е. (син на Кан-Кубар)

Курен - ок. 960-930 г. пр.н.е. (син на Сорен)

Булгар - ок. 960 - 925 г. пр.н.е. (син на Йолиг-Котраг)

Кук-Кулян (Ку-Кулян) - ок. 950 - 930 г. пр.н.е. (син на Текетир)

Ононт (Онон) - ок. 945-900 г. пр.н.е. (син на Пилоний)

Сюдан Аудан (Сю-Дан Аудан) - ок. 930 - 895 г. пр.н.е. (син на Кук-Кулян)

Тирен - ок. 930-890 г. пр.н.е. (син на Курен)

Бирак - ок. 925 - 900 г. пр.н.е. (син на Булгар)

Арзанимен (Арзанахон, Арзан Имен, Авимелех) - ок. 915-885 г. пр.н.е.

Кардам (III; Кардама) - ок. 910-860 г. пр.н.е.

Баграк - ок. 900 - 870 г. пр.н.е. (син на Бирак)

Азан (I) - ок. 890-860 г. пр.н.е. (син на Тирен)

Диман (Димън, Давид, Даман I) - ок. 885-860 г. пр.н.е.

Тарак - ок. 870 - 840 г. пр.н.е. (син на Баграк)

Камай-Бурма (Кама, Камър, Кама Бурман, Бурма) - 860-808 г. пр.н.е. (син на Азан)

Булгак (Булга) - ок. 840-810 г. пр.н.е. (син на Тарак, имал и дъщеря Луджа)

Абар Кам-Раджил - ок. 840-800 г. пр.н.е. (Аскип-Раджилска или Агилска династия)

Бладилий II (Владилий, Бладие) - 823 - 763 г. пр.н.е.

Тулак - ок. 810 - 780 г. пр.н.е. (син на Булгак)

Алабуг I-Булгар (Алабуга, Чирем-Миша, Чирмъш, Иджибак) - 808-775 г. пр.н.е. (син на Камай и съпруг на Луджа)

Сарбиней (Сарбине) - ок. 800 - 760 г. пр.н.е. (син на Абар Кам-Раджил)

Шамбакан (Шамбака) - ок. 780 - 750 г. пр.н.е. (син на Тулак)

Туймас - 775-740 г. пр.н.е. (син на Алабуг)

Колад II (Коледа) - 763 - 723 г. пр.н.е.

Уимен - ок. 760 - 730 г. пр.н.е. (син на Сарбине)

Илбак - ок. 750 - 720 г. пр.н.е. (син на Шамбака)

Самар (Самбир) - 740-720 г. пр.н.е. (син на Туймас)

Калин - ок. 736-683 г. пр.н.е. (Той е бил княз на прабългарите в Причерноморието и Мала Азия.)

Унбилебай (Унбиле-Бай) - ок. 730 - 700 г. пр.н.е. (син на Уимен)

Брем III - 723 - 670 г. пр.н.е.

Бутх (Бут) - ок. 720 - 710 г. пр.н.е. (син на Илбак)

Канакбал (Кан Акбал) - 720-700 г. пр.н.е. (син на Самар)

Ирмак - ок. 710 - 690 г. пр.н.е. (син на Илбак)

Тухчан (Тухча, Тукхан, Тухчи) - 700-683 г. пр.н.е. (син на Канакбал)

Руджабан-Бедене (Руджа-Бан) - ок. 700 - 670 г. пр.н.е. (син на Унбиле-Бай)

Байджил - ок. 690 - 675 г. пр.н.е. (син на Бут)

Буртас Бурджан (Бурджантай, Берендей, Бористен, Бор) - ок. 683-633 г. пр.н.е. (син на Тухчан)

Сирмак Тирлжат - ок. 675 - 660 г. пр.н.е. (син на Ирмак)

Банджар - ок. 670 - 640 г. пр.н.е. (син на Руджабан)

Болг III - 670-588 г. пр.н.е.

Маджил - ок. 660 - 645 г. пр.н.е. (син на Байджил)

Хонугур Маката - ок. 650 - 620 г. пр.н.е.

Дайъл Лекдан Кий - ок. 645 - 630 г. пр.н.е. (син на Байджил)

Руджай-Аспаръх (Сибарик) - ок. 640 - 622 г. пр.н.е. (син на Банджар)

Маджий (Маджи-Азак, Дама, Даман II) - ок. 633-611 г. пр.н.е. (син на Буртас)

Сандугач - ок. 630 - 600 г. пр.н.е. (син на Дайл Лекдан Кий)

Иданлек (Идан-Лек) - 622 - 602 г. пр.н.е. (син на Руджай-Аспаръх)

Джирас Арджан - ок. 611-602 г. пр.н.е. (вероятно наместник на Балин)

Катраг (Котраг I, Кави) - 611-590 г. пр.н.е. (Управлявал съвместно със съпругата си Сюрена [Сорен, Сорена])

Накел (Нако, Накот) - ок. 610-560 г. пр.н.е. (Кан Накел е управлявал в Кашмир)

Кунгур - ок. 602-600 г. пр.н.е. (син на Идан-Лек)

Балин (Балън) - ок. 602-585 г. пр.н.е. (син на Маджи)

Саулий (Саули I) - ок. 600-590 г. пр.н.е. (син на Кунгур)

Идан - ок. 600-570 г. пр.н.е. (син на Сандугач)

Улят (Улут, Лут, Калед, Калут, Калти) - ок. 590-575 г. пр.н.е.

Ангират - ок. 590 - 570 г. пр.н.е. (син на Кунгур)

Лил-Ладо (Лил, Лила, Ладой) - 588-520 г.пр.н.е.

Кубан Тулуш - ок. 585-558 г. пр.н.е. (син на Балин)

Булут (I) (Креш-Булут, Корез) - ок. 575-565 г. пр.н.е.

Гаджиат - ок. 570-560 г. пр.н.е. (син на Кунгур)

Бутх (Бут) - ок. 570-540 г. пр.н.е. (син на Идан)

Леу-Аскал (II) (Лек-Алъп) - ок. 565-558 г. пр.н.е.

Саулуй (Саули II) - ок. 560-550 г. пр.н.е. (син на Кунгур)

Сарак (Саракхан) - ок. 560-525 г. пр.н.е.

Кубай-Алман (Куба-Алман) - 558-520 г. пр.н.е. (син на Кубан Тулуш)

Торган (Аспар II, Аспарък, Аспарик) - 558-530 г. пр.н.е.

Сабан - ок. 550-527 г. пр.н.е. (син на Байджил)

Байджан - ок. 540-510 г. пр.н.е. (син на Бут)

Залир (Заир, Зазир, Захир) - ок. 540-500 г. пр.н.е.

Кундуз Балтавар (Корез, Кари) - 530-494 г. пр.н.е.

Иданбир - 527- 505 г. пр.н.е. (син на Саулуй)

Савер (Севар I) - ок. 524-505 г. пр.н.е.

Тар-Кубан - ок. 520-480 г. пр.н.е. (син на Куба-Алман)

Карт-Тимджан - ок. 510-490 г. пр.н.е. (син на Байджан)

Кос-Кубан - 505- 501 г. пр.н.е. (син на Сабан)

Байян (Баян I) - ок. 505-490 г. пр.н.е.

Арджанбий - 501 - 480 г. пр.н.е. (син на Кос-Кубан)

Мосхан (Мосха, Мосхос II) - 494-488 г. пр.н.е.

Надбай - ок. 490-465 г. пр.н.е.

Джилавир - ок. 490-460 г. пр.н.е. (син на Карт-Тимджан)

Алвар (I) Магиз (Аскал III) - 488-486 г. пр.н.е.

Баръс (I) (Балор, Барис) - 486-475 г. пр.н.е.

Бавир-Арбуга - 480 - 457 г. пр.н.е. (син на Иданбир)

Тулуш Ечкебаш - ок. 480-440 г. пр.н.е. (син на Тар-Кубан)

Бакширак (Бак-Ширак, Ширак) - 475 - ок. 468 г. пр.н.е.

Аудан (I) Джураш-Баръс (II) - ок. 468-460 г. пр.н.е.

Борик (Бори) - ок. 465-451 г. пр.н.е.

Саумак - ок. 460-450 г. пр.н.е.

Идел-Шила - ок. 460-440 г. пр.н.е. (син на Джилавир)

Турах (Тура) - 457 г. пр.н.е. (син на Арджанбий)

Орджак - 457-455 г. пр.н.е. (син на Арджанбий)

Искел - 455-447 г. пр.н.е. (син на Арджанбий)

Баит - ок. 450-440 г. пр.н.е.

Еавал - ок. 450-420 г. пр.н.е.

Уктимас - 447-432 г. пр.н.е. (син на Бавир-Арбуга)

Тайгар (Тайга) - ок. 440-433 г. пр.н.е.

Байджий (Байджия) - 440-412 г. пр.н.е. (син на Идел-Шила)

Нар (Нарат) - ок. 433-425 г. пр.н.е.

Дебер Котраг - 432-430 г. пр.н.е. (син на Турах)

Тубар-Утиг (Туба-Утиг) - 430 г. пр.н.е. (син на Турах)

Чокър - 430-412 г. пр.н.е. (син на Уктимас)

Санар - 425-418 г. пр.н.е.

Бодхан (Бодкхан, Бодко) - ок. 420-385 г. пр.н.е.

Уфай (Уфа, Уфал, Уфар) - ок. 418-410 г. пр.н.е.

Сагдак - 412-402 г. пр.н.е. (син на Чокър)

Батиш - ок. 412-380 г. пр.н.е. (син на Байджий)

Гадахар (Кадара, Кадахар, Кара) - ок. 410-404 г. пр.н.е.

Каметей (Джамантай) - ок. 410-385 г. пр.н.е. (син на Уфай, според някои е син на Тулуш)

Угър (Угир, Тат-Угир) - ок. 404-400 г. пр.н.е.

Бирулий (Бирули) - 402-390 г. пр.н.е. (син на Туба-Утиг)

Боерак (Бояр) - 400-380 г. пр.н.е.

Кулян - ок. 390-372 г. пр.н.е. (син на Туба-Утиг)

Тиюган (Тигез, Тюган, Татрай-Сарос) - ок. 385-375 г. пр.н.е. (син на Каметей)

Алпур (Апур) - ок. 384-360 г. пр.н.е.

Имен - ок. 380-365 г. пр.н.е. (син на Батиш)

Балбел (Балбал, Балбил) - ок. 380-340 г. пр.н.е.

Етей (Ат, Ати, Атай Аудан, Атил, Атмар, Отмар) - 375-339 г. пр.н.е.

Нукрат IV - 372-340 г. пр.н.е. (син на Сагдак)

Пеперуд (Пеперун, Перун) - 360 - 340 г.пр.н.е.

Хориен - ок. 360-328 г. пр.н.е.

Спитамен - ок. 350-330 г. пр.н.е. (согдийски владетел)

Шир-Буляк - 340-330 г. пр.н.е. (син на Нукрат IV)

Сирмий (Сирмо, Сирма) - 340 - 300 г.пр.н.е.

Баламир (I) (Биккен Баламир) - 339-320 г. пр.н.е. (син на Етей)

Алабуг II-Сигеркан (Алабуга-Съкерган) - 339-310 г. пр.н.е. (син на Етей, според някои на Имен)

Зардаг Ойгир - 330-300 г. пр.н.е. (син на Нукрат IV)

Оксиарт - ок. 328-310 г. пр.н.е.

Таргиз (Фаркас, Тарикиа) - 320-314 г. пр.н.е.

Арбат (Бат, Бенде, Бентекур, Бенде-Курсих) - 314-300 г. пр.н.е.

Лунгосех (Линзирих) - ок. 310-285 г. пр.н.е.

Балакх (Балак, Букен, Бокен, Буляк) - ок. 300-280 г. пр.н.е. (син на Арбат, според някои на Алабуг)

Байбак - ок. 300-280 г. пр.н.е. (син на Зардаг Ойгир)

Агрон - 300 - 270 г.пр.н.е.

Болгун (Болгис) - ок. 285-240 г. пр.н.е.

Киан (Киа, Кхиян, Киахан, Ксиа, Кивак, Чибик, Кубар) - 280-270 г. пр.н.е. (син на Балакх)

Карт-Туляк - 280-265 г. пр.н.е. (син на Шир-Буляк)

Лангер (Лангар) - 270 - 250 г. пр.н.е.

Тенгрикут (Камад, Канджал, Тимер) - 270 - 240 г. пр.н.е.

Джумран - 265-240 г. пр.н.е. (син на Байбак)

Пиний - 250 - 200 г.пр.н.е.

Карт-Урак - 240-230 г. пр.н.е. (син на Карт-Туляк)

Курях (Куряч, Курх) - 240-220 г. пр.н.е.

Туман (Тобан, Тумен-Тенгрикут, Теоман-Карахан, Ту-Мен, То-Бан, Азан-Кашан) - 240-209 г. пр.н.е.

Чукрак - 230-210 г. пр.н.е. (син на Джумран)

Кубар (II) - 220-200 г. пр.н.е.

Тарак - 210-200 г. пр.н.е. (син на Карт-Урак)

Мотун (Батур-Тенгрикут, Маг-Тун, Мете, Моде, Мао-Тун, Кубан-Боян) - 209-174 г. пр.н.е.

Аскал IV Тунтимас - 200 - 190 г. пр.н.е. (син на Тарак)

Гентий - 200 - 120 г.пр.н.е.

Джам Азак - 198-188 г. пр.н.е. (син на Канджал и брат на Азан-Кашан)

Канджал (Кичин-Канджал, Кара-Канджал) - 190-188 г. пр.н.е. (син на Чукрак)

Аспар (III) - ок. 190 - 180 г. пр.н.е.

Буляк - 188 г. пр.н.е. (син на Аскал Тунтимас)

Марий-Джунт (Мари-Джунт) - 188-180 г. пр.н.е. (син на Кичи-Канджал)

Ирджиган - 180-177 г. пр.н.е. (син на Марий-Джунт)

Ътлар - ок. 180 - 170 г. пр.н.е.

Джирак (Канджал) - 177-176 г. пр.н.е. (син на Буляк)

Кашан (Азан II) Канджал (Урусман) - ок. 176-140 г. пр.н.е. (син на Джирак-Канджал)

Кийок (Кидок, Кий-Ок, Коккхан, Лаошан, Чи-Йю) - 174-161 г. пр.н.е.

Кунсин Шан-ю (Гунчен, Кункан, Чун-Чен) - 161-126 г. пр.н.е.

Кубан (Кубан Боян) - ок. 160-152 г. пр.н.е.

Чиляр - 152-146 г. пр.н.е.

Айлан (Бай Алан) - 140-107 г. пр.н.е. (син на Урусман [Урус-Канджал])

Елчишех (Ицихисе, Ичисе, Ичихис, И-Ти-Шае) - 126-114 г. пр.н.е.

Декефалт (Декафал, Дикефал) - 120 - 58 г.пр.н.е.

Увей (Ву-Вери, Оуй, Ови) - 114-105 г. пр.н.е.

Буран (Бури) - ок. 114-59 г. пр.н.е.

Балак - 107 г. пр.н.е. (син на Бай Алан)

Саричин (Саръчин) - 107-65 г. пр.н.е. (син на Балак)

Усилур (Уйшилар, Ву-Ших-Лу-Ер, Усилу, О Су Ли) - 105-102 г. пр.н.е.

Кулигуй (Кулигу, Чу Ли Ху, Гюлиху, Ху Ли Хо) - 102-101 г. пр.н.е.

Кутигуй (Кутигу, Це Те Хо, Цюдихеу, Цу Те Ху, Чедиху) - 101-96 г. пр.н.е.

Хулугуй (Хулугу, Ху Ло Ку, Хо Ло Ко) - 96-85 г. пр.н.е.

Хуанди (Кхуйенте, Хуенте, Кхуанди, Куанди, О-Йен Те) - 85-68 г. пр.н.е.

Шюлуй Куанку (Хюлуй Канкуй, Кхулуй, Ху Ли) - 68-60 г. пр.н.е.

Бершуд Катраг (Котраг II, Катраг-Бершуд) - 65-21 г. пр.н.е. (син на Саричин)

Увен (Уйан) Гюйди (Уянкути) - 60-58 г. пр.н.е.

Хоканш I (Хукханш, Хухаси, Ча Йо, Ху Хан Йех, Хо Хан Ша, Хо Хан Хсие) - 58-54 г. пр.н.е. До 31 г. е китайски васал.

- Босютанг - 58-56 г. пр.н.е. (западна хунска империя)

- Хюге - 58-57 г. пр.н.е. (северозападна хунска империя)

- Чели - 58-56 г. пр.н.е. (югозападна хунска империя)

- Ужи - 58-57 г. пр.н.е. (северозападна хунска империя)

- Жунжен - 56-54 г. пр.н.е. (западна хунска империя)

- Жижи-Гудуху - 55-47 г. пр.н.е. (източна хунска империя)

Вологис (Болг) от град Балкх - 58 - ок. 10 г.пр.н.е.

Цитек (Циткан, Цит Кий, Цит-Ки, Цутиош, Кутиош) - 56-36 г. пр.н.е.

Вананд - ок. 36-5 г. пр.н.е.

Пожулонути (Фуджолей Жоди) - 31-20 г. пр.н.е.

Шужуноти (Цзюй Могюй) - 20-12 г. пр.н.е.

Гарюн (Гаюнис) - 17 - 1 г. пр.н.е.

Кияноти (Сеусйе Жоди, Гуя) - 12-8 г. пр.н.е.

Владетели преди 681 г.

Алабуг III Барджил (Юлай Барджил) - 21 г. пр. н.е. – 5 г. сл.н.е. (син на Бершуд)

Училоноти (Учюлу) - 8 г. пр. н.е. – 13 г. сл.н.е.

Булхар - ок. 5 г. пр.н.е. - 25 г. сл.н.е.

Цезин (Цей-Чан) - 1 г. пр. н.е. – 7 г. сл.н.е.

Сувар (Север II) Аспандияр - 5 - 23 г. (син на Алабуга Барджил)

Метекс - 7 - 24 г.

Улуноти (Улей Хян) - 13 – 18 г.

Гудуарши Давганоти (Гюйя Жоди, Шикао Жоди, Юй) - 18 – 46 г.

- Ксиюбудан - 18 – 19 г.

- Удатку - 21 – 46 г.

Кумук - 23 - 46 г. (син на Сувар)

Куртан - 24 - 65 г.

Тохен (Тохил) - 25 - 64 г.

Вутатих (Вутатихо) - 46 г.

Пану (Панур) - 46 - 83 г. (северна [~западна] хунска империя)

Баръп (Барин, Алан Барин Варзай, Фарзюй) - 46 - 106 г. (син на Кумук)

Хоканш II - 48 - 56 г. (южна [~източна] хунска империя)

Чупуноти - 56 - 57 г. (южна хунска империя)

Илгхе Улути - 57 - 59 г. (южна хунска империя)

Щонгсих (Схтонгсих, Суйгхути) - 59 - 63 г. (южна хунска империя)

Кутчих (Кучи) Кюлинди - 63 г. (южна хунска империя)

Джуши Шису Кути - 63 - 85 г. (южна хунска империя)

Дурпан (Дуран, Диурпаний) - 65 - 93 г.

Санмулдутцу - 83 - 84 г. (северна хунска империя)

Улуг (Ийю, Илу) - 84 - 89 г. (северна хунска империя)

Илту Улути (Ийю) - 85 - 88 г. (южна хунска империя)

Шулан Шису Кути - 88 - 93 г. (южна хунска империя)

Маокиган (Мао Киганджи, Ю Чоу Чиен) - 89 - 91 г. (северна хунска империя)

Елтекин (Ючукиен) - 91 - 93 г. (северна хунска империя)

Аркун (Арку, Анкуо) - 93 - 94 г. (южна хунска империя, съвладетел на Айбат)

Пангху - 93 - 118 г. (северна хунска империя, да не се бърка с Финхей!)

Айбат (Хин Батир, Тингтоши, Тин-Тоших, Ши Чу Хоу Ти) - 93 - 129 г. (южна хунска империя, от 98 до 129 г. е отделен владетел в Джунгария)

Тиндушус Кути - 94 - 98 г. (съвладетел на брат си Айбат в южната хунска империя)

Финхей - 98 - 118 г. (южна хунска империя, съвладетел на Ваншичи)

Ваншичи Кути - 98 - 124 г. (южна хунска империя)

Кавъл (Кавил) - 106 - 124 г. (син на Барин Варзай)

Кубар (III) - 124 - 145 г. (син на Кавил)

Ташбаш (Таш-Баш, Ер II-Таш Артан) - 145 - 150 г. (син на Кубар)

Хуйен I - 118 - 125 г. (северна хунска империя, която вече е разделена)

Вучишу (Ужкушус) Кути - 124 - 128 г. (южна хунска империя)

Хуйен II - 125 - ок. 150 г. (северна хунска империя, която вече е разделена)

Кутиноши (Кутино Шису, Канишка, Тейоши) Кути - 128 - 140 г. (южна хунска империя)

Шанюл (Шан-ю) - 129 - 153 г. (владетел на част от северните хуни)

Чемеу (Цемеу, Чениеу) - 140 - 143 г. (южна хунска империя)

Хуланьош (Горано Шису) Кути - 143 - 147 г. (южна хунска империя)

Илингеш (Иллин Шису) Кути - 147 - 158 († 172 г.) (южна хунска империя)

Хуйен III - ок. 150 - 175 г. (северна хунска империя, която вече е разделена)

Авитохол (Газан, Тейош, Техош, Ши Чу Тсу, Ших Тсу, Тохол, Анджар) - 153 - 194 г. (р. 125 г., от ок. 128 г. е отгледан като дете от Кутиноши, става владетел на зап. хуни)

Агарджан Зуркапа (Агарджа, Агарджи) - 155 - 189 г. (син на Анджар)

Тотейош (Дотукноши, Утно, Айяр) Шису Кути - 158 - 178 г. (южна хунска империя)

Хужин (Хучинг) - 178 - 179 г. (южчна хунска империя)

Куанкуй (Мар-Джанги) - 179 - 188 г. (южна хунска империя, син на Тотейош)

Течиш (Те Хоу, Ших Чу Хоу, Кизи Шису Кути, Айдар Бури) - 188 - 195 г. (южна хунска империя, син на Куанкуй)

Тухчий-Баръс (III) (Борис) - 189 - 210 г. (син на Агарджа)

Булак (Булат) - ок. 194 - 245 г.

Гочукан (Хучуцйен) - 195 - 216 г. (южна хунска империя)

Барак - 210 - 235 г. (син на Тухчи-Баръс)

Лиупан (Леупан, Лиу Пан, Леубан, Лиу Бао, Джигин) - 216 - 279 г. (/южна/ хунска империя, син на Течиш)

Барънджар (Бан-Узян, Бан-Ашняк) - 235 - 271 г. (син на Барак)

Балтан III - ок. 246 - 294 г.

Ликубей (Лиу Кюбей) - 260 - 272 г. (/южна/ хунска империя, съвладетел на Лиупан, син е на Хучуцйен)

Кермес - 271 - 293 г. (син на Барънджар)

Гаошенкан (Лиу Гаошенгуан) - 272 - 309 г. (хунска империя, съвладетел на Лиупан и Лиуюан, син на Лиу Кюбей)

Лиуюан Хай (Леу Юан Хан, Юанхай, Джилкан) - 279 - 310 г. (хунска империя)

Кадак (Кадзак) - 293 - 294 г. (син на Барънджар)

Орлот (Орьот, Орот) - ок. 294 - 340 г.

Кишет-Бараджж (Бараж) - 295 - 301 г. (син на Кермес)

Ашхазгар - 301 - 305 г. (син на Кадак)

Кундур Алтиш (Равшан Мадий) - 305 - 322 г. (син на Кишет Барадж)

Сземен (Шемен) - 308 - 310 г.

Хуантай (Лиу Хе) - 310 г. (хунска империя, управлява 1 седмица)

Хуанмен (Лиу Конг, Хунмен) - 310 - 318 г. (хунска империя)

Алтъш (Алтиш, Кундур-Алтъш Равшан) - 310 - 328 г.

Камай-Тархан (Кама-Тархан) - ок. 301 - 329 г.

Лиукан (Шигуан) - 318 г. (хунска империя, управлява месец и няколко дни)

Куасанх (Хуасан, Лиу Яо, Лиу Яо Ши, Джалмат-Газан) - 318 - 329 г. (хунска империя)

Каотсу (Као Цу) - 319 - 333 г. (11-та хунска династия "късно" Джао)

Кидару I (Кидара, Гадахара) - 320 - 330 г. (хионитски /хоногурски/ владетел в Согдиана и Бактрия)

Сонген-Сан (Сонге-Сан, Сонгес) - ок. 322 - 337 г. (син на Ашхазгар)

Таканъш - ок. 328 - 345 г.

Игюанг (Лиу Ши) - 329 г. (хунска империя)

Ийсун (Лиу Ин, Лиюн) - 329 г. (хунска империя)

Лиухоу (Лиу Ху) - 329 - 341 г. (хунска империя, внук на Лиу Кюбей)

Тохол (Авитохол II, Авитохола, Авитух) - 329 - 350 г.

Кунгас - 330 - 340 г. (хионитски /хоногурски/ владетел в Согдиана и Бактрия)

Хайянг Ванг - 333 - 334 г. (11-та хунска династия)

Тайтсу (Т'аи Цу) - 334 - 349 г. (11-та хунска династия)

Таканъш - 337 - 357 г. (син на Кундур-Алтъш)

Вархран I - 340 - 358 г. (хионитски /хоногурски/ владетел в Согдиана и Бактрия)

Артеван (Артаван) - ок. 340 - 359 г.

Вухен (Лиу Вухенг) - 341 - 356 г. (хунска империя)

Шихших (Шихчу, Ших Ших) - 349 г. (11-та хунска династия)

Шихцун (Ших Цун) - 349 г. (11-та хунска династия)

Шихчйен (Ших Чиен) - 349 - 350 г. (11-та хунска династия)

Шихчих (Ших Чих) - 350 г. (11-та хунска династия)

Ранмин (Ран Мин, Ших Мин) - 350 - 352 г. (последен от 11-та хунска династия)

Лиудей (Масгут, Княз Лиу, Лиу-Дей, Леудей, Лиу Хан, Бел-Джилкан) - 350 - 368 г.

Лиелоту (Лиу Елоту) - 356 - 358 г. (хунска империя)

Камар-Батър Мадйяр - 357 - 363 г.

Ксивуки (Лиу Ксивуки) - 358 - 359 г. (хунска империя)

Грумбат (Крумбат, Грум-бат, Грумбатес) - 358 - 380 г. (хионитски /хоногурски/ владетел в Согдиана и Бактрия)

Вундур (Влъндур, Вунд) - 359 - 368 г.

Виечен (Лиу Виехен, император Хуан) - 359 - 391 г. (хунска империя)

Кидару II - 360 - 370 г. (хионитски владетел, съвладетел на Грумбат)

Каръдан (Карадан) - 363 - 368 г. (син на Кама-Батър)

Баламер (Булюмар, Баламбер, Баламир II) - 368 - 384 г.

Брахми Будхатала - 370 - 388 г. (хионитски /хоногурски/ владетел в Согдиана и Бактрия)

Мадйяр-Кара Себер - 378 - 391 г. (син на Бел-Джилки и брат на Булюмар)

Алип-бий (Балтазар, Арбат, Алп Абай, Алипбий) - 384 - 402 г. (син на Булюмар)

Саланавиру - 388 - 400 г. (хионитски /хоногурски/ владетел в Согдиана и Бактрия)

Тамтай (Тамта) - ок. 391 г. (син на Мадйяр-Кара Себер)

Хелиан Бобо (Лиу Бобо) - 391 - 425 г. (хунска империя)

Винаядиту - 400 - 425 г. (хионитски /хоногурски/ владетел в Согдиана и Бактрия)

Улдин (Улдуз, Юлдуз-хан, Джалдин, Валдин) - 402 - 410 г. (син на Булюмар, според някои е син на Мадйяр-Кара Себер)

Карен - ок. 412 г. (син на Тамтай)

Донат (Донатус, Джонат) - 410 - 412 г. (син на Булюмар, според някои е син на Мадйяр-Кара Себер)

Харатон (Каратон, Шаратон, Барън Абаз, Карадан Алъп-бий) - 412 - 422 г. (син на Алъп-бий, според някои е син на Кара-Балин)

Мунджук (Мундзук, Муенчак Айбат, Мундиухус, Бунчек, Бендекуз, Алвар II) - 415 - 425 г.

Октар (Уптар, Октарм, Откар, Акдар) - 425 - 430 г. (син на Алъп-бий)

Каръбалин (Кара-Балън) - ок. 425 г. (син на Карен)

Хелиан Чанг - 425 - 428 г. (хунска империя)

Вархран II - 425 - 450 г. (хионитски /хоногурски/ владетел в Согдиана и Бактрия)

Атакам - ок. 428 г. (син на Карен)

Хелиан Динг - 428 - 431 г. (хунска империя, последен владетел)

Трьок-Абай - 429 г. (син на Карен, според някои на Каръдан)

Ружан (Ругила, Руа, Руас, Ругилий, Раджил, Ружа, Руджан) - 430 - 434 г.

Айбарс (Ойварш, Абарш Курев) - ок. 433 - 434 г. (син на Улдин, според някои е син на Мунджук)

Булут (II) (Бледел, Бледа, Бледал, Бледар, Шеек-Булат) - 434 - 445 г.

Атилле-Айбат (Аудан II, Атила, Атилей-Айбат, Етцел, Ат-дилом) - 434 - 453 г.

Гобозико - 450 - 500 г. (хионитски /хоногурски/ владетел в Согдиана и Бактрия)

Херан (Балас) - 451 - 460 г.

Еллак (Елакс, Илак, Илдус, Иллакабъ-Дуло Бирюли) - 453 - 454 г.

Тулдилах (Тулдила, Тулдилай) - 454 - 457 г.

Денгизих (Тингиз, Дингиз, Хурса) - 454 - 468 г.

Ернак (Ирник, Ерен Улуг, Реан, Ернах, Бел-Кермек, Хернах) - 454 - 489 г.

Чалап (Чаплан-бий, Чалап-Байг, Ибер-Себер, Афрасиаб, Аудан III, Чаллъ) - 463 - 532 г.

Лабертам (Либерт) - 470 - 488 г.

Барин - ок. 488 г. (син на Трьок-Абай)

Гундур Бузан (Джураш Мазгут, Гундо Буза, Бузар, Гундокис) - 489 - 505 г.

Кутригур - 489 - 510 г.

Трингур Монолит - 489 - 510 г.

Онурий Давид - 500 - 515 г.

Кандик - 500 - 554 г. (хионитски /хоногурски/ владетел в Согдиана и Бактрия)

Ургурих (Утигур, Ургурий Астрахан) - 503 - 520 г.

Банджар (Мундо, Банджа-Татра, Банант, Тат–Ъран, Тат-Иран) - 505 - 520 г.

Болах Джилкан (Джилки, Болох, Буляк-Болгар) - 510 - 522 г.

Вукич (Волег, Булгар) - ок. 515 - 540 г.

Грод (Грот, Горди, Куштан) - 522 - 530 г. (той и племето му обитавали Кримския п-ов, приел християнството и се опитал да го наложи)

Могер (Мугел, Муагерис) - 528 - 530 г.

Айяр (I) (Айар, Авар) - 528 - 531 г.

Драгун (Драгич, Дорг, Дрого, Дрогун, Дронг, Драгич) - 530 - 540 г.

Хал-Будай - ок. 531 - 534 г. (син на Барин)

Заберган (Саба-Юрган, Су-Бюрган, Катраг, Савер II) - ок. 531 - 563 г.

Синион (Синий) - ок. 533 - 551 г.

Баръс V (Борис) - ок. 539 - 545 г.

Сандилх (Сандил, Боян-Челбир, Сангудач, Утрик) - 539 - 576 г.

Хиниалон - ок. 540 - 551 г.

Аскал V (Келбир, Алвар, Тубджак, Худбард, Курдбад) - 563 - 587 г.

Булгариос - ок. 580 - 600 г.

Гостун (Куштан, Кущан) - 587 - 588 г.

Албурий (Албури-Акжан, Аспар) - 588 - 603 г.

Оркан (Бу-Юрган, Органа, Орфан, Бюрган-Телес) - 603 - 605 г.

кан Кубрат (Курт, Кувват, Курбат) - ок. 605 - 660 г.

Алциок (Ялчек) - 631 - 632 г. (заселва българи в Италия)

кан Батбаян (Батбай, Бат Баян, Безмер) - 660 - 663 г.

кан Аспарух (Аспар IV, Исперих, Иш Берюх, Есперерих) - 663 - 700 г. (681 г. - Образуване на българската държава).

Владетели на Първото българско царство

(От 681 г. до 700 г. управлявал кан Аспарух).

кан Тервел - 700 - 721 г.

кан Кермес (Кормесий, Давер, Кормес, Тербал, Товирем, Крумесис, Тербелан) - ок. 721 - 726 г. (от 715 г. съвладетел на Тервел)

кан Севар (Сувар, Моисей) - ок. 726 - 741 г.

кан Кормисош - ок. 741 - 753 г.

кан Винех - 753 - 760 г.

кан Телец - 760 - 763 г.

кан Сабин - 763 - 766 г.

кан Умар - 766 г. - само 40 дни.

кан Токтус (Токту) - 766 - 767 г.

кан Паган - 767 г.

кан Телериг (Цериг) - 767 - 777 г.

кан Кардам (IV) - 777 - 802 г.

кан Крум (Крумиш) - 802 - 814 г.

кан Докум - 814 г. - ок. 3 мес.

кан Диценг - 814 г. - ок. 2 мес.

кан Цокс (Цок) - 814 г. - ок. 1,5 мес.

кан Омуртаг - 814 - 831 г.

кан Маламир - 831 - 836 г.

кан Пресиян I - 836 - 852 г.

кан/цар Борис I (Михаил) - 852 - 889 г.

княз Владимир (Росоман, Расате) - 889 - 893 г.

княз/цар Симеон I - Велики - 893 - 927 г.

цар Петър I - 927 - 968 г. († 969 г.)

цар Борис II - 968 - 978 г. (972 - 978 Наместничество на комитопулите).

цар Роман - 978 - 997 г. (991 - 997 г. Наместничество на Самуил).

цар Самуил - 997 - 1014 г.

цар Гаврил Роман (Радомир) - 1014 - 1015 г.

цар Иван Владислав - 1015 - 1018 г.

княз Пресиян II (Фружин) - 1018 г.

Византийско владичество - 1018 - 1186 г.

Владетели на Второто българско царство

Братята Теодор (Петър), Асен (Белгун) и Калоян.

цар Теодор (Петър IV) - 1186 - 1197 г.

цар Асен I (Белгун) - 1186 - 1196 г.

цар Иванко (узурпатор) - 1196 г.

цар Калоян - 1196 - 1207 г.

цар Борил - 1207 - 1218 г.

цар Йоан Асен II - 1218 - 1241 г.

цар Калиман (Коломан) I Асен - 1241 - 1246 г.

цар Михаил II Асен - 1246 - 1257 г.

цар Калиман (Коломан) II Асен - 1257 г.

цар Димитър (Мицо) Асен - 1257 - 1258 г.

цар Константин Асен Тих - 1258 - 1277 г.

цар Иваил Кордокувас (Ивайло) - 1277 - 1279 г.

цар Йоан Асен III - 1279 - 1280 г.

цар Георги I Тертер - 1280 - 1292 г.

цар Смилец - 1292 - 1298 г.

цар Иван “Смилец” (?) - 1298 - 1299 г.

Чокий - 1299 г. (Татарският хан Чокий заедно с Теодор Светослав овладява Търново, но вероятно официално не е бил български цар).

цар Теодор - Светослав Тертер - 1300 - 1321 г.

цар Георги II Тертер - 1321 - 1323 г.

цар Михаил III Шишман - Асен - 1323 - 1330 г.

цар Иван Стефан (Шишман II) - 1330 - 1331 г.

цар Иван Александър - Асен - 1331 - 1371 г.

цар Иван Шишман III - 1371 - 1395 г.

цар Иван Срацимир - 1395 - 1396 г.

Османско владичество - 1396 - 1878 г.

От 1878 до 1879 г. В България имало временно руско управление.

Държавни глави (1879 - 2004 г.)

княз Александър Батенберг - 1879 - 1886 г.

От 1886 до 1887 г. управлявали два регентски съвета.

княз/цар Фердинанд I Сакскобургготски - 1887 - 1918 г.

цар Борис III Сакскобургготски - 1918 - 1943 г.

цар Симеон II Сакскобургготски - 1943 - 1946 г. (Той управлявал с два регентски съвета.)

Георги Димитров (председател на Министерския съвет, от 1948 г. е ген. секретар на ЦК на БКП) - 1946 - 1949 г.

Васил Коларов (председател на Министерския съвет, от 15 IX до 27 X 1946 е врем. председател на НРБ) - 1949-1950.

Вълко Червенков (председател на Министерския съвет, до 1954 г. е ген. секретар на ЦК на БКП) - 1950 - 1956 г.

Антон Югов (председател на Министерския съвет) - 1956 - 1962

Тодор Живков (председател на Държавния съвет, от 1954 г. е ген. секретар на ЦК на БКП) - 1962 - 1989 г.

Петър Младенов (президент - председател) - 1989 - 1990 г.

Желю Желев (президент) - 1990 - 1997 г.

Петър Стоянов (президент) - 1997 - 2002 г.

Георги Първанов (президент) - 2002 - 2012 г.

Росен Плевнелиев (президент) - 2012 г. - 2017 г.

Румен Радев (президент) - 2017 г. -